

तौत्तिरीय

ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using Xe_{La}TeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several L^AT_EX macros designed by H. L. Prasād. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (<http://www.aupasana.com/>).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from <http://sanskritdocuments.org/> and <https://sa.wikisource.org/>. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (<http://sanskritweb.de/>) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma. See also <http://stotrasamhita.github.io/about/>

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १

प्रथमः प्रश्नः	1
द्वितीयः प्रश्नः	1
तृतीयः प्रश्नः	29
चतुर्थः प्रश्नः	47
पञ्चमः प्रश्नः	70
षष्ठमः प्रश्नः	94
सप्तमः प्रश्नः	116
अष्टमः प्रश्नः	142
	166

अष्टकम् २

प्रथमः प्रश्नः	180
द्वितीयः प्रश्नः	180
तृतीयः प्रश्नः	200
चतुर्थः प्रश्नः	225
	245

पञ्चमः प्रश्नः	273
षष्ठमः प्रश्नः	291
सप्तमः प्रश्नः	328
अष्टमः प्रश्नः	353
अष्टकम् ३	383
प्रथमः प्रश्नः	383
द्वितीयः प्रश्नः	408
तृतीयः प्रश्नः	439
चतुर्थः प्रश्नः	467
पञ्चमः प्रश्नः	473
षष्ठमः प्रश्नः	485
सप्तमः प्रश्नः	503
अष्टमः प्रश्नः	549
नवमः प्रश्नः	585

तौत्तिरीय आरण्यकम्

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः	619
------------------------------	-----

द्वितीयः प्रश्नः	665
तृतीयः प्रश्नः	684
चतुर्थः प्रश्नः	703
पञ्चमः प्रश्नः	738
षष्ठः प्रश्नः	777
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली	795
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली	803
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली	810
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत्	816

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम्

प्रथमः प्रश्नः	867
द्वितीयः प्रश्नः	884
तृतीयः प्रश्नः	905

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। क्षत्रः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। इषः सन्धत्तं तां
मै जिन्वतम्। ऊर्जः सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। रयिः सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्।
पुष्टिः सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। प्रजाः सन्धत्तं तां मै जिन्वतम्। पशून्धत्तं
तान्मै जिन्वतम्। स्तुतौऽसि जनधाः। देवास्त्वां शुकपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुकः शुकशौचिषा। स्तुतौऽसि जनधाः।
देवास्त्वां मन्थिषाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशौचिषा।
सञ्जगमानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। प्राणः सन्धत्तं तं मै
जिन्वतम्। अपानः सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्॥२॥

व्यानः सन्धत्तं तं मै जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मै जिन्वतम्। श्रोत्रः सन्धत्तं

तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचः सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्।
आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः
प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये
धत्तम्। श्रोत्रः स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्।
तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयंतं देवीर्विशः। कल्पयंतं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः
शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुनौ। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः
समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो
बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानः सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निद्वे च॥ (ब्रह्मं क्षत्रं तदिषमूर्जं रुधिं पुष्टिं प्रजां तां
पशून्वाग्धसन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्धसन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये

तं मेऽप्यत्र तन्मै॥

[१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामैवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपंचायन्ति। गृहान् ह दाहको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्नोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्नोहान्नोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमार्धिथ्सन्त॥७॥

तेषामर्नाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपार्वतत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्स्यात्। स पुनर्वस्वोर्ग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपार्वतते। भद्रो भवति। यः कामयैत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योर्ग्निमादधीत॥८॥

अ॒र्य॒म्णो वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। अ॒र्यमे॒ति तमा॑हुर्यो द॒दोति॑।
दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। यः कामये॑त भ॒गी स्या॒मिति॑। स उत्त॑रयोः
फल्गु॑न्योरग्नि॒माद॑धीत। भग॑स्य वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यदु॒त्तरे॒ फल्गु॑नी। भ॒ग्यैव भ॑वति।
का॒ल॒क॒ञ्जा वै नामा॑सुरा आ॒सन्॥१॥

ते सु॒वर्गाय॑ लो॒काया॒ग्निर्मा॑चिन्वत। पु॒रुष॒ इष्ट॑कामुपा॑दधात्पु॒रुष॒ इष्ट॑काम्। स
इन्द्रो॑ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण इष्ट॑कामुपा॑धत्त। ए॒षा मे॑ चि॒त्रा ना॑मेति॑। ते सु॒वर्गं लो॒कमा॑
प्रा॒रोहन्। स इन्द्र॒ इष्ट॑कामावृ॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। येऽवा॑कीर्यन्त। त ऊ॒र्णाव॑भयो-
ऽभवन्। द्वावु॑दप॒तताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वा॑ना॒वभव॑ताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्ध॒स्यात्। स चि॒त्राया॑म॒ग्निमा॑दधीत।
अ॒व॒कीर्यै॒व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॒ बल॑मिन्द्रि॒यं वीर्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। व॒सन्तो॑ ब्राह्म॒णो-
ऽग्नि॒माद॑धीत। व॒सन्तो॒ वै ब्रा॑ह्मण॒स्यर्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॑धाय। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी भ॑वति।
मुखं॒ वा ए॒तद॑तृ॒णाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्यं एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे रोजन्यं आदधीत। ग्रीष्मो वै रोजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जंघन्यां रात्रिः संवत्सरस्य। यत्पूर्वं फल्गुनी। पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरं दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवत्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवत्सरस्याग्निमाधाय। वर्सीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमैत। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधिथस्न्तु फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतानां वैश्यस्यर्तुर्न फल्गुनी षट्॥

[२]

उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवौक्षति शान्त्यै। सिंक्ता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषां

निवपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथौ संज्ञानं एव। संज्ञानः॥ ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अबूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावं रुन्धे। ऊर्जं वा एतः रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवं रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रः॥ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अ॒र्बा॒धि॒रो भ॒वति॒ । य ए॒वं वे॒दं । प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृ॒जत॒ । ता॒सा॒म॒न्न॒मुपा॑क्षी॒यत॒ ।
ता॒भ्यः सू॒द॒मुप॑प्रा॒भि॒नत् । ततो॒ वै ता॒सा॒म॒न्नं ना॑क्षी॒यत॒ । यस्य॒ सू॒दं स॒म्भा॒रो
भ॒वति॒ । ना॒स्यं गृ॒हेऽन्नं॑ क्षी॒यते॒ । आपो॒ वा इ॒दम॑ग्रे स॒ल॒ल॒मासी॑त् । तेनं
प्र॒जाप॑तिर॒श्राम्य॑त् ॥ १८ ॥

क॒थ॒मि॒दं स्या॑दि॒ति । सोऽप॑श्यत्पुष्कर॒पर्णं तिष्ठ॑त् । सोऽम॑न्यत । अस्ति॒ वै
तत् । यस्मि॑न्नि॒दम॑धि॒ तिष्ठ॑तीति । स वं॒रा॒हो रू॒पं कृ॒त्वोप॑ न्य॒मञ्ज॑त् । स पृथि॒वीम॑ध
आ॑र्च्छत् । तस्यां उप॒ह॒त्योद॑मञ्जत् । तत्पुष्कर॒पर्णेऽप्र॑थयत् । यदप्र॑थयत् ॥ १९ ॥

तत्पृथि॒व्यै पृथि॑वित्वम् । अभू॒द्वा इ॒दमि॑ति । तद्भू॒म्यै भूमि॑त्वम् । तां दि॒शोऽनु॑ वा॒तः
सम॑व॒हत् । तां श॑र्कराभि॒रद॑हत् । शं वै नोऽभू॑दि॒ति । तच्छ॑र्कराणां श॑र्कर॒त्वम् ।
यद्व॑राहवि॒हतं॑ सम्भा॒रो भ॒वति॒ । अ॒स्यामे॒वाछं॑म्ब॒ङ्गार॑मग्निमाधत्ते । श॑र्करा भ॒वन्ति॒
धृ॒त्यै ॥ २० ॥

अथौ श॒न्त्वायं॑ । सरे॒ता अ॒ग्नि॒राधे॒य इ॒त्याहुः॑ । आपो॒ वरु॑णस्य प॒लय॑ आ॒सन् ।

ता अ॒ग्नि॒र॒ग्न्य॒ध्या॒यत्। ताः स॒म॒भवत्। तस्य॒ रेतः॒ प॒रा॒ऽप॒तत्। तद्धि॒रण्य॒म॒भवत्।
यद्धि॒रण्य॒मु॒पा॒स्यति॒। स॒रे॒त॒स॒मे॒वा॒ग्नि॒मा॒धत्ते॒। पु॒रु॒ष॒ इ॒न्द्र॒वै स्वा॒द्रे॒त॒सो बी॒भ॒भ्स॒त्
इ॒त्या॒हुः॥ २१॥

उ॒त्त॒र॒त॒ उ॒पा॒स्य॒त्य॒बी॒भ॒भ्स॒ायै॒। अ॒ति॒ प्र॒यच्छ॒ति॒। आ॒र्ति॒मे॒वा॒ति॒ प्र॒यच्छ॒ति॒।
अ॒ग्नि॒र्दे॒वे॒भ्यो॒ नि॒ला॒य॒त॒। अ॒श्वौ रू॒पं कृ॒त्वा॒। सौ॑ऽश्व॒थे स॒ंव॒श्र॒म॒म॒ति॒ष्ठत्।
तद॑श्व॒थ॒स्या॑श्व॒थ॒त्वम्॒। य॒दाश्व॑थः स॒म्भ॒ारो भ॒वति॒। य॒दे॒वा॒स्य॒ तत्र॒ न्य॒क्तम्॒।
तदे॒वा॒वं रु॒न्धे॥ २२॥

दे॒वा वा ऊ॒र्जं व्य॑भजन्त। तत् उ॒दु॒म्बर॒ उ॒द॑तिष्ठत्। ऊ॒र्वा उ॒दु॒म्बरः॑। यदौ॒दु॒म्बरः॑
स॒म्भ॒ारो भ॒वति॒। ऊ॒र्ज॒मे॒वा॒वं रु॒न्धे॒। तृ॒ती॒य॒स्या॒मि॒तो दि॒वि सो॒मं आ॒सीत्। तं
गा॒य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॒ पूर्ण॑म॒च्छि॒द्य॒त॒। तत्प॒र्णो॑ऽभवत्। तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्ण॒त्वम्॥ २३॥

यस्य॑ प॒र्ण॒मयः॑ स॒म्भ॒ारो भ॒वति॒। सो॒म॒पी॒थ॒मे॒वा॒वं रु॒न्धे॒। दे॒वा वै ब्र॒ह्म॑न्न॒वद॑न्त।
तत्प॒र्ण उ॒पा॑श्र॒णोत्॒। सु॒श्र॒वा वै ना॒म॒। यत्प॒र्ण॒मयः॑ स॒म्भ॒ारो भ॒वति॒। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒स॒मे॒वा॒वं

रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सौऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति। त० शम्या-
ऽशमयत्॥२४॥

तच्छुभ्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः
सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव
रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्विर्गग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य
हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिर्भवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति।
सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊपां अभवन्नभवद्वल्मीकौऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभत्सत् इत्याहु रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दुञ्जीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासः संवत्सरः। संवत्सरादेवैनमवरुद्धा
धत्ते। यद्वादशसु विक्रामेष्व दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित आदधीत।
इयद्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं वै वाचा
वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अब्रा(३)गित्याह। अदंशमिति। तत्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमिते-

ऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणो-
ऽनाश्वान्गृहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति। पशून्वावं रुन्धे।
दिवाऽऽहवनीयम्। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति।
एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथौ
भूतं चैव भविष्यच्चावं रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकान्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत् इति।
तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्।
साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषां श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमाग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्।
देवा अग्निमादधत् इति। तदगच्छत्। तान्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ
गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्यैषाः३ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमैष्यन्ति। प्रजां तु न वैथ्स्यन्त-
इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां
तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र-
प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसै॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र-
आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां
पशून्प्राजंनयत्। अथान्वाहार्यपचंनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन
लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यंजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति।
अभि सुवर्गं लोकं जंयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ-
देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वर्सीयान्भवति॥३३॥

भृ॒गूणां॒ त्वाऽङ्गिर॑सां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृ॒ग्वङ्गिर॑सामादध्यात्। आ॒दि॒त्यानां॒
 त्वा दे॒वानां॒ व्रतपते॑ व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्म॑णीनां प्र॒जाना॑म्। वरु॑णस्य त्वा
 राज्ञौ॑ व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्र॑स्य त्वेन्द्रि॒येण॑ व्रतपते व्रतेनादधामीति
 राज॑न्यस्य। मनो॑स्त्वा ग्राम॒ण्यौ व्रतपते॑ व्रतेनादधामीति वैश्य॑स्य। ऋभू॑णां त्वा
 दे॒वानां॒ व्रतपते॑ व्रतेनादधामीति रथ॒कार॑स्य। यथा॑ दे॒वत॑मग्नि॒राधी॑यते। न दे॒वता॑भ्य
 आवृ॑क्ष्यते। व॒सी॒या॒न्भव॑ति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चाव रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीच्च निष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥

[४]

प्र॒जा॒प॒ति॒र्वाचः॑ स॒त्यम॑पश्यत्। तेना॒ग्नि॒माध॑त्त। तेन॒ वै स औ॑घ्रोत्। भूर्भुवः॑
 सु॒वरि॑त्याह। ए॒तद्वै वा॒चः स॒त्यम्। य ए॒तेना॒ग्नि॒माध॑त्ते। ऋ॒घ्नोत्ये॒व। अथो॑ स॒त्यप्रा॑शू॒र्व
 भ॑वति। अथो॒ य एवं॑ वि॒द्वान॑भि॒चर॑ति। स्तृणु॑त ए॒वैन॑म्॥३५॥

भूरि॑त्याह। प्र॒जा ए॒व तद्य॑जमानः सृजते। भुव॒ इत्या॑ह। अ॒स्मिन्ने॒व
 लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। सु॒वरि॑त्याह। सु॒वर्ग ए॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति।

त्रिभिर्क्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रति-
ष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिर्गाहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः
सत्यः सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिर्गाहवनीयम्। अष्टौ
सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो
ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृहीयादु
ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्षयश्चयत्। तत्परा-
ऽपतत्। तदश्वौऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः
पश्यन्प्रजापतिरनूदति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव
भ्रातृव्यान्पणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य
 आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्रोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्मूत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्।
 तत्पूर्ववाहः पूर्ववाद्वम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो
 नानावीर्यावैवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरैत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां
 गोपीधाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवं लोकेषु
 प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमंसृजत। सोऽबिभेत्प्र मां धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निगधीयतै।
 महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य
 सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदैऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनिपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः
 स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्।

यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अव॑रु॒द्धा अस्य प॒शवो भव॑न्ति। न
रु॒द्रायापि॑दधाति॥४३॥

त्रीणि ह॒वीःषि॑ निर्वपति। वि॒राज॑ ए॒व वि॒क्रान्तं॑ यज॑मानोऽनु॒ विक्र॑मते। अ॒ग्नये॒
पव॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। अ॒ग्नये॒ शुच॑ये। यद॒ग्नये॒ पव॑मानाय निर्वप॑ति।
पुनात्ये॒वैनम्॑। यद॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। पू॒त ए॒वास्मिन्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुच॑ये।
ब्रह्म॒वर्च॑समे॒वास्मिन्नुप॑रि॒ष्टाद॑धाति॥४४॥

ए॒नमा॒हुर्वनी॑यं धत्तेऽश्व॒त्वं वर्त॑यति कुरु॒त इति॑ रु॒द्रो द॑धाति॒ यद॒ग्नये॒ शुच॑ये॒ एकं॑ च॥ [५]

दे॒वा॒सुराः सं॑य॒त्ता आ॑सन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ वा॒मं व॑सु सं
न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्ती॑ति। तद॒ग्निर्नो॒ऽहम॑श॒क्रोत्। तत्
त्रेधा॒ वि॒न्यद॑धात्। प॒शुषु॑ तृतीयम्। अ॒प्सु तृतीयम्। आ॒दित्ये॒ तृतीयम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्या॑। पु॒नर॑वा॒रुरु॑ऽसन्त। तेऽ॒ग्नये॒ पव॑मानाय पु॒रोडा॑शम॒ष्टाक॑पालं
नि॒र॑वपन्। प॒शवो॒ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्व्वासी॑त्। तत्ते॒नावा॑रुन्धत। तेऽ॒ग्नये॒

पावकायं। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वामीत्। तत्तेनावांरुन्धत॥४६॥

तैऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावांरुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

यौऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्रमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेनै वा एतद्व्रतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावं रुन्धे। घृते भवति।

यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वारं आरुषेयाः प्राशन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवींषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरैवास्मै रुद्रं शमयित्वा। पशूनवं रुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूर्येत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिषेत्। एकं निरुप्यं। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिषति प्रजननाय। तं प्रजयां पशुभिरनु प्रजायते। अथौ यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवस्थं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रो(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परां भवेत्। तूष्णीमेव

होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तन्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्धौ। अश्वं ब्रह्मणै। इन्द्रियमेवावरुद्धे। धेनुः होत्रै। आशिषं एवावरुद्धे। अनङ्गाहमध्वर्यवै। वह्निर्वा अनङ्गान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निर्नैव वह्निं यज्ञस्यावरुद्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्धौ। वासौ ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। काममध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्धौ॥५५॥

आदित्ये तृतीयमपस्वासीत्तेनानावरुद्धत् स्यादप्यत्ते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीःषि निर्वपत्यवरोहति ददात्यध्वर्युदेयमेकं च॥[६]

धर्मः शिरस्तदयमाग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमाग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पंच। प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो

विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। समिप्रयः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः
शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने
ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराड् स्वराद्ध
ते माविशतां ते मां जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राद्धाभिभूश्च। ते माविशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते
अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। ये ते अग्ने
शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विशतां ते मां जिन्वताम्। यास्ते अग्ने
शिवास्तनुवः। ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवृक्षीणि च॥

[७]

इमे वा एते लोका अग्रयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्।
धर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्।

अ॒र्कश्चक्षु॑रित्या॒हव॒नीयम्॑ । तेनै॒वैना॒न्याव॑र्तयति । तथा न शोच॑यन्ति यज॑मानम् ।
र॒थ॒न्तर॑म॒भिगा॑यते गार्ह॑पत्य आ॒धीय॑माने । रा॒थ॒न्तरो॒ वा अयं॑ लो॒कः ॥ ५९ ॥

अ॒स्मिन्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॑ति॒ष्ठि॒तमा॑ धत्ते । वा॒म॒दे॒व्यम॒भिगा॑यत उ॒द्ध्रिय॑माणे । अ॒न्तरि॑क्षं
वै वा॑म॒दे॒व्यम् । अ॒न्तरि॑क्ष ए॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒तमा॑ धत्ते । अथो शान्ति॑र्वै वा॑म॒दे॒व्यम् ।
शा॒न्तमे॒वैनं॑ प॒श॒व्यमु॑द्धरते । बृ॒ह॒द॒भिगा॑यत आ॒हव॒नीयं॑ आ॒धीय॑माने । बा॒र्ह॒तो वा
अ॒सौ लो॒कः । अ॒मुष्मि॑न्ने॒वैनं॑ लो॒के प्र॑ति॒ष्ठि॒तमा॑ धत्ते । प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत ॥ ६० ॥

सोऽ॒श्वोऽवा॑रौ भू॒त्वा परा॑ङ्गित् । तं वा॑रव॒न्तीये॑नावा॒रय॑त । तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य
वा॒रव॒न्तीय॑त्वम् । श्यै॒तेन॑ श्येती अ॑कुरुत । तच्छै॒तस्य॑ श्यै॒तत्व॑म् । यद्वा॑रव॒न्तीय॑मभि
गा॑यते । वा॒रयि॑त्वै॒वैनं॑ प्र॒ति॒ष्ठि॒तमा॑ धत्ते । श्यै॒तेन॑ श्येती क॑रुते । घ॒र्मः शि॒र इति॑
गार्ह॑पत्यमा॒दधा॑ति । स॒शीर्षा॑णमे॒वैनमा॑ धत्ते ॥ ६१ ॥

उ॒पैन॑मु॒त्तरो॒ यज्ञो॑ न॒मति॑ । रु॒द्रो वा ए॒षः । यद॒ग्निः । स आ॑धी॒यमा॑न ई॒श्वरो॑
यज॑मानस्य प॒शून् हि॑सि॒तोः । स॒मि॒प्रयः॑ प॒शुभि॑र्भु॒वदि॒त्याह॑ । प॒शुभि॑रे॒वैनः॑ स॒मि॒प्रयं॑

करोति। पशूनामहिः सायै। छुर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै
स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहिं विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो-
नानावीर्यावैवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आशिषमेवैतामा
शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति
त्रिरुदिङ्गयति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न
कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायामिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं
प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट् स्वराट् यास्तै अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध-
इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनं समर्धयति। यास्तै अग्ने
घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकौऽप्युजैतन्माधत्ते ऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥

[८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्रेर्यज्ञियां तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चौर्यमा चांजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अंशश्च भगंश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्यां उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाःश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेतं एव तदधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदितौ रेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यथ्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्।

यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवेनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त९ संवत्सरं गोपायेत्। संवत्सर९ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येन९ संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेतं एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मा९ समंश्जीयात्। न

स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्मा२समंश्जीयात्। यच्छ्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपेनमेत्। श्व
आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पंचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते
वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्वाह्मणाः। तैरेव सन्त्वं
गच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वां सः। अग्निः कार्यः। यौऽस्मै
प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ता२रात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी
निष्ठेपेत्। यथर्षभायं वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं
मन्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राश्नुमुद्धरति। संवत्सरमेव तद्रेतो हितं
प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः
संवत्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवत्सरेऽनादध्यात्।

द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात् त्र्यहे पुरस्तादादध्यात् आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचत्तुर्थमपचद्विती रेतोऽधत्त समिमता घृतवतीमिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वार्ययाद्रच्छति मन्यति रात्रयश्चत्वारि च॥

[१]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा व्यंगृह्णत। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥ ७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदंक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदंक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे गोपायेति। सा तृतीयमुदंक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शःस्य पशून्मे गोपायेति॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथं सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तुं वा इदं सर्वम्। पाङ्क्तुनैव पाङ्क्तुं स्पृणोति। अथर्वं पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्यं प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शःस्यं पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशून्मेवैतेन स्पृणोति। सप्रथं सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनैन्द्रियं स्पृणोति। अहं बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियं स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्चरन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सौऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये

जुह्वति॥७९॥

तेन सौ॑ऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथ्सभायां॑ विजयन्ते। तेन सौ॑ऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नः॑ हरन्ति। तेन सौ॑ऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथा॑ऽस्य सर्वे॑ प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठैतैकमेकम्। यथा॑ ब्राह्मणाय॑ गृहेवासिने॑ परिदार्य गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरगत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवेषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याहु जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥ — [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्वन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स विरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दश॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शुन्त्वायु प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सृष्टः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमुध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अपं पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु
प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु
पीतयै। शं योरभि स्त्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा
विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्ज्ञाने रोदसी सम्भूवतुः। ऊषाङ्कृष्णमवतु
कृष्णमूषाः। इहोभयौर्धज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः।
गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः
सर्वीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वस्त्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यर्बधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्।
क्षुधोऽपहृत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो

रसमाभंगमि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टाः सरिरस्य मध्ये।
तस्येदं विहतमाभरन्तः। अर्द्धम्बद्गारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि
जातम्। पूर्णं पृथिव्याः प्रथनः हरामि। याभिरदः हञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां
विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्रे रेतश्चन्द्रः हिरण्यम्।
अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तत्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वौ रूपं कृत्वा यदंश्वत्थेऽतिष्ठः। संवत्सरं
देवेभ्यो निलायं। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः। ऊर्जः
पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः।
रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पूर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सौऽयं पूर्णः सौमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि
सौमपीथस्यावरुद्धौ। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाश्रृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि।

ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तत्सम्भरः स्तदवर्न्धीय साक्षात्। ययां ते
सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीः शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छञ्जातवेदः। तयां
भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दञ्जातवेदः।
मरुतोऽद्विस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्रे सहृदयो भवेह।
चित्रियादश्वत्थाः सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सःस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्धिर्मिथुना
प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्रेस्तनू यज्ञियाः सम्भरामि।
शान्तयौनिः शमीगर्भम्। अग्नये प्रज्जनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह
त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वां सम्भरञ्जातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स
सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान्। प्रवेधसे कवये

मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णौ। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अवं देवान्
यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥१॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः।
घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वां समिद्भिर्ङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि।
बृहच्छौचा यविष्ठ। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समत्तुभिर्ज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको
घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतपुषस्त्वा सरितौ वहन्ति। घृतं
पिबन्धुसुयजां यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेवं पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चीक्रे हव्यवाहम्। उरुज्रयंसं
घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन।
सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु जयांसि

पार्थि॒वा वि॒तिष्ठ॑से। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धूर्॒षद॑म्। अ॒ग्निं मि॒त्रं न सं॑मि॒धान॒
ऋ॒जते॑॥१२॥

इ॒न्धा॒नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु दी॒द्यत्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो य॒सते॑ धिय॒म्। प्र॒जा अ॒ग्ने
सं॒वा॒सया। आ॒शाश्च॑ प॒शुभिः॑ स॒ह। रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आ॒र्धेहि॑। या॒न्यास॑न्त्स॒वितुः॑ स॒वे।
म॒ही वि॒शप॑ती स॒दने॑ ऋ॒तस्य॑। अ॒र्वाची॑ ए॒तं ध॑रुणे रयी॒णाम्। अ॒न्तर्व॑ली ज॒न्यं
जा॒तव॑द॒सम्। अध्व॒राणां॑ ज॒नय॑थः पु॒रोगा॑म्॥१३॥

आ॒रौ॒ह॒तं द॒शतः॑ श॒क्करी॑र्म॒म। ऋ॒तेना॑ग्न आ॒युषा॑ वर्च॒सा स॒ह। ज्यो॒र्गजी॑वन्त॒
उ॒त्तरा॑मु॒त्तराः॑ स॒मा॒म्। द॒र्श॒म॒हं पू॒र्णमा॑सं य॒ज्ञं य॒था य॒ज्ञै। ऋ॒त्वि॒यव॑ती स्था
अ॒ग्निरे॑त॒सौ। गर्भं॑ द॒धाथां॑ ते वा॒म॒हं द॑दे। तत्स॒त्यं य॒द्वीरं॑ बि॒भृथः॑। वी॒रं ज॒नयि॑ष्यथः।
ते म॒त्प्रा॒तः प्र॒जनि॑ष्येथे। ते मा॒ प्रजा॑ते प्र॒ज॒नयि॑ष्यथः॥१४॥

प्र॒जायां॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मव॒र्चसे॑न सु॒वर्गे॑ लो॒के। अ॒नृता॑स॒त्यमु॑पैमि। मा॒नुषा॑द्वैव्यमु॒पैमि॑।
दै॒वीं वा॑चं यच्छा॒मि। श॒ल्कैर॑ग्निमि॒न्धानः॑। उ॒भौ लो॒कौ सं॑नेम॒हम्। उ॒भयो॑र्लो॒कयोर्

ऋ॒ध्वा। अ॒ति मृ॒त्युं त॑रा॒म्य॒हम्। जा॒त॒वे॒दो भु॑वन॒स्य॒ रे॒तः। इ॒ह सि॑ञ्च॒ तप॑सो॒
य॒ज्ञनि॑ष्य॒तै॥१५॥

अ॒ग्नि॒मंश्च॑त्था॒दधि॑ ह॒व्य॒वा॒हम्। श॒मी॒ग॒र्भा॒ञ्जन॑यन् यो म॒यो॒भूः। अ॒यं ते
यो॒निर्ऋ॒त्वियः॑। य॒तो जा॒तो अ॒रौच॑थाः। तं जा॒नन्न॑ग्र आ॒रो॒ह। अ॒था नो॑ वर्ध॒या
र॒यिम्। अ॒प॑त॒ वी॒त वि॒ च॑ सर्प॒तातः॑। येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नू॒त॒नाः। अ॒दा॒दि॒दं
य॒मोऽव॑सानं पृ॒थि॒व्याः। अ॒क्र॒न्नि॒मं पि॒तरौ॑ लो॒कम॑स्मै॥१६॥

अ॒ग्ने॒र्भ॒स्मा॑स्य॒ग्नेः पु॑री॒षम॑सि। सं॒ज्ञान॑म॒सि का॑म॒ध॒रण॑म्। म॒यि ते॑ का॒म॒ध॒रणं॑
भू॒यात्। सं॒वः सृ॒जामि॑ हृद॒यानि॑। स॒ंसृष्टं॑ म॒नो अ॑स्तु॒ वः। स॒ंसृष्टः॑ प्रा॒णो अ॑स्तु
वः। सं॒ या वः॑ प्रि॒यास्त॑नु॒वः। सं॒ प्रि॒या हृद॑यानि॒ वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु॒ सम्प्रि॑यः।
स॒म्प्रि॒यास्त॑नु॒वो म॑म॥१७॥

क॒ल्पे॒तां द्या॒वापृ॑थि॒वी। क॒ल्प॑न्ता॒माप॒ ओष॑धीः। क॒ल्प॑न्ता॒म॒ग्नयः॑ पृथ॒क्। म॒म॒
ज्यैष्ठा॑य॒ स॒व॒ताः। येऽ॒ग्नयः॑ स॒म॒न॒सः। अ॒न्तरा॑ द्या॒वापृ॑थि॒वी। वा॒स॒न्ति॒कावृ॑तू

अभि कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै
महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपंशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः। अस्त्रेमाणं तरणिं
वीडुजम्भम्। दश स्वसरो अग्रुवः समीचीः। पुमांसं जातमभि स२रभन्ताम्।
प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वायं शतशोरदाय।
शत२ शरद्भ्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव
योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृञ्जातवेदः। प्राणे
त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तरं गुप्त्यै। सुगारुहपत्यो विदहन्नरातीः।
उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्ना२ अप् बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ
मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडां तिष्ठतु विश्वरूपी।

मध्ये वसौर्दीर्घदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे।
सपलतूरसि वृत्रतूः। यस्तै देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्तै आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या तै मनुष्येषु पप्रथे। तयां नो अग्ने
जुषमाणं एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अघ्योषधीभ्यः। यत्र
यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततौ नो अग्ने जुषमाणं एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि
विद्वान्। अग्नेरग्रे पुरो अग्निर्भवह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो
जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व
महा२ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः
पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयौः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवै स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत
आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्सारं गुप्त्यै। यत्तै शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः।

शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्रे ब्रह्मणा। आनशो
व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नर्यं प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृतै
सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्वं पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो।
अविषन्नः पितुं कृणु। शःस्यं पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्नौ। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथं सभां मे गोपाय। ये च
सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपांसताम्। अहं बुध्निय मन्त्र
मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूंषि। सा हि श्रीरमृतां
सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना
महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्रं सतो वो
अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्म प्रहांसीत्।

ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्यक्रामत्। विराट्स्मृष्टा प्रजापतेः।
ऊर्वाऽऽरौहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्सौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतैऽस्मै
मम महिम्ना वर्चसे दधंश्चसुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानिशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥—[१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव
तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परं सामानः कार्या
इत्याहुः। अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि।
द्वादश मासोऽसंवत्सरः। तत्तत्र सूक्ष्मम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परं सामानः
कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्धौ। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः
सप्तदशाः परं सामानः। ते सङ्स्तुता विराजंमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते।
एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परं राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्।
बृहद्वितीयै। वैरूपं तृतीयै। वैराजं चतुर्थै। शाक्वरं पञ्चमे। रैवतं षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो
नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकाश्चसन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा
गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं
भवंति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिंशि नाम सामं।
माध्यं दिने पर्वमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिंशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराश्च
संवत्सरमुपयन्ति। न हेनं ते स्वस्ति समश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति।
ते हेनं स्वस्ति समश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाश्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु
वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पर्वमाने भवतीन्द्र एकं च॥

सन्ततिर्वा एते ग्रहोः। यत्परः सामानः। विषूवाद्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एव२ संवत्सरस्य पक्षसी। यदेतेन गृह्येतेन। विषूची संवत्सरस्य पक्षसी व्यवस्र२सेयाताम्। आर्तिमार्च्छयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं व२शमभि संमायच्छति॥३३॥

एव२ संवत्सरस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति। नार्तिमार्च्छन्ति। एकवि२शमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहो गृह्यन्ते। प्रत्युत्तब्धे सयत्वायं। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं एवैष बलिरुद्दिह्यते। सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥३४॥

सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। अस्मावादित्यः शिरः प्रजानाम्। शीर्षणैव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मात्सप्त शीर्षणप्राणाः। इन्द्रो वृत्र२ हत्वा। असुरान्पराभाव्यं। स इमौल्लोकानुभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वा-ऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते।
 आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो
 गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति।
 तावाऽपराधार्थमवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं
 गत्वा। उभयौलोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ॥३६॥

समायच्छत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यन्ते संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पञ्च च॥—[३]

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन। आदित्यमित उत्तमं
 सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहीनि। दशं
 परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः
 प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभ्युः। तं
 छन्दोभिरदृहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवाचो-

ऽवपादादबिभ्युः। तं पञ्चभौ रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविंशेऽहन्पञ्च
 दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीपूतंरयोः
 पवंमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यः होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासौऽग्निष्टोमः। अथैतानि
 पराणि। परैर्वै देवा आदित्यः सुवर्गं लोकमंपारयन्। यदपारयन्। तत्पराणां
 परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि स्पराणि। स्परैर्वै देवा
 आदित्यः सुवर्गं लोकमंस्पारयन्। यदस्पारयन्। तथ्स्पराणां स्परत्वम्।
 स्पारयन्त्येनः स्पराणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवंमानयोः स्पराणि पञ्च च॥

[४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषां संवत्सरेऽनासेऽथ। एकादशिन्याप्यतैः
 वैष्णवं वांमनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै।
 ऐन्द्राग्रमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयांतयामानौ। ये एव देवते अयांतयाम्नी।
 ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवतां एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते।
 द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वध्समालभन्ते। वायुरैवेभ्यो यथा-
 ऽऽयतनाद्देवता अवं रुन्धे। आदित्यामिवं वशामालभन्ते। इयं वा अर्दितिः।
 अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टं शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत
 आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अहं
 एवैष बलिर्हियते। आग्नेयमालभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैर्व
 रुन्धते। यदेते गव्याः पशवं आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ॥४२॥

यदतिरिक्तमेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वो द्वौ पशू
 समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशवं आलभ्यन्ते। नाप्रियं
 भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्धौ सप्त च॥

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तौऽशयत्। तं देवा भूतानां रसं तेजः सम्भृत्य।
 तेनैनमभिषज्यन्। महानववर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति।
 तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।
 पञ्चविंशः स्तोमौ भवति॥४४॥

चतुर्विंशत्यर्धमासः संवत्सरः। यद्वा एतस्मिन्संवत्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं
 पञ्चविंशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथौ मध्यत
 एव प्रजानामूर्धयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समैधन्ते।
 अन्ततः क्रियते प्रजननार्थैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितः हि शिरः। लोमं छुवीरस्थिं। पराचा स्तुवन्ति। तस्मात्तत्सदृगेव।
 न मेघतोऽनु मेघति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति।
 सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाः स्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः
 क्रियते॥४६॥

पञ्चविंश आत्मा भवति। तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः। एकविंश पुच्छम्।
द्विपदांसु स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै। सर्वेण सह स्तुवन्ति। सर्वेण ह्यात्मनोऽऽत्मन्वी।
सहोत्पतन्ति। एकैकामुच्छिषन्ति। आत्मन् ह्यङ्गानि ब्रह्मानि। न वा एतेन सर्वः
पुरुषः॥ ४७॥

यदित इतो लोमानि दतो नखान्। परिमादः क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते।
औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। यस्य
तल्पसद्यमर्नभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति
तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभिजयति॥ ४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितः स्यात्। स देवानां साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा
परांजेपीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं परांजयते। प्लेङ्ख शंसति। महो
वै प्लेङ्खः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये
व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥ ४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः
 शूद्रः। इमेऽराध्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिणं
 इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषां सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि
 श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति।
 अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयङ्गयत्येकं च॥

[६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्तिरेकविंश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानं शोचिष्केशोऽग्रे सपत्नानतिग्राह्या वैश्वदेवमालम्बन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानं संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

दे॒वा॒सुराः सं॒यत्ता आ॒सन् । ते दे॒वा वि॒जय॑मु॒पय॑न्तः । अ॒ग्नी॒षोम॑योस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूः
सन्त्य॑दधत । इ॒दमुं नो भ॑विष्यति । यदि नो जे॒ष्यन्ती॑ति । तेना॒ग्नी॒षोमा॑वपा॒क्राम॑ताम् ।
ते दे॒वा वि॒जित्य॑ । अ॒ग्नी॒षोमा॑वन्वैच्छन् । तै॒ऽग्नि॑मन्व॒विन्द॑न्तृ॒षुत्थ॑सन्नम् । तस्य॒
विभ॑क्तीभिस्तेज॒स्विनी॑स्त॒नूर॑वा॒रुन्ध॑त ॥ १ ॥

ते सोम॑मन्व॒विन्द॑न् । तम॑घ्नन् । तस्य॑ यथाऽभि॒ज्ञाय॑ त॒नूर्व्य॑गृह्णत । ते ग्रहा॑ अभवन् ।
तद्ग्रहा॑णां ग्र॒हत्व॑म् । यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ ग्रहा॑ गृह्यन्ते । तस्य॒ त्वेव॑ गृही॒ताः । नाना॑ऽऽग्नेयं
पुनरा॒धेयै॑ कुर्यात् । यदना॑ग्नेयं पुनरा॒धेयै॑ कुर्यात् । व्य॑द्धमे॒व तत् ॥ २ ॥

अना॑ग्नेयं वा ए॒तत्क्रि॑यते । यत्स॒मिध॒स्तनू॑नपा॒तमि॒डो ब॒र्हरि॑र्यजति ।
उ॒भावा॑ग्नेया॒वाज्य॑भागौ स्याताम् । अना॑ज्यभागौ भवत॒ इत्याहुः॑ । यदु॒भावा॑ग्नेया॒वन्वश्चा॑
अ॒ग्नये॑ प॒वमाना॑योत्तरः स्यात् । यत्प॒वमाना॑य । तेनाऽऽज्य॑भागः । तेन॑ सौम्यः ।

बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाग्नेयः सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रददुह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्धौ। तेनोपांशु प्रचरति। एष्यं इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुत्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रददुह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतैव तद्वदति समृतसम्भार इत्याहुर्गच्छति पत्नीसंयाजा नवं च॥

[१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। यौऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। यौऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्यौऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेनं यजा इति। तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदंजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रौऽब्रवीत्। मामनेनं याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्येत। अगच्छुध्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः।

तं वा ए॒तं वा॒ज॒पे॒य इ॒त्याहुः॑। वा॒जा॒प्यो वा ए॒षः। वा॒जः॑ ह्ये॒तेन॑ दे॒वा ऐ॒प्सन्।
सोमो॒ वै वा॒ज॒पे॒यः। यो वै सोमं॑ वा॒ज॒पे॒यं वे॒द॥१०॥

वा॒ज्यै॒वैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आ॒ऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॑ वै वा॒ज॒पे॒यः। य ए॒वं
वे॒द। अ॒त्यन्न॑म्। आ॒ऽस्यो॒न्नादो॑ जा॑यते। ब्र॒ह्म वै वा॒ज॒पे॒यः। य ए॒वं वे॒द। अ॒त्ति-
ब्र॒ह्मणा॑ऽन्न॑म्। आ॒ऽस्य॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते॥११॥

वा॒ग्वै वा॒ज॒स्य प्र॑स॒वः। य ए॒वं वे॒द। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्य॑म्। ऐ॒नं वा॒चा ग॑च्छति।
अ॒पि॒वती॑ वाचं॑ व॒दति। प्र॒जा॒प॒तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्वा॒दि॒शत्। स आ॒त्मन्वा॒ज॒पे॒यम॑धत्त।
तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वा॒व य॒ज्ञः। यद्वा॒ज॒पे॒यः॥१२॥

अ॒प्ये॒व नो॑ऽन्ना॒स्त्विति॑। तेभ्यं॑ ए॒ता उ॒ञ्जितीः॑ प्रायच्छत्। ता वा ए॒ता उ॒ञ्जि॒तयो॒-
व्या॒ख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ स॒र्वत्वा॑य। दे॒वता॑नाम॒निर्भा॑गाय। दे॒वा वै ब्र॒ह्मण॑श्चा॒न्नस्य॑ च॒-
श॒र्मल॑मपा॒घ्नन्। यद्ब्र॒ह्मणः॑ श॒र्मल॑मासीत्। सा गा॒था ना॒राश॑स्य॒भवत्। यद॑न्नस्य।
सा सु॒रो॥१३॥

तस्माद्वायतश्च मत्तस्यं च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्।
 सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरोद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या
 रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति।
 याऽप्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यात्विजीनः। सर्वा ह्यस्य
 वाचोऽवरोद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽत्विजीन् एकं च॥

[२]

देवा वै यदन्यैर्गैर्हयज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत।
 तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्यां गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्गैर्हयज्ञस्य नावं
 रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावं रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः।
 तमात्वाऽवं रुन्धे॥१५॥

सर्वं ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा
 गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने

वीर्यं दधाति। सोमग्रहाः॑श्च सुराग्रहाः॑श्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्।
यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मां अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे।
सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो-
यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाः॑श्च सुराग्रहाः॑श्च
गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे
करोति प्रजननाया। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाः सुराग्रहैः।
तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियः सम्भवति। वाजपेयाभिजितः॑ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वं सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षः सोमग्रहान्त्सांदयति।
पश्चादक्षः सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नः॑
सुरा। सोमग्रहाः॑श्च सुराग्रहाः॑श्च व्यतिषजति। अन्नाद्यैर्नैवेनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण पृङ्गत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैनं सः सृजति।
अन्नस्य वा एतच्छर्मलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शर्मलम्। पाप्मना वा
एनमेतच्छर्मलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाः सुराग्रहाः व्यतिषजति। विपृचः
स्थ वि मां पाप्मनां पृङ्गत्याह। पाप्मनैवैनं शर्मलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेयाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङ्द्ववति सोमग्रहैः। अमुमेव
तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्मुखसुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति
सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृद्धः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव
विशः सः सृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मधव्योऽसानीति। एकथा
ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आत्वाऽव रुन्धे सोमः शर्मलं यथ्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारि च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ
कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽव्रुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं

पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनावं रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः
स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवाव रुन्धे।
आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यं षोडशिनः स्तोत्रेण।
वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन।
अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकं षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकं
रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेजं एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन।
इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचं सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति
मारुत्या वश्या। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरास्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धो।
तान्पर्याग्निकृतानुत्सृजति। मरुतौ यज्ञमजिघांसन्प्रजापतेः। तेभ्यं एतां मारुतीं

वशामालुभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्असंज्ञपयेत्। मरुतं एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्यां हि। एते। अथौ एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारणं सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुंगोडाशा ह्येते। अथौ पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथौ प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्गृहि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्त्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥

[४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपंगमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सर्वनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्मेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समंष्ट्यै। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा-

अन्नं स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे-
मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभये-
ऽभिषिच्यते। अपस्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति। अप्सु वा अश्वस्य
तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहू वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु
पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं
देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति-
व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्निति सम्मार्ष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजि-
सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै
रथः। अङ्गो न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्यं

ए॒व न॑म॒स्करो॑ति। आ॒त्म॒नोऽना॑त्यै। अ॒श॒म॒र॒थं भा॒वु॒कोऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वे॒द॥ ३०॥

स्व॒द्य॒ति॒ प॒त्न्यु॒लय॒ति॒ व्या॒वृ॒त्त्या॒ अना॑त्यै द्वे च॥

[५]

दे॒व॒स्या॒ह॒ः स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒ह॒स्प॒ति॒ना वा॒ज॒जि॒ता वा॒जं जे॑ष॒मित्या॑ह।
स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒व ब्र॑ह्म॒णा वा॒ज॒मु॒ञ्ज॒यति॑। दे॒व॒स्या॒ह॒ः स॒वि॒तुः प्र॑स॒वे बृ॒ह॒स्प॒ति॒ना
वा॒ज॒जि॒ता व॒र्षि॒ष्ठं ना॒क॒ः रु॒हे॒य॒मि॒त्या॑ह। स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒त ए॒व ब्र॑ह्म॒णा व॒र्षि॒ष्ठं
ना॒क॒ः रो॒हति॑। चा॒त्वा॒ले र॒थ॒च॒क्रं नि॒र्मि॒त॒ः रो॒हति॑। अतो॒ वा अ॒ङ्गि॒र॒स उ॒त्त॒माः
सु॒व॒र्गं लो॒क॒मा॒यन्। सा॒क्षा॒दे॒व य॒ज॒मा॒नः सु॒व॒र्गं लो॒क॒मे॒ति। आ॒वै॒ष्ट॒यति॑। व॒ज्रो॒ वै
र॒थः। व॒ज्रे॒णै॒व दि॒शोऽभि॑ज॒यति॑॥ ३१॥

वा॒जि॒नाः॒ सामं॑ गा॒यते। अ॒न्नं वै वा॒जः। अ॒न्न॒मे॒वा॒वं रु॒न्धे। वा॒चो॒ व॒र्ष॒म
दे॒वे॒भ्योऽपा॑क्राम॒त। त॒द्वन्स्प॒ती॒न्प्रा॒वि॒श॒त। सै॒षा वा॒ग्वन्स्प॒ति॒षु व॒दति॑। या
दु॒न्दु॒भौ। तस्मा॑दु॒न्दु॒भिः सर्वा॑ वा॒चोऽति॑व॒दति॑। दु॒न्दु॒भी॒न्श्म॒मा॒घ्नन्ति॑। प॒र॒मा वा ए॒षा

वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथौ वाच एव वर्ष्म यजमानो-
ऽवं रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष
वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुञ्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं
धावन्ति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यैः अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा
अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्यै देवताभिर्देवथं युनक्ति।
प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवथः। देवथमेवास्यै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठां। सुवर्गमेव
लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राञ्चो धावन्ति। प्राडिव
हि सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दाः सि। छन्दाभिरेवैनांश्चसुवर्गं
लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतैऽस्माल्लोकाध्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदं च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जंगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उञ्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृद्ध्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदंजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवारणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवारः। परमेणैवास्मां अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वायं। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वांजपेयेन यजते। बारुहस्पत्य एष चरुः। अश्वान्सरिष्यतः समुषश्चावं
 घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुञ्जयन्ति। तमेवावं रुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय
 इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं
 दुन्दुभयं उञ्जयन्ति। तमेवावं रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥—[६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनं समर्धयति। दर्भमयं
 परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्यैवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुथ्सते। यो
 वांजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्धौ। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भो-
 ऽनवच्छित्यै। सप्तदशारत्निर्युषौ भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै।
 तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते ब्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्धौ। अथौ अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति।

वासौभिर्विष्यति। एष वै यजमानः। यद्वृषः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथौ आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासौः संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथौ संवत्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाः अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। आसप्तैर्घ्नन्ति।

अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनं समर्धयन्ति। ऊर्षध्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूर्षाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यतै। शीर्षतो घ्नन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यतै। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्मुदधः। यो यूपः रोहति। हिरण्यमध्यवररोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतं सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृतं एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यवं रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमां जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नवं च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावं रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तरण्याः। उभर्यौषामवरुद्धौ। अन्नस्यान्नस्य जुहोति।

अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्जीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्युद्धेत। सर्वस्य समवदायं जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्धौ।
औदुम्बरेण सुवेणं जुहोति। ऊर्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
देवस्यं त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति।
अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्धौ॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यश्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यतै। शीर्षतोऽभिषिञ्चति।
शीर्षतो ह्यन्नमद्यतै। आ मुखादन्ववस्त्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्य दधाति।
अग्रेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्रेः सवः। तेनैवेनमभिषिञ्चति।
इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतैस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म
वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाश्चावदानीयानि चत्विर्गभ्य
उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाश्चानवदानीयानि च

वाजसृद्धीः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्धौ। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। वाजवतीभिर्मार्ध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावं रुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनः श्रियै गमयति॥५२॥

अश्वीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्धा इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिञ्चीणि च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्ति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्ति वै तमाहुः। व्योमेवैतेन गच्छति। पृथिविषदं

त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानां सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानां सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वर्सीयान्भवति। नाकमगन्ति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपां रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिं समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ ————— [१]

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सौऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमैभ्यो न पुनरददुः। तैऽब्रुवन्वरं वृणामहे। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमैभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितॄभ्यः पूर्वद्युः क्रियते। यत्पितॄभ्यः पूर्वद्युः करोति।

पितृभ्यं एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम-
इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमवं रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहूष सोमपीथ
इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमवं रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां
जायामभ्यंशनुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वांजवश्रवसा विदामंक्रन्। तस्मात्ते द्वे द्वे जाये अभ्याक्षत।
य एवं वेदं। अभि द्वितीयां जायामंशनुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम-
इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिनिदधाति।
षट्धसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न
वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति।
त्रिनिदधाति। षट्धसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः

पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति।
तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङ्मावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणौ व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनौ
वदन्ति। प्राश्या (३) न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्।
प्रमार्युकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्चेत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः
प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव
निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणां ह्येतरहि नेदीयः॥६२॥

नमस्स्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रमाय। नमो वः पितरः
शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो
मन्यवै। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्मांस्तेऽनु। यैऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा

भूयास्त। यैऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याहं। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा पुनरिति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरिति। न प्रमार्युको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत उन्नैतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरिति। प्रजापतिरैवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यंशुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्य यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥[१०]
देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्य्यं
सुसान्नहोमानृषदं त्वेन्द्रो वृत्रं हत्वा दश॥१०॥

देवासुरा वाज्यैवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुद्धा इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमैऽन्य इमैऽन्य इति। स देवान्ः शूनं करोत्। तानभ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यंगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेन देवाः। यस्यैवं विदुषं एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपाः शुः। सोमेन देवाऽस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाः शुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाऽस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवानां च्छन्ति। यच्चामसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमैति। किं न्वैतदग्रं आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्रं आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि

पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृत्तमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृत्तमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयाणि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुहन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशून्दुहन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुहन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुहन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति।

वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून् दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथौ व्यावृत्तमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहां जुहोत्यकुर्वता दुहन्नाप्रयणस्थाली भवति नव च॥

[१]

युवः सुराममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्। पुत्रमिव पितरां वश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दः सनाभिः। यथ्सुरामं व्यपिबः शचीभिः। सरस्वती त्वा मधवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्रे हविरास्येते। सुचीवं धृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिः रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धौहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभासं उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमं पृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्रयै। नाना हि वा देवहितः सदो मितम्। मा सः संक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोमं एषः। मा मां हिः सीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टः रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छर्चीभिः। अहं तदस्य मनसा
शिवेन। सोमः राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अश्रुणवं पितृणाम्। अहं देवानामुत
मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनं समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्तै
देव वरुण गायत्रच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनावं यजे॥९॥

यस्तै देव वरुण त्रिष्टुच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनावं यजे। यस्तै देव वरुण
जगतीच्छन्दाः पाशः। तं तं एतेनावं यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो
राजा सत्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति। एतावन्तो
वै देवानां सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्यायं।
देवसू राजा भवति॥१०॥

सोमं आविशन् यजे राज्यायैकं च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्।
मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषेदति। यस्याग्निहोत्री
निषेदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्ति वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निर्षेदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निर्षेदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा दंदाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवी वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानं३ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसंक्तं। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वध्मेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पयं एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्रोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तं२ सः सृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यदुह्यमानं३ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सः सृजेत्। तदेव यादृक्कोदृक् होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृहीयात्। यत्रैव स्कन्देति। तत् एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्क होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्गृहोतव्यम्। अनर्तनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्चिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनापि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादायं इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वः सयन्नुद्वेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञः सन्तनोति। भस्मेना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यादितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्धं पुरस्ताद्धरेत्।

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वं हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयैर्नैवं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्याति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तैनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम्।

यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वं॑ हरत्यथाग्निहोत्रम्।
भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति।
यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्।
देवेभ्यो मधुमत्तमः स्वाहेति प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै
विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत्। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा
एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। पुनः
समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति।
यस्याग्निमनुद्धृतः सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।
यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्धाते गार्हपत्य उद्धार्येत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्येत्। विच्छिन्धात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।

यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्वस्येत्।
वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्यं।
गार्हपत्यं मन्थेत्॥ २३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या।
देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरैवैनुः स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं
मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वारयति। तदनु
पशवोऽपं कामन्ति। इषे रथ्यै रमस्व॥ २४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रथिः। पशून्नेवास्मै रमयति।
सारस्वतौ त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह। ऋक्सामे वै सारस्वतावुत्सौ।
ऋक्सामाभ्यामेवैनः समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्।
बृहद्विराट्॥ २५॥

ताभ्यामेवैनः समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति।

यस्यानौ वा रथौ वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्।
यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदः हि तौ। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं
भरैतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वैणैवास्यं यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथां असीत्याह। अग्निः
सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञः सन्तनोति। अग्रये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं
निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवेनं यज्ञियं पन्थामपि
नयति। अनङ्गान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्धौ॥२७॥

हरत्यग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्वतां गच्छत्युद्वायैमन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नवं च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति द्रमेण
यद्विरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते
गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)।

[४]

यस्यं प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनः सवनं कामयमानो-
ऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्।

सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सर्वनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रे सामं भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सर्वनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनात्सर्वनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शःसति। मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य माध्यं दिने सर्वने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसर्वनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतः सामं भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सर्वनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाः अंसि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सर्वनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैव न कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतः सामं भवति। तेनैव माध्यं दिनात्सर्वनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसर्वनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शःसति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञः समादधाति। यस्य तृतीयसर्वने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वै

दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशवं आसाह्ययन्ति। बृहत्सामं भवति। बृहद्वा
 इमाल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवं। बृहतेवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु
 कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनं समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनूयन्ते।
 होताऽनुशंसति। मध्यत एव यज्ञं समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शंसति दाधायष्टो चे॥

[५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि ससुनुतः। यौ द्वौ
 ससुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं
 वा एते ससुन्वतोर्निर्बपसति। पूर्वणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै
 श्रेयान्भवति। एतेवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित
 आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्।
 आभ्यामेवैनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्विज्ञाद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै।
अभिजिज्ञ्वति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिज्ञ्वति। विश्वस्य जित्यै।
यस्य भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृङ्क्ष इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः
परस्ताथस्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्यं देवतां
वृङ्क्षे। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स संसुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह। छन्दांसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दांस्यभिभवति।
इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याह।
प्राणापानयोरैव श्रयते। प्राणापानौ मा मां हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः
प्राणापानौ जीहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं
यदववर्ज्युः। क्रूरकृतमिवेषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधायं। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो-
राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथस्तुतमननशुस्तमिति। होता
प्रथमः प्राचीनावीती मूर्जालीयं परीयात्। यामीरेनुब्रुवन। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्।
उभयोरैवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथौ धुवन्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थस्मपद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूँषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषां
सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथौ पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादंध्युर्ध्वयुग्लोकायोः परिददति कुर्वीरुक्कीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून्
वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपं क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां

दीक्षितानामग्निरुद्धारयति॥३९॥

यदाहवनीयं उद्धार्यैत्। यत्तं मन्थैत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।
यदाहवनीयं उद्धार्यैत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्धार्यैत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्।
यद्गार्हपत्य उद्धार्यैत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति।
यस्माद्गारौरुद्धार्यैत्। तस्यारणीं कुर्यात्। कुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया
तनूः। यत्कुमुकः। प्रिययैवेनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्न्योनिः। स्वादेवेनं योनैर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
यस्य सोमं उपदस्यैत्। सुवर्णः हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्।
जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य
प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णः हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णः हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवेनं तनुवा

समर्धयन्ति। यस्याक्रीतः सोममपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
 यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाराः फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यः
 सोममाहरत्। तस्य योऽशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि
 फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराः
 फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। श्रुतेन प्रातः सवने
 श्रौणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवत्वित्तो
 वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं
 क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष
 देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै
 पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेनं यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य

ए॒व दे॒वता॑भ्यः सर्वेभ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॑ निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्धार्यति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥

[७]

प॒व॒मानः॑ सु॒व॒र्जनः॑ प॒वित्रेण॑ विच॒र॒षणिः॑। यः पो॒ता स पु॑नातु मा। पु॒नन्तु॑
मा दे॒वज॒नाः। पु॒नन्तु॑ म॒नवो॑ धि॒या। पु॒नन्तु॑ वि॒श्वं आ॒यवः॑। जा॒तवे॑दः प॒वित्र॑वत्।
प॒वित्रेण॑ पु॒नाहि॑ मा। शु॒क्रेण॑ दे॒व दी॒द्यत्। अ॒ग्ने क्र॒त्वा क्र॒तूँः र॒नु॥४६॥

यत्तै प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अ॒ग्ने वि॒त॒तम॑न्तरा। ब्र॒ह्म तेन॑ पु॒नीम॑हे। उ॒माभ्यां॑ दे॒व स॒वितः॑।
प॒वित्रेण॑ स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्र॒ह्म पु॒नीम॑हे। वै॒श्वदे॒वी पु॒नती॑ दे॒व्यागा॑त्। य॒स्यै बृ॒ह्मी॒स्तनु॑वो
वी॒तपृ॑ष्ठाः। त॒या म॑दन्तः स॒धमा॑द्येषु। व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो र॒यीणा॑म्॥४७॥

वै॒श्वान॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पु॒नातु॑। वा॒तः प्रा॒णेनै॑षिरो म॒योभूः॑। द्या॒वापृ॑थि॒वी प॒र्यसा॑
प॒र्योभिः॑। ऋ॒ताव॑री य॒ज्ञियै॑ मा पु॒नीता॑म्। बृ॒हद्भिः॑ स॒वित॑स्तृ॒भिः। व॒रुषि॑ष्ठे॒देव॑
म॒र्मभिः॑। अ॒ग्ने दक्षैः॑ पु॒नाहि॑ मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं क॑शः। तेन॑
दि॒व्येन॑ ब्र॒ह्मणा॑॥४८॥

इदं ब्रह्मं पुनीमहे। यः पावमानीरुध्यति। ऋषिभिः सम्भृतः रसम्। सर्वः
स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतः
रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरः सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतः हितम्।
पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्धसमर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः
समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्रुतः। ऋषिभिः सम्भृतो
रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतः हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन
सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामः हिरण्मयम्।
तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्मं पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मां पुनातु। सोमः
स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या
पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्रुतः ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥ [८]

प्रजा वै सत्रमासत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादधमासे देवा इज्यन्ते। पितरौऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरहौ मनुष्येभ्य उपह्रियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्रिरहः पशवः प्रेरते। प्रातः संङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णं स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयं स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरेवपन्। तैरेवेषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यदावसथेऽन्नं हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यद्वक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावं रुन्धे। भवंत्यात्मनां। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिंल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिंल्लोके। एष ह त्वावैतत्सर्वं भवति। य एवं विद्वाश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यश्चमसं धृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा अपश्यश्चमसं धृतस्य पूर्णं स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठत्वारि च॥—[९]

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः। वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणां स्वस्तिमाशास्तु इत्याशांसीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।

आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्द्वरुणप्रधासैर्यजमानः। परिवत्सरीणाः स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मात्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणाः स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवत्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनामीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवत्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनामीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणाः स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाःश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समयजन्त। तैऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नाग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नाग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति।

यदा संवत्सरस्यं गृहपतिमाप्नोति। अथं सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा
सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथं गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति।
अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो
वा उत्तराणि श्रेयांसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयंजन्त। तद्वैश्वदेवस्यं
वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासैरयजत। स एतं लोकमजयत।
यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रधासैरयजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः।
आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणः राजानं वरुणप्रधासै-
रयजत। तद्वरुणप्रधासानां वरुणप्रधासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दांसि
साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत। यस्मिंश्चन्द्रमां विभाति। यत्साकमेधैरयजते। एतमेव

लोकं जयति। यस्मिंश्चन्द्रमां विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्त्सोकमेधैर्यजते। यत्सोमंश्च राजा छन्दांसि च समैधन्त॥६३॥

तत्सोकमेधानां साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्ऋतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्ऋतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वान्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजयां पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनश्च शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३)

न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्तां प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति। संवत्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिवैविषः॥६६॥

परिवत्सरमाप्नोति शुनास्मिंशरेण यजतेऽजायन्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्व९ सांक्षेमेधेरयजत समेधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुरहेमन्तस्त्रीणि च॥ [१०]

उभये युव९ सुराममुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमासताग्निर्वाव संवत्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थात्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राह्मणेष्वायं गृहमेधिनः९ षट्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः
 परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितं तानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्।
 रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः
 परस्तादाद्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतैस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पणामाश्रेषाः।
 अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः
 परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णाः पूर्वं फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्।
 भगस्योत्तरे। बृहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुर्हस्तः। प्रसवः परस्ताध्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा।
 ऋतं परस्ताध्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ठा। व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्।

इन्द्राग्नि॒योर्वि॒शाखे॑ । यु॒गानि॑ प॒रस्ता॑त्कृ॒षमा॑णा अव॒स्तात् । मि॒त्रस्या॑नू॒राधाः॑ ।
अ॒भ्यारो॑ह॒त्पर॑स्ता॒दभ्या॑रूढमव॒स्तात् ॥ ३ ॥

इन्द्र॑स्य रोहि॒णी । शृ॒णत्पर॑स्ता॒प्रति॑शृ॒णद॒वस्ता॑त् । निर्ऋ॑त्यै मू॒लव॑र्हणी ।
प्र॒तिभ॑ञ्जन्तः प॒रस्ता॑त्प्रतिशृ॒णन्तो॑ऽवस्ता॑त् । अ॒पां पूर्वा॑ अपा॒ढाः । वर्चः॑
प॒रस्ता॑त्समि॒तिर॒वस्ता॑त् । वि॒श्वेषां॑ दे॒वानामु॑त्त॒राः । अ॒भिज॑त्य॒त्पर॑स्ता॒दभि॒जित॑मवस्ता॑त्
वि॒ष्णोः श्रो॑णा पृ॒च्छमा॑नाः । प॒रस्ता॑त्प॒न्था अव॑स्तात् ॥ ४ ॥

वसू॑नाः॒ श्रवि॑ष्ठाः । भू॒तं प॒रस्ता॑द्भू॒तिर॒वस्ता॑त् । इन्द्र॑स्य श॒तभि॑षक् ।
वि॒श्वव्य॑चाः प॒रस्ता॑द्वि॒श्वक्षि॑तिर॒वस्ता॑त् । अ॒जस्यै॑कप॒दः पूर्वं॑ प्रोष्ठप॒दाः । वैश्वान॑रं
प॒रस्ता॑द्वै॒श्ववस॑मवस्ता॑त् । अहे॒र्बुध्न्य॑स्योत्त॒रे । अ॒भिषि॑ञ्जन्तः प॒रस्ता॑दभिषु॒ण्वन्तो॑-
ऽवस्ता॑त् । पू॒ष्णो रेव॑ती । गा॒वं प॒रस्ता॑द्वि॒श्वमा॑ अवस्ता॑त् । अ॒श्विनो॑रश्वयु॒जौ । ग्रामः॑
प॒रस्ता॑त्स्येना॒ऽवस्ता॑त् । य॒मस्या॑प॒भर॑णीः । अ॒पकर्ष॑न्तः प॒रस्ता॑दप॒वह॑न्तो॒ऽवस्ता॑त् ।
पूर्णा॑ प॒श्चाद्य॑तै दे॒वा अ॑दधुः ॥ ५ ॥

आर्द्रमवस्ताद्धहमाना अवस्ताद्व्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्विध्मा अवस्तात्पञ्च च॥ — [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्बद्धुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति।
यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्।
पुण्याह एव कुरुते। एव* ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां
चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरैनं लोकयौर्विदुः। हस्तं एवास्य हस्तः।
चित्रा शिरः। निष्ठा हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः
प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरैनं लोकयौर्विदुः॥७॥

अस्मिञ्श्चामुष्मिञ्श्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ठायां
दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम् नक्षत्रम्।
उपरिष्ठादषाढानाम्। अवस्ताच्छोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते
देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यर्जयन्। तदभिजितोऽभिजित्वम्। यं कामयैतानपजय्यं जयेदिति।
तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु।
प्रजापतिः पशूनंसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते
रेवतीमुपातिष्ठन्त॥१॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्देवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चार्वाचीनः सोमात्।
प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो
वा इह यजते। अमुः स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्यैव भवति। यानि वा इमानि
पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादक्षीलानामश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत।
यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि।
अनुराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि।

तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराध्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्येति। तज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवरुहणी। यन्नासंहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्लोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छ्रुतमभिषज्यन्। तच्छ्रुतभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारेवं वेदोभयोरैनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥—[२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमांसवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनीत्। प्राचीनं सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनं सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निर्गमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः।
 बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं
 मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निर्गमिमत। तत्तदात्तवीर्यं
 निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति।
 यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनं सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निर्गमिमत।
 तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं
 वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविंशो नक्षत्राणाम्। समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि।
 चत्वार्यंक्षीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश।
 ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्ध्वंसवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरैवास्म्यं व्रतं गुप्तं
 भवति। समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यंक्षीलानि। तानि नव। आग्नेयी

रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्धस्वध्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्यं व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गुवाथोड्शिन् निर्गमिमतु तत्तत्तत्तत्तत् निर्मागो वदेद्भवति समानस्याहुः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥—[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्धूयात्। कस्तानि निर्गमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्धूयात्। कुतस्तानि निर्गमिमीतेति। आत्मन् इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाश्चन्तर्यामौ निर्गमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाश्चुसर्वनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन् आग्रयणम्। अङ्गैभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठार्या ऋतुपात्रे। यज्ञं वाच तं प्रजापतिर्निर्गमिमीत। स निर्मितो नाद्वियत् समंहीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंहयाय॥२०॥

उपाश्चन्तर्यामौ निर्गमिमीतामिमीत षट्॥

[४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः।
 ऋते भूमिरियञ्श्रिता। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहो।
 शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परे
 वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं
 तथ्सत्यम्। तदृतं तच्छेकयम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥ २१॥

यद्धर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो
 धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहो। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।
 सत्येन परे वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि
 वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तदृतं तच्छेकयम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥ २२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो
 धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप
 आक्रान्तमुष्णिहो। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये।

सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वतं तथ्सत्यम्। तद्वतं तच्छक्यम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवत्सराः। येन ते तै प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसै। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहौ। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तद्वतं तथ्सत्यम्। तद्वतं तच्छक्यम्। तेन शक्यं तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सृष्टिभिवर्तय उष्णिहां राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारिं च। (ऋतमेव षोडश। यद्युर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश।

एकं मासं चतुर्विंशतिः॥

[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवांश्च आयन्। पराऽभवन्।

यस्यैवं वप॑न्ति। अवा॑डि॒ति॥२५॥

अथो॒ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्। त उ॑पप॒क्षाव॑ग्रेऽवपन्त।
अथ॑ श्मश्रू॒णि। अथ॑ के॒शान्। तत॑स्तेऽभवन्। सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं वप॑न्ति।
भ॑व॒त्यात्म॑ना॥ अथो॒ सु॒वर्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथै॒तन्म॑नु॒र्वन्ने मि॑थुनम॑पश्यत्। स श्मश्रू॒ण्यग्रे॑ऽवपत्। अथो॑पप॒क्षौ। अथ॑
के॒शान्। ततो॒ वै स प्रा॑जा॒यत॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं वप॑न्ति। प्र प्र॒जया॑
प॒शुभिर्मि॑थुनैर्जा॒यते। दे॒वासुराः॑ सं॒यत्ता आ॑सन्। ते सं॒वत्स॑रे व्या॒यच्छ॑न्त।
ता॒न्दे॒वाश्चा॒तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि प्रा॑यु॒ञ्जत॥२७॥

वै॒श्वदे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सोऽवृ॒ञ्जेते॒न्द्रा॒जानः॑। ता॒ञ्छी॒रूषं॑ नि चा॒वर्त॑यन्त॒ परि॑ च।
वरु॒णप्र॒घासै॒श्चतुरो॑ मा॒सोऽवृ॒ञ्जत् वरु॑णरा॒जानः॑। ता॒ञ्छी॒रूषं॑ नि चा॒वर्त॑यन्त॒ परि॑ च।
सा॒कमे॒धैश्चतुरो॑ मा॒सोऽवृ॒ञ्जत् सोम॑रा॒जानः॑। ता॒ञ्छी॒रूषं॑ नि चा॒वर्त॑यन्त॒ परि॑ च। या
सं॒वत्स॑र उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्। ता॒मे॒षाम॑वृ॒ञ्जत्। ततो॒ दे॒वा अ॑भ॒वन्। प॒राऽसुराः॑॥२८॥

य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृत्का। शीर्षं नि चं
वर्तयते परि च। यैषा संवत्सर उपजीवा। वृद्धे तां भ्रातृव्यस्य। धुधाऽस्य भ्रातृव्यः
परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति।
एतदेवैनं रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्रो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेनं निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि
वर्तयते। स ततः श्वश्रो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत।
त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दांसि। त्रीणि संवनानि। त्रयं इमे
लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्यं एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्।
देवेभ्य आवृश्चेत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनो-
ऽवद्यत्यनोव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि
चं वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनिभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्युङ्गतासुरा एति लोका मन्यते॥

[६]

आयुषः प्राणः सन्तनु। प्राणादपानः सन्तनु। अपानाद्धानः सन्तनु।
व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रः सन्तनु। श्रोत्रात्मनः सन्तनु। मनसो वाचः
सन्तनु। वाच आत्मानः सन्तनु। आत्मनः पृथिवीः सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षः
सन्तनु। अन्तरिक्षादिवः सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षः सन्तनु द्वे च॥

[७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कृतः। जघान नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य
यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राहु गोरमन्वत। नाम
त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्राथिनो बृहत॥३३॥

इन्द्रमर्कभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इक्षर्योः सचा। समिंश आवचो
युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यः रोहयद्विवि। वि
गोभिरद्रिमैरयत। इन्द्र वाजेषु नो अवा। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरुतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषां वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बलै हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्नो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥

[८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनमसुरा बलीयाः सोऽहनन्ति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनः स्वं पुत्रमप न्यधत्। नेदेनं देवा अहनन्ति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्यौचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्विविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरेवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्तु उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत।
 ताञ्छ्वय्वन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्।
 तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादिता
 एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एव२ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा
 ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपा२शूपसदा
 चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति। त उपा२शूपसदमतन्वत। तिस्र
 एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाधारमार्घ्यं। तिस्रः पराचीराहुतीरुहत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहुवां चक्रुः। उग्रं
 वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीः२ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः।
 एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एत२ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे।
 तथो एवैतदेवंविद्याजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्यं। स्रुवेणाधारमार्घ्यं॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। सुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेपं वचो अपावधीः स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनंश्च वैरहत्यं च त्वेपं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपं हते। तंऽभिनीयेवाहः पशुमाऽलभन्त। अहं एव तद्देवा अर्वातिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अर्वातिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयेवाहः पशुमा लभेत। अहं एव तद्यजमानोऽर्वातिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपं नुदते। तेनाभिनीयेव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽर्वातिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपं नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थिं च मांसं च। अस्थिं चैव तेन मांसं च यजमानः सः स्फुरते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्मांसः स्नावाऽस्थिं मज्जा। एतमेव तत्पञ्चाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजताये निर्वरुणत्वाय। तः

सप्तभिश्छन्दाभिः प्रातरह्वयन्। तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाः। सि प्रातरनुवाके-
 ऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतयो
 बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नययुस्तिष्ठन्तेऽनूच्यानूच्यं स्तुवेणाधारमाधार्य रात्रिया एव तद्देवा अर्वाति पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रारुणौ नवं च (देवा
 यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥—[१]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः। एष
 उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतन्निशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति।
 स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्।
 तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथ्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्यं कौशिकतां।
 तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुंवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो
 मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुंवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती
 पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तः संसदशेनाभि प्रास्तुवत। तः संसदशेनाददत। तः संसदशेनाहरन्।
यावती संसदशस्य मात्रा। तस्य संसदशेनं ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत।
तमेकविंशेनाभि प्रास्तुवत। तमेकविंशेनाददत। तमेकविंशेनाहरन्।
यावत्येकविंशस्य मात्रा। ते यन्निवृत्ता स्तुवत॥४६॥

त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा।
अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्नेर्दहतो धूम उदेत्यानु व्येति। तावती त्रिवृतो मात्रा।
अग्नेरैवैनं तत्। मात्राः सायुज्यः सलोक्ता गमयन्ति। अथ यत्पञ्चदशेनं
स्तुवत॥ पञ्चदशेनैव तद्यजमानमाददते॥४७॥

तं पञ्चदशेनैव हरन्ति। यावती पञ्चदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पञ्चदशः। एष हि
पञ्चदश्यामपक्षीयते। पञ्चदश्यामापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्राः सायुज्यः
सलोक्ता गमयन्ति। अथ यत्संसदशेनं स्तुवत॥ संसदशेनैव तद्यजमानमाददते।
तः संसदशेनैव हरन्ति॥४८॥

याव॑ती सप्त॒दश॑स्य मात्रा॑। प्रजा॒पति॑र्वै सप्त॒दशः॑। प्रजा॒पते॑रेवैनं॒ तत्। मात्रा॑ः
 सायु॑ज्यः सलो॒कता॑ गमय॑न्ति। अथ॒ यदै॒कवि॑शेनं॒ स्तुव॑ते। एक॒वि॑शेनै॒व
 तद्यज॑मानमाद॒दते। तमे॒कवि॑शेनै॒व हर॑न्ति। याव॑त्येकवि॑शस्य॒ मात्रा॑। असौ
 वा आ॒दित्य॑ एकवि॑शः। आ॒दित्य॑स्यैवैनं॒ तत्॥ ४१॥

मात्रा॑ः सायु॑ज्यः सलो॒कता॑ गमय॑न्ति। ते कु॒श्र्यौ। व्य॒घ्नन्। ते अ॒होरा॒त्रे
 अ॒भव॑ताम्। अ॒हरे॒व सु॒वर्णा॑ऽभवत्। र॒जता॑ रात्रिः। स यदा॑दित्य॒ उदे॑ति।
 ए॒तामे॒व तथ्सु॒वर्णां॑ कुशी॒मनु॑ समे॒ति। अथ॒ यद॑स्तमे॒ति। ए॒तामे॒व तद्र॑जतां
 कुशी॒मनु॑संवि॒शति। प्र॒हादौ॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑नं॒ऽस्वं पु॒त्रमु॑दा॒स्यत्। स
 प्र॒द॒रोऽभव॑त्। तस्मा॑त्प्र॒दरा॑दु॒दकं॑ नाचा॑मेत्॥ ५०॥

आ॒दित्यः पञ्च॒दश॑स्य॒ मात्रा॑ स्तुव॑ते पञ्च॒दशे॒नैव॑ तद्यज॑मानमाद॒दते सप्त॒दशे॒नैव॑ ह॒रन्त्या॑दित्यस्यैवैनं॒ तद्वि॒शति॑ च॒त्वारि॑ चा॥ [१०]

ये वै च॒त्वारः॑ स्तोमाः॑। कृतं॑ तत्। अथ॒ ये पञ्च॑। कलिः॑ सः। तस्मा॑च्चतु॒ष्टोमः॑।
 तच्चतु॒ष्टोम॑स्य चतु॒ष्टोम॑त्वम्। तदा॑हुः। कृत॑मानि॒ तानि॑ ज्योती॑षि। य ए॒तस्य॑ स्तोमा॑-

इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतींषि। य एतस्य स्तोमः। सौऽब्रवीत्। सप्तदशेन हियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा कर्मभेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूषाः कर्मभः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषां हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविभिर्भिषज्यःस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालांस्तृतीयसवने। विलौम् तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालांश्च-

स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां
 माध्यं दिनं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषां
 हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैरहविभिर्भि-
 षज्यस्तस्मादिति॥५४॥

एकविंश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥

[११]

तस्यावाचोऽवपादाद्विभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्।
 तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्।
 तस्यावाच एवावपादाद्विभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दास्त्युपादधुः।
 तेषामिति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवासृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कृत्मा
 सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः।
 द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाः स्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्।
 तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्धृती। मामेव भूत्वा। मामुप-
 सः श्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुबृहती नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-
 मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहती
 नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्या-
 दधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री
 बृहती नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि
 द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाः सि-
 रथौ मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च
 पक्षावभवताम्। उष्णिक् त्रिष्टुप् प्रथौ। अनुष्टुप् पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्यैवोद्धिरभवत्।

स ए॒तं छ॒न्दो॒रथ॒मा॒स्थाय॑। ए॒तम॒ध्वा॒नम॒नु॒ सम॑च॒रत्। ए॒त॒५ ह॒ वै छ॒न्दो॒रथ॒मा॒स्थाय॑।
 ए॒तम॒ध्वा॒नम॒नु॒ सञ्च॑रति। ये॒नैष॒ ए॒त॒श्चर॑ति। य॒ एवं॒ वि॒द्वान्॒श्सोम॑ेन॒ यज॑ते। य॒ उ॒
 चै॒नमे॒वं वे॒द॥५९॥

अ॒भ॒व॒न्वा॒व सा॒ दे॒वाक्ष॑रा॒ बृ॒ह॒त्य॒दधा॑द्वा॒दशा॒क्षरा॑ण्य॒प॒च्छि॒द्या॒दधा॑दा॒स्थाय॒ ष॒ट्॥

[१२]

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॒ यत्पु॒ण्यं दे॒वस्य॑ स॒वितु॑र्ब्र॒ह्मवा॒दिनः॑ क॒त्यु॒तमे॒व दे॒वा वा॒ आ॒युषः॑ प्रा॒णमि॒न्द्रो द॒धीचो॑ दे॒वासुराः॑ स
 प्र॒जाप॑तिः स॒ सं॒मू॒द्रो ये॒ वै च॒त्वा॒र॒स्तस्या॒वाचो॑ द्वा॒दश॥१२॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॒ दे॒वगृ॑हा ऋ॒तमे॒वार्थ॑मे॒व ति॒स्रः प॑रं॒चीर्य॑ वै च॒त्वारो॑ न॒वप॑ञ्चा॒शत्॥५९॥

अ॒ग्नेः कृ॒त्तिका॒ य॒ उ॒ चै॒नमे॒वं वे॒द॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तत्रैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वा निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निर्नूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहा-
ऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनं शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः।
एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै
दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने
निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्यैवैनाम्। भूते

हविष्मन्त्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेमम२हंस इत्याह। अ२हंस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णातूपं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तरहित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभर्याष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्य२ समृद्धौ। आग्रावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चावं रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वहो। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।

अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वारत्राग्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चार्वारुन्ध। यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽवं रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निरैव यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवावं रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्धौ। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहृतानामाशन्नं। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं

द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्रो भवत्युञ्जित्यै। द्वादशकपालो भवति।
 द्वादश मासः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति।
 वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्धौ। सौम्यः श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा
 अंकुष्टपच्यस्य राज्ञा। अंकुष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यः हि
 देवतया वासः समृद्धौ। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव
 रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ। एति वा एष यज्ञमुखादध्याः। यौऽग्नेर्देवताया
 एति। अष्टावेतानि हवीः भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। तेनैव
 यज्ञमुखादध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठान्या जुहोत्यनुमतिर्देवतां निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावो दक्षिणा समृद्धौ षट्॥[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त।
 सौऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्।

सौऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शौचतः
प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यंसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजंनयत्। सरस्वती वाचंमदधात्। पूषाऽपोषयत्।
ते वा एते त्रिः संवत्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवत्सरो वै प्रजापतिः।
संवत्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजंनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि न
प्रायुक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मरुतः सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै
प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मरुतो निरूप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय।
सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गुणश एवास्मै विशं कल्पयति। स
प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अविधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य
शुष्मं आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्यदंहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा

एतद्गुणम्। यदामिक्षां यद्बुद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षां भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परिगृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सौऽग्निर्ब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञो जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञो सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधा पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवींषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव होतरहि

पशवः॥१८॥

ऐदित्यंशोचद्वृद्धरत्यब्रवीत्यतिष्ठयां जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥

[२]

त्रिवृद्धरहिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायुः। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एकं इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्धौ। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशूनेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्गा हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्धौ। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नवं प्रयाजा इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवींषि। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिंशत्सम्पद्यन्ते। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव

रुन्धे। यजमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयैत्। अल्पा एनं पशवौ भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्ध्वानयैत्। बहवं एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहवं एवैनं पशवौ भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एककपालः। यदेककपालस्यावद्योत्॥२३॥

यजमानस्यावद्योत्। उद्धा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत्। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य

समष्टौ। यत्प्राङ्घ्र्येत। देवलोकमभिजयेत्। यद्वक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षाःसि यज्ञः हन्युः। यदुदङ्गः। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एककपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दांसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधयं आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्गहिषं विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्गहिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहृत्य भक्षयन्ति। एतत्सोमपीथा ह्येतौ। अथौ आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागो पशव् आज्यमवधेदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यो भागधेयमेते चत्वारि च॥—[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा अंसुजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-
प्रधासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रधासा निरुप्यन्तै॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदंहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रासारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितः ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी अस्मिन्निन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यस्मौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा

उत्तरवेदिः। पशून्नेवावँ रुन्धे। अथौ यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्ये। एतद्वाह्मणान्येव पञ्च
हवींषि। अथैष ऐन्द्राग्नौ भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नौ।
यदैन्द्राग्नौ भवति॥३१॥

प्राणापानावेवावँ रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नौ। यदैन्द्राग्नौ
भवति। ओजो बलमेवावँ रुन्धे। मारुत्यामिक्षां भवति। वारुण्यामिक्षां। मेषी
चं मेषश्चं भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो
मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युपं वपति। घासमेवाभ्यामपिं यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपांनमत्।
स एतेनं शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानिं शमीपर्णानिं भवन्ति।
अन्नाद्यस्यावँरुद्धै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं
च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमवँ रुन्धे। काय
एकंकपालो भवति। प्रजानां कन्त्वायं॥ प्रतिपुरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।

जा॒ता ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॒मति॑रिक्तम्। ज॒निष्य॑माणा ए॒व प्र॒जा
व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्ध्रे षट्॥

[४]

उत्तर॑स्यां वेद्या॒मन्यानि॑ ह॒वीः॒षि सा॑दयति। दक्षि॑णायां मा॒रुती॑म्। अप॒धुर॑मे॒वैना॑
यु॒नक्ति॑। अथो॒ ओजं॑ ए॒वासाम॑वं ह॒रति॑। तस्मा॒द्वह्म॑णश्च॒ क्षत्राच्च॒ विशो॑ऽन्यतो॒-
ऽप॒क्रमि॑णीः। मा॒रुत्या॑ पूर्॒वया॒ प्रच॑रति। अ॒नृत॑मे॒वावं य॑जते। वा॒रुण्यो॑त्तरया। अ॒न्तत॑
ए॒व व॑रुण॒मवं य॑जते। यदे॒वाध्व॑र्युः क॒रोति॑॥३४॥

तत्प्रा॑तिप्रस्था॒ता क॑रोति। तस्मा॒द्यच्छे॑या॒न्करो॑ति। तत्पा॑पीया॒न्करो॑ति। प॒त्नीं
वाच॑यति। मे॒ध्यामे॒वैनां॑ क॒रोति॑। अथो॒ तपं॑ ए॒वैना॒मुप॑ नयति। य॒ज्ञारः॑ स॒न्तत्र॑
प्र॒ब्रूयात्। प्रि॒यं ज्ञा॑तिः रु॒न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॑ नि॒र्दिशे॑त्। नि॒र्दिश्ये॒वैनं॑
व॑रुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥३५॥

प्र॒धा॒स्यान् ह॑वामह॒ इति॑ प॒त्नीमु॑दान॑यति। अ॒हृतै॒वैना॑म्। यत्प॒त्नी

पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याः सवीर्यत्वाय। यद्गामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्निधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्मूर्ध्नि जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्मुखं वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनुषं निरवदाय। अनृणा गृहानुषं प्रेतोति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषाश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश-

इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तरहित्यै।
 एधौऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्तं उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि
 धेहीत्याह। तेजं एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३१॥

कुरोति ग्राहयत्याहवनीयुस्तिष्ठ जुहोत्यर्पोऽब्रथमवैति धत्ते॥

[५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां
 प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं
 निरंवपन्। सौऽग्निरनीकवान्ध्वेनं भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत।
 ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तः स्वैनं
 भागधेयेन प्रीणाति। सौऽग्निरनीकवान्ध्वेनं भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि
 जनयते। असौ वा आदित्यौऽग्निरनीकवान्। तस्यं रश्मयोऽनीकानि। साकं
 सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः परोजिताः

यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्धस्सन्तपति। मध्यन्दिने निरवपति। तर्हि हि तेक्षिणष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्धस्सन्तपति। ते देवाः श्रौविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स श्रुतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाशजन्। न हि देवा अहुतस्याशजन्ति। तैऽब्रुवन्। कस्मां इमं हौष्याम् इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मनो। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं

तत्। पाक॒त्रा वा ए॒तत्क्रिय॑ते। यन्ने॒ष्माब॒रुहि॑र्भवति। न सा॒मिधे॒नीर॒न्वाह॑॥४४॥

न प्र॒याजा इ॒ज्यन्ते॑। ना॒नूया॒जाः। य एवं वे॒दं। प॒शुमा॒न्भव॑ति।
आ॒ज्यभा॒गौ यज॑ति। य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्त॑रेति। म॒रुतो॑ गृहमे॒धिनो॑ यजति।
भा॒गधे॒र्येनै॒वान्ध॑स्मम॑र्धयति। अ॒ग्निः॒स्विष्ट॑कृतं यजति प्रति॑ष्ठित्यै। इडा॒न्तो भव॑ति।
प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोप॑रि॒ष्टात्प्रति॑ तिष्ठति॥४५॥

अ॒सुरा अ॒श्रय॑न्गृहमे॒धीयं॑ च॒रुं नि॒र॒वप॑न्नजुहवु॒रन्वाहे॑डा॒न्तो भव॑ति द्वे च॥

[६]

यत्प॒त्नी गृहमे॒धीय॑स्याश॒जीया॑त्। गृहमे॒ध्यैव॑ स्या॒त्। वि त्व॑स्य य॒ज्ञ ऋ॑ध्येत।
यन्नाश॒जीया॑त्। अ॒गृहमे॒धी स्या॑त्। ना॒स्य य॒ज्ञो व्य॑द्ध्येत। प्रति॑वेशं प॒चेयुः।
तस्या॑श॒जीया॑त्। गृहमे॒ध्यैव॑ भ॒वति। ना॒स्य य॒ज्ञो व्य॑द्ध्येते॥४६॥

ते दे॒वा गृहमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता अभ॒वन्। आञ्ज॑ताभ्यञ्जत। अ॒नु
व॒त्सान॑वासयन्। तेभ्योऽ॒सुराः क्षुधं॑ प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑ लो॒कम॑वि॒त्वा।
अ॒सुरा॒न्पुन॑र॒गच्छ॑त्। गृहमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑तेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु वत्सान् वासयन्ति। भ्रातृव्यायेव तद्यजमानः क्षुधं प्रहिणोति। ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं न्यदधुः। अस्मानेव श्व इन्द्रो निहितभाग उपावर्तितेति। तानिन्द्रो निहितभाग उपावर्तत। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। इन्द्राय निष्कासं निदध्यात्। इन्द्र एवैनं निहितभाग उपावर्तते। गार्हपत्ये जुहोति॥४८॥

भागधेयेनैवः समर्धयति। ऋषभमाह्वयति। वषट्कार एवास्य सः। अथौ इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। परावर्तमगच्छत्। अपाराधमिति मन्यमानः। सौऽब्रवीत्। क इदं वैदिष्यतीति। तैऽब्रुवन्मरुतो वरं वृणामहे॥४९॥

अथ वयं वेदाम। अस्मभ्यमेव प्रथमं हविर्निरुप्याता इति। त एनमध्यं क्रीडन्। तत्क्रीडिनां क्रीडित्वम्। यन्मरुद्भ्यः क्रीडिभ्यः प्रथमं हविर्निरुप्यते विजित्यै। साकः सूर्येणोद्यता निर्वपति। एतस्मिन्वै लोक इन्द्रो वृत्रमहन्ममृद्धौ। एतद्वाह्मणान्येव पशं हवीःषि। एतद्वाह्मण ऐन्द्राग्रः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रं हत्वा। अन्यासु देवतास्वधि। यदेष
ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण
एककपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽवं रुन्धे॥५१॥

ऋद्धतेऽयञ्जते जुहोति वृणामहे भवत्यष्टौ च॥

[७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत।
साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवांदयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं
लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता
वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं
निरवांदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति।
दक्षिणावृद्धिं पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि
देवाश्च पितरश्चेज्यन्तैः। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत। सोमाय

पितृमते पुरोडाशः षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सौऽस्यामुष्मिल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितृणाम्। अर्ध उपमन्यति। अर्धो हि पितृणाम्। एकयोपमन्यति॥५५॥

एका हि पितृणाम्। दक्षिणोपमन्यति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनांभ्योपमन्यति। तद्धि पितृन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरंश्चेज्यन्ते। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते।

वर्षीयानिधम इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तरहितो हि पितृलोको
मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितृणाम्। समूलं ब्रूहिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति।
दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति।
त्रिः पुनः पर्येति। षट्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृहीयात्। प्रमायुको यजमानः
स्यात्। यन्न गृहीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति।
नानायतनः। यन्त्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृहीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाऽसि यज्ञः हन्युः। द्वौ
परिधी परिदधाति। रक्षसामपंहत्यै। अथौ मृत्योरेव यजमानमुत्सृजति।
यन्त्रीणे त्रीणि हवीःष्युदाहरैर्युः। त्रयस्त्रय एषाः साकं प्रमीयेरन्।
एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवेषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपुव्याय।

उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जण्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जण्याय। यथाभागमे-
वैन्ऱीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानं शिष्यात्ता एकयोपं मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च
पितरं श्रेज्यन्तौ। एकामन्वाह। एका हि पितृणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिरिहि देवानाम्।
आधारावाधारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतांरम्॥६१॥

यदांर्षेयं वृणीत। यद्धोतांरम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता।
तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथायै। अपं बर्हिषः प्रयाजान् यजति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुश्मृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्यां हि।
एषाऽऽहतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुंगेऽनुवाक्यौ। याज्या
देवतां वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनां सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया।
गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अहं एवैनान्पूर्वया पुरो-
ऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रियै द्वितीयया। एवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-
ऽवदाय। उदङ्ङतिं क्रामति व्यावृत्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति
वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितृणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः।
सोमं पितृमन्तं यजति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्। संवत्सरमेव तद्यजति।
पितृन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितृनांशिष्वात्तान्
यजति। ये वा अयंज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति।
अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितृणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निः स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्तै तत् ये च त्वामन्विते

तिसृषु स॒क्तीषु॑ नि॒दधा॑ति। तस्मा॒दा तृतीया॒त्पुरुषा॒न्नाम॑ न गृह्णन्ति। ए॒ताव॑न्तो॒
ही॒ज्यन्ते॑। अत्र॑ पि॒तरो॑ यथाभा॒गं म॑न्द॒ध्वमि॒त्याह॑। ह्री॒का हि पि॒तरः॑। उ॒दंश्चो॑
निष्क्रा॑मन्ति। ए॒षा वै म॑नु॒ष्याणां॑ दिक्। स्वा॒मेव तद्वि॒शमनु॑ निष्क्रा॑मन्ति॥६७॥

आ॒ह॒वनी॒यमु॑प॒तिष्ठ॑न्ते। न्ये॒वास्मै॑ तद्धु॒वते। यथ्स॒त्याह॒वनी॒ये। अथा॒न्यत्र॑ च॒रन्ति॑।
आ॒तमि॑तोरु॒पति॑ष्ठन्ते। अ॒ग्निमे॒वोप॑द्रष्टा॒रं कृ॒त्वा। पि॒तृन्नि॒रव॑दयन्ते। अ॒न्तं वा ए॒ते
प्रा॒णानां॑ गच्छन्ति। य आ॒तमि॑तोरु॒प॒ तिष्ठ॑न्ते। सु॒स॒न्द॒शं त्वा व॑यमि॒त्याह॑॥६८॥

प्रा॒णो वै सु॑स॒न्द॒क्। प्रा॒णमे॒वाऽऽत्म॑न्द॒धते। योजा॑ न्वि॒न्द्र ते ह॒री इ॒त्याह॑।
प्रा॒णमे॒व पु॑न॒रयु॑क्त। अ॒क्ष॒न्नमी॑मदन्त॒ हीति॑ गा॒र्हप॑त्यमु॒पति॑ष्ठन्ते। अ॒क्ष॒न्नमी॑मदन्ताथ
त्वो॒पति॑ष्ठामह॒ इति॑ वा॒वैतदा॑ह। अमी॑मदन्त पि॒तरः॑ सो॒म्या इत्य॑भि प्रप॒द्यन्ते।
अमी॑मदन्त पि॒तरोऽथ॑ त्वाऽभि प्रप॒द्याम॑ह॒ इति॑ वा॒वैतदा॑ह। अ॒पः परि॑षिञ्चति।
मा॒र्जय॑त्ये॒वैनान्॑॥६९॥

अथो॑ त॒र्पय॑त्ये॒व। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। य ए॒वं वेद॑। अ॒पं ब॑र्हिषाव॒नया॑जौ

यजति। प्रजा वै ब॒रुहिः। प्रजा ए॒व मृ॒त्यो॒रु॒ध्मृ॒जति। च॒तु॒रः प्रया॒जान् य॑जति।
 द्वा॒व॒नू॒या॒जौ। षट्॒ध॒स॒म्प॒द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒त॒वः। ऋ॒तू॒ने॒व प्री॑णाति। न प॒त्यन्वा॑स्ते। न
 सं॒या॒ज॒यन्ति। य॒त्प॒त्यन्वा॑सीत। य॒ध्म॒या॒ज॒ये॒युः। प्र॒मा॒यु॒का स्या॑त्। तस्मा॒न्ना॒न्वा॑स्ते।
 न सं॒या॒ज॒यन्ति। प॒त्न्यै गो॒पी॒था॒य॥७०॥

होताग्नाज्यभागौ यजति सन्ततमवद्यति व्यावृत्त्यै बरुहिषदो यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्याहेनानृतवो नवं च॥—[१]

प्र॒ति॒पू॒रु॒ष॒मे॒क॒क॒पा॒लां निर्व॑पति। जा॒ता ए॒व प्र॒जा रु॒द्रा॒न्नि॒र॒व॒द॒य॒ते।
 ए॒क॒म॒ति॒रि॒क्तम्। ज॒नि॒ष्य॒मा॒णा ए॒व प्र॒जा रु॒द्रा॒न्नि॒र॒व॒द॒य॒ते। ए॒क॒क॒पा॒ला भ॑वन्ति।
 ए॒क॒धै॒व रु॒द्रं नि॒र॒व॒द॒य॒ते। ना॒भि॒धा॒र॒य॒ति। य॒द॒भि॒धा॒र॒यै॒त् अ॒न्त॒र॒व॒चा॒रि॒ण॑ रु॒द्रं
 कु॒र्या॒त्। ए॒को॒ल्म॒मु॒के॒न॑ यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव
 दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति
 निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते

पशुरिति ब्रूयात्॥ ७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पूर्णेन जुहोति। सुगृध्र्येषा। अथोखलु। अन्तर्मेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥ ७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्माऽम्बिकयेत्याह। शरद्धा अस्याम्बिका स्वसौ। तया वा एष हिनस्ति। यः हिनस्ति। तयैवेन सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आशिषमेवैवतामा शास्ते॥ ७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीपस्सन्ते। मृतैकृत्वाऽऽसंजन्ति। यथा जनं यतैऽवसं करोति। तादृगेव तत। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तरहित्यै। प्र वा एतैऽस्माल्लोकाच्चवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं

पुनरेत्यु निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयन्निर्वदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥ — [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेनु ताः सृष्टास्त्रिवृत्तजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेनु ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वथ्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

ए॒तद्वा॒ह्मणा॒न्येव॒ पञ्च॑ ह॒वीः॒ षि॑ । अथे॒न्द्राय॒ शु॒ना॒सीरा॑य पु॒रोडा॑शं द्वा॒दश॑क॒पालं॒
 नि॒र्वप॑ति । सं॒वत्स॒रो वा॒ इन्द्रा॑शु॒नासी॑रः । सं॒वत्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॑म॒वं रु॒न्धे ।
 वा॒यव्यं॑ प॒यौ भ॒वति॑ । वा॒युर्वै वृ॒ष्ट्यै॑ प्र॒दाप॑यि॒ता । स ए॒वास्मै॒ वृष्टिं॑ प्र॒दाप॑यति ।
 सौर्य॑ ए॒क॒क॒पालो॒ भव॑ति । सूर्ये॒ण वा॒ अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के वृ॒ष्टिर्धृ॑ता । स ए॒वास्मै॒ वृष्टिं॑
 नि॒यच्छ॑ति ॥ १ ॥

द्वा॒द॒श॒ग॒वः॑ सी॒रं दक्षि॑णा॒ समृ॑द्धौ । दे॒वा॒सुराः॑ सं॒य॒त्ता आ॑सन् । ते दे॒वा
 अ॒ग्नि॒म॒ब्रु॒वन् । त्वया॑ वी॒रेणा॑सुरा॒नभि॑भ॒वामि॑ति । सौ॑ऽब्रवीत् । त्रेधा॒ऽह॒मा॒त्मानं॑
 वि॒क॒रि॒ष्य॒ इति॑ । स त्रेधा॑ऽऽत्मा॒नं व्य॑कुरु॒त । अ॒ग्निं तृती॑यम् । रु॒द्रं तृती॑यम् । व॒रुणं॑
 तृती॑यम् ॥ २ ॥

सौ॑ऽब्रवीत् । क इ॒दं तुरी॑यमि॒ति । अ॒हमि॑तीन्द्रो॑ऽब्रवीत् । सन्तु सृ॒जाव॑हा इति॑ । तौ

समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्र-
तुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरूप्यते विजित्यै॥३॥

वहिर्नी धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिर्नी। तेनाग्नेयी। यद्वौः। तेन रौद्री। यद्वेनुः। तेनैन्द्री।
यथ्शी सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्धौ। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तः सृष्टः रक्षाःस्यजिघांसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत।
ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षांसि प्राणुदत। यत्पञ्चावतीयं जुहोति। दिग्भ्य एव
तद्यजमानो रक्षांसि प्राणुदते। समूढः रक्षः सन्दग्धः रक्ष इत्याह। रक्षाःस्येव
सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं
करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्धौ॥५॥

इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं नालभत। तः शच्या-
ऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सौऽस्मादभिर्शुनतरोऽभवत्। सौऽब्रवीत्। सन्धाः
सन्दधावहै। अथ त्वाऽवं स्रक्ष्यामि। न मां शुष्केण नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नार्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्विवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिंल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स रक्षाः स्वपाहत्। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षाः सि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवायतने रक्षाः सि हन्ति। पूर्णमयेन स्रुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पूर्णः। ब्रह्मणैव रक्षाः सि हन्ति। देवस्यै त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितुः प्रसूत एव रक्षाः सि हन्ति। हतः रक्षोऽर्वाधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाः स्तृत्यै। यद्वस्ते तद्वक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तरहित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत् समृद्धौ हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तुत्ये त्रीणि च॥—[१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वै धाता। संवत्सरेणैवास्मै
प्रजाः प्रजंनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। रते राका। प्र सिनीवाली
जंनयति। प्रजास्वेव प्रजांतासु कुह्वा वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ।
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव
प्रजांता वीर्ये प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो वही दक्षिणा।
यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्धौ। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।
इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां
प्रजनयिता। वृक्षानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजंनयति। वृक्षामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्धौ। सोमापौष्णं

चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोमं एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनं स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्यैवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उपं जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यंवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्धौ॥१५॥

ऐन्द्रापौष्णमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवींषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतैऽपादातारः। य

एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयेच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्य निर्वपेत्। अरंलिनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्बो निर्वपेत्। यावतीमेकंन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमवं रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बारूहस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सऽश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्धौ॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालः राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्धौ। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अर्दतिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुदक्षिणा समृद्धौ। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ॥१८॥

नैरुक्तं चरुं परिवृत्तयै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिभिन्नम्। पाप्मानमेव निरुक्तिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्धौ। आग्नेयमष्टाकपालः सेनान्यो

गृहे। सेनामेवास्य सङ्गृह्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्धौ। वारुणं दशकपालः सुतस्य
गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्धौ। मारुतः सप्तकपालं
ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्धौ। सावित्रं द्वादशकपालं
क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्धौ। आश्विनं द्विकपालः सङ्गृहीतुर्गृहे।
अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा
समृद्धौ। पौष्णं चरुं भागदुधस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्धौ। रौद्रं गावीधुकं
चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्धौ।
द्वादशैतानि हवीरपि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव
रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रत्नं आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाः होमुचै। आशिषं एवावं रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वंध्यादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। मैत्राबारुहस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवंथसायै दुग्धे॥२२॥

बारुहस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्मं चैवास्मै क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बारुहस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सःश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राजामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवंथसा दक्षिणा समृद्धौ॥२३॥

रुबित्वाय समृद्धौ पष्ठौही दक्षिणा समृद्धौ ग्रामण्यौ गृहे भांगदुधस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥—[३]

देवसुवामेतानि हवीःषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाः सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनः सुवन्ते। अग्निरेवेन गृहपतीनाः सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः

स॒त्याना॑म्॥२४॥

वरु॑णो ध॒र्मप॑तीनाम्। ए॒तदे॒व सर्व॑ भवति। स॒विता त्वा॑ प्रस॒वानाः॑ सुव॒तामि॒ति
ह॒स्तं गृ॑ह्णाति प्रसू॒त्यै। ये दे॒वा दे॒वः सु॒वः स्थे॒त्याह। यथा॑यजु॒रेवै॒तत्। म॒हते॒ क्षत्रा॑य
म॒हत॒ आधि॑पत्याय म॒हते॒ जान॑राज्यायेत्याह। आ॒शिष॑र्षमे॒वैता॒मा शा॑स्ते। ए॒ष वो
भर॑ता॒ राजा॒ सोमो॑ऽस्माकं ब्राह्म॒णाना॑ः राजे॒त्याह। तस्मा॑त्सोम॒राजानो॑ ब्राह्म॒णाः।
प्रति॑ त्यन्नामं रा॒ज्यम॑धायीत्याह॥२५॥

रा॒ज्यमे॒वास्मि॒न्प्रति॑दधाति। स्वां त॒नुवं वरु॑णो अ॒शिश्ने॒दित्या॑ह। वरु॒णस॒वमे॒वाव
रु॒न्धे। शुचै॑र्मित्रस्य व्र॒त्या अभू॑मेत्याह। शुचि॑मे॒वेन॑ व्र॒त्यं करो॑ति। अम॑न्महि म॒हत
ऋ॒तस्य॒ नामे॒त्याह। म॒नुत ए॒वैन॑म्। सर्वे॒ व्रा॒ता वरु॑णस्याभूवन्नि॒त्याह। सर्व॑व्रा॒तमे॒वेन॑
करो॑ति। वि मि॒त्र ए॒वैर॑गतिम॒तारि॑दित्याह॥२६॥

अ॒रा॒तिमे॒वेन॑ तारयति। अ॒सूषु॑दन्त य॒ज्ञियां ऋ॒तेने॒त्याह। स्व॒दय॑त्ये॒वैन॑म्।
व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माणं॑ न आ॒नडि॒त्याह। आ॒युरे॒वास्मि॑न्दधाति। द्वाभ्यां वि॒मृष्टे॑।

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां
च हविषामग्नयै स्विष्टकृतै समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति।
विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमौलोकानभिजयति॥२७॥

सुत्यानामग्नीयायाहातादीदित्याह क्रमत एकं च॥

[४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीयं गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिधृतं
गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपा२ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति।
अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषा-
ऽस्युर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सङ्श्यति। व्रजाक्षितः
स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यहति। मरुतामोजः स्थेत्याह।
अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं

यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनः सत्यानृते उदिते हिःस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाः रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यत्सरस्वती। पृष्ठमेवैनः समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिंशत्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिंशदक्षराऽनुष्टुक्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाः सि। वाचैवैनः सर्वेभिश्छन्दोभिर्भषिञ्चति॥३२॥

ऊर्मिरित्याहु सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥

[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सः सृजति।

अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुंश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छुःसिनेंश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छुःसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। अर्निभृष्टमसीत्याह। अर्निभृष्टः ह्येतत्। वाचो बभ्युरित्याह। वाचो ह्येष बभ्युः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रः हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रः हिरण्यम्। अमृता अमृता ह्यापः। अमृतः हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युमिनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव

यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति तार्ष्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥ ३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्यांशयति। इन्द्रियमेवाव रन्ध्रे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यास्यावरुद्धौ। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥ ३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्रं इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सौऽर्यम्पः पन्थां अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥ ३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना

देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विशयस्मिन्नाष्ट्र इत्याह। विशैवेनः राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमैवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजेत्याह। तस्मात्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रून्नेवास्य बाधन्ते। पात मां प्रत्यश्च पात मां तिर्यश्चमन्वश्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्यं एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मां पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवेनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसां विरोक इति त्रिष्टुभां बाहू उद्भृहति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्ठादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतः हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि च॥—[६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्।
उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा
तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव
रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव
लोकमभिजयति। अनृज्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविंशतिकपालो
भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव
पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः।
पृथिवैर्वन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्व स राष्ट्रमभवत्।
यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बारहस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां

प्रथमम्। ब्रह्मं चैवास्मै" क्षत्रं च समीचीं दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रति-
ष्ठापयति॥४४॥

षड्गुस्तादभिषेकस्य जुहोति। षड्गुपरिष्ठात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति।
तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवैष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते।
यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै।
प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ट्या असिष्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥

[७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे-
त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतः
हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते।
शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मा
पाहीत्युपरिष्ठादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका
इति क्लीबः सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका
दःशूकाः। निरस्तं नमृचेः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमृचि
निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचः सुवन्तां ते तै
प्राणः सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्भूयात्। अग्नेस्त्वा
तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्यैव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा
द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवेन देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य
वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति।
मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजं एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं
क्षत्रपतिं करोति। अतिं दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह।
समाववृत्रघरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकः। उच्छेषणेन जुहोति।
उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्ङुरेत्याग्रीद्धे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते।
रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नामं। तेन वा एष हिंनस्ति। यः
हिंनस्ति। तेनैवैनं सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य
मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा
स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवा-
स्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन
वैश्यः। विशामेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्यै कल्पयति।

अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भुवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्त्यो द्वे चे॥

[८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशान्नोः प्रशिषां युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽधा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्टसारथी। षट्थसम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वैमाल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सौऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जैषमिताह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आसं मनु इत्याह। यदेव मनसैप्समीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणार्थते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवैव मे मन्युर्भूयादिति
 वाराही उपानहावुपं मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां
 मन्युमात्मन्धत्ते। अभि वा इयं सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः।
 वाराही उपानहावुपंमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानृत्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिः सायै। इयं दस्यायुं रस्यायुर्म धेहीत्याह।
 आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूजं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्षि-
 वर्चोऽसि वर्चो मयि धेहीत्याह। वर्च एवाऽऽत्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति।
 एकधैव यजमान आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीयां जुहोति प्रतै-
 ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ सहावतिष्ठताम्।
 समानं लोकमियाताम्। सह संङ्गहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादिवैनं

लो॒का॒द॒न्त॒र्द॒धाति॑ । ह॒ः सः शु॒चि॒ष॒दि॒त्या॒द॒धाति॑ । ब्र॒ह्म॒णै॒वैन॑मु॒पाव॑हरति । ब्र॒ह्म॒णा॒ऽऽ॒द॒धाति॑ । अति॑च्छ॒न्द॒सा॒ऽऽ॒द॒धाति॑ । अति॑च्छ॒न्दा॒ वै सर्वा॑णि छ॒न्दा॑ऽसि । सर्व॑भिरे॒वैनं॑ छ॒न्दो॑भि॒रा॒द॒धाति॑ । वर्ष॑ वा ए॒षा छ॒न्द॑साम् । यदति॑च्छ॒न्दाः । यदति॑च्छ॒न्द॒सा॒ द॒धाति॑ । वर्ष॑मै॒वैनं॑ समा॒नानां॑ करोति॥५८॥

पृ॒द्यन्ते॑ द॒धाति॑ वी॒र्ये॒णेत्या॒हाना॑त्यै प्रति॒ष्ठित्यै॑ ब्र॒ह्म॒णा॒ऽऽ॒द॒धाति॑ सप्त॒ च॥

[१]

मि॒त्रो॑ऽसि वरु॒णो॒ऽसी॒त्या॒ह । मै॒त्रं वा अ॒हः । वा॒रु॒णी रा॒त्रिः । अ॒हो रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मु॒पाव॑हरति । मि॒त्रो॑ऽसि वरु॒णो॒ऽसी॒त्या॒ह । मै॒त्रो वै दक्षि॑णः । वा॒रु॒णः स॒व्यः । वै॒श्वदे॒व्यामि॒क्षा । स्व॒मे॒वैनौ॑ भा॒ग॒धेयं॑मु॒पाव॑हरति । सम॒हं वि॒श्वे॒र्दे॒वैरि॒त्या॒ह॥५९॥

वै॒श्वदे॒व्यो वै प्र॒जाः । ता ए॒वाद्याः॑ कुरु॒ते । क्ष॒त्रस्य॑ नाभि॒रसि॑ क्ष॒त्रस्य॑ योनि॒रसी॒त्यधी॒वा॒समा॑स्तृ॒णाति॑ स॒योनि॒त्वाय॑ । स्यो॒नामा सी॒द सुष॑दा॒मा सी॒दे॒त्या॒ह । यथा॑यजु॒रे॒वैतत् । मा त्वां हि॑ऽसी॒न्मा मां हि॑ऽसी॒दि॒त्या॒हाहि॑ऽसायै । निष॑सा॒द धृ॒त॒व्रतो॑ वरु॒णः पु॒स्त्या॑स्वा सा॒म्राज्या॑य सु॒क्रतु॑रि॒त्या॒ह । सा॒म्राज्य॑मे॒वैनं॑

सु॒क्रु॒तुं करो॒ति। ब्र॒ह्मा(३)न्त्व२ रा॒ज॒न्ब्र॒ह्मा॒ऽसि स॒वि॒ता॒ऽसि स॒त्य॒स॒व॒ इत्या॑ह।
स॒वि॒ता॒र॒मे॒वैन॑ स॒त्य॒स॒वं करो॒ति॥६०॥

ब्र॒ह्मा(३)न्त्व२ रा॒ज॒न्ब्र॒ह्मा॒ऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒वैन॑ स॒त्यौज॑सं करो॒ति। ब्र॒ह्मा(३)न्त्व२ रा॒ज॒न्ब्र॒ह्मा॒ऽसि मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शे॒व॒ इत्या॑ह। मि॒त्रमे॒वैन॑ सु॒शे॒वं करो॒ति। ब्र॒ह्मा(३)न्त्व२ रा॒ज॒न्ब्र॒ह्मा॒सि वरु॑णो॒ऽसि स॒त्य॒ध॒र्म॒त्या॑ह। वरु॑णमे॒वैन॑ स॒त्य॒ध॒र्मा॒णं करो॒ति। स॒वि॒ता॒ऽसि स॒त्य॒स॒व॒ इत्या॑ह। गाय॒त्रीमे॒वैते॒नाभि॒ व्या॑हरति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टु॒भ॒मे॒वैते॒नाभि॒ व्या॑हरति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शे॒व॒ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैते॒नाभि॒ व्या॑हरति। स॒त्य॒मे॒ता दे॒वताः॑। स॒त्य॒मे॒तानि॒ छन्दा॑सि। स॒त्य॒मे॒वा॒वं रु॒न्धे। वरु॑णो॒ऽसि स॒त्य॒ध॒र्म॒त्या॑ह। अ॒नु॒ष्टु॒भ॒मे॒वैते॒नाभि॒ व्या॑हरति। स॒त्या॒नृ॒ते वा अ॒नु॒ष्टु॒प। स॒त्या॒नृ॒ते वरु॑णः। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वा॒वं रु॒न्धे॥६२॥

नैनं सत्यानृते उदिते हिंस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति
स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रणैवास्मां अवरपरं रन्धयति। एवम् हि
तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रथ्येयुः। दिशोऽभ्ययं राजाऽभूदिति पञ्चाक्षान्प्रयच्छति।
एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्धवते। परमेष्ठी वा एषः। यदौदनः। परमामेवैनं श्रियं गमयति।
सुश्रोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। शौनः
शेपमाख्यापयते। वरुणपाशादेवनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविंशतिकपालस्य
वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये स्विष्टकृते समवद्वति। देवताभिरेवैनमुभयतः
परि गृह्णाति। अपान्नन्ने स्वाहोर्जो नन्ने स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति तिस्र
आहंतीर्जुहोति। त्रयं इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसवं करोति त्रिष्टुममेवैतेनाग्निं व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे करोति शतेन्द्रियः षट् च॥—[१०]

ए॒तद्वा॒ह्म॒णानि॒ धा॒त्रे र॒त्विना॑न्दे॒वसु॒वाम॑र्ध॒तो दे॒वीदि॒शः सो॒मस्ये॒न्द्रस्य॒ मि॒त्रो द॒श॥१०॥

ए॒तद्वा॒ह्म॒णानि॒ वैष्ण॑वं त्रि॒क॒पा॒ल॒म॒न्नं वै पू॒षा वा॒शाः स्वे॒त्याहु॑ दि॒शो व्या॒स्था॑पय॒त्युद॑ङ्घ्रे॒त्य ब्र॒ह्मा(३)न्त्व॑ राज॒ञ्चतु॑ष्प॒ष्टिः॥६४॥

ए॒तद्वा॒ह्म॒णानि॒ प्र॒ति ति॒ष्ठति॑॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। तत्सः सृष्टिर्नु समसर्पत्।
 तत्सः सृपाः सः सृत्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा
 द्वितीयौ। सवित्रा प्रसवेन तृतीयौ। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे।
 इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वयां देवतया सप्तमे॥१॥

सोमैः राज्ञाऽष्टमे। त्वष्टां रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्रोत्। यत्सः सृपो
 भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य
 वीर्यस्यावरुद्धौ। पुरस्तादुपसदाः सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेतं
 एव तदधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेतं एव हितं त्वष्टां रूपाणि विकरोति।
 उपरिष्ठाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अवं रुन्धे। दशभिर्वथ्सतैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयौ भवति। अन्नाद्यस्यावुरुद्धौ। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशः स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरास्यै। प्राकाशावध्वयै ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्यैवास्यै वासयति। रुक्मः होत्रै। आदित्यमेवासमा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरास्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणै। आयुरेवावं रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छुःसिनै। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वाससी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे

ए॒वास्यै॒ते। स्थू॒रि॑ य॒वाचि॒तम॑च्छा॒वाका॒र्यं। अ॒न्त॒त ए॒व व॑रुण॒मव॑ यज॒ते॥६॥

अ॒न॒ङ्गाह॑म॒ग्नीधौ॑। वह्नि॒र्वा अ॑न॒ङ्गान्। वह्नि॒र॒ग्नीत्। वह्नि॒नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्या॒व
रु॒न्धे। इ॒न्द्र॒स्य सु॑षु॒वाण॒स्य त्रे॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प॒राऽप॒तत्। भृ॒गु॒स्तृ॒तीय॑म॒भवत्।
श्रा॒य॒न्ती॒यं तृ॒तीय॑म्। स॒र॒स्वती॒ तृ॒तीय॑म्। भा॒र्गवो॑ हो॒तां भ॒वति॑। श्रा॒य॒न्ती॒यं
ब्र॒ह्म॒सा॒मं भ॑वति। वा॒र॒व॒न्ती॒यम॑ग्नि॒ष्टोम॒सा॒मम्। सा॒र॒स्वती॒रपो॑ गृ॒ह्णाति॑। इ॒न्द्रि॒य॒स्य
वी॒र्य॑स्या॒व॒रु॒द्धौ। श्रा॒य॒न्ती॒यं ब्र॒ह्म॒सा॒मं भ॑वति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ श्रयति।
वा॒र॒व॒न्ती॒यम॑ग्नि॒ष्टोम॒सा॒मम्। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वा॒रय॑ति॥७॥

वि॒रा॒द्र॒जा॒र्षति॑र॒श्वः प्र॒जा॒प॒ते॒रा॒स्यै य॒जते॑ ब्र॒ह्म॒सा॒मं भ॑वति॒ सप्त॑ च॥

[२]

ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दि॒शोऽनू॑न्म॒दितोः॑। यं दि॒शोऽनु॑ व्या॒स्था॒पय॑न्ति। दि॒शाम॑वै॒ष्ट्यो
भ॒वन्ति॑। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒ तिष्ठ॒त्यनु॑न्मा॒दाय॑। प॒ञ्च दे॒वतां॑ यज॒ति। प॒ञ्च दि॒शः। दि॒क्ष्वे॒व
प्र॑ति॒ तिष्ठ॒ति। ह॒विषो॑ह॒विष॑ इ॒ष्ट्वा बा॑र्ह॒स्पत्य॑म॒भिधा॑रयति। य॒ज्ञमा॒नदे॒वत्यो॑ वै
बृ॒ह॒स्पतिः॑। य॒ज्ञमा॒नमे॒व ते॒जसा॑ सम॒र्धय॑ति॥८॥

आदि॒त्यां म॒ल॒हं ग॒र्भिणी॒मा ल॑भते। मा॒रुतीं॑ पृ॒श्निं प॒ष्ठौही॒म्। वि॒शं चै॒वास्मै॑
 रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीचीं॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒ पूर्व॑या प्रचरति। मा॒रुत्यो॑त्तरया। रा॒ष्ट्र
 ए॒व वि॒शम॑नु॒ब॒ध्नाति॑। उ॒च्चैरा॑दि॒त्याया॒ आश्रा॑वयति। उ॒पा॒शु मा॑रुत्यै। तस्मा॑द्रा॒ष्ट्रं
 वि॒शम॑ति॒वद॑ति। ग॒र्भिण्या॑दि॒त्या भ॑वति॥९॥

इन्द्रि॒यं वै गर्भः॑। रा॒ष्ट्रमे॒वेन्द्रि॒याव्य॑कः। अ॒गर्भा मा॑रुती। वि॒ष्ट्वै म॒रुतः॑। वि॒शमे॒व
 नि॒रिन्द्रि॒याम॑कः। दे॒वासु॒राः सं॑य॒त्ता आ॑सन्। ते दे॒वा अ॒श्विनौः पू॒षन्वा॒चः स॒त्यश्
 स॒न्निधा॑य। अ॒नृते॒नासु॒रान॒भ्य॒भवन्। तेऽ॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॑रोडा॒शं द्वा॑द॒शक॑पा॒लं
 नि॒र॑वपन्। ततो॒ वै ते वा॒चः स॒त्यम॑वा॒रुन्ध॑त॥१०॥

यद॒श्विभ्यां॑ पू॒ष्णे पु॑रोडा॒शं द्वा॑द॒शक॑पा॒लं नि॒र्वप॑ति। अ॒नृते॒नैव॒ भ्रातृ॑व्या॒नभि॒भूय॑।
 वा॒चः स॒त्यम॑व॒ रुन्धे॑। स॒र॒स्वते॒ सत्य॑वा॒चै च॒रुम्। पू॒र्वमे॒वोदि॑तम्। उ॒त्तरे॑णा॒भि
 गृ॑णाति। स॒वि॒त्रे स॒त्यप्र॑स॒वाय पु॑रोडा॒शं द्वा॑द॒शक॑पा॒लं प्र॑सू॒त्यै। दू॒तान्प्र॑हि॒णोति॑।
 आ॒वि॒दं ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒वि॒दमे॒वैनं॑ गमयन्ति। अथो॑ दू॒तेभ्य॑ ए॒व न छि॑द्यते।

तिसृधन्वः शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्धौ ॥११॥

अर्धयति भवत्युन्मथत गमयन्ति द्वे च ॥

[३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चौ यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानाः सवित्रा विरुन्धते। बारुहस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्यं। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम् ॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्मान्नाघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते ॥१३॥

मासिमास्येतानि हवींषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवतून्मयुङ्क्तु इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।

तेनैवर्तुन्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तरं उत्तरेषाम्।
संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥१४॥

त्वाष्ट्रमुष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥

[४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परांऽपतत्। स यत्प्रथमं निरर्णीवत्।
तत्कलमभवत्। यद्वितीयम्। तद्वदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स
सिंहः। यदक्ष्यौः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा।
त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्धौ। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै
पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान
आत्मन्धत्ते। सीसेन क्रीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥
यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्रीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी

समृद्धौ। स्वाद्वीन्त्वा॑ स्वादुनेत्याह। सोममेवैनां करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व॒ सरंस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यंते। तिस्रः सःसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रौः क्रीतः सोमो वसति। पुनातुं ते परिस्मृतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालंभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरंस्वती। वाचैवेनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभं सैन्द्रत्वार्य॥२०॥

यन्निषु यूपैष्वालभेत। ब॒हिर्धा॑ऽस्मादिन्द्रि॒यं वी॒र्यं द॒ध्यात्। भ्रातृ॒व्यमस्मै॑ जनयेत्।
 एक॒युप आल॑भते। एक॒धैवास्मिन्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं द॒धाति॑। नास्मै॑ भ्रातृ॒व्यं जन॑यति।
 नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवः सुराममश्विनैति
 सर्वदेवत्यै याज्यानुवाक्यै भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता।
 यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै
 सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवंश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति
 समृद्धौ। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो
 वै पुरोडाशाः। पशूनेवावं रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवावं रुन्धे।
 सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमवं यजते।
 वडंबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वः सुते। उताऽश्वतरम्। उत सोमं उत सुरां। यथ्सौत्रामणीं समृद्धौ। बारहस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्युद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्त्वृणुतेति शतातृणायाः समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवेनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृणां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितृन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यः सोमोऽति पवंते। पितृणां याज्ञानुवाक्याभिरुपं तिष्ठते। यदेवास्यं पितृनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवावं रुन्धे। तिसृभिरुपं तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युरहोता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव

यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥

[६]

अग्निष्टोममग्र आह॑रति। यज्ञमु॒खं वा अ॒ग्निष्टोमः॑। य॒ज्ञमु॒खमे॒वारभ्य॑
स॒वमा क्र॑मते। अथैषो॑ऽभिषेचनीयश्चतु॒स्त्रिंश॑प॒वमानो॑ भवति। त्रय॑स्त्रिंशद्वै
दे॒वताः॑। ता ए॒वाऽऽप्नो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतु॒स्त्रिंशः॑। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। स॒ंशर॑ ए॒ष
स्तोमा॑नामयथापूर्वम्। यद्विष॑माः स्तोमाः॑॥२७॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। या॒वा॒न्प॒वमा॑नाः। अ॒न्तः श्ले॒षणं॑ त्वा अ॒न्यत्। य॒त्स॒माः
प॒वमा॑नाः। तेना॒ऽसं॑शरः। तेन॑ यथापूर्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्नि॑ष्टोमेन॒घ्नोति॑। आ॒त्मना॑
पु॒ण्यो भ॑वति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शवं॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो भ॑वत्यनु॒
स॒न्त॑त्यै॥२८॥

स्तोमाः पशवं उक्थान्येकं च॥

[७]

उप॑ त्वा जामयो॒ गिर॒ इति॑ प्रतिप॒द्भव॑ति। वा॒ग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषेकः।

सर्वासामेव प्रजानां सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप
इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्।
ये सम्भार्या अक्रन्॥२१॥

यदाह पवस्व वाचो अग्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुक्प्रथमा भवति।
अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्धृष्टा
अनुष्टुभौ रूपम्। आनुष्टुभौ राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्धृतीभवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्ये। यो वै
सवादति। नैनं सव उपनमति। यः सामभ्य एति। पार्ष्णीयान्सुषुवाणो भवति।
एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानां सामानि। तैरमुष्मिँल्लोक ऋध्नोति। यानि
मनुष्यराजानां सामानि। तैरस्मिँल्लोक ऋध्नोति। उभयोरैव लोकयोर ऋध्नोति।
देवलोके च मनुष्यलोके च। एकविंशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविंशः

कैशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विद्वा एकविंशः। राष्ट्रं सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहति। अतिजनं वेयात्। उद्धा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रत्राजन्त्यो भवन्ति दशपेयो माद्येत्रीणि च॥

[८]

इयं वै रंजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णं हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्यां एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्यां एवैनमभ्यति क्षरन्ति।

वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्यां एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥

[१]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवत्सरमाप्नोति। यावन्ति संवत्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति।

यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साहस्यं वा सवनम्। अथैव जगती कृता।
 अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मां
 उच्छति। अथो तम एवापं हते। अग्निष्टोममन्तत आ हरति। अग्निः सर्वा देवताः।
 देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सुप्त चे॥

[१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयामिन्द्रस्य यन्निष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रंजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥
 वरुणस्य यदाश्चिभ्यां यन्निषु तस्मादुद्धतीः सुप्तत्रिंशत॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै स॒त्रमा॑सत। तेषां पृ॒श्नि॒ब्ध॒र्ध॒म॒धु॒गा॑सीत्। सर्जी॒षिणा॑जीवत्। तै॑ऽब्रुवन्।
कस्मै॑ नु स॒त्रमा॑स्महे। यै॑ऽस्या ओष॒धीर्न॑ जन॒याम॑ इति। ते दि॒वो वृ॑ष्टि॒मसृ॑जन्त।
याव॑न्तः स्तो॒का अ॒वाप॑द्यन्त। ताव॑तीरोष॒धयो॑ऽजायन्त। ता जा॒ताः पि॒तरौ॑
वि॒षेणा॑लिम्पन्॥१॥

तासां॑ ज॒ग्ध्वा रु॒प्यन्त्यै॑त्। तै॑ऽब्रुवन्। क इ॒दमि॒त्थम॑करि॒ति। वयं॑
भा॒ग॒धेय॑मिच्छ॒माना॑ इति॑ पि॒तरौ॑ऽब्रुवन्। किं वो॑ भा॒ग॒धेय॑मि॒ति। अ॒ग्नि॒हो॒त्र
ए॒व नो॑ऽप्य॒स्त्वित्य॑ब्रुवन्। तेभ्य॑ ए॒तद्भा॒ग॒धेयं॑ प्राय॑च्छन्। यद्धृ॒त्वा नि॒मार्ष्टि॑। ततो॑ वै
त ओष॑धीर॒स्वद॑यन्। य ए॒वं वेद॑॥२॥

स्वद॑न्तेऽस्मा ओष॑धयः। ते व॒थ्स॒मुपा॑वा॒सृज॑न्। इ॒दं नो॑ ह॒व्यं प्र॑दा॒पये॑ति।

सौऽब्रवीद्वरं वृणौ। दशं मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गं मात्रा सह चरणीति।
तस्माद्दुःखं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गं मात्रा सह चरति। वारैवृत्तः
ह्यस्य। तस्माद्दुःखं सः सृष्टयः रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धानयति॥३॥

अलिम्बेद् घातुक एकं च॥ — [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपास्त। सौऽस्य
प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुन्धस्मानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्रोत्। स तपोऽतप्यत।
सौऽग्निरुपांगमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्वस्यं दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताऽप्येष्टलक्ष्मी
प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्।
तद्विचिकिञ्चत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकिञ्चसायै जन्मं। य एवं
विद्वान् विचिकिञ्चति॥५॥

वर्सीय एव चेतयते। तं वागभ्यवदञ्जुह्वीति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते

वागित्यब्रवीत्। सौऽजुहोत्स्वाहेति। तत्स्वाहाकारस्य जन्म। य एव॑ स्वाहाकारस्य जन्म वेद। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुह्वति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्। सौऽजामसृजत॥७॥

सौऽग्निरभिभेत्। आहुतीभिर्वै माँऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सौँऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेद॑ हूयात्। इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्यौऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सौँऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये साय॑ हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुह्यात्। उभयमेवाग्नेय॑

स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये साय॑ हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यत्सायं जुहोति॥१०॥

प्रेव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति॥११॥

प्रेव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसंतः। यस्तयोरन्य॑ राधयेत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विंशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे हि तेजंसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माच्छ्रुम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये

सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्चेत। यथ्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्चेत।
 देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायं होतव्यम्।
 सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्यां सायं हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै
 रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह।
 प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता
 अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।
 यथाऽतिथये प्रद्वुताय शून्यायांवसथायांहार्यं हरन्ति। तादृगेव तत्। काऽऽह
 ततस्तद्भवतीत्याहुः। यथ्स न वेदं। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति।
 तदेव संम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवैष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमुष्टं विचिकिर्भसति जुह्वत्यजाममृजताग्निहोत्रं सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥[२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्येत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्युप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहुः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्ञुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छ्रुतं हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्यैवैनं दधारयति। अथौ देवत्रैवेनं द्रमयति॥१८॥

पर्याग्नि करोति। रक्षंसामपहत्यै। त्रिः पर्याग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथौ मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वास्येत्। यजमानं शुचाऽर्पयेत्। यद्वक्षिणा। पितृदेवत्यं स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीः शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्घांसयति। एषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्।
तामेवैनदनुद्घांसयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्ठपति। उपैव
तश्त्वृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशून्नेवावं रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्यां राद्धाः। अनूच उन्नयति।
प्रजायां अनूचीनत्वायां। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्यै।
नाहोष्यन्नुप सादयेत्। यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मां उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्चेत। यदेव गार्हपत्येऽधि-
श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निर्बिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स
एतां समिधंमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्रावाहुतयोऽघ्नियन्त॥२२॥

यदेनं समयच्छत्। तत्समिधः समित्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं
यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्वमत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकां समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्यां

समिधिं द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्धे समिधांवा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाः समिधमाधाय। यजुषा-
ऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
आदीतायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कत्वा
परि वेवैष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति।
अथौ द्विपद्मेव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिविञ्चति गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायाधियन्तेति तच्चत्वारि च॥ [३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्।
पराऽसुराः। यं कामयेत् वसीयान्धस्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्वः हुत्वा। उत्तरं
भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुहति। भवत्येव। यं कामयेत् पापीयान्धस्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वः
हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते

पराऽभवन्। यस्यैवं जुहति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्तै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते।
अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्।
यज्ञस्थाणुमुच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां
यदुत्तरयाऽभि जुह्यात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमुच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति।
अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽतिं कामति। अवाचीनः सायमुपमाष्टि। रेतं एव तदधाति।
ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ कं द्वे आहुती भवतु इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष
वा अग्निवैश्वानरः। यद्वाह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती
जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निर्माष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्थस्मप्यद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतून् प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं

दे॒व॒त्य॒म॒ग्नि॒हो॒त्रमि॒ति॑ । वै॒श्व॒दे॒वमि॒ति॑ ब्रू॒यात् । यद्य॒जुषा॑ जु॒होति॑ । तदै॒न्द्रा॒ग्रम् ।
यत्तू॒ष्णीम् । तत्प्रा॑जाप॒त्यम् ॥ ३० ॥

यन्नि॒मार्ष्टि॑ । तदो॒षधी॒नाम् । यद्वि॒तीय॒म् । तत्पि॑तृ॒णाम् । यत्प्रा॑श्ना॒ति ।
तद्भ॒र्माणाम् । तस्मा॑द्भ॒र्मा अ॒न॒श॒न्तो वर्ध॑न्ते । यदा॒चाम॑ति । तन्म॑नुष्या॒णाम् ।
उद॑ङ्ग॒र्यावृ॒त्याचा॑मति ॥ ३१ ॥

आ॒त्म॒नो गो॒पी॒थाय॑ । निर्णे॒क्ति शु॒द्धौ । नि॒ष्ट॒पति॑ स्व॒गाकृ॑त्यै । उद्दि॑शति ।
स॒प्त॒र॒षी॒ने॒व प्री॑णाति । दक्षि॒णा पर्या॑वर्तते । स्वमे॒व वी॒र्य॑म॒नु पर्या॑वर्तते ।
तस्मा॑दक्षि॒णोऽर्ध॑ आ॒त्म॒नो वी॒र्या॑वत्तरः । अथो॑ आ॒दि॒त्यस्यै॒वावृ॑त॒म॒नु पर्या॑वर्तते ।
हृ॒त्वोप॑ समि॒न्धे ॥ ३२ ॥

ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्य॑ समि॒द्धौ । न ब॒र्हि॒र॒नु प्र॑ हरेत् । अ॒स॒ऽस्थि॒तो वा ए॒ष य॒ज्ञः ।
यद॑ग्नि॒हो॒त्रम् । यद॑नु प्र॒हरे॑त् । य॒ज्ञं वि॒च्छि॑न्धात् । तस्मा॑न्ना॒नु प्र॒ह॒त्य॒म् । य॒ज्ञस्य॑
सन्त॑त्यै । अपो॑ नि न॒यति॑ । अ॒व॒भृ॒थस्यै॒व रू॒प॒म॒कः ॥ ३३ ॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति माष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीत्येऽकः॥

[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति।
वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः।
अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौरर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो
बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रो-
ऽवभृथः। संवत्सरः स्वंगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति।
यत्स्यायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै
देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रं सर्वस्यैव संमवदायां जुहवुः।
तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्ति। यत्स्यायं जुहोति।
रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अहं एव तद्धृताद्याय। यजमानस्यापराभावाय।
यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पर्यसा जुहुयात्पशुकांमस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं
मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अममुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः
सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्यैव
भवति। पर्यसा पशुकांमस्य। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनं
रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दुधेन्द्रियकांमस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्यैव भवति।
यवाग्वौ ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानं रुन्धे। ग्राम्यैव
भवति। अयंज्ञो वा एषः। योऽस्माम्॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरं रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीं व हरति।
अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत् एष

वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेदं। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दतं उपसत्तारम्।
उन्नीयोपं सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव
प्रीणाति। हुत्वोपं सादयति। दिवंमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेदं। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दतं उपसत्तारम्। यो वा
अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितः२ होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेदं। तस्य त्वेव
हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होतौ।
चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेदं। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो
गृह्मागच्छन्ति। तान् यन्न तर्पयैत। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयैत।
तृप्ता एनं प्रजयां पशुभिस्तर्पयेयुः। सृजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायः२
सम्मृशति। सृजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च

प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाऽस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजयां पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो
ह स्माहोपवेशिः। अग्निहोत्र एवाह२ सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि।
तस्मान्मत्पापीयाऽसौ भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिध्संसमी।
सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तत्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो
भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मनो॥ परोऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बृहिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽस्मा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥—[५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वमे जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत।
अग्निर्वायुरादित्यः। तैऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वमे जायेतेति। तस्य
वयमजनिष्महि। जायतान्न आत्मन्वदिति तैऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै
वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषां हुतादजायत गौरेव। तस्यै पर्याप्ति व्यायच्छन्त। मम

हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नो जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषादिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवां अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेरहुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निः समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भंजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्चित्याहवनीयमभ्युद्भवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्चित्याहवनीयमभ्युद्भवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सौऽन्यदालम्ब्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरं बिभेत्। सौऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत।

त२ हुत्वा पराङ्मर्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अपं मृत्युं जयति। य एवं वेदं। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्यहं न जुह्वति। हुतमेवास्यं भवति। अस्मौ ह्यादित्यौऽग्निहोत्रम्॥ ४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥

[६]

रौद्रं गविं। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवं। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्र२ शरः। धातुरुद्धासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यः३ ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्रमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्र२ हुतम्॥ ५०॥

उद्धासित२ सप्त च॥

[७]

दक्षिणत उपं सृजति। पितृलोकमेव तेनं जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेनं जयति। उदीचीमावृत्यं दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेनं जयति। पूर्वां दुह्याज्येष्टस्यं ज्यैष्ठिनेयस्यं। यो वां गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्यं कानिष्ठिनेयस्यं। यो

वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा एतदुपसृष्टम्।
आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण उद्धास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्।
बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यः ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्रमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। यौऽग्निहोत्रं जुहोति।
यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजयां
पशुभिः। प्र सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजयां
पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषौऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्वियमाणञ्जायते द्वे च॥

[८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरैकोऽग्निहोत्रमजुहोत्। द्विरैकः। सकृदेकः।
तेषां यस्त्रिरजुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स
तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्धुताम्। तस्माद्यजुषाऽहुतिः पूर्वा
 होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति
 सायं जुहोति। रेतं एव तद्वधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेतं
 एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतं सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङ्मुद्रावेत्। स
 उपसाद्यातमितोरासीत्। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै
 भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत् उन्नयति। नार्तिमाच्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥

[१]

यदाग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति।
 वसुष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। निहितो धूपायच्छते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन्
 यस्य तथाविधे जुह्वति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। प्रथममिधममर्चिरा
 लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रं हुतं भवति। नितरामर्चिरूपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। इन्द्र एवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति॥५८॥

अङ्गांरा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदैति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। शरोऽङ्गांरा अर्ध्यहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुहति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रं प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुहति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निर्इन्द्र एवास्यग्निहोत्रं हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निनिहितः प्रथमं सर्व एव नितरामङ्गांराः शरोऽङ्गांराः

ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥

ऋतं त्वां सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। अस्मावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निर्नाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तौऽस्ति। यस्यैवं विदुषौऽग्निहोत्रं जुहति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥

[११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निः रुद्र उत्तरावर्तौ ब्रह्मवादिनौऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वां सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निमाष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः पृष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसा-
ऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टा
अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत् प्रजायेयेति। स
दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः।
प्रजापतेरास्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। न्यूनया
जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानां सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनैः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनैः
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनैः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते।
ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानां सृष्ट्यानां

धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वांसं यशो न च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुरहोतृव्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुरहोतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ग्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपांस्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यशं ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्तै व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमंति। तदेवावै रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्धृत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी।
 सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति।
 तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्।
 निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः कूरम्। तेन वर्षङ्करोति। वाच
 एवैनं कूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमाच्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तन्नुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥

[१]

प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्।
 तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दशपूर्णमासावंसृजत।
 तावस्मात्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावाल्म
 चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य
 प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दशपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सौऽकामयत चातुर्मास्यानि

सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यंसृजत्। तान्यस्मात्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥१॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहौ भवति। चातुर्मास्यानां सृष्टानां धृत्यै। सौऽकामयत पशुबन्धं सृजेयेति। स एतं षड्भोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमंसृजत्। सौस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेनं यक्ष्यमाणः। षड्भोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहौ भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सौऽकामयत सौम्यमध्वरं सृजेयेति। स एतं सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमंसृजत्॥११॥

सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।

सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरः सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र
तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभंवत्।
तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्संम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभंवत्। यथ्संम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै।
आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञः सम्भृत्य
प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीव्याचष्टे।
यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। उपसत्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व
एवैनां आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्पदं॥

[२]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतः स्तोममसृजत।
तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदत्तणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा
अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसृगाः। ततो देवा अभवन्। पराऽसृगाः। यं कामयैत

वर्सीयान्धस्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वर्सीयानेव भवति। यं कामयेत् पापीयान्धस्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुरहोता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवत्सरः॥१५॥

प्रजाः पशवं इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयांसं वेदं। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सौऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माऽस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सौऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्संवत्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुरहोत्रा प्राजंनयन्। यः कामयेत वीरो म आज्ञायेत॑ति। स चतुरहोतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुरहोता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्यं वीरो जायते। वीरः२ हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजंनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकैऽऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वं सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्वं इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रांतरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वं सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रांतरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवत्सरो वै पञ्चहोता। संवत्सरः सुवर्गो लोकः। संवत्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठायं। सुवर्गं लोकमेति। तैऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्भ्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सद्भ्य आदित्येभ्यः। आङ्गिरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश

मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। अस्मावाँदित्य एकविंशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतः श्रितं प्रतिष्ठितं वेदं। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवत्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्वं इत्यादित्यानुतवः षट्॥ [३]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत्। तस्य चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत्। सौऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत्। सौऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत्। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूंषि। स द्वितीयमतप्यत्। सौऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सौऽन्तरिक्षमसृजत्। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत्। सौऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत्। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्बलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दांसि प्राजायन्त।

य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेदं॥२३॥

प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत् हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्मुखाऽबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तदुर्वर्णः हिरण्यमभवत्। तदुर्वर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्मुखाऽबाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णः हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एव सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेदं॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्मात्सुवर्णः हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रैव सुवर्णं लोकमैतत्। त्रिणवेन स्तोमैर्नैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिंशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविंशेन रुचमधत्त॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्त्सोमेन यजते। सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमेति।
त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिंशेन प्रति तिष्ठति।
एकविंशेन रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्मात्सप्तदशः स्तोमो न निरुह्यः।
प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजात्यै॥२७॥

अनन्दद्भुव इति व्याहृद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजात्यै॥

[४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामह्वीनात्।
तैऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ब्रूष्यतीति। ते व्यावृत्य
प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नार्ह्वीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां
प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ह्वीनाति॥२८॥

राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै
हिरण्यम्। स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः।
स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनां देवतया
प्रतिगृह्णाति। वरुणायाम्भमित्याह॥२९॥

वारु॒णो वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। प्र॒जाप॑तये॒ पुरु॑ष॒मित्या॑ह।
 प्रा॒जाप॑त्यो वै पु॒रुषः। स्वयै॒वैनं दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। म॒नवे॑ त॒ल्पमि॑त्या॒ह। मा॒नवो॑
 वै त॒ल्पः। स्वयै॒वैनं दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। उ॒त्ता॒नाया॑ङ्गीर॒साया॑न॒ इत्या॑ह। इ॒यं वा
 उ॒त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः॥३०॥

अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वान॑र्यर्चा रथं॒ प्रति॑ गृह्णाति। वै॒श्वान॑रो वै दे॒वत॑या रथः।
 स्वयै॒वैनं दे॒वत॑या॒ प्रति॑ गृह्णाति। तेना॑मृ॒तत्व॑म॒श्यामि॑त्या॒ह। अ॒मृत॑मे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते।
 वयो॑ दा॒त्र इत्या॑ह। वयं ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कं ग॑मयति। मयो॒ म॒ह्यम॑स्तु
 प्र॒तिग्र॑ही॒त्र इत्या॑ह॥३१॥

यद्वै शि॒वम्। त॒न्मयः॑। आ॒त्मनं॑ ए॒वैषा॑ प॒री॒तिः। क इ॒दं क॑स्मां अ॒दादि॑त्या॒ह।
 प्र॒जाप॑तिर्वै कः। स प्र॒जाप॑तये ददाति। का॒मः का॒माये॑त्या॒ह। का॒मेन॑ हि ददाति।
 का॒मेन॑ प्र॒तिगृ॑ह्णाति। का॒मो दा॒ता का॒मः प्र॒तिग्र॑ही॒तेत्या॑ह॥३२॥

का॒मो हि दा॒ता। का॒मः प्र॒तिग्र॑ही॒ता। का॒मः॑ स॒मुद्र॑मा॒विशे॑त्या॒ह। स॒मुद्र॑ इ॒व हि

कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह।
 येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवेनममुष्मिँल्लोके काम आगच्छति। कामैतत् एषा
 ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिँल्लोके दक्षिणामिच्छति। न
 प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

हीनात्यश्चित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याहु दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥—[५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्वशममहः। दशमेऽहन्ध्वसर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति।
 यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्नि॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोदायति। मनसा प्रति हरति। मनं
 इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामियं राज्ञी। यथ्सर्पराज्ञियां
 ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुरहोतृन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशंसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य।

यदंशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहंश्चतुर्होतृव्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्माव रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्यां रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यदिवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिषति। यावदादित्योऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिषेत्पञ्च च॥

[६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समंश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेदध्वयेते॥३८॥

मि॒त्रमे॒व भ॑वतः। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वासुरा॑नंसृजत। स इन्द्र॒मपि॑ नासृजत। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। इन्द्रं नो ज॒नये॑ति। स आ॒त्मानि॑न्द्रमपश्यत्। तमंसृजत। तं त्रि॒ष्टुग्वीर्यं॑ भू॒त्वाऽनु॑ प्राविशत्। तस्य॒ वज्रः॑ पञ्चद॒शो हस्त॑ आप॒द्यत॑। तेनोद॒य्यासुरा॑नभ्यभवत्॥ ३९ ॥

य एवं वेदं। अ॒भि भ्रात॑र्व्यान्भवति। ते दे॒वा अ॒सुरैर्वि॒जित्य॑। सु॒वर्गं लो॒कमा॑यन्। तेऽमुष्मि॑ल्लो॒कं व्य॑क्षुध्यन्। तैऽब्रुवन्। अ॒मृतः॑ प्र॒दानं॒ वा उप॑जिजीविमेति। ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्य॑म॥ आ॒ङ्गीर॑सं प्राहिण्वन्। ए॒तेना॒मुत्रं॑ कल्पयेति॥ ४० ॥

तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑। यद्दि॒दं किं॑ च। य एवं वेदं। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अयं म॑नूष्ये॒षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्रं स॒द्ध्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य एवं वेदं। उपै॒नं य॒ज्ञो न॑मति। सौऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मैऽस्मा॒ल्लोका॑द॒मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त इति। स वाच॑स्पते हृदि॒ति व्या॑हरत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्। तस्मा॑द॒स्मा॒ल्लोका॑द॒मुं लो॒कं ना॑भि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि हृद॑यम्॥ ४१ ॥

हृयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥

[७]

दे॒वा वै चतुर्हो॒तृभि॒र्यज्ञ॑म॒तन्व॑त। ते वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॒व्येणा॑ज॒यन्त॑। अ॒भि सु॒वर्गं
लो॒कम॑ज॒यन्। य ए॒वं वि॒द्वाः चतुर्हो॒तृभि॒र्यज्ञं॑ त॒नुते॑। वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॒व्येण॑ ज॒यते॑।
अ॒भि सु॒वर्गं लो॒कं ज॑यति। षड्भो॒त्रा प्रा॒यणी॒यमा॑ सा॒दय॑ति। अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॑
षड्भो॒ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तत्सोम॑म्। यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥ ४२॥

ऋजु॒धैवैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतुर्हो॒त्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै चतुर्हो॒ता। यशं॑
ए॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। पञ्च॑हो॒त्रा प॒शुमु॑प॒साद॑यति। सु॒व॒र्यो वै पञ्च॑हो॒ता। यज॑मानः प॒शुः।
यज॑मानमे॒व सु॒वर्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इन्द्रि॒यं वै
स॒प्तहो॑ता॥ ४३॥

इन्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। यो वै चतुर्हो॒तृनु॑स॒वनं त॑र्पयति। तृ॒प्यति॑ प्र॒जया॑
प॒शुभिः॑। उपै॒नः सोम॑पी॒थो न॑मति। ब॒हिष्प॒वमा॑ने दश॑हो॒तारं॒ व्याच॑क्षीत। मा॒ध्यं
दि॒ने प॑व॒माने॒ चतुर्हो॑तारम्। आ॒र्भवे॒ प॑व॒माने॒ पञ्च॑हो॒तारम्। पि॒तृय॒ज्ञे षड्भो॑तारम्।

यज्ञायज्ञिर्यस्य स्तोत्रे सप्तहोतारम्। अनुसवनमेवैनाऽस्तर्पयति॥४४॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नमति। देवा वै चतुर्ग्रहोतृभिः
सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तैऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यशं ऋच्छात्।
सर्वेषान्नस्तथ्सहासदिति। सोमश्चतुर्ग्रहोत्रा। अग्निः पञ्चहोत्रा। धाता षड्वोत्रा॥४५॥

इन्द्रः सप्तहोत्रा। प्रजापतिर्दशहोत्रा। तेषां सोमः राजानं यशं आर्च्छत्।
तन्त्र्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तेन प्रलायमचरत्। तं देवाः प्रैषैः प्रैषमैच्छन्।
तत्प्रेषाणां प्रैषत्वम्। निविद्धिर्यवेदयन्। तन्निविदोन्निवित्वम्॥४६॥

आप्रीभिरापृवन्। तदाप्रीणांमाप्रित्वम्। तमघ्नन्। तस्य यशो व्यंगृह्णत। ते ग्रहां
अभवन्। तद्ग्रहांणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहां गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः।
तैऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमं सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां
छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्।

तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेदं। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्धसोममागच्छति। यशं एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुमौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यशं ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्मात्सोमे सोमः प्रोच्यः। यशं एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिपुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्वीत्रा निवित्वमभूतिष्ठति प्राहेति द्वे च॥ — [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सम्मनोऽकुरुत् स्यामिति। तदंतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्भूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाद्भ्योतिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादचिरजायत। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्भूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिन्त॥५१॥

स संमुद्रोऽभवत्। तस्मात्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्वन्ति। तद्वशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाः स्ताप्यते। भवत्येवा तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सौऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मां अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदप्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेदं। नास्यं गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेदं। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा

तमिस्त्राऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वा^१नभवत्। स प्रजननादेव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजननाद्ध्येना असृजत॥५५॥

ताभ्यौ दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। सा जोत्स्नाऽभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वा^१नभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत्। सौऽहोरात्रयोः सन्धिरेभवत्। सौऽकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौन्तर्वा^१नभवत्। स मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत्। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देवानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वर्तिमाच्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत। प्रजापतिः प्रजा असृजत।
तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छैवस्यसन्नाम ब्रह्म।
व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजयां पशुभिः। प्र
परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं वेद॥५९॥

अग्निं जायत तद्भूयोऽतप्यतामिन्द्रो दीत्यजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहुद्याऽस्य सा तनूरासीदहंभवदृच्छति वेदं (इदं धूमो-
ऽग्निर्योर्तिर्गिर्मर्षेण चय उदारस्तदब्र५ स जुधनात्मा तमित्रा स प्रजानात्मा जोत्था स उपपक्षाभ्या५ सौज्योत्रयोः सृष्टिः
स मुखान्तदहं देववाँन्मयै दारुमयै रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पर्यो घृत५ सोममै॥)॥—[९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषां
देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छयाः सः
स्म इति। सौऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छयाः सः स्म इति मा देवा
अवोचन्ति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हरं आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यति
कोऽहं३ स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतत्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्ववीषीति।

को ह वै नामं प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरे॑नं नाम्ना॑। तदस्मै॑ रुक्मं॑ कृत्वा प्रत्यमु॑श्चत्। ततो॑ वा इन्द्रो॑
देवानामधि॑पतिरभवत्। य एवं वेद॑। अधि॑पतिरेव॑ समानानां॑ भवति। सोऽमन्य॑त।
किं किं॑ वा अ॑करमिति॑। स च॒न्द्रं म॒ आह॑रेति॒ प्राल॑पत्। तच्च॒न्द्रम॑सश्चन्द्रम॒स्त्वम्।
य एवं वेद॑॥६२॥

च॒न्द्रवा॑नेव॒ भव॑ति। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। सु॒वीर्यो॑ मर्या॒ यथा॑ गोपा॒यत॒ इति॑।
तत्सू॑र्यस्य सू॒र्यत्वम्। य एवं वेद॑। नैनं॑ द॒भोति॑। कश्च॑ नास्मिन्वा इ॒दमिन्द्रि॑यं
प्रत्य॑स्थादिति॑। तदिन्द्र॑स्येन्द्र॒त्वम्। य एवं वेद॑। इन्द्रि॒याव्ये॑व भवति॥६३॥

अयं॑ वा इ॒दं पर॑मोऽभू॒दिति॑। तत्पर॑मेष्ठिनः॒ परमे॑ष्ठित्वम्। य एवं वेद॑। पर॑मामे॒व
का॒ष्ठां गच्छ॑ति। तं दे॒वाः संम॑न्तं पर्य॒विशन्। वस॑वः पुरस्ता॑त्। रु॒द्रा दक्षि॑णतः।
आदि॒त्याः प॒श्चात्। विश्वे॑ दे॒वा उत्तर॑तः। अङ्गि॑रसः प्रत्य॑श्चम्॥६४॥

सा॒ध्याः परा॑श्चम्। य एवं वेद॑। उपै॑न॒ समानाः॑ संवि॑शन्ति। स प्र॒जाप॑तिरे॒व

भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं
दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः।
मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः।
मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्ठान्त्र्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वा-
ऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि
च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अस्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव
भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदंन्द्रियाल्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नव च॥—[१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्ध्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं बहोर्भूयानभवत्। यः कामयैत बहोर्भूयान्स्थ्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बहोरेव भूयान्भवति। सौऽकामयत वीरो म आज्ञायैतेति। स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयैत वीरो म आज्ञायैतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सौऽकामयत पशुमान्स्थ्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं पशुमानभवत्। यः कामयैत पशुमान्स्थ्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सौऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्युतवौऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयैतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सौऽकामयत सोमपः सौमयाजी स्याम। आ मे सोमपः सौमयाजी जायैतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्तिं सोमपः

सौमयाज्यभवत्। आऽस्यं सोमपः सौमयाज्यजायत। यः कामयेत् सोमपः
 सौमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सौमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुञ्जीत।
 सोमप एव सौमयाजी भवति। आऽस्यं सोमपः सौमयाजी जायते। स वा एष
 पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके
 व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमृतं प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं
 विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्रं कल्पयेति। तस्य वा इयं
 कृत्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता।
 अमुत्रं सद्भ्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो
 वै चतुर्होतॄणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दशहोतुर्निदानम्।
 दशपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्भोतुः। सौम्यो-

ऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतॄणां निदानम्। य एवं वेद। निदानं वान्भवति॥ ७३॥
अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युञ्जीत जायेतेति तिष्ठति कृत्तिर्दशहोतुर्निदानं सप्त च॥—[११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दशपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स
तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यं
देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अत्र प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बृहोभूयानेकादश॥ ११॥

प्रजापतिस्तद्ग्रहस्य प्रजापतिरकामयतानयेनत्तस्य वा इयं कृत्तिस्तस्मात्तेपानाञ्ज्योतिर्यदस्मिन्नादित्ये स षड्भौतः सप्तहोतारं
त्रिसंसतिः॥ ७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानं वान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥ इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवेषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृष्टिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रः श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु-
बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेदं बुध्यन्ते षट्॥

[१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्स्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे।
तेजसे वीर्याया। अथो प्रजापतिरेवेना भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनो-
ऽनात्थै। यद्येनमार्त्विज्याद्धृतः सन्तं निरूहरेन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्वशहोतारम्।
चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्रिष्ठम्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योपं दासयति। यद्येनं पुनरुपु शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव
जुहुयाद्वशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राडासीनः। अनुलोममविग्राहम्।
प्राणानेवास्यै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्योतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति।
ऋतूनेवास्यै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृप्ता अस्मा ऋतव आरयन्ति। षड्होता वै भूत्वा प्रजापतिरिदः सर्वमसृजत। स

मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यशं आर्च्छत्। तामाऽलभत।
गायत्रिया अधि छन्दाऽस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तथ्सामं यशं आर्च्छत्।
तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूंष्यसृजत। यजुभ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशं आर्च्छत्।
तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यशं
आर्च्छत्। तमाऽलभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशं आर्च्छत्। तदेनन्नाति प्राच्यवत। इन्द्रं इव यशस्वी भवति।
य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान
एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्।
तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनं हिनस्ति। बर्हिषा प्रतीयाद्वां वाऽश्वं
वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवेनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहृतवृत्तस्तदाऽलम्भतेन्द्रं गृहीयात्षट्॥

[२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामान्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥१॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्न्यवर्तयत। समरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयौभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सौऽहोरात्रैरर्धमासैर्मसैरऋतुभिः संवत्सरेणापुष्यत्। तान्मोषान्पुष्यति। याऽस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पञ्च च॥

[३]

तस्य वा अग्नेर्हिरेण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापांक्रामत्। तदेतेनैव

प्रत्यङ्गृह्णात्। तेन वै सौ॒र्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्ते। य एवं विद्वान् हि॒रण्यं प्रतिगृ॑ह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति। तस्य वै सोम॑स्य वासः प्रतिजग्र॑हुषः। तृतीयमिन्द्रियस्याप॑क्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यङ्गृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृ॑ह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति। तस्य वै रुद्र॑स्य गां प्रतिजग्र॑हुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्याप॑क्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यङ्गृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्ते। य एवं विद्वान्नां प्रतिगृ॑ह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्याप॑क्रामति। तस्य वै वरुण॑स्याश्वं प्रतिजग्र॑हुषः। पञ्चममिन्द्रियस्याप॑क्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यङ्गृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाध॑त्ते। य एवं

विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्स्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणप्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यंगृह्णात्। तेन वै सौऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणप्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति।

अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तत्सर्वमुत्तान एवा-
ऽऽङ्गीरसः प्रत्यंगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्।
तत्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान-
आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनः हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मनुपाधुत्ताश्च प्रतिगृह्णाति षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापक्रामत्यतिगृह्णीयाच्चत्वारि
च (तस्य वा अग्रेग्रहिरण्यं सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनौत्तानस्य
तदेतेनाप्राणद्वै। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमं षष्ठं संस्रमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्)॥[४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन
प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन प्रजा असृजन्त।
यच्चतुर्होतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केनौषधीरसृजन्तेति।
सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासंत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्।

केनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथषड्वीतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्॥१८॥

केनतूर्नकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेनतूर्नकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। केन सुवरायन्। केनेमाल्लोकाथ्समन्तवन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्वन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाल्लोकाथ्समन्तवन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सन्निणामुधोति। यो वा अर्यमणं वेदं। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्ह्यं प्रशस्मन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुरहोतारः। चतुरहोतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य

एवं विद्वान् विवेदत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतृन् वेदति। स ह्येव भूयो वेद।
यश्चतुर्होतृन् वेद। यो वै चतुर्होतृणां होतृन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जंयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणां होता। सोमश्चतुर्होतृणां
होता। अग्निः पञ्चहोतृणां होता। धाता षड्होतृणां होता। अर्यमा सप्तहोतृणां
होता। एते वै चतुर्होतृणां होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति।
सर्वा दिशोऽभि जंयति॥२२॥

आध्वुवन्नाध्वुन्नित्येवं वेदति सर्वा दिशोऽभि जंयति (वै तेन सूत्रेण॥) — [५]

प्रजापतिः प्रजाः सूष्ट्वा व्यंसं सत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३)
इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। ताः
कुसिन्धुमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एकं ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्।
अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त

उपौहः३श्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दशपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वारं ऋत्विजः। पञ्चकृत्वोऽह्वयत्। पशवः प्रत्यंशृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमं छवीं माः३समस्थिं मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चत्विजः। षड्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यंशृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त। त उपौहन्थस्तनावाण्डौ शिश्रमवांश्च प्राणम्। तस्मात्पशुबन्धस्य यज्ञक्रतोः। षड्त्विजः। सप्तकृत्वोऽह्वयत्। होत्राः प्रत्यंशृण्वन्। ताः सौम्येनैवाध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त॥२५॥

ता उपौहन्थसप्त शीर्षण्यान्प्राणान्। तस्मात्सौम्यस्याध्वरस्य यज्ञक्रतोः। सप्त होत्राः प्राचीर्वषड्कुर्वन्ति। दशकृत्वोऽह्वयत्। तपः प्रत्यंशृणोत्। तत्कर्मणैव संवत्सरेण सर्वैर्यज्ञक्रतुभिरुपं पर्यावर्तत। तत्सर्वमात्मानमपरिवर्गमुपौहत्। तस्मात्संवत्सरे सर्वं यज्ञक्रतवोऽवर्क्यन्ते। तस्माद्दशहोता चतुरहोता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। एकहोत्रे बलिः३हरन्ति। हरन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य

एवं वेदं॥२६॥

चन्द्रमाश्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोपं पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥

[६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सौऽग्निर्ब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सौऽबिभेत्।
सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स एतांश्चतुर्होतृनात्मस्पर्णानपश्यत्।
तानंजुहोत्। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव
तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।
चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि
स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्यंश्चमी।
पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं मां३समस्थिं
मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।

द्विर्जुहोति। षड्भौतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्रमवाँश्च प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरनुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२१॥

समिध्संसमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणांस्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरनुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमाँष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवत्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गं स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मुञ्चानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गं स्पृणोत्येकं च॥

[७]

प्रजापतिरकामयत् प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सौऽन्तर्वा नभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्माध्व्यन्तर्वबी। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति।

तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेदं। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्श्च पितेवामन्यत। तदनु पितृनसृजत। तत्पितृणां पितृत्वम्। य एवं पितृणां पितृत्वं वेदं। पितैव स्वाना भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम। स पितृन्श्चऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेदं। मनस्यैव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्ससृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेदं। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाऽसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नम इव भवति। य एवं वेदं॥३३॥

अजीवश्चानां भवति देवानसृजत सप्त च॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि सम्पवंते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थस्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवंते। यदभि पवंते। यदभि सम्पवंते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्भवंति। विन्देत प्रजाम्। अद्ध्यः पवंते। अपोऽभि पवंते। अपोऽभि सम्पवंते॥३५॥

अस्याः पवंते। इमामभि पवंते। इमामभि सम्पवंते। अग्नेः पवंते। अग्निमभि पवंते। अग्निमभि सम्पवंते। अन्तरिक्षमभि पवंते। अन्तरिक्षमभि सम्पवंते। आदित्यापवंते॥३६॥

आदित्यमभि पवंते। आदित्यमभि सम्पवंते। द्योः पवंते। दिवमभि पवंते। दिवमभि सम्पवंते। दिग्भ्यः पवंते। दिशोऽभि पवंते। दिशोऽभि सम्पवंते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्धान्तम्" सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यदक्षिणतो वाति। मातरिश्चैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्वक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्चैव। अथ यत्पश्चाद्वाति। पर्वमान एव भूत्वा पश्चाद्वाति। पूतमस्मा आहरन्ति। पूतमुपहरन्ति। पूतमश्नाति। य एवं वेद। स वा एष पर्वमान एव॥३९॥

अथ यदुत्तरतो वाति। सवितैव भूत्वोत्तरतो वाति। सवितेव स्वानां भवति। य एवं वेद। स वा एष सवितैव। ते य एनं पुरस्तादायन्तमुपवदन्ति। य एवास्यं पुरस्तात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। पुरस्तादितरान्पाप्मानः सचन्ते। अथ य एनं दक्षिणत आयन्तमुपवदन्ति॥४०॥

य एवास्यं दक्षिणतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽपं घ्नन्ति। दक्षिणत इतरान्पाप्मानः

सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्येव
घ्नन्ति। पश्चादितराण्याप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य
एवास्योत्तरतः पाप्मानः। ताऽस्तेऽप्येव घ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतराण्याप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीवं नृत्येत्। प्रेवं चलेत्।
व्यस्यैवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। काथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोपे वदेयुः। उत
मे पाप्मानमपं हन्युरिति। स यान्दिशः१ सनिमेष्यन्थस्यात्। यदा तान्दिशं वातो
वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वां धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते।
आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं
वेद॥४२॥

वेदः सम्पन्नत आदित्यात्यवते वात्या वात्येष पर्वमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताऽस्तेप घ्नन्तीत्यष्टौ

च॥

[१]

प्रजापतिः सोमः१ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तै-
ऽकुरुत। अथ ह सीतां सावित्री। सोमः१ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे।

साऽऽहं पितरं प्रजापतिमुपससार। तः होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप
त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वां पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्यां उ ह
स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्यायं। चतुर्होतारं दक्षिणतः।
पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च
मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताः होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तः होवाच। भोगं
तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्तं पाणाविति। तस्यां उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ।
तस्मादुह स्त्रियो भोगमैव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वां कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मां एतः स्थांगरमलङ्कारं कल्पयित्वा।
दशहोतारं पुरस्ताद्वाख्यायं। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्।
षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्ठात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।

आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्थासिति भवति॥

[१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येति। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतः सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः सप्तहूतः सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठः हूतः प्रत्यंशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतः षड्हूतः सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्त्रित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमः हूतः

प्रत्यंशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतं सन्तम्। पञ्चहूतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थं हूतः प्रत्यंशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतं सन्तम्। चतुर्हूतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठं हूतः प्रत्यंश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणां हृद्यंतमः। नेदिष्ठो हृद्यंतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणे भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्भूतोऽभवत्पञ्चहूतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्॥

[११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्वशहोतारः प्रजापतिर्व्यसं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत् स तपः सौऽन्तर्वाब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमं राजानं ब्रह्मात्मन्वेकादश॥११॥ ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत् य एवास्यं दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥ ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरेणे। इमं नो यज्ञमुपं याहि विद्वान्। विश्वां अग्नेऽभियुजो विहृत्य। शत्रयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्धं महते सौभगाय। तवं ह्युग्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्ज्ञास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाःसि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघाःसति॥१॥

ताःस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भर। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ठयः। इध्मस्यैव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राचं इन्द्र विश्वाः अमित्रान्॥२॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषां वृषभो भुवता। युजे रथं गवेषणः हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी

महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघ्नवान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं
पुरन्धिम्। अग्निः३ स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव-
पृतना अभि प्या। उरुं नः पन्थां१ प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्वेह्यजरं न आयुः।
त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्यै१ त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः।
सिन्धुं न नावा दुरिताऽतिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता
तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजः२ सनोतु नः। पूषेमा
आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्माः२ अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अर्घुणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर
एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते।

अग्नी रक्षाःसि सेधति। शुक्रशौचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षां णो अ०हंसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने ह०सि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्वा। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्व० हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवंह। वात आवातु भेषजम्। शुभ्रमूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयू०षि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुश्मृजते वशी। कामस्तदग्ने समवर्तताधि। मनसो

रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा।
 त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणसो धृषता मरुत्वः। तिग्मेष्व आयुधा
 सः शिशानाः। उप प्रयान्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगौ मन्युरेवासं देवः। मन्युरहोता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते
 देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने व्रतमृच्छुचिः। देवाः आसादया
 इह। अग्ने हव्याय वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदोभ्यः। यजां नो देवाः अजरः
 सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघांसत्यग्निमित्राः अघ्नवानीडते सर्वा अहंसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं च॥—[१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो मां घायुरभिदासति। तमग्ने
 मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणा घायुरभिदासति।
 तयाँ अग्ने त्वं मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति
 यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना-
निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घन्वन्तेन सत्यम्। इन्द्रैषिता आज्यमस्य
मशन्तु। मा तथ्समृद्धिं यदसौ करोति। हन्मिं तेऽहं कृतः हविः। यो मे
घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अपं नह्यामि ते बाहू। अपं नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं
कृतम्। पुराऽमुष्यं वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्।
माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याः हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्।
प्रातश्चाहौ निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भ्रातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि
तन्वाँ। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शर्केमं ते वयम्। यमं देवस्य
वाजिनः। अति द्वेषाँसि तरेम। अवतं मा समनसौ समौकसौ। सचेतसौ सरेतसौ।

उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥
 तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नः सधस्थमनु पश्यमानः। आ तनुमग्निर्दिव्यं
 ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं
 वयमारुहेम। अथा देवैः संधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं
 मध्यमञ्चत। अवाधमानि जीवसै॥१७॥

वयः सौम व्रते तवं। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी
 देवी सुभगा सुपत्नी। उदःशेन पतिविद्यै जिगाय। त्रिःशदस्या जघनं योजनानि।
 उपस्थ इन्द्रः स्थविरं बिभर्ति। सेनां ह नामं पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यंचा अदितिः
 सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददोना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः।
 विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधिं भ्रशत। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं
 विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजां विशामयम्। इहैवैधि मा

व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ
पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्।
इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च
ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमग्निं दासंतो विपश्चित्प्रयावज्जीवसे ददांना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेकं च॥

[२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितृणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्करीषु बृहता
रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजैर्भिर्वाजिनीवती।
यज्ञं वष्टु धिया वंसु। सरस्वत्यभिर्नो नेषि वस्यः। मा पंस्फरीः पर्यसा मा न
आधक्। जुषस्व नः सख्यां वेश्यां च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ। अयामि सुगधृतवती
सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाञ्चमति

ह्वये। इन्द्रं जैत्राय जेतवे। अस्माकमस्तु केवलः। अर्वाश्चमिन्द्रममृतो हवामहे।
यो गोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यः॥२२॥

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्व। अस्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वा। असंमृष्टो जायसे
मातृवोः शुचिः। मन्द्रः कविरुदतिष्ठो विवस्वतः। धृतेनं त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धूमस्तै
केतुरभ्रवद्विवि श्रितः। अग्निग्रे प्रथमो देवतानाम्। संयातानामुत्तमो विष्णुरासीत्।
यजमानाय परिगृह्य देवान्। दीक्षयेद* हविरा गच्छतन्नः॥२३॥

अग्निश्च विष्णो तप उत्तमं महः। दीक्षापालेभ्योऽवनत* हि शक्रा।
विश्वैर्देवैर्यज्ञियैः संविदानौ। दीक्षामस्मै यजमानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः स्तवते
वीर्याय। मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः। यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधि
क्षियन्ति भुवनानि विश्वा। नमूर्तो दयते सनिष्यन् यः। विष्णव उरुगायाय
दाशत॥२४॥

प्र यः सत्राचा मनसा यजातै। एतावन्तन्नर्यमा विवासात्। विचक्रमे पृथिवीमेष

ए॒ताम्। क्षे॒त्राय॒ विष्णु॑र्मनु॒षे द॒श॒स्यन्। ध्रु॒वासौ॑ अ॒स्य की॒रयो॒ जना॑सः। उ॒रु॒क्षि॒तिः
सु॒जनि॑मा च॒कार। त्रि॒दे॒वः पृ॒थि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। वि॒च॒क्रमे॑ श॒त॒र्च॒सं म॒हि॒त्वा। प्र
विष्णु॑र॒स्तु त॒व स॒स्त॒वी॒यान्। त्वे॒षः ह्य॑स्य॒ स्थवि॑रस्य॒ नाम॥२५॥

हो॒ता॒रं चि॒त्रं र॒थम॒ध्वर॑स्य॒। य॒ज्ञस्य॑य॒ज्ञस्य॑ के॒तुः रु॒शन्त॑म्। प्र॒त्य॒र्धि दे॒वस्य॑दे॒वस्य॑
म॒ह्य॥ श्रि॒या त्व॑ग्नि॒मति॑थिं ज॒नाना॑म्। आ नो॒ विश्वा॑भि॒रूति॑भिः स॒जोषाः॑। ब्र॒ह्म
जुषा॑णो ह॒र्यश्च॑ या॒हि। व॒रीवृ॒ज॒थ॒स्थवि॑रेभिः सु॒शि॒प्रा। अ॒स्मे द॒ध॒द्वृष॑णः शु॒ष्ममि॑न्द्र॒।
इ॒न्द्रः सु॒व॒र्षा ज॒नय॑न्न॒हानि॑। जि॒गायो॑शि॒ग्भिः पृ॒त॒ना अ॒भि श्रीः॥२६॥

प्रा॒रौच॑य॒न्मन॑वे के॒तुम॑हा॒म्। अ॒वि॒न्द॒ज्योति॑र्बृ॒हते॒ रणा॑य। अ॒श्वि॒ना॒व॒वसे॑
नि॒ह्ये वा॑म्। आ नूनं॑ या॒तः सु॒कृ॒ताय॑ वि॒प्रा। प्रा॒त॒र्यु॒क्तेन॑ सु॒वृ॒ता र॒थेन॑।
उ॒पा॒गच्छ॑त॒मव॑सा॒गत॑न्नः। अ॒विष्टं॑ धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॑द्रेतो॒ अ॒ह्यं नो॑
अ॒स्तु। आवा॑ तो॒के त॒नये॒ तू॒त॒जानाः॑। सु॒र॒त्ना॒सो दे॒ववी॑तिं ग॒मेम॥२७॥

त्वः सो॒म॒ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः सु॒दक्षौ॑ वि॒श्ववै॑दाः। त्वं वृषां

वृषत्वेभिर्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभिर्द्यु॒म्यभ॒वो नृ॒चक्षाः॑। अ॒षाढं यु॒ष्म पृ॒तनासु॑ प॒प्रिम॑।
 सु॒व॒र्षा॒म॒प॒स्वां वृ॒ज॒न॒स्य गो॒पाम्। भ॒रेषु॒जाः॑ सु॒क्षि॒तिः॑ सु॒श्र॒व॒सम्। ज॒य॒न्तं
 त्वा॒मनु॑ म॒दे॒म सो॒म। भ॒वां मि॒त्रो न शे॒व्यो घृ॒तासु॑तिः। वि॒भू॒त॒द्यु॒म्न ए॒व या उ॑
 स॒प्र॒थाः॑॥२८॥

अ॒धां ते वि॒ष्णो वि॒दुषां चि॒द॒ध्यः॑। स्तो॒मो य॒ज्ञस्य॑ रा॒ध्यो ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑
 वे॒ध॒से न॒वी॒य॒से। सु॒म॒ज्ज्ञान॑ये वि॒ष्णां॒वे द॒दा॑शति। यो जा॒त॒म॒स्य म॑हतो म॒हि ब्र॒वा॑त्।
 से॒दु श्र॒वोभि॑र्यु॒ज्यं चि॒द॒भ्य॑सत्। तमु॑ स्तो॒ता॒रः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒त॒स्य॑। ग॒र्भं॑ ह॒विषां॑
 पि॒प॒र्त॒न। आ॒ऽस्य॑ जा॒न॒न्तो॒ नामं॑ चि॒द्वि॒व॒क्त॒न। बृ॒ह॒तै वि॒ष्णो सु॒म॒तिं भ॑जा॒महे॑॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॒त॒स्रु॒वं। ह॒रीं इ॒हो॒प॒व॒क्ष॒तः। इ॒न्द्रः॑ सु॒ख॒त॒मे रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा
 प्र॒ते॒म॒हे। वि॒द॒थै शः॑ सि॒षः॑ ह॒रीं। य ऋ॒त्वि॒यः प्र॒ते व॒न्वे। व॒नुषो॑ ह॒र्य॒तं म॒द॒म॑।
 इ॒न्द्रो॒ नामं॑ घृ॒त॒न्न॒यः। ह॒रि॒भि॒श्चा॒रु॒ से॒च॒ते। श्रु॒तो ग॒ण आ॒ त्वां वि॒श॒न्तु॑॥३०॥

ह॒रि॒व॒र्ष॒स॒ङ्गि॒रः। आ॒च॒र्ष॒णि॒प्रा वृष॑भो ज॒नो॒ना॒म॑। रा॒जा कृ॒ष्टी॒नां पु॒रु॒हू॒त इ॒न्द्रः॑।

स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषणायैह्यर्वाङ्। प्र यथिसन्धवः प्रसवं
यदायन्। आपः समुद्रः रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदी२-
सोमः पूणति दुग्धो अ२शुः। ह्यामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥ ३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवै भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्मा२ अंब-
पृतनासु प्रयुष्मु। इन्द्राय सोमः॑ प्रदिवो विदानीः। ऋभुर्येभिर्वृषर्षवा विहायाः।
प्रयम्यमाणान्प्रति पू गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान् उपयाहि
यज्ञम्। तुभ्य पवन्त इन्दवः सुतासः। गावो न वज्रिन्ध्वमोको अच्छ॥ ३२॥

इन्द्रा गंहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या तै काकुभ्सुकृता या वरिष्ठा। यया
शश्वत्पिबसि मध्वं ऊर्मिम्। तयां पाहि प्र तै अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो
वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बौधय। अधिनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य
पीतयै। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि
यज्ञमश्विना दधाते। प्रश२सन्ति कवयः पूर्वभार्जः। प्रातर्यजध्वमश्विनां हिनोत। न

सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्वाजते विचायः। पूर्वः पूर्वं यजमानो
वनीयान्॥३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशत्रामाभिःश्रीगमिम सप्रथा भजामहे विशन्तु याहर्वाडिच्छं पिवाथः षट्॥—[३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे अस्मिन्नि च। इदं रजनि रजय। किलासं
पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्रुतां
वर्णः। परां श्वेतानि पातय। अस्मितं ते निलयनम्। आस्थानमस्मितं तव॥३४॥

अस्मिन्क्रियस्योषधे। निरितो नाशया पृषत्। अस्थिजस्यं किलासस्य। तनूजस्यं
च यत्स्वचि। कृत्यां कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नामं ते
माता। सरूपो नामं ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृधि॥३५॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। शृण्वन्तमुग्रमूतये
समथ्सु। घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्वां पर्वतान्दाशुषे वसु। नि
वो वनां जिहते यामं नो भिया। कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः

पृषतीर्युग्ध्वम्। प्रवैपयन्ति पर्वतान्। विविञ्चन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव। देवासः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सदङ्गुसि। विशो विश्वा अनु प्रभु। समथ्सु त्वा हवामहे। समथ्स्वग्निमवसे। वाजयन्तो हवामहे। वाजेषु चित्रराधसम्। सङ्गच्छध्वः संवदध्वम्। सं वो मनांसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सञ्जानाना उपासत। समानो मन्त्रः समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानं केतो अभि सः रभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्। इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानं सविता कर्तु। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्। उप च्छायामिव घृणैः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वम्। शिवेभिर्द्वय परिपाहि नो
 गयम्॥ हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे। रक्षा मार्किर्नो अघशः स ईशत। मदेमदे
 हि नो ददुः। यूथा गवामृजुर्कतुः। सङ्गभाय पुरुशता। उभया हस्त्या वसु। शिशीहि
 राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तवं दःसर्ना। आ तू न इन्द्र भाजय।
 गोष्वश्वेषु शुश्रुषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्।
 आदित्यास्तस्मान्मा यूयम्। ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनाऽऽदित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह मा। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न शेकिम। मेदस्वता
 यजमानाः। सुचाऽऽज्येन जुह्वतः। अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम।
 यदि दिवा यदि नक्तम्। एनं एनस्योर्कत। भूतं मा तस्माद्भव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव। पूतं
 पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो

ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥ ४३॥

तवं कृषि वनस्पतीञ्जनतामसंति वयं भरादित्याश्च नवं च॥

[४]

वृषासो अ॒शुः प॑वते ह॒विष्मान्ध॒सोमः॑। इन्द्र॒स्य भा॒ग ऋ॒तयुः॑ श॒तार्युः॑।
स मा वृषा॑णं वृष॒भं कृ॑णोतु। प्रि॒यं वि॒शाः सर्व॑वीर॒ः सु॒वीरम्॑। कस्य॒ वृषा॑
सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्रहा सोम॑पीतये। यस्ते॑ शृङ्ग॒ वृषे॑नपात्।
प्रण॑पात्कुण्ड॒पायः॑। न्य॒स्मिन्दध्र॑ आ म॒नः॥ ४४॥

तः स॒ध्रीची॑रू॒तयो॒ वृष्णि॑यानि। पौ॒ःस्या॑नि नि॒युतः॑ स॒श्रुरिन्द्र॑म्। स॒मुद्रं॑ न
सिन्ध॑व उ॒क्थशु॑ष्माः। उ॒रुव्य॑च॒सङ्गि॒र आ वि॑शन्ति। इन्द्रा॑य॒ गिरो॒ अनि॑शित॒सर्गाः॑।
अपः॑ प्रै॒रय॑न्ध॒संग॑रस्य बु॒ध्रात्। यो अ॒क्षेण॑व च॒क्रिया॒ शची॑भिः। विष्व॑क्त॒स्तम्भं॑
पृथि॒वीमु॒त द्या॑म्। अक्षौ॑दय॒च्छव॑सा॒ क्षाम॑बुध्रम्। वा॒र्णवा॑त॒स्तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑॥ ४५॥

दृढा॒न्यौघ्रा॑दु॒शमा॑न॒ ओजः॑। अवा॑भि॒नत्क॑कु॒भः प॑र्वतानाम्। आ नो॑ अ॒ग्ने
सु॒के॒तुना॑। रयि॑ं वि॒श्वार्यु॑पोषसम्। मा॒र्डीकं॑ धै॒हि जी॑वसै। त्व॒ः सोम॑ म॒हे भ॑गम्।

त्वं यू॒नं ऋ॒ताय॒ते। दक्षं॑ दधा॒सि जी॒वसे॑। रथं॑ यु॒ञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सू॒रो न
मि॒त्रावरु॑णा ग॒र्विष्टिषु॑॥४६॥

रजा॑सि चि॒त्रा विच॑रन्ति तन्य॒वः। दि॒वः सं॒म्राजा प॑य॒सा न उ॒क्षतम्। वाच॑सु॒
सु॒मित्रा॑वरुणा॒वि॒रा॒वती॑म्। प॒र्जन्यो॑श्चि॒त्रां व॑दति त्वि॒षी॒मती॑म्। अ॒भ्रा व॑सत म॒रुतः॑
सु॒माय॑यौ। द्वां व॑र्षयतमरु॒णाम॑रे॒पस॑मम्। अ॒यु॒क्त स॑प्त शु॒द्ध्यु॒वः। सू॒रो रथ॑स्य
न॒म्रि॒यः। ताभि॑र्याति स्वय॑ं॒क्तिभिः॑। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् या॒सि तन्तु॑म्॥४७॥

अ॒व॒व्यय॒न्न॒सि॒तं दे॒व व॒स्वः। द॒र्वि॒ध्वतो॑ र॒श्मयः॑ सू॒र्यस्य॑। च॒र्मेवा॑वा॒धुस्त॑मौ
अ॒प॒स्व॒न्तः। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यत। दि॒वस्पू॑त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वसं॑मिच्छतु।
अ॒च्छो व॑द त॒वसं॑ गी॒र्भिरा॑भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्यं॑ नम॒साऽऽवि॑वास। क॒र्नै॒कद॒द्व॒षभो॑
जी॒रदा॑नुः। रे॒तो दधा॑त्वोष॑धीषु॒ गर्भ॑म्॥४८॥

यो गर्भ॑मोष॑धीनाम्। ग॒वां कृ॒णोत्य॑र्वताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्। तस्मा॑ इ॒दास्ये॑
ह॒विः। जु॒होता॑ मधु॑मत्तमम्। इडां॑ नः सं॒यतं॑ क॒रत्। तिस्रो॑ यद॒ग्ने श॒रद॑स्त्वामि॒त्।

शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्वधारे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः
सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तः स्वस्त्यै। ययोरिदं
विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ।
इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति ब॒रुहिरानुषक्।
येषामिन्द्रो युवा सखा॑। अग्र इन्द्रश्च मेदिना॑। हथो वृत्राण्यप्रति। युवः हि
वृत्रहन्तमा। याभ्याः सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्यै। प्रच॑र॒षणी
वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा॑ हुवे वाम्॥५०॥

मन् इन्द्रो गर्विष्ठिषु तन्तुं गर्भः सुजाताः सखा सप्त च॥ — [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा
जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमः सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे
दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदोभ्यः।

ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथौ अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स
हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उथ्सः। ऋत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा
वन्वन्धुरेक्ष्णः। मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बरहिः
सीद। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव
सवितः। प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्रियः सुव। विश्वानि देव सवितः।
दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। शुचिर्मर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा सुदक्षा
दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकसि स्वे। तस्मा इडां
पिन्वते विश्वदानीं। तस्मै विशः स्वयमेवाननमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्वं एति।
संकृतिमिन्द्र सच्युतिम्। सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भ॑र। प्रय॒पस्यन्नि॒व स॒क्थ्यौ॑। वि न॑ इन्द्र॒ मृधौ॑ जहि।
 कनी॒खुन॑दि॒व सा॒पय॑न्। अ॒भि नः॑ सु॒ष्टिं न॑य। प्र॒जाप॑तिः स्त्रियां॑ यशः।
 मु॒ष्कयौ॑र॒दधा॑त्स॒पम्। का॒मस्य॑ तृ॒प्तिमा॑न॒न्दम्। तस्या॑ग्रे भा॒जये॒ह माँ। मोदः॑ प्र॒मोद॑
 आ॒नन्दः॑॥५५॥

मु॒ष्कयो॑र्नि॒हितः॑ स॒पः। सृ॒त्वे॒व का॑मस्य तृ॒प्याणि॑। दक्षि॑णानां प्रति॒ग्रहे॑।
 म॒न॒स॒श्चित्त॑माकू॒तिम्। वा॒चः स॒त्यम॑शीम॒हि। प॒शूना॑ रूप॒मन्न॑स्या॒ यशः॑ श्रीः
 श्र॑यतां म॒रि॒यै। यथा॑ऽह॒मस्या॑ अ॒तृप॑ः स्त्रियै॑ पु॒मान्। यथा॑ स्त्री तृ॒प्यति॑ पु॒ंसि
 प्रि॒ये प्रि॒या। एवं॑ भ॒गस्य॑ तृ॒प्याणि॑॥५६॥

य॒ज्ञस्य॑ का॒म्यः प्रि॒यः। द॒दामी॑त्यग्निर्व॒दति॑। तथेति॑ वा॒युरा॑हु॒ तत्। ह॒न्तेति॑
 स॒त्यं च॒न्द्रमाँः। आ॒दि॒त्यः स॒त्यमो॑मि॒ति। आप॑स्त॒थ्स॒त्यमा॑ भ॒रन्। यशो॑ य॒ज्ञस्य॑
 दक्षि॑णाम्। अ॒सौ मे॒ कामः॑ स॒मृद्ध॑ताम्। न हि॑ स्पर्श॒मवि॑दन्न॒न्यम॑स्मात्।
 वैश्वान॑रात्पु॒रए॒तार॑म॒ग्रेः॥५७॥

अथैममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षेत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे
 अर्मास आसन्। अयूपाः सद्य विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नृताः।
 पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनांसः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुपं ब्रुवे।
 बृहतीमृतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पंप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दंभाति तस्करः।
 नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः
 सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सःस्कृतत्रमुपं यन्ति
 ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यंख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधिता। उपं ते गा
 इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त
 देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप
 सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानां निषसादं मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे
पयाः१सि। कं स्विदस्याः परमं जंगामं। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी
द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी१। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्।
तस्याः१ समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासुरा जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाः
अस्तु गणवा१न्त्सजातवान्। अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्न्या वाचं
मनसा उपासताम्। इन्द्रः सुरैः अतरद्रजाः१सि। स्नुषा सपत्न्या श्वशुरे-
ऽयमस्तु। अयः१ शत्रूञ्जयतु जरहृषाणः। अयं वाजं जयतु वाजसातौ। अग्निः
क्षेत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न
उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्॥६२॥

धारयन्पुरुडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो वाजसातौ चत्वारि च॥[६]

वृषाः१ऽस्यः१शुर्वृषभायं गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो

बृहन्नामं। वृषभस्य या ककुत्। विषूवान् विष्णो भवतु। अयं यो मामको वृषा।
अथो इन्द्र इव देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनैभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो
अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः सुवृषभः।
कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण
यजमानाः। अक्रूरेणैव सर्पिषा। मृद्धश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयाति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति
पृतन्यतः। नृणामहं प्रणीरसन्त। अग्रं उद्भिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरेयस्व।
नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं
कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भंगं सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्व। जनैषु। उदीडितो वृषभ
तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्परो अस्माकं युध्य। अग्रे जेता त्वं जय। शत्रून्सहस-

ओजंसा। वि शत्रून् विमृधौ नुद। एतं ते स्तोमं तुविजातु विप्रः। रथं न धीरः
स्वपां अतक्षम्। यदीदं ग्रे प्रति त्वं देव हर्ष्याः॥६६॥

सुवर्वातीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः
सङ्कांसु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत।
वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि
विश्वो॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृबुरगुभीतः।
विश्वजिदुद्भिदिध्मोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेणा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा
यज्ञम्। शिवो नियुङ्गिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं
दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोमं पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्।
अयं विशां विशपतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कर्णुहि

शत्रुमस्य। इममा भञ्ज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भञ्ज योऽमित्रो अस्य। वर्षन्
क्षत्रस्य ककुभिः श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथा घर्मदुधेव धेनुः। अयं राजा प्रिय
इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मिं त उत्तरावन्तमिन्द्रम्।
येन जयांसि न परा जयांसौ। स त्वाऽकरेकवृषभं स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं
मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्न्याः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः सहस्व। तुभ्यं भरन्ति
क्षितयौ यविष्ठा। बलिमग्रे अन्तित ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि।
बृहते अग्रे महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वयस्रैः। यो अर्यपत्नीरुषसंश्चकार।
स निरुध्या नहुषो यद्वो अग्निः। विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्रे अत्यैष्यन्थान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो
विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मनुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्रे

ज्येष्ठं दिवमा तंतान। ऋतस्य ब्रह्मं प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः।
ब्रह्म सुचौ घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्मं यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाः सन्ददृश्रिरे।
चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवाः सं। नमः सखिभ्यः
सन्नान्माऽवंगात। अभिभूरग्निरतरद्रजाः सि। स्पृधौ विहत्य पृतना अभिश्रीः।
जुषाणो म आहूतिं मामहिष्ट। हत्वा सपलान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा
भुवनानामभिश्चियम्। स्तौम्यग्न उरुकृतः सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नाः
अभिभूरसि। जहि शत्रूः रप मृधौ नुदस्व॥७३॥

विशां जंयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिर्विष्टिषु वसूनि जिगीवाञ्छमहोभिर्मिता नञ्चत्वारि च॥—[७]

स प्रलवन्नवीयसा। अग्रे द्युम्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्रयै।
दिवः श्येनाय जीजनम्। वसौः कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे।
रयिर्वीरवंतो यथा। अग्रे यज्ञस्य चेततः। अदौभ्यः पुरणुता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवः सोमाय वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टः शुचितमं वसु। नवः सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृणुहि। यस्तै भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवः हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्गं प्रतिहर्य नः। राजेन्थसोम स्वस्तये। नवः स्तोमन्नवः हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तञ्जुषेताः सचैतसा। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वाः सुहवा जोहवीमि। ता वाजः सद्य उशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तः सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाः स्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बरहिः सुष्टरीमा नवेन। अयं

यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः।
इमे नु द्यावापृथिवी समीचीं। तन्वाने यज्ञं पुरुषेशसन्धिया। आऽस्मै पूर्णीतां
भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहातौ। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन।
समीची द्यावापृथिवी घृताचीं। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभार्नुधृतासुतिः। नवजातो
वि रौचसे। अग्रे तत्तै महित्वनम्। त्वमग्रे देवताभ्यः। भागे देव न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नवः३ स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स
हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः
समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्व। शं
तोकायं तनुवै स्योनः। एतमु त्वं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कषुः।
इन्द्रं आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः। कीनाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पुरुरा वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नवेन मीयसे स्योनश्चत्वारि च॥

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषोऽस्य ःशुः सप्रत्नवदष्टो॥८॥

जुष्टो मन्युर्भणो जुष्टो नरो हरिवर्पसङ्ग्रिः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इध्र्सर्वं व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृद्धात् क्षेत्रियध्वगद्गृषां। तमित्प्राणं मनसोपं शिक्षत। अग्रं देवानामिदमन्तु नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्निम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमं हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदं हविः। विराड्देवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। ययां रूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशांसि देवाः परमे जनित्रै। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदं हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निर्धायते। तस्य सुम्रमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवज्ज्योतिरुतामृतम्।
 श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदंश्च
 महंश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा।
 प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छोत्रं बहुधोद्यमानम्। अगन्न नेमिः परि सर्वं
 बभूव॥३॥

अग्निधमनपस्फुरन्ती सत्यं सप्त च॥

[१]

उदेहिं वाजिन्यो अस्यपस्वन्तः। इदं राष्ट्रमा विंश सूनृतावत्। यो रोहितो
 विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहं रोहं रोहित आरुरोह।
 प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। तामिः स रंभ्यो अविदध्षडुर्वी। गातुं प्रपश्यन्निह
 राष्ट्रमाऽहं। आऽहं र्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्रेभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विमंमग्श रोहितो
 विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहंश्च। दिवं गत्वायं महता महिम्ना। वि नो

राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वथ्समनु तास्तु
आङ्गुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो
अशृणोदभिद्यवः। त्रिसंतासो मरुतः स्वादुसम्मदः। रोहितो द्यावापृथिवी जंजान।
तस्मिंस्तन्तुं परमेष्ठी तंतान। तस्मिंञ्छिश्रिये अज एकपात्। अदृहद्वावापृथिवी
बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अदृहत्। तेन सुवं स्तमितन्तेन नार्कः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजंसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो
दीदिवाःसमं। समग्रासो जुहो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन।
सःसमग्रे युवसे भोजनानि। अग्रे शर्ध महते सौभंगाय। तवं द्युम्रायुत्तमानि
सन्तु। सञ्जास्पत्यः सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाःसि॥७॥

अस्वेतु रोहितो नाको महाःसि॥

[२]

पुनर्न इन्द्रो मघवां ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुरार्धाः। अर्वाचीनं कृणुतां

याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्धं
शूर मन्युना। इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि।
सर्वाभ्योऽभयं कर्त॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधै त्वा। पुरो दधे
अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे। काममस्य समृद्धौ। इन्द्रस्य युञ्जते धियः।
आकूतिं देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा
सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निर्ग्रीरत्यैत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा
समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः।
विधेम हविषा वयम्। विश्वा आशा मधुना स२ संजामि। अनमीवा आप ओषधयो
भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अग्नीभीताः पशवं सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता

यः संहस्त्री। पूषा नो गोभिर्वसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगः सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्दददिन्द्रः संहस्त्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कुरन्निविष्टमस्यतान्नव च॥

[३]

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तम्। नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे कामो अस्मे। तमापुणा वसुपते वसूनाम्। इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवंता राधसा पप्रथश्च। सुवयवो मतिभिस्तुभ्यं विप्राः। इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन्। इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचम्। यानि चकार प्रथमानि वज्री॥१२॥

अहन्नहिमन्वपस्तर्द। प्रवक्षणा अभिनत्पर्वतानाम्। अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणम्। त्वष्टाऽस्मै वज्रः स्वयन्ततक्ष। वाश्वा इव धेनवः स्यन्दमानाः। अञ्जः समुद्रमव जग्मुरापः। वृषायमाणोऽवृणीत सोमम्। त्रिकद्रुकेष्वपिबथ्सुतस्य। आ सायकं मघवा दत्त वज्रम्। अहन्नेन प्रथमजा महीनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आत्सूर्य-
जनयन्द्यामुषासम्॥ तादीक्रा शत्रून् किलाविविध्मे। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यसम्॥
इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धासीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत
उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥
नातांरीरस्य समृतिं वधानाम्। स रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया
अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्।
विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति।
अग्निर्द्वारा व्युण्वति॥१५॥

उदुञ्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना-
सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिर्हय दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतैषु
दृढ्यः। आ नो रयिं बहूलां गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतैषु भूषन्। अश्विना
यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विनां॑ वर्धयन्ता। इ॒मौ र॒यिं य॒ज॒मानाय॑ धत्तम्। इ॒मौ प॒शू॒त्रक्षतां॑
वि॒श्वतो॑ नः। पू॒षा नः॑ पा॒तु स॒दम॑प्रयच्छन्। प्र॒ते म॒हे स॑रस्वति। सु॒भगे॒ वाजि॑नीवति।
स॒त्यवा॑चै॒ भरे॒ मति॑म्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑त्स॒रस्वति॑। स॒त्यवा॑च॒ प्रभ॑रेमा ह॒वीः॒षि।
इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौ॒भ॒गानि॑। तेभि॑र्वयः॒ सु॒भगा॑सः स्याम॥१७॥

वृज्यहीनामृजीवं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिः सौभगाभ्येकं च॥

[४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॒शे व॑सूनाम्। य॒ज्ञः स॒स्याना॑मु॒त सु॑क्षितीनाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः
पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒णवाः॒ अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो वर्ध॑तां गोभि॒रश्वैः॑।
इ॒यं वेदिः॑ स्व॒प॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिर॑ति ब॒र्हीः॒ष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं वि॒श्वे अव॑न्तु
दे॒वाः। भ॒ग ए॒व भ॒गवाः॒ अस्तु॑ दे॒वाः। तेन॑ वयं भ॒गव॑न्तः स्याम॥१८॥

तं त्वां भ॒ग सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि। स नो॑ भ॒ग पु॒र॒गता॑ भवे॒ह। भ॒ग प्र॑णेत॒र्भ॒ग
स॒त्य॒रा॒धः। भ॒गेमां॑ धि॒यमु॑द॒व द॑दन्नः। भ॒ग प्र॑ णो॒ जन॑य गोभि॒रश्वैः॑। भ॒ग प्र॑
नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। श॒श्वतीः॑ स॒मा उ॒प॒य॒न्ति॑ लो॒काः। श॒श्वतीः॑ स॒मा उ॒प॒य॒न्त्यापः॑।

इष्टं पूर्तं शश्वतीनां समानां शाश्वतेनं हविषेष्ठाऽनन्तं लोकं परमांरुगेह॥१९॥

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छत्। सा रूपाणि कुरुते पञ्च देवी। द्वे स्वसारौ वयतस्तन्त्रमेतत्। सनातनं विततं षण्मयूखम्। अवाच्याःस्तन्तून्किरतौ धत्तो अन्यान्। नावपृज्याते न गमाते अन्तम्। आ वो यन्तूदवाहासौ अद्य। वृष्टिं ये विश्वे मरुतौ जुनन्ति। अयं यो अग्निर्मरुतः समिद्धः। एतं जुषध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धारावरा मरुतौ धृष्णुवौजसः। मृगा न भीमास्ताविषेभिर्रुमिभिः। अग्नयो न शुशुचाना ऋजीषिणः। भूमिन्धमन्तु उप गा अवृण्वत। वि चक्रमे त्रिदेवः। आ वेधसं नीलपृष्ठं बृहन्तम्। बृहस्पतिः सदेने सादयध्वम्। सादद्यौनिं दम् आ दीदिवांसम्। हिरण्यवर्णमरुषं सपेम। स हि शुचिः शतपत्रः स शुन्ध्युः॥२१॥

हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। बृहस्पतिः स स्वावेश ऋष्याः। पूरू सखिभ्य आसुतिं करिष्ठः। पूषः स्तवं व्रते वयम्। नरिष्येम कदाचन। स्तोतारस्त इह

स्मसि। यास्तै पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि
दूत्या ५ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रवं इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव
विन्दती (३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्।
अरण्यानिर्महीयते। उत गावं इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गेषु आ ह्वयति।
दावङ्गेषु उपावधीत्। वसन्नरण्यान्या ५ सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा
अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं नि
पद्यते। आज्ञनगन्धी ५ सुरभीम्। बहुन्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्॥
अरण्यानीमंश ५ सिषम्॥२४॥

स्याम् रुरोह युवानः शून्यरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥ [५]

वारत्रहत्यायु शवंसे। पृतनासाहाय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवंतं

बृहन्तम्॥ उरुं गंभीरं पृथुबुधमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्॥ अस्मभ्यं चित्रं
वृषेण२ रयिं दौः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्।
अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्विरस्तु। शं द्यावापृथिवी
सहोषधीभिः। शमन्तरिक्ष२ सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या
दैवीश्चतस्रः प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस् आ दधामि।
प्र यक्ष्मं एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमौचि यक्ष्माद्दुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदध्म्योनम्। अप्यभूद्भूद्रे
सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नमृजन्व्येनसः।
एवमहमिमं क्षेत्रियाञ्जामिश२ सात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते
युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्यैशाथे उत पार्थिवस्य। धत्त२ रयि३ स्तुवते
कीरयैचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हुता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवर्त्यमानाः। यत्तं सुजाते हिमवन्त्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सः शोभमाना कन्यैव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्रला हविषां वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भांजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहः हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आभूतिं भूतिं वयमंश्जवामहै। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्यं चिच्छुभ्रेऽश्जवामहै चत्वारि च॥

[६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्ध्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां

ऋतुना। मरुतामेघा जुहोमि स्वाहा॥ अभिभूतिरुहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः।
 आस्वाशासु दुष्पहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं
 च॥ ३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि।
 सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः।
 अग्निधर्मणान्नादः। मृत्युधर्मणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रं स्वाहा॥ ३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरेता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा॥
 अग्निर्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ सोमो राजा
 राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ वरुणः सम्राट्त्सम्रादतिः।
 साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ ३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ इन्द्रो बलं
 बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥ बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः।

ब्रह्मास्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॑। सविता राष्ट्रं राष्ट्रपतिः॑। राष्ट्रमस्मिन्
 यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॑। पूषा विशां विद्वतिः॑। विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय
 ददातु स्वाहा॑। सरस्वती पुष्टिः पुष्टिपत्नी। पुष्टिमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु
 स्वाहा॑। त्वष्टा पशूनां मिथुनानां॑ रूपकद्रूपपतिः॑। रुपेणास्मिन् यज्ञे यजमानाय
 पशून्ददातु स्वाहा॑॥३॥

च स्वाहा साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा विशमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा च (अग्निः

सोमो वरुणो मित्र इन्द्रो बृहस्पतिः सविता पूषा सरस्वती त्वष्टा दश॥)॥ [७]

स ईं पाहि य ऋजीषी तरुत्रः। यः शिप्रवान्वृषभो यो मंतीनाम्। यो
 गौत्रभिद्वज्रभृद्यो हरिष्ठाः। स इन्द्र चित्रां॑ अभि तृन्धि वाजान्। आ ते शुष्मो
 वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो॑ अभिसमै॑ त्वर्वाङ्। इन्द्र
 द्युम्नं॑ सुर्ववेद्वेह्यस्मे। प्रोष्वस्मै पुरोरथम्। इन्द्राय शूषमर्चत॥३४॥

अभीकै चिदु लोककृत्। सज्ञे समथ्सु वृत्रहा। अस्माकं बोधि चोदिता।

नभन्तामन्यकेषाम्। ज्याका अधि धन्वंसु। इन्द्रं वयः शुनासीरम्। अस्मिन्
यज्ञे हवामहे। आ वाजैरुपं नो गमत्। इन्द्राय शुनासीराय। सुचा जुहुत नो
हविः॥३५॥

जुषतां प्रति मेधिरः। प्र हव्यानि घृतवन्त्यस्मै। हर्यश्वाय भरता सजोषाः।
इन्द्रर्तुभिर्ब्रह्मणा वावृधानः। शुनासीरी हविरिदं जुषस्व। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रम्।
प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णूहि पृथि चक्षुः। मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव
बुद्धान्। बृहदिन्द्राय गायत॥३६॥

मरुतो वृत्रहन्तमम्। येन ज्योतिरजनयन्नृतावृधः। देवं देवाय जागृवि।
कामिहैकाः क इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैरान्प्रधमन्तु
देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवां विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्।
नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियः सत्॥३७॥

ययं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाकै सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो

अभ्यर्चक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं
नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्।
क्षयन्तीश्चरषणीनाम्॥३८॥

अपो यांचामि भेषजम्। अप्सु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं
च विश्वशम्भुवम्। आपंश्च विश्वभेषजीः। यदप्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु।
तेन मे वाजिनीवति। मुखमङ्घ्रिं सरस्वति। या सरस्वती वैशम्भल्या॥३९॥

तस्यां मे रास्व। तस्यांस्ते भक्षीय। तस्यांस्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि
मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः
पित्रे लोककृञ्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि।
तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहांसीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो
अरौचथाः। तं जानन्नग्र आरौह। अथां नो वर्धया रयिम्। या ते अग्ने यज्ञियां

तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्॥ अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाः रयिमस्मासु धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि मधवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कृतः शवाः सि। मः हिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वां सुपथां कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवांशिरं तुविशुष्मंस्तृपत्। सोममपिबद्विष्णुना सूतं यथाऽवशत्। स ई ममाद् महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनः सश्वद्वेवं देवः सत्यमिन्दुः सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं सरमां रुग्णमद्रैः। महि पार्थः पूर्व्यः सद्भिर्यक्कः। अग्रं नयथ्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्। विदद्भव्यः सरमां दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजन्ते विद्। आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासौ अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते

देवहूतौ॥ ४३॥

भूरीणि वृत्वा हर्यश्च हःसि। त्वन्निदस्युश्चुमुरिम। धुनिं चास्वापयो दभीतये
सुहन्तु। एवा पाहि प्रलथा मन्दतु त्वा। श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः। आविः
सूर्यं कृणुहि पीपिहीषः। जहि शत्रूँ रभि गा इन्द्र तृन्धि। अग्ने बाधस्व वि मृधौ
नुदस्व। अपामीवा अप रक्षाँसि सेध। अस्मात्समुद्राद्बहुतो दिवो नः॥ ४४॥

अपां भूमानमुप नः सृजेह। यज्ञं प्रति तिष्ठ सुमतौ सुशेवा आ त्वा। वसूनि
पुरुधा विशन्तु। दीर्घमायुर्यजमानाय कृण्वन्। अथामृतैन जरितारमङ्घ्रि। इन्द्रः
शूनावद्वितनोति सीरम्। संवत्सरस्य प्रतिमाणमेतत्। अकस्य ज्योतिस्तदिदांस
ज्येष्ठम्। संवत्सरः शूनवत्सीरमेतत्। इन्द्रस्य राधः प्रयतं पुरु त्मना। तदर्करूपं
विमिमानमेति। द्वादशारे प्रति तिष्ठतीदृषा। अश्वायन्तौ गव्यन्तौ वाजयन्तः। हवामहे
त्वोपगन्तवा उ। आभूषन्तस्त्वा सुमतौ नवायाम्। वयमिन्द्र त्वा शुनः हुवेम॥ ४५॥

अर्चतु हविर्गायत यः सच्चरणिनां वैशम्भल्या हासीत्वमुरुं देवहूतौ नस्मना षट्॥

प्राण उदेहि पुनरा नो भर युजो रायो वार्त्रहत्याय॒ वसूना॑ स ई पाह्यष्टौ॥८॥

प्राणो रक्षत्यगृ॑भीता धाराव॒रा म॒रुतो दी॒र्घायु॒त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा पञ्च॑चत्वारि॒शत्॥४५॥

प्राणः शूना॑ हुवेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वा॒र्द्धो॒ त्वा॑ स्वा॒दुनो॑ । ती॒व्रां ती॒व्रेण॑ । अ॒मृता॑म॒मृते॑न । म॒धुम॑र्तो॒ मधु॑मता । सृ॒जामि॒
 स॒ꣳ सोम॑ेन । सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्यां॑ प॒च्यस्व । स॒र॑स्वत्यै प॒च्यस्व । इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णो॑
 प॒च्यस्व । परी॑तो पि॒ञ्चता॑ सु॒तम् । सोमो॑ य उ॒त्तम॑ꣳ ह॒विः ॥ १ ॥

द॒ध॒न्वा यो न॑र्यो॒ अप॒स्व॑न्तरा । सु॒षाव॑ सोम॒मद्वि॑भिः । पु॒नातुं॑ ते परि॒स्रुत॑म् । सोम॑ꣳ
 सूर्य॑स्य दु॒हिता । वा॒रेण॑ श॒श्वता॑ तना॑ । वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण । प्राङ्ख॑सोमो अति॒द्रुतः॑ ।
 इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः स॒खा । वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण । प्र॒त्यङ्ख॑सोमो अति॒द्रुतः॑ ॥ २ ॥

इन्द्र॑स्य यु॒ज्यः स॒खा । ब्र॒ह्मं क्ष॒त्रं प॑वते तेजं इन्द्रि॒यम् । सु॒र्या सोमः॑ सु॒त
 आ॑सुतो म॒दाय॑ । शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृ॒ग्धि । र॒सेना॑न्नं यज॑मानाय धेहि । कु॒विद॑ङ्ग
 यव॑मन्तो यव॑ञ्चित् । यथा दान्त्य॑नुपूर्वं वि॒यूय॑ । इहे॑हपां कृणु॒त भो॑ज॒नानि॑ । ये
 ब॒र॒हिषो॑ नमो॑वृत्तिं न ज॒ग्मुः । उ॒प॒या॒म॒गृही॑तोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा जुष्टं॑ गृह्णामि ॥ ३ ॥

सरस्वत्या इन्द्राय सुत्राम्णौ॑ एष ते योनिस्तेजसे त्वा। वीर्याय त्वा बलाय
त्वा। तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। वीर्यमसि वीर्यं मयि धेहि। बलमसि बलं मयि
धेहि। नाना हि वां देवहितः॑ सदः कृतम्। मा सः सृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा-
त्वमसि शुष्मिणी सोमं एषः। मा मां हिः॑ सीः स्वां योनिमाविशन्॥४॥

उपयामगृहीतोऽस्याश्विनं तेजः। सारस्वतं वीर्यम्। ऐन्द्रं बलम्। एष ते
योनिर्मोदाय त्वा। आनन्दाय त्वा महसे त्वा। ओजोऽस्योजो मयि धेहि।
मन्युरसि मन्युं मयि धेहि। महोऽसि महो मयि धेहि। सहोऽसि सहो मयि
धेहि। या व्याघ्रं विषूचिका। उभौ वृकं च रक्षति। श्येनं पतत्रिणः॑ सिः॒हम्।
सेमं पात्वः॑ हंसः। सम्पृचः स्थ सं मां भद्रेण॑ पृङ्क। विपृचः स्थ वि मां पाप्मनो
पृङ्क॥५॥

हविः प्रत्यङ्गसोमो अतिद्रुतो गृह्याम्याविशिविषूचिका पञ्च च॥

[१]

सोमो राजाऽमृतः॑ सुतः। ऋजीषेणाजहान्मृत्युम्। ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्।

विपानं॑ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममन्धो व्यपिबत्।
छन्दसा ह॑सः शुचिषत्। ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्। अन्धः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

कुङ्किरसो॑ धिया। ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परि॒स्रुतो॒ रसम्। ब्रह्मणा॑
व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्। रेतो॒ मूत्रं विज॑हाति। योनिं॑
प्रविश॑दिन्द्रियम्। गर्भो॑ जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं॑ जहाति॒ जन्म॑ना। ऋतेन॑
सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन॑ रूपे व्यकरोत्। सतासती॑ प्रजापतिः। ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन॑ सोमो॒
व्यपिबत्। सुतासुतौ॑ प्रजापतिः। ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्।
सत्यानृते॑ प्रजापतिः। अश्रद्धामनृते॑ऽदधात्। श्रद्धां॑ सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन॑
सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परि॒स्रुतो॒ रसम्। शुक्रेण॑ शुक्रं व्यपिबत्। पयः॑ सोमं प्रजापतिः।
ऋतेन॑ सत्यमिन्द्रियम्। विपानं॑ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं॑
मधु॥८॥

अन्धः क्षीरं व्यपिबन्मनन्तेन सत्यमिन्द्रियं श्रद्धां सत्ये प्रजापतिगृहौ च॥

[२]

सुरावन्तं बर्हिषदं सुवीरम्। यज्ञं हिंन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं
दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य
शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्।
यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसंनोदिन्द्रियाय॥१॥

इमन्तं शूक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमं राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रितं
रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमं
राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः
स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्।
पुनन्तु मा पितरः सोम्यासं। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण
शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्नवै। अग्र आयूँषि पवसेऽग्रे पवस्व।
 पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवद्वत्तं पवित्रमर्चिषि।
 उभाभ्याँ देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये संमानाः समनसः। पितरौ यमराज्यै।
 तेषाँ लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषाँ श्रीर्मयि कल्पताम्।
 अस्मिँल्लोके शतँ समाँः। द्वे स्मृती अंश्रुणवं पितृणाम्। अहं देवानांमुत मर्त्यानाम्।
 याभ्यामिदं विश्वमेजथ्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदँ हविः प्रजननं मे
 अस्तु। दशवीरँ सर्वगणँ स्वस्त्यै। आत्मसनिं प्रजासनिं। पशुसन्त्यभयसनिं
 लोकसनिं। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त।
 रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरथ्स्वाहोँ॥१३॥

इन्द्रियाय पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पताँ स्वस्त्ये पञ्चं च॥—[३]

सीसेन तन्नं मनसा मनीषिणः। रुर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञँ

संविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतं शर्चीभिः।
 तिस्रोऽर्धदुर्वताः सरराणाः। लोमानि शर्षैर्बहुधा न तोक्मभिः। त्वगस्य
 मांसमभवन्न लाजाः। तदश्विनां भिषजां रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो
 अन्तरः॥१४॥

अस्थिं मुञ्चानं मांसैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं
 वसुं। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः। रसं परिस्नुता न रोहितम्। नग्नहूर्ध्वस्तसंरन्न
 वेमं। पयसा शुक्रमृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राञ्जनयन्ति रेतः। अपामतिं दुर्मतिं
 बाधमानाः। ऊर्वध्यं वातं सुबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जजान। यकृत्क्षोमानं वरुणो
 भिषज्यन्। मतस्त्रे वायव्यैर्न मिनाति पित्तम्। आन्त्राणि स्थाली मधु पिबन्माना।
 गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न घ्रीहा शर्चीभिः। आसन्दी नाभिरुदरं
 न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शर्चीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्राशीर्व्यक्तः शतधार उ॒त्सः। दु॒हे न कु॒म्भीः स्व॒धां पि॒तृभ्यः। मुख॑ स॒दस्य॑
 शिर॑ इ॒ध्मदे॑न। जि॒ह्वा प॒वित्र॑म॒श्विना॒ स॒ सर॑स्वती। च॒प्पन्न॑ पा॒युभि॑षग॒स्य वा॒लः।
 व॒स्तिर्न॑ शे॒पो हर॑सा तर॒स्वी। अ॒श्विभ्यां॑ च॒क्षुर॒मृतं॑ ग्रहा॒भ्याम्। छा॒गेन॑ तेजो॒ ह॒विषां॑
 श्रु॒तेन॑। प॒क्ष्माणि॑ गो॒धूमैः॑ क्लैरु॒तानि॑। पे॒शो न शु॒क्लम॑सितं वसाते॥१७॥

अ॒वि॒र्न मे॒षो न॒सि वी॒र्या॑य। प्रा॒णस्य॑ प॒न्था अ॒मृतो॑ ग्रहा॒भ्याम्।
 सर॑स्वत्यु॒पवा॑कैर्व्या॒नम्। न॒स्यानि॑ ब॒र्हिर्ब॑र्दे॒र्ज॒जान॑। इ॒न्द्रस्य॑ रू॒पमृ॑षभो
 ब॒लाय॑। कर्णा॒भ्याः श्रो॑त्रम॒मृतं॑ ग्रहा॒भ्याम्। यवा॑ न ब॒र्हिभृ॑वि के॒सरा॑णि। क॒र्कन्धु॑
 जज्ञे॑ म॒धुं सा॒रधं॑ मु॒खात्। आ॒त्मन्नु॑प॒स्थे न वृ॑क॒स्य लो॑मं। मुखे॑ श॒मश्रू॑णि न
 व्याघ्रा॒लोम॑म्॥१८॥

के॒शा न शी॒र्षन् य॑श॒से श्रि॒यै शि॒खा। सि॒ंहस्य॑ लो॒म त्वि॑षि॒रिन्द्रि॑याणि।
 अ॒ङ्गान्या॒त्मन्नि॑ष॒जा तद॑श्विना॒। आ॒त्मान॑मङ्गैः॒ सम॑धा॒त्सर॑स्वती। इ॒न्द्रस्य॑ रू॒प
 श॒तमा॑न॒मायुः। च॒न्द्रेण॑ ज्योति॒रमृतं॑ द॒धाना॑। सर॑स्वती॒ योन्यां॑ गर्भ॒मन्तः। अ॒श्विभ्यां॑

पत्नी सुकृतं बिभर्ति। अपा२ रसेन वरुणो न साम्ना॑। इन्द्र३ श्रियै जनयन्नप्सु४
राजा॑। तेजः पशूना२ हविरिन्द्रियावत्। परिस्नुता पयसा सारघं मधु। अश्विभ्यां
दुग्धं भिषजा सरस्वत्या सुतासुताभ्याम्। अमृतः सोम इन्दुः॥११॥

अन्तर आरादन्तर्वसाते व्याघ्रालोम२ राजां चत्वारि च॥

[४]

मित्रोऽसि वरुणोऽसि। समहं विश्वेदेवैः। क्षत्रस्य नाभिरसि। क्षत्रस्य योनिरसि।
स्योनामा सीद। सुषदा॒मा सीद। मा त्वां हि३सीत्। मा मां हि३सीत्। निषसाद
धृतव्रतो वरुणः। पस्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्राज्याय सुक्रतुः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो
हस्ताभ्याम्। अश्विनोर्भेषज्येन। तेजसे ब्रह्मवर्चसायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा
सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्याम्। सरस्वत्यै भेषज्येन॥२१॥

वीर्यायान्नाद्यायाभिषिञ्चामि। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्।
पूष्णो हस्ताभ्याम्। इन्द्रस्येन्द्रियेण। श्रियै यशसे बलायाभिषिञ्चामि। कौऽसि

कतमोऽसि। कस्मै त्वा कायं त्वा। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)न्।
शिरो मे श्रीः॥२२॥

यशो मुखम्। त्विषिः केशाश्च श्मश्रूणि। राजा मे प्राणोऽमृतम्। सम्राट्पक्षुः।
विराट्पुत्रम्। जिह्वा मे भद्रम्। वाङ्महः। मनो मन्युः। स्वराङ्गमः। मोदाः प्रमोदा
अङ्गुलीरङ्गानि॥२३॥

चित्तं मे सहः। बाहू मे बलमिन्द्रियम्। हस्तौ मे कर्म वीर्यम्। आत्मा क्षत्रमुरो-
मम। पृष्ठीर्मे राष्ट्रमुदरमसौ। ग्रीवाश्च श्रोण्यौ। ऊरू अङ्गुली जानुनी। विशो-
मेऽङ्गानि सर्वतः। नाभिर्मे चित्तं विज्ञानम्। पायुर्मेऽपचितिर्भसत्॥२४॥

आनन्दनन्दावाण्डौ मे। भगः सौभाग्यं पसं। जङ्घाभ्यां पद्भ्यां धर्मोऽस्मि। विशि-
राजा प्रतिष्ठितः। प्रति क्षेत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु।
प्रत्यङ्गेषु प्रति तिष्ठाम्यात्मन्। प्रति प्राणेषु प्रति तिष्ठामि पुष्टे। प्रति द्यावापृथिव्योः।
प्रति तिष्ठामि यज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिंशः सुरार्धसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः
सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं
यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूंषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचौ याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा
आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्ध्रमर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम।
त्वङ्म आनतिरागतिः। मांसं म उपनतिः। वस्वस्थिं। मञ्जा म आनतिः॥२७॥

पुस्त्यास्वा सरस्वत्यै भैषज्येन् श्रीरङ्गानि भस्मद्यज्ञे यज्ञो यजुर्मिरुपनतिर्द्धे च॥ — [५]

यद्वेवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनंसः।
विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनांसि चकृमा वयम्।
वायुर्मा तस्मादेनंसः। विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यदि जाग्रद्यादि स्वप्नौ। एनांसि
चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनंसः। विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। यद्गामे यदरण्ये। यथ्सभायां

यदिन्द्रियो यच्छूद्रे यदर्ये॑ ए॒नश्च॑कृ॒मा व॒यम्। यदे॒कस्याधि॑ ध॒र्मणि॑।
तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॑ अ॒घ्निया॒ वरु॑णोति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरुण नो
मु॒ञ्च॥ २९॥

अ॒व॒भृथ॑ नि॒चङ्कु॑ण नि॒चेरु॑रसि नि॒चङ्कु॑ण। अ॒व॒ दे॒वैर्दे॒वकृ॑तमे॒नोऽया॑द्। अ॒व॒
मर्त्यै॑र्म॒र्त्यकृ॑तम्। उ॒रोरा॑ नो॒ देव॑ रिष॒स्पाहि॑। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु।
दु॒र्मित्रा॑स्तस्मै॒ भूया॑सुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। द्रु॒पदा॑दि॒वेन्मु॑मु॒चानः॑।
स्वि॒त्रः स्ना॒त्वी म॒ला॒दिव॑॥ ३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णै॒वाज्य॑म्। आपः॑ शु॒न्धन्तु॑ मै॒नसः॑। उ॒द्धयं॑ तम॒सस्पा॑रि। प॒श्यन्तो॑
ज्योति॑रु॒त्तर॑म्। दे॒वं दे॒वत्रा॑ सू॒र्यम्। अ॒गन्म॑ ज्योति॑रु॒त्तम॑म्। प्र॒तियु॑तो वरु॒णस्य॑
पाशः॑। प्र॒त्यस्तो॑ वरु॒णस्य॑ पाशः॑। ए॒धौऽस्ये॑धिषीमहि॑। स॒मि॒दसि॑॥ ३१॥

तेजो॑ऽसि तेजो॒ मयि॑ धेहि। अपो॑ अ॒न्व॒चा॒रिष॑म्। रसे॑न॒ सम॑सृ॒क्ष्महि॑। प॒य॒स्वा॒
अ॒ग्न आ॑ग॒मम्। तं मा॒ स॒सृ॒ज॒ वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति॒ पृथि॒वी।

समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं
व्यंशजवै। भूः स्वाहा॥ ३२॥

स्वप्न एना॑सि चकृमा वयं मुंश्च मलादिव सुमिदंस्ि जगन्नीणि च॥

[६]

होतां यक्षश्चमिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभां पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्श्चमिधयेते।
ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षत्तनूनपातम्।
ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देव॑ सुवर्विदम्। पृथिभिर्मधुमत्तमैः।
नराश॑सैन तेजसा॥ ३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षादिडाभिर्न्द्रमीडितम्। आजुह्वानममत्यम्।
देवो देवैः सर्वीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षद्वर्गहिषीन्द्रा
वृषभं नर्यापसम्। वसुभिरुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्गहिरासंदत्॥ ३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्।
सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषै। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं।

होतां यक्षदुषे इन्द्रस्य धेनू। सुदुधे मातरौ मही। सवातरौ न तेजसी।
वत्समिन्द्रमवर्धताम्॥३५॥

वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षद्वेव्या होतांरा। भिषजा सखाया। हविषेन्द्र
भिषज्यतः। कवी देवौ प्रचैतसौ। इन्द्राय धत्त इन्द्रियम्। वीतामाज्यस्य होतर्यजं।
होतां यक्षत्तिस्त्रो देवीः। त्रयस्त्रिधातवोपसः। इडा सरस्वती भारती॥३६॥

महीन्द्रपलीरुहविष्मतीः। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षत्वष्टारमिन्द्र
देवम्। भिषजं सुयजं घृतश्रियम्। पुरुरूपं सुरेतसं मघोनिम्। इन्द्राय त्वष्टा
दधदिन्द्रियाणि। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारं
शतक्रतुम्। धियो जोष्टारमिन्द्रियम्॥३७॥

मध्वां समञ्ज्यथिभिः सुगेभिः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होतां यक्षदिन्द्रं स्वाहाऽऽज्यस्य। स्वाहा मेदसः। स्वाहा स्तोकानाम्।
स्वाहा स्वाहाकृतीनाम्। स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्।

स्वाहेन्द्रः होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यजं॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनापातमिडाभिर्बृहियोजं उपे देव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥
समिधेन्द्रं चतुर्वेत्को वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्को वियन्तु होतर्यजं॥) — [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचां पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिंशता वज्रबाहुः। जधानं वृत्रं वि दुरो ववार। नराशः सः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धामं। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जम्। हिरण्यैश्चन्द्रो यजति प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाः अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बर्हिर्हरिवान् इन्द्रः। प्राचीनः सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानः३ स्योनम्। आदित्यैरक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरं वीरं प्रथमाना महौभिः॥४०॥

उपासान्क्ता बृहती बृहन्तम्। पर्यस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमांसा मनसा पुरुत्रा। होतांगविन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीरहविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पर्यसा सरस्वती। इडां देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसं पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पार्श्वः। तमन्या समञ्जच्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पूणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाढ। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मर्धन् यज्ञस्य जुषताः स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥

[८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मां। तं सघ्रीचीं। सत्यमितन्न त्वावाः अन्यो अस्ति।

इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नाहिं परिशयानमर्णः। अवांसृजोऽपो अच्छो
 समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्मं इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर-
 दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेष्वधमधि धाद्युग्नमस्मे।
 महिं क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षां च नो मघोनः पाहि सूरिन्। राये च नः
 स्वपत्या इषे धाँः॥ ४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥

[९]

देवं ब॒रुहि॒रिन्द्र॑ सुदे॒वं दे॒वैः। वी॒रव॑न्त्सी॒र्णं वे॒द्याम॑वर्धयत्। वस्तो॑र्वृतं
 प्रा॒क्तो॑र्भू॒तम्। रा॒या ब॒रुहि॑ष्म॒तोऽत्य॑गात्। व॒सुव॑नै वसुधेयस्य वेतु यजं। दे॒वीद्वार॑
 इन्द्र॑ सङ्घा॒तो। वि॒द्वीर्या॑म॒न्नव॑र्धयन्। आ व॒ध्सेन॑ तरुणेन कुमारेण चमी॒विता
 अपा॑र्वा॒णम्। रे॒णुकं॑ काटं नुदन्ताम्। व॒सुव॑नै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥ ४४॥

दे॒वी उ॒षा॒सान॒क्ता। इन्द्रं॑ यज्ञे प्रयत्य॑ह्वेताम्। दे॒वीर्वि॑शः प्राया॑सिष्ठाम्। सु॒प्री॒ते
 सु॒धि॒ते अभू॑ताम्। व॒सुव॑नै वसुधेयस्य वी॒तां यजं॑। दे॒वी जो॑ष्टी वसु॑धिती।

देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषांसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि।
यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी ऊर्जाहुती दुधे सुदुधे। पयसेन्द्रमवर्धताम्।
इषमूर्जमन्यावाक्षीत। सग्धिः सर्पतिमन्या। नवेन पूर्वं दयमाने। पुराणेन नवम्।
अधातामूर्जमूर्जाहुती वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते। वसुवने वसुधेयस्य वीतां
यजं॥४६॥

देवा दैव्या होतांरा। देवमिन्द्रमवर्धताम्। हुताघंशः सावाभाष्टं वसुवार्याणि।
यजमानाय शिक्षितौ। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवीस्तिस्रस्तिस्त्रो देवीः।
पतिमिन्द्रमवर्धयन्। अस्पृक्षद्भारती दिवम्। रुद्रैर्यज्ञः सरस्वती। इडा वसुमती
गृहान्॥४७॥

वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देव इन्द्रो नराशंसः। त्रिवरूथस्त्रिवन्धुरः।
देवमिन्द्रमवर्धयत्। शतेन शितिपृष्ठानामाहितः। सहस्रेण प्रवर्तते। मित्रावरुणेदस्य

होत्रमरुहतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमदृ२हीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या बर्हीऽष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं॥४९॥

वियन्तु यजं शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं गृहान् वेतु यजाभूथद्वं (देवं बर्हिर्देवीद्वारो देवी उपासान्तां देवी जोष्टी देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतांग शिक्षितौ देवीस्तिस्मिन्नो देवीर्देव इन्द्रो नराशंसो देव वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वत्ववर्धयदवर्धयन्निर्वर्धतामेकोऽवर्धयश्चतुर्ववर्धयत्। वस्तोरा वृथ्मेन दैवीरयावीषः हुताऽस्पृक्षच्छतेन दिवः स्वासस्थः स्विष्टः शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥) [१०]

होतां यक्षत्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रः सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न

गोधूमैः क्लैर्भेषजम्। मधु शण्यैर्न तेजं इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षत्तनूपाथ्सरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्।
पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।
वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षं नराशंसं न नग्नहुम्। पतिः सुरग्यै
भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो न चन्द्राश्विनौर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्।
बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य
होतर्यजं॥५१॥

होतां यक्षदिडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। ऋषभेण
गवैन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः कर्कन्धुभिः। मधुं लाजैर्न मांसरम्।
पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होतां यक्षद्वर्हिः
सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भिष॒जाऽश्वि॒नाऽश्वा॒ शिशु॑मती। भिष॒ग्धे॒नुः सर॑स्वती। भिष॒ग्दु॒ह इन्द्रा॑य भेष॒जम्।
 पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु। वि॒यन्त्वा॒ज्यस्य॑ हो॒तर्य॑जं। होता॑ यक्ष॒द्गुरो॑ दि॒शः।
 कव॒ष्यो न व्य॑च॒स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॒ न दुरो॑ दि॒शः। इन्द्रो॑ न रो॒दसी॒ दुधै॑। दु॒हे
 कामा॑न्त्स॒रस्वती॑॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु।
 वि॒यन्त्वा॒ज्यस्य॑ हो॒तर्य॑जं। होता॑ यक्ष॒ध्मुपे॑श॒सोषे॑ न॒क्तं दि॒वा। अ॒श्विना॑ स॒ञ्जाना॑ने।
 समं॑ जा॒ते सर॑स्वत्या। त्विषि॒मिन्द्रे॑ न भेष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हु॒दा। पयः॒ सोमः॑
 परि॒स्रुता॑ घृतं मधु॥५४॥

वि॒यन्त्वा॒ज्यस्य॑ हो॒तर्य॑जं। होता॑ यक्ष॒द्वैव्या॑ हो॒ता॒रा भिष॒जाऽश्वि॒ना। इन्द्रं॑ न
 जा॒गृवी॑ दि॒वा न॒क्तं न भेष॒जैः। शू॒षः सर॑स्वती भिषक्। सी॒सेन॑ दु॒ह इन्द्रि॒यम्।
 पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृतं मधु। वि॒यन्त्वा॒ज्यस्य॑ हो॒तर्य॑जं। होता॑ यक्ष॒त्ति॒स्रो दे॒वीर्न
 भेष॒जम्। त्रय॑स्त्रिधा॒तवो॑ऽप॒सः। रू॒पमिन्द्रे॑ हि॒रण्य॑यम्॥५५॥

अश्विनेडा न भारती। वाचा सरस्वती। मह इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। पयः सोमंः
परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमिन्द्रमश्विनां।
भिषजं न सरस्वतीम्। ओजो न जूतिरिन्द्रियम्। वृको न रभसो भिषक्। यशः
सुर्या भेषजम्॥५६॥

श्रिया न मासरम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षद्वनस्पतिम्। शमितारः शतक्रतुम्। भीमं न मन्युः राजानं व्याघ्रं
नमसाऽश्विना भामम्। सरस्वती भिषक्। इन्द्राय दुह इन्द्रियम्। पयः सोमंः
परिस्नुतां घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं॥५७॥

होता यक्षदग्निः। स्वाहाऽऽज्यस्य स्तोकानाम्। स्वाहा मेदसां पृथक्।
स्वाहा छागमश्विभ्याम्। स्वाहा मेषः सरस्वत्यै। स्वाहर्षभमिन्द्राय सिंहाय
सहसेन्द्रियम्। स्वाहाऽग्निं न भेषजम्। स्वाहा सोममिन्द्रियम्। स्वाहेन्द्रः
सुत्रामाणः। सवितारं वरुणं भिषजां पतिम्। स्वाहा वनस्पतिं प्रियं पाथो न
भेषजम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्॥५८॥

स्वाहाऽग्निं॑ होत्राङ्गुषाणो अग्निर्भेषजम्। पयः सोमः परिस्नुतां घृतं मधु।
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदश्विना सरस्वतीमिन्द्रं॑ सुत्रामाणम्। इमे
 सोमाः॑ सुरामाणः। छागैर्न मेवैरृक्पभैः सुताः। शष्पैर्न तोक्मभिः। लाजैर्महस्वन्तः।
 मदा मासरेण परिष्कृताः। शुक्राः पयस्वन्तोऽमृताः। प्रस्थिता वो मधुश्रुतः।
 तानश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। जुषन्तां॑ सौम्यं मधु। पिबन्तु मदन्तु
 वियन्तु सोमम्॑। होतर्यजं॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं नासत्या सरस्वती मधुं हिरण्ययं भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निं॑
 षट्। तनूनपां॑ध्मस। नराश॑समृषिः। इडेडितो यवैरृष्टौ। बरुहिः सप्त। दुरोऽश्विना नवं। सुपेश॑सर्षिः। दैव्या होतांरा सीसैन॑ रसः।
 तिस्रस्त्वष्टारमुष्टावष्टौ। अग्नि॑त्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरे॑र्बदरे॑र्यवैरश्विना त्विषि॑मश्विना न

भेषजं॑ रूपमश्विनां भीमं भामम्॥॥

[११]

समि॑द्धो अग्नि॑रश्विना। तप्तो घर्मो विराट्ध्मुतः। दुहे धेनुः सरस्वती।
 सोमं॑ शूक्रमिहेन्द्रियम्। तनूपा भिषजां सुते। अश्विनो॒भा सरस्वती॑। मध्वा
 रजा॑सीन्द्रियम्। इन्द्रा॑य पृथिभिर्वहान्। इन्द्रायेन्दुं॑ सरस्वती। नराश॑सैन

न॒ग्नहः॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भेष॑जं भि॒षजां॑ सु॒ते। आ॒जुह्वा॑ना सर॑स्वती।
इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्यम्। इडा॑भि॒रश्वि॑नाविष॑म्। सम॑र्जः स॒ रयि॑ दधुः। अ॒श्विना॒
नम॑चः सु॒तम्। सोमः॑ शू॒क्रं परि॑स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमाभ॑रत्। ब॒र्हिषेन्द्रा॑य॒
पात॑वे॥६१॥

कव॑र्ष्यो न व्य॑च॒स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॑ न दुरो॑ दि॒शः। इन्द्रो॑ न रोद॑सी दु॒घै।
दुहे॑ कामा॒न्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑म॒श्विना। दि॒वेन्द्रः॑ सा॒यमिन्द्रि॑यैः। स॒ञ्जाना॑ने
सुपे॑श॒सा। समं॑ जा॒ते सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अ॒श्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्तः॑
सर॑स्वति॥६२॥

दैव्या॑ हो॒तारा॑ भि॒षजा। पा॒तमिन्द्रः॑ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्त्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒
भा॒रती॑डा॑। ती॒व्रं परि॑स्रुता॒ सोमम्। इन्द्रा॑य सु॒षवु॑र्मदम्। अ॒श्विना॒ भेष॑जं मधु॑।
भेष॑जं नः सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यशः॒ श्रियम्। रू॒पः रू॒पमधुः॑ सु॒ते। ऋ॒तुथेन्द्रो॑

वनस्पतिः। शशमानः परिस्नुतां। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे धेनुः सरस्वती।
गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृतां। समधातां सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं
मधु॥६३॥

नम्रहूः पातवे सरस्वत्यधुः सुतं ऽष्टौ च॥

[१२]

अश्विनां हविरिन्द्रियम्। नमृचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमांसुराद्वसु। मघमिन्द्राय
जग्निरे। यमश्विना सरस्वती। हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मघम्। नमृचावासुरे
सचां। तमिन्द्रं पशवः सचां। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषत। हविषां यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्र इन्द्रियं दधुः। सविता
वरुणो भगः। स सुत्रामां हविष्पतिः। यजमानाय सश्रत। सविता वरुणो ऽदधत्।
यजमानाय दाशुषे। आदत्त नमृचेर्वसु। सुत्रामां बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामां यशसां बलम्। दधाना
यज्ञमांशत। अश्विना गोमिरिन्द्रियम्। अश्वभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रं सरस्वती।

यजमानमवर्धयन्। ता नासत्या सुपेशसा। हिरण्यवर्तनी नरा। सरस्वती हविष्मती।
इन्द्र कर्मसु नोऽवता। ता भिषजां सुकर्मणा। सा सुदुधा सरस्वती। स वृत्रहा
शतक्रतुः। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्॥६६॥

उभा सरस्वती बलमिन्द्रियन्नरा षट्॥

[१३]

देवं बर्हिः सरस्वती। सुदेवमिन्द्रे अश्विनौ। तेजो न चक्षुरक्ष्योः। बर्हिषा
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवीद्वारो अश्विनौ। भिषजेन्द्रे
सरस्वती। प्राणं न वीर्यन्नसि। द्वारो दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यजं॥६७॥

देवी उषासांश्विनौ। भिषजेन्द्रे सरस्वती। बलं न वाचमास्यौ। उषाभ्यां
दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवी जोष्टी अश्विनौ। सुत्रामेन्द्रे
सरस्वती। श्रोत्रं न कर्णयोर्यशः। जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य
वियन्तु यजं॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जा॒हुती॒ दु॒धे सु॒दु॒धे। प॒य॒सेन्द्र॑ः स॒र॒स्व॒त्य॒श्वि॒ना भि॒ष॒जा॒व॒त। शु॒क्रं न
 ज्योतिः॑ स्तन॑यो॒राहु॑ती ध॒त्त इन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒जं। दे॒वा
 दे॒वानां॑ भि॒ष॒जा। हो॒ता॒रा॒वि॒न्द्रम॑श्वि॒ना। व॒ष॒ट्कारैः॑ स॒र॒स्व॒ती। त्वि॒षिं न हृ॒दये॑ म॒तिम्।
 हो॒तॄ॒भ्यां द॒धुरि॑न्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒जं॥६९॥

दे॒वी॒स्ति॒स्र॒स्ति॒स्रो दे॒वीः। स॒र॒स्व॒त्य॒श्वि॒ना भा॒र॒ती॒डा। शू॒ष॒न्न म॒ध्ये ना॒भ्याम्।
 इन्द्रा॑य द॒धुरि॑न्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒जं। दे॒व इन्द्रो॑ न॒रा॒श॑सं।
 त्रि॒व॒रू॒थः स॒र॒स्व॒त्याऽश्वि॒भ्यामी॑यते॒ रथः॑। रे॒तो न रू॒प॒म॒मृतं॑ ज॒नि॒त्रम्। इन्द्रा॑य
 त्व॒ष्टा द॒धादि॑न्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒जं॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॑ वन॒स्पतिः॑। हि॒र॒ण्य॒पर्णो॑ अ॒श्वि॒भ्याम्। स॒र॒स्व॒त्याः सु॒पि॒प्प॒लः। इन्द्रा॑य
 प॒च्यते॒ मधु॑। ओ॒जो न जू॒ति॒मृ॒षभो॑ न भा॒मम्। वन॒स्पति॑र्नो द॒धादि॑न्द्रि॒याणि॑।
 व॒सु॒वने॑ व॒सु॒धेय॑स्य वि॒यन्तु॑ य॒जं। दे॒वं ब॒र्हि॒र्वा॒रि॒तीनाम्। अ॒ध्वरे॑ स्ती॒र्ण॒म॒श्वि॒भ्याम्।
 ऊ॒र्ण॒म॒दाः स॒र॒स्व॒त्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युः राजानं बर्हिषां दधुरिन्द्रियम्। वसुवनै
 वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्।
 होतांगविन्द्रमश्विनां। वाचा वाचः सरस्वतीम्। अग्निः सोमः स्विष्टकृत्।
 स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामां सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा देवा
 आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निनां। होतां होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधदिन्द्रियम्।
 ऊर्जमपचितिः स्वधाम्। वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं जोष्टीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं
 वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजैन्द्रियाणि वसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं सरस्वत्या वनस्पतिः षट् (देवं बर्हिर्देवाद्वारो
 देवो उषासांश्विनां देवो जोष्टीं देवो ऊर्जाहुती देवा देवानां भिषजां वषट्कारेदेवीस्तिभस्तिभो देवोदेव इन्द्रो नराशः सो देव
 इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विनां सर्वं वियन्तु। द्वारस्तिभः
 सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वंः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र
 दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याः सुतासुती। अञ्जन्ययं यजमानः॥)॥

[१४]

अग्निमद्य होतांरमवृणीत। अयः सुतासुती यजमानः। पचन्पत्नीः।

पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्ऋभ्यां छागं॑ सरस्वत्या इन्द्राय।
 बध्नन्ऋसरस्वत्यै मेषमिन्द्रायां॑ऋभ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभम॑ऋभ्यां॑ सरस्वत्यै।
 सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अ॒ऋभ्यां॑ छागेन॒ सरस्वत्या॑ इन्द्राय॥७३॥
 सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायां॑ऋभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणां॑ऋभ्यां॑ सरस्वत्यै।
 अक्षः॑ स्तान्मेदस्तः॒ प्रतिप॑चताग्रभीषुः। अवीवृधन्त॒ ग्रहैः॑। अपाताम॑ऋभ्यां॑
 सरस्वतीन्द्रः॒ सुत्रामा॑ वृत्रहा। सोमो॑ऽऋमदाः॒ श्रौद्विमदा॑ अदन्।
 अवीवृधन्ताङ्ग॑षैः। त्वाम॑द्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत। अयं॑ सुतासुतो
 यजमानः। बहुभ्य॒ आ सङ्ग॑तेभ्यः। एष॒ मे देवेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑। ता या
 देवा दे॒वदाना॑न्यदुः। तान्य॑स्मा॒ आ च॑ शास्व॑। आ च॑ गुरस्व। इ॒षितश्च॑ होतर॑सि
 भद्र॒वाच्याय॑ प्रेषितो मानुषः। सू॒क्तावाकाय॑ सू॒क्ता ब्रूहि॑॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥

[१५]

उ॒शन्त॑स्त्वा हवाम॑हु आ नो अ॒ग्ने सु॑के॒तुना॑। त्वं॑ सोम॒ महे॑ भगं॒ त्वं॑

सोमं प्रचि॑कितो मनी॒षा। त्वया॒ हि नः॑ पि॒तरः॑ सोम॒ पूर्वे॑ त्व॒ सोम॑ पि॒तृभिः॑
 संवि॑दानः। बर्हि॑षदः पि॒तर॒ आऽहं॑ पि॒तृन्। उप॑हृताः पि॒तरोऽग्नि॑ष्वात्ताः पि॒तरः।
 अ॒ग्नि॒ष्वात्तानृ॑तुम॒तो ह॒वामहे॑। नरा॒श॒सं सोम॑पी॒थं य आ॒शुः। ते नो॑ अ॒र्वन्तः॑ सु॒हवा॑
 भवन्तु। शं नो॑ भवन्तु द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे। ये अ॒ग्नि॒ष्वात्ता येऽग्नि॑ष्वात्ताः॥ ७५॥

अ॒हो॒मुचः॑ पि॒तरः॑ सो॒म्यासः॑। परेऽवरे॑ऽमृता॑सो भवन्तः। अधि॑ ब्रुवन्तु
 ते अ॒वन्त्व॒स्मान्। वा॒न्यायै॑ दुग्धे जुष॑माणाः क॒रम्म॑म्। उ॒दीरा॑णा अवरे॑ परे॑
 च। अ॒ग्नि॒ष्वात्ता ऋ॒तुभिः॑ संवि॑दानाः। इन्द्र॑वन्तो ह॒विरि॒दं जु॑षन्ताम्। यद॑ग्रे
 कव्य॑वाहन॒ त्वम॑ग्र ईडि॒तो जा॑तवेदः। मा॒तली॑ क॒व्यैः। ये ता॑तृपु॒र्देव॒त्रा जे॑ह॒मानाः।
 हो॒त्रावृ॒धः स्तोम॑न्त॒ष्टासो॑ अ॒र्कैः। आऽग्रे॑ याहि सु॒विद॑त्रैर्भि॒रवा॑ङ्। स॒त्यैः क॒व्यैः
 पि॒तृभिर्ध॑र्मसद्भिः। ह॒व्यवा॑ह॒मजरं॑ पुरु॒प्रिय॑म्। अ॒ग्निं घृ॒तेन॑ ह॒विषा॑ स॒पर्य॑न्।
 उपा॑सदं कव्य॑वाहं पि॒तृणाम्। स नः॑ प्र॒जां वी॒रव॑ती॒ संमृ॑ण्वतु॥ ७६॥

होतां यक्षदिङस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिच्छुं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्। गायत्रीं छन्दं इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षच्छुचिव्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्दं इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तम्। इडाभिरीड्य सहः। सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवध्मं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षध्नुबर्हिषदम्। पूषणवन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रियो। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्बर्हिण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्दं इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षध्नुपेशसे। सुशिल्पे बृहती

उभे। नक्तोषासा न दग्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्दं इन्द्रियम्॥८०॥
 पष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्प्रचैतसा।
 देवानामुत्तमं यशः। होता रा दैव्या कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं
 छन्दं इहेन्द्रियम्। अनङ्गाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता
 यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्दं
 इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्सुरेतसम्।
 त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्विपदं छन्दं इहेन्द्रियम्। उक्षाणं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षच्छतक्रतुम्। हिरण्यपर्णमुक्थिनम्। रशनां बिभ्रतं वशिम्। भगमिन्द्रं
 वयोधसम्। ककुभं छन्दं इहेन्द्रियम्। वशां वेहतं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य
 होतर्यजं। होता यक्षत्स्वाहाकृतीः। अग्निं गृहर्पातिं पृथक्। वरुणं भेषजं कविम्।

क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसं छन्दं इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्।
वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥८३॥

दधे दधत्तावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सप्त च (इडस्पदेऽग्निज्ञायत्रीञ्यविम्। शुचिं व्रतः५
शुचिंमृणिहन्दित्युवाहम्। ईडन्यः५ सोममनुष्टुभं त्रिवधसम्। सुबृगृहिषदंमृतैन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचंस्वतीः सुप्रायणा द्वारो
ब्रह्माणः पुङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसं विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्टुवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानुवाहम्। पेशस्वतीस्तिष्ठः पतिं
विराजमिह धेनुना। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणना। शतक्रतुं भगमिन्द्रं कृकुभमिह वृषान्ना। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं
बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशहोन्द्रियमष्टं नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्वं वेतु॥—[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्दं इन्द्रियम्।
त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिं व्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्दं इन्द्रियम्।
दित्युवाङ्गौर्वयो दधुः। इडाभिर्गग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्दं इन्द्रियम्। त्रिवधसो गौर्वयो दधुः। सुबृगृहिरग्निः पूषणान्।
स्तीर्णबर्हिर्ममर्त्यः। बृहती छन्दं इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो

महीः। ब्रह्मा देवो बृहस्पतिः। पङ्क्तिश्छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाङ्गौर्वयौ दधुः॥८५॥

उषे यद्वा सुपेशसा। विश्वे देवा अमर्त्याः। त्रिष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। पष्ठवाङ्गौर्वयौ दधुः। दैव्यां होतारा भिषजा। इन्द्रेण सयुजां युजा। जगती छन्द इहेन्द्रियम्। अनङ्गान्गौर्वयौ दधुः। तिस्र इडा सरस्वती। भारती मरुतो विशः॥८६॥

विराट्छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुर्गौर्न वयौ दधुः। त्वष्टां तुरीपो अद्भुतः। इन्द्राग्नी पृष्टिवर्धना। द्विपाच्छन्द इहेन्द्रियम्। उक्षा गौर्न वयौ दधुः। शमिता नो वनस्पतिः। सविता प्रसुवन्भगम्। ककुच्छन्द इहेन्द्रियम्। वशा वेहदौर्न वयौ दधुः। स्वाहा यज्ञं वरुणः। सुक्षत्रो भेषजं कर्तु। अतिच्छन्दाश्छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभो गौर्वयौ दधुः॥८७॥

अमर्त्यस्तुर्यवाङ्गौर्वयौ दधुर्विशां वशा वेहदौर्न वयौ दधुश्चत्वारि च॥

[१८]

वसन्तेनर्तुनां देवाः। वसवस्त्रिवृतां स्तुतम्। रथन्तरेण तेजसा। हविरिन्द्रे वयौ दधुः। ग्रीष्मेण देवा ऋतुनां। रुद्राः पञ्चदशे स्तुतम्। बृहता यशसा बलम्। हविरिन्द्रे

वयो दधुः। वरूपाभिर्ऋतुनां ऽऽदित्याः। स्तोमै सप्तदशे स्तुतम्॥८८॥

वैरूपेणं विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविंश
ऋभवं स्तुतम्। वैराजेनं श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः।
मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन शक्ररीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना
देवाः। त्रयस्त्रिंशे ऽमृतं स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमै सप्तदशे स्तुतं सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारि च (वसन्तेनं ग्रीष्मेणं वर्षाभिः शारदेनं हेमन्तेनं शैशिरेण पट॥)॥ [१९]

देवं बरुहिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज
इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्।
देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
वसुधेयस्य वियन्तु यजं॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धयत्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे
वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यजं। देवी जोष्टी देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी

देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥११॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पृथ्वा छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥ देवा दैव्या होतांरा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥१२॥

देवीस्तिस्मस्तिस्मो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥ देवो नराशंसो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेतु इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥१३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥ देवं बर्हिर्वारितीनां

देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो
 दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृद्वेमिन्द्रं वयोधसम्।
 देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने
 वसुधेयस्य वेतु यजं॥ १४॥

वियन्तु यजं वीतां यजं वीतां यजं वेतु यजं वेतु पञ्च च (देवं बृहर्गयात्रिया तेजः। देवीद्वारं उष्णिहां
 प्राणम्। देवी देवमूवे अंनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्टी बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊजाहुती पृष्ठा दैव्या होताया
 त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिष्ठस्तिष्ठो देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशसौ विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा
 भगम्। देवं बृहर्वीरितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेकौ वियन्तु
 चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयश्चतुर्वधतामेकौऽवर्धयश्चतुर्वधयत्॥)॥—[२०]

स्वाद्धी त्वा सोमः सुरावन्तः सीसेन मित्रोऽसि यद्वैवा होता यक्ष्मसमिन्द्रः समिद्ध इन्द्र आचर्यणिप्रा
 देवं बृहर्होता यक्ष्ममग्निऽग्निः समिद्धो अग्निरग्निनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बृहिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता
 यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनतुनां देवं बृहर्हिरिन्द्रं वयोधसं वि०शतिः॥ २०॥

स्वाद्धी त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रैणोपासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ठवाहुङ्गां देवी देवं

व॒यो॒ध॒स् च॒तु॒र्न॒व॒तिः॥१४॥

स्वा॒द्वीं त्वां वे॒तु य॒ज्ञ॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्स्तोमौ भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमौ भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे। रथन्तरं सामं भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवावं रुन्धे। परिस्त्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमवं रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमंपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामंगच्छत्। यः पुरोधाकामं स्यात्। स बृहस्पतिसवेनं यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु नाराशंसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशंसेषु। त्रयस्त्रिंशथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिंशद्वै देवतां देवावं

रुन्धे। अश्वंश्चतुस्त्रिंशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिंशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवाव रुन्धे।
कृष्णाजिनैऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेन२
समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वौ दधाति॥

[१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य।
पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकरोति।
निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्त्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो
हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवींषि भवन्ति।
सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विद्वै मरुतः। विशं
एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतो-
ऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मोऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रंजनयिता। दध्राऽभिषिञ्चति।

ऊर्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैर्नमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विह्वै मरुतोऽष्टौ च॥

[२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्वाग्रहस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्धुयते। स हि वारुणः। अथ यद्वावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीरषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनैर्ऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो

वा एतदृत्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृत्सामयोरध्यभिषिञ्चति।
घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥१॥

सङ्गच्छते भागधेयानामन्येताः रूपं चत्वारि च॥

[३]

न वै सोमेन सोमस्य सर्वोऽस्ति। हतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हतः
सूयते। सौमीः सूतवंशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। सौम्यर्चा-
ऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेतं एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते
सोमम्। तत्सर्वं भवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम। सुवर्षामपस्वां वृजनस्य
गोपाम्। भरेषुजाः सुक्षितिः सुश्रवंसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥

[४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुनां सूयते। स देवसवः। य इष्ट्या
सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां
पशूनामसूयत। यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासां सर्वासां

सूयते॥११॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒शः॒स्य॒र्चाऽभिषि॑ञ्चति। म॒नु॒ष्यां वै
नरा॒शः॒सं॑। नि॒हुत्य॒ वावै॑तत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति। यत्किं च॑ राज॒सूयं॑म॒नुत्तर॑वेदीकम्।
तत्सर्वं॑ भवति। ये मे॑ पश्चा॒शतं॑ द॒दुः। अ॒श्वानां॑ स॒धस्तु॑तिः। द्यु॒मद॑ग्रे म॒हि श्रवः॑।
बृ॒ह॒त्कृ॒धि म॒घोना॑म्। नृ॒वद॑मृत नृ॒णाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥

[५]

एष॒ गो॑सवः। ष॒द्वि॒श उ॒क्थ्यो॑ बृ॒ह॒त्सा॑मा। प॒व॒माने॑ क॒ण्व॒रथ॑न्त॒रं भ॑वति। यो
वै वा॑ज॒पेयः॑। स॒ सम्रा॑ट्॒सवः॑। यो रा॑ज॒सूयः॑। स॒ वरु॑ण॒सवः॑। प्र॒जाप॑तिः॒ स्वारा॑ज्यं
परमे॒ष्ठी। स्वारा॑ज्यं॒ गौरि॑व। गौरि॑व भवति॥१३॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। उ॒भे बृ॒ह॒द्रथ॑न्त॒रे भ॑वतः। तद्धि॒ स्वारा॑ज्यम्।
अ॒युतं॑ दक्षि॒णाः। तद्धि॒ स्वारा॑ज्यम्। प्र॒ति॒धुषा॑ऽभिषि॑ञ्चति। तद्धि॒ स्वारा॑ज्यम्।
अ॒नु॒द्ध॒ते वेदै॑ दक्षिण॒त आ॑ह॒वनी॑यस्य बृ॒हतः॑ स्तोत्रं प्रत्य॒भिषि॑ञ्चति। इ॒यं वा॒व

रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरैवेनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः।
तेन गोसवः। षट्त्रिंशः सर्वः। रेवञ्जातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो
वयोधाः। महान्महिल्वे तंस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः
स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥

[६]

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी
सुभगां जजानं। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावार्यतायाम्।
अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगां जजानं। सा न आगन्वर्चसा
संविदाना। या हस्तिनिं द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगां जजानं। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु
वृषभस्य वाजौ। वारते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगां जजानं। सा

न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा-
तेजस्वते तेजस्वन्तः३ श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तः३ श्रीणामि॥१७॥
इन्द्राय त्वा पर्यस्वते पर्यस्वन्तः३ श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तः३
श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो
अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः। तेजसा सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते
प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः।
ओजसा सं पिपृग्धि मा। पर्योऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पर्यस्वदस्तु मे मुखम्।
पर्यस्वच्छिरो अस्तु मे। पर्यस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः। पर्यसा सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरो अस्तु
मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्मुः। आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्न आयुषे वर्चसे
कृधि। प्रियः रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा

जरदष्टिर्यथाऽसत् ॥ २० ॥

आयु॑रसि वि॒श्वायु॑रसि। सर्वायु॑रसि सर्व॒मायु॑रसि। यतो॒ वातो॒ मनो॑जवाः। यतः॑
क्षर॑न्ति सिन्ध॑वः। तासां॑ त्वा सर्वा॑सा रु॒चा। अभिषि॑ञ्चामि वर्च॑सा। समु॒द्र इ॒वासि
ग॒ह्वना॑। सोमं॑ इ॒वास्यदो॑भ्यः। अ॒ग्निरे॒व वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्मुः॑। सूर्यं॑ इ॒व ज्योति॑षा
वि॒भूः ॥ २१ ॥

अपां॑ यो द्रव॑णे रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साय॑ गृह्णामि।
अपां॑ य ऊ॒र्मो रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। ओज॑से वीर्याय॒ गृह्णामि॑। अपां॑
यो म॑ध्यतो रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। पु॒ष्ट्यै प्र॒जन॑नाय॒ गृह्णामि॑। अपां॑ यो
य॒ज्ञियो॑ रसः॑। तम॒हम॒स्मा आ॑मुष्याय॒णाय॑। आयु॑षे दीर्घायु॒त्वाय॑ गृह्णामि॥ २२ ॥

गोष्वोज॑स्वन्तः३ श्रीणा॒म्योजो॑ऽसि तत्ते प्रय॑च्छामि पर्य॑सा सन्धि॑पृग्धि माऽसि॒द्विभू॑यि॒ज्ञियो॑ रसो द्वे च॑ ॥—[७]

अभि॑प्रेहि वीर॑यस्व। उ॒ग्रश्चे॒त्ता स॒पत्न॑हा। आति॑ष्ठ मि॒त्रव॑र्धनः। तुभ्यं॑ दे॒वा
अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्गौ न्य॒ङ्काव॑भित॒ आति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑त्रथम्। आति॑ष्ठन्तं परि॒ विश्वे॑ अभू॒षन्।

श्रियं वसानश्चरति स्वर्गोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अंवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचैतसा। शुक्रो बृहद्वक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताः सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरैकं च॥

[८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्त्रान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि विराडसीत्याह।
स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजस्तेनाव रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्।
वीर्यं तेन। यदष्ट्राम्॥२६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्धिरण्यमा बभ्राति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेजं एवाऽऽत्मन्धत्ते। यदोदनं
प्राशजातिं। एतदेव सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्वाह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो
वर्षमेवैनं समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतं सर्वाः प्रजाः
प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जैः पवयति। तश्चिन्वेवावैति।
तन्नावैति। त्रिभिः पंवयति। त्रयं इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पंवयति। अथो

अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्दुर्भाः। यद्दुर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा
वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टांमवकथ्यं वदन्ति दुर्भा यद्दुर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥

[१]

प्रजापतिरकामयत बहुर्भूयान्धस्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहुर्भूयानभवत्। यः कामयेत
बहुर्भूयान्धस्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहुरेव भूयान्भवति। मरुधस्तोमो
वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजेत। य उचैनमेवं वेदं। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च
वा ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः।
पाङ्क्तौ यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशः स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः।
प्रजापतेरास्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥

[१०]

अगस्त्यौ मरुद्भ्य उक्ष्णः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त ए॒नं वज्रमु॒द्यत्याभ्या॒यन्त।
 तान॒गस्त्यंश्चै॒वेन्द्रं॑श्च कयाशुभीर्येनाशमयताम्। ताञ्छ॒न्तानुपा॑ह्वयत। यत्कयाशुभीर्यं
 भव॑ति शान्त्यै॑। तस्मा॑देत ऐन्द्रा॒मारुता॑ उ॒क्षाणः॑ सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथ॒मेऽह॒न्ना
 ल॑भ्यन्ते। एवं द्वितीये॑। एवं तृतीये॑॥३२॥

ए॒वं च॑तुर्थे॑। पञ्चो॒त्तमेऽह॒न्ना ल॑भ्यन्ते। वर्षि॑ष्ठमिव ह्येतदहः॑। वर्षि॑ष्ठः समानानां
 भव॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॒चैनमे॒वं वेद॑। स्वा॒राज्यं॑ वा ए॒ष य॒ज्ञः। ए॒तेन॑ वा
 ए॒कया॑ वा का॒न्दमः॑ स्वा॒राज्यम॑गच्छत्। स्वा॒राज्यं॑ गच्छ॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते॥३३॥

य उ॒ चैनमे॒वं वेद॑। मा॒रुतो॑ वा ए॒षः स्तोमः॑। ए॒तेन॑ वै म॒रुतो॑ दे॒वानां॑ भूयि॑ष्ठा
 अभ॑वन्। भूयि॑ष्ठः समानानां भव॑ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य उ॒ चैनमे॒वं वेद॑।
 पञ्च॒शा॒रदी॒यो वा ए॒ष य॒ज्ञः। आ पञ्च॒मात्पुरु॑षादन्नम॑त्ति। य ए॒तेन॑ यज॑ते। य
 उ॒ चैनमे॒वं वेद॑। सप्त॒दशः॑ स्तो॒मा नाति॑ यन्ति। सप्त॒दशः॑ प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑तेरे॒व
 नाति॑॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽति य एतेन यजते य उ चैनमेव वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः संसदंशं प्रजापतेरेव नैति॥)।

[११]

अस्या जरांसो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासौ भूरण्यवः। वनरूषदो वायवो न सोमाः। यजां नो मित्रावरुणा। यजां देवाः ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबन् सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्धे। अन्याऽन्या वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतून्यो विदधञ्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहसाण्यग्निम्। त्रिःशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्वर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाङ्मुहोऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः

कवि॑कृतुः। दे॒वो दे॒वेभि॒रा ग॑मत्। अ॒ग्नि॒श्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः। आ त्वे॒षमु॒ग्रम॑व॒
ई॒महे व॑यम्॥३७॥

ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रि॒यो व॑रु॒षनि॑र्णिजः। सि॒ंहा न हे॒षक॑तवः सु॒दान॑वः। यदु॒त्तमे॑
म॒रुतो॑ मध्य॒मे वा॑। यद्वा॑ऽवमे सु॒भगा॑सो दि॒वि ष्ठा॑। ततो॑ नो रु॒द्रा उ॒त वा॒ऽन्वस्य॑।
अ॒ग्रे वि॒त्ताद्ध॑विषो यद्य॒जांमः॑। ई॒डे अ॒ग्निः स्व॑व॒सन्न॑मोभिः। इ॒ह प्र॑स॒प्तो वि॑ चं
यत्कृ॑तं नः। रथै॒रिव॑ प्र॒भरे॑ वा॒जय॑द्धिः। प्र॒दक्षि॑णिन्म॒रुताः॑ स्तोम॑मृ॒द्ध्याम्॥३८॥

श्रु॒धि श्रु॑त्कर्ण॒ वह्नि॑भिः। दे॒वैर॑ग्रे स॒याव॑भिः। आसी॑दन्तु ब॒र्हिषि॑।
मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॒मा। प्रा॒तर्या॑वा॒णो अ॒ध्वर॑म्। वि॒श्वेषा॑मदि॒तिर्य॑ज्ञि॒याना॑म्।
वि॒श्वेषा॑मति॒थिर्मानु॑षा॒णाम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑म॒व आवृ॑णानः। सु॒मृडी॑को भ॒वतु॑
वि॒श्ववै॒दाः। त्वे अ॒ग्रे सु॑म॒तिं भि॑क्ष॒माणाः॥३९॥

दि॒वि श्रवो॑ दधिरे य॒ज्ञिया॑सः। नक्ता॑ च च॒क्रुरु॑षसा वि॒रूपे॑। कृ॒ष्णं च॒ वर्ण॑म॒रुणं॑
च स॒न्धुः। त्वा॒म॒ग्न आ॑दि॒त्यास॑ आ॒स्यम॑। त्वां जि॒ह्वा शु॑च॒यश्च॑क्रिरे क॒वे। त्वां॑

रातिषाचो॑ अध्वरेषु॑ स॒श्विरे। त्वे दे॒वा ह॒विर॑द॒न्त्या॒हुत॑म्। नि त्वा॑ य॒ज्ञस्य॑ सा॒धन॑म्।
अग्ने॑ हो॒ता॒र॒मृत्वि॑जम्। व॒नुष्व॑दे॒व धी॒महि॑ प्र॒चेत॑सम्। जी॒रं दू॒तम॑मर्त्यम्॥४०॥

य॒ज्ञ॒वा॒ह॒र॒स॒प॒र्य॒न्व॒य॒मृ॒च्छां॑ भि॒क्ष॒मा॒णाः प्र॒चेत॑स॒मेकं॑ च॥

[१२]

ति॒ष्ठा ह॒री रथ॑ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न॑ नि॒युतो॑ नो अ॒च्छे। पि॒बा॒स्य॒न्धो
अ॒भि॒सृ॒ष्टो अ॒स्मे। इ॒न्द्रः स्वा॑हा॒ ररि॑मा ते म॒दा॒य। क॒स्य॒ वृषा॑ सु॒ते स॒चो॥
नि॒यु॒त्वा॒न्वृष॑भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सो॑म॒पीत॑ये। इ॒न्द्रं व॒यं म॑हा॒धने॑। इ॒न्द्र॒म॒र्भे ह॑वा॒महे॑।
यु॒जं वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रि॒णम्॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॒त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इ॒न्द्रः श॒त॒क्र॒तुः। उप॑ नो ह॒रि॒भिः सु॒तम्। स सूर॑
आ॒ज॒न॒यं ज्योति॑रि॒न्द्रम्। अ॒या धि॒या त॒र॒णि॒र॒द्रि॒ब॒र॒हाः। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी न॑व॒मानो॑
अ॒र्कः। व्यु॑स्त्रि॒धो अ॒स्रो अ॒द्रि॒र्बि॒भेद॑। उ॒त॒त्य॒दा॒श्च॒श्वि॒यम्। यदि॑न्द्र॒ नाहु॑षी॒ष्वा। अ॒ग्रे
वि॒शु प्र॑ती॒द॒यत्॥४२॥

भ॒रे॒ष्वि॒न्द्रः सु॑ह॒वः ह॑वा॒महे॑। अ॒हो॒मु॒चः सु॑कृ॒तं दै॒व्यं ज॒न॒म॑। अ॒ग्निं मि॒त्रं

वरुणः सातये भगम्। द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं
वि विद्वान्। आदिथ्सखिभ्यश्चरथः समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनदीद्यानः साकम्।
सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनुं नेषि विद्वान्। सुर्ववृज्योतिरभयः३
स्वस्ति॥४३॥

ऋष्या तं इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो
विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्मं जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृज्स्थविरग्निभिः
सुशिप्रा। अस्मे दधद्वृषणः शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गावं आशिरम्। ददुहे वज्रिणे
मधु। यथ्सीमुपह्वरे विदत्। तास्ते वज्रिन्येनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गर्भस्तयो नियुतौ विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो
भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्तं आनजे।
तमृथ्सवे च प्रसवे च सासहिम्। इन्द्र देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वज्रिणमयथ्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥

प्रजापतिः प॒शून्सृजत। तैऽस्मात्सृष्टाः परां च आयन्। तानग्निष्टोमेन॑
नाऽऽप्रौत्। तानुक्थ्येन॑ नाऽऽप्रौत्। तान्धौडशिना॑ नाऽऽप्रौत्। तान्नात्रिया॑
नाऽऽप्रौत्। तान्धस्मिन्धिना॑ नाऽऽप्रौत्। सौऽग्निमब्रवीत्। इमान्म॑ ईप्स॑सेति॑।
तानग्निस्त्रिवृता॑ स्तोमै॑न॒ नाऽऽप्रौत्॥ ४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म॑ ईप्स॑सेति॑। तानिन्द्रः पञ्चदशेन॑ स्तोमै॑न॒ नाऽऽप्रौत्।
स विश्वान्देवान॑ब्रवीत्। इमान्म॑ ईप्स॑सेति॑। तान् विश्वेदे॒वाः संस॑दशेन॑ स्तोमै॑न॒
नाऽऽप्नुवन्। स विष्णु॑मब्रवीत्। इमान्म॑ ईप्स॑सेति॑। तान् विष्णु॑रेकविंशेन॑
स्तोमै॑नाऽऽप्रौत्। वार॑वन्तीये॒नावार॑यत॥ ४७॥

इदं विष्णु॑र्वि च॒क्रम् इति॑ व्य॒क्रमत॑। यस्मात्प॒शवः प्र॑प्रेव॒ भ॒शैर॑न्। स ए॒तेन॑
यजे॑त। यदा॑प्रौत्। तद॒सौर्याम॑स्यासौर्याम॒त्वम्। ए॒तेन॑ वै दे॒वा जै॒त्वा॑नि जि॒त्वा। यं
का॒मम॑का॒मय॑न्त॒ तमा॑ऽऽप्नुवन्। यं का॒म काम॑य॒ते। तमे॒तेना॑ऽऽप्रोति॥ ४८॥

स्तोमै॑न॒ नाऽऽप्रौ॑दवार॑यत् नव॑ च॥

[१४]

व्याघ्रौऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीरहि देव प्रसवाय पित्रे। वर्षमाणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यः सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवाभूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदहत्। येभिर्धामभ्यपिशत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपाः समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्घि॥५०॥

आऽयं भानु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्।

तस्मिन्नाजानमधि विश्रयेमम्। द्यौरसि पृथिव्यसि। व्याघ्रो वैयाघ्रेऽधि॥५१॥

विश्रयस्व दिशो महीः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्।
या दिव्या आपः पर्यसा सम्भूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। तासां त्वा-
सर्वासां रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। अभि त्वा वर्चसाऽसिचं दिव्येन। पर्यसा
सह। यथासां राष्ट्रवर्धनः॥५२॥

तथा त्वा सविता कर्तु। इन्द्रं विश्वां अवीवृधन्। समुद्रव्यचसद्भिरः। रथीतमं
रथीनाम्। वाजानां सत्यतिं पतिम्। वसवस्त्वा पुरस्तादभिषिञ्चन्तु गायत्रेण
छन्दसा। रुद्रास्त्वा दक्षिणतोऽभिषिञ्चन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसा। आदित्यास्त्वा
पश्चादभिषिञ्चन्तु जागतेन छन्दसा। विश्वे त्वा देवा उत्तरतोऽभिषिञ्चन्तु त्वाऽनुष्टुभेन
छन्दसा। बृहस्पतिस्त्वोपरिष्ठादभिषिञ्चन्तु पाङ्केन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्गजङ्करम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं

विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहृतम्२ हवेम। प्र बाह्वां सि॒सृतं जी॒वसे॑ नः। आ
नो गव्यं॑तिमु॒क्षतं घृ॒तेन॑। आ नो जने॑ श्रव॒यतं यु॒वाना। श्रु॒तं मे मि॒त्रावरु॑णा हवे॒मा।
इन्द्र॑स्य ते वीर्य॒कृतः॑। बा॒हू उपा॑वं हरामि॥५४॥

बृ॒भुवा॒व्य॒त्य॒त्ते॒न॒म॒ग्नं इ॒ह वर्च॑सा॒ समं॑ङ्कि॒ वैया॒घ्रे॒ऽग्निं रा॒ष्ट्रव॑र्धनः॒ पाङ्के॒न छन्द॑सोपा॒व॒हरामि॥

[१५]

अभि॒ प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चे॒त्ता स॒पल॑हा। आ॒तिष्ठ॑ वृ॒त्रह॑न्त॒मः। तुभ्यं॑
दे॒वा अधि॑ब्र॒वन्। अ॒ङ्गो न्य॒ङ्काव॑भि॒तो रथं॑ यौ। ध्वान्तं॑ वा॒ताग्र॑मनु॒ सञ्च॑रन्तौ।
दू॒रे॒हेति॑रिन्द्रि॒यावा॑न्य॒त॒त्री। ते नो॒ऽग्र॒यः प॑प्र॒यः पा॑रयन्तु। नम॑स्त ऋ॒षे ग॒द।
अव्य॑थायै त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्टासः। ए॒वा ब्र॑ह्मन्तवेद॑न्तु। ति॒ष्ठा रथे॑ अधि॒
यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व यु॒वसे॑ स्व॒श्वः। आ ति॑ष्ठ वृ॒त्रह॑न्नाति॒ष्ठन्तं परि॑।
अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो
बृ॒हद्व॑क्षिणा त्वा पि॒पर्तु॑। अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ः सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑ त्वाऽव॒तु

सविता सवेनं॥५६॥

इन्द्रं विश्वां अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमं रथीनाम्। वाजानां सत्यंतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्रवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपंतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्भावाणः सोमसुतौ मयोभुवः। तदश्विना शृणुतं सौभगा युवम्। अवं ते हेङ् उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिंहं हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न सुहवंतस्थिवांसम्। मर्मज्यन्तौ क्षीपिनमपस्वन्तः। उदसावैतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य। सह वशुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णीसिः। यन्तु नदयो वरुषन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्ष्वताम्। एषां राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥

[१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्योषेणमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनार्त्नी दीक्षा वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवर्ते काण्डिनौ भवन्ति। तेषां ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्। अवासाग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपथ्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा सꣳ सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्वावांपृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौऽस्येनेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमंस्त्वाऽनक्तु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमंश्चिनैतन्नि धत्तम्। पौऽस्येनेमं

वर्चसा सःसृजाथ। यथ्सीमन्तङ्कृतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिववर्ज वपुस्ते।
स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौःस्येनेमः सःसृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवासागदीक्षा वशिनी ह्यग्राऽदधाद्ववर्ज वपुस्ते द्वे च॥

[१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघ्नमपश्यत्।
तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्तः सःस्तम्भं व्यहन। यद्बहनं। तद्विघ्नस्य
विघ्नत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्यः हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

यः राजानं विशो नापचार्येयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्।
स एतेन यजेत। विघ्नेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे
स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विंशे। औद्भिद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिद्यम्। यदस्मै
स्वाविशो बलिः हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुग्वा
अग्रे क्षत्राण्यातैपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति।

तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेजं इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजन्ते।
य उ चैनमेवं वेदं॥६४॥

तद्यथा ह वै संचक्रिणौ कप्लूकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युगमन्तौ स्तोमौ।
अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यं हते। य
एतेन यजन्ते। य उ चैनमेवं वेदं। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दांसि।
तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजयां पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवेन क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः संजातैः। संजातैरेवेन व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः
स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेदं हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरैकं च॥

[१८]

त्रिवृद्धदाग्रेयोऽग्निमुखा ह्युद्धिर्यदाग्रेय आग्नेयो न वै सोमं न यो वै सोमं नैष गोसवः सिंहेऽभि प्रहि मित्रवर्धनः

प्रजापतिस्ता औदनं प्रजापतिरकामयत बहुर्भूयानगस्त्योस्या जगंसृष्टिष्ठा हरीं प्रजापतिः पशून्व्याघ्रौऽयमभिप्रेहि वृत्रहन्तमो
ये केशिन् इन्द्रं वा अष्टादश॥१८॥

त्रिवृद्धो वै सोमेनायुरसि बहुर्भवति तिष्ठा हरीरथ आयं भानु तेभ्यो निधानं पदर्थष्टिः॥६६॥

त्रिवृत्पाप्मनो नुदते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवौन्ना२ रयिवृधः सुमेधाः। श्वेतः सिषक्तिं नियुतांमभिःश्रीः। ते वायवे समनसो
 वितंस्थुः। विश्वेन्नरं स्वपत्यानि चक्रुः। रायेऽनु यञ्जतु रोदसी उभे। राये देवी
 धिषणां धाति देवम्। अधां वायुं नियुतं सश्वत स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिन्निरेके।
 आ वांयो प्र याभिः। प्र वायुमच्छां बृहती मनीषा॥१॥

बृहद्रथिं विश्ववांरा२ रथप्राप्ताम् द्युतद्यांमा नियुतः पत्यमानः। कविः
 कविमियक्षसि प्रयज्यो। आ नो नियुद्धिः शतिनीभिर्ध्वरम्। सहस्रिणीभिरुप
 याहि यज्ञम्। वायौ अस्मिन् हविषि मादयस्व। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः।
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वां जातानि परि ता बभूव। यत्कांमास्ते जुहुमस्तं
 नो अस्तु॥२॥

वयः३ स्याम पतयो रयीणाम्। रयीणां पतिं यजतं बृहन्तम्। अस्मिन्भरे नृतमं

वाज॑स॒तातौ॑। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मजा॒मृत॑स्य॒। यजा॑म दे॒वम॑धि नो ब्रवी॑तु। प्रजा॑पते॒
त्वन्नि॑धि॒पाः पु॑राणः। दे॒वानां॑ पि॒ता ज॑नि॒ता प्र॒जाना॑म्। पति॑र्वि॒श्वस्य॑ ज॒गतः॑ पर॒स्याः।
ह॒विर्नो॑ दे॒व वि॒हवे॑ जुष॒स्व। तवे॑मे लो॒काः प्र॒दिशो॑ दि॒शश्च॑॥३॥

परा॒वतौ॑ नि॒वतं॑ उ॒द्वतं॑श्च। प्रजा॑पते॒ विश्व॑सृ॒ज्जीव॑ध॒न्य इ॒दं नो॑ दे॒व। प्रति॑ह॒र्य
ह॒व्यम्। प्र॒जाप॑तिं प्रथ॒मं य॒ज्ञिया॑नाम्। दे॒वाना॑म॒ग्रे य॒जतं॑ य॒जध्व॑म्। स नो॑ द॒दातु॑
द्र॒विणः॑ सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोषं॑ वि॒ष्यतु॑ नाभि॑म॒स्मे। यो रा॒य ई॒शे श॑त॒दाय॑ उ॒क्थ्यः॑।
यः प॑शूना॑ र॒क्षिता॑ वि॒ष्टिता॑नाम्। प्र॒जाप॑तिः प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑॥४॥

स॒हस्र॑धा॒मा जु॒षताः॑ ह॒विर्नः॑। सो॒मापू॑षणे॒मौ दे॒वौ। सो॒मापू॑षणा॒ रज॑सो
वि॒मान॑म्। स॒प्तच॑क्रः॒ रथ॑मवि॒श्वमि॑न्वम्। वि॒ष्वृतं॑ म॒नसा॑ यु॒ज्यमा॑नम्। तं जि॑न्वथो
वृ॒षणा॒ पञ्च॑र॒श्मिम्। दि॒व्यन्यः॑ स॒दनं॑ च॒क्र उ॒च्चा। पृ॒थि॒व्याम॒न्यो अ॒ध्यन्त॑रि॒क्षे।
ताव॑स्मभ्यं॑ पु॒रुवा॑र॒ पु॒रुक्षु॑म्। रा॒यस्पोषं॑ वि॒ष्यता॑न्नाभि॑म॒स्मे॥५॥

धि॒यं पू॒षा जि॑न्वतु वि॒श्वमि॑न्वः। रा॒यिः सो॒मो रा॒यिप॑ति॒र्दधा॑तु। अ॒व॒तु

देव्यदि॑तिर॒न॒र्वा। बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथै॑ सु॒वीराः॑। वि॒श्वान्य॒न्यो भु॑व॒ना ज॒जान॑।
 वि॒श्वम॒न्यो अ॑भि॒चक्षा॑ण ए॒ति। सो॒मापू॑षणा॒वन्तं धि॑यं मे। यु॒वभ्यां॑ वि॒श्वाः पु॑त॒ना
 जये॑म। उ॒दुत्त॑मं व॒रुणा॑स्त॒भ्राह्म॑। यत्किं चेदं कि॒तवा॑सः। अ॒व ते हे॒डस्त॑त्वा
 या॒मि। आ॒दि॒त्याना॑म॒व॒सा न दक्षि॑णा। धा॒रय॑न्त आ॒दि॒त्यासं॑स्ति॒स्रो भू॒मीर्धा॑रयन्।
 य॒ज्ञो दे॒वानां॑ शु॒चिर॑पः॥६॥

मनीषाऽस्तु चर्तस्यास्मे कि॒तवा॑सश्च॒त्वारि॑ च॥

[१]

ते शु॒क्रासः॑ शु॒चयो॑ र॒श्मि॒वन्तः॑। सी॒दन्ना॑दि॒त्या अ॒धि ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। का॒मेन॑
 दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमु॑प॒ नो जु॑षा॒णाः। ते सून॑वो अ॒दि॒तेः
 पी॒वसा॑मिषम्। घृ॒तं पि॒न्वत्प्र॑ति॒हय॑न्नृ॒तेजाः॑। प्र य॒ज्ञिया॑ य॒ज॒माना॑य ये॒मुरे।
 आ॒दि॒त्याः का॒मं पि॒तुम॑न्त॒मस्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अ॒दि॒तेर्या॑न्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासं॑
 प॒थिभि॑र्दे॒वयानैः॑॥७॥

अ॒स्मे का॒मं दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पु॒रोडा॑शं घृ॒तव॑न्तं जु॒षन्ता॑म्। स्क्॒भाय॑त॒

निर्ऋतिः॑ सेधताम॑तिम्। प्र र॒श्मिभि॑र्यत॑माना अमृ॒ध्राः। आदि॑त्याः काम॒ प्रय॑तां॒
वष॑ट्कृतिम्। जूष॑ध्वं नो ह॒व्यदा॑तिं यज॒त्राः। आदि॑त्यान्कामम॑वसे ह॒वेम। ये भू॑तानि
ज॒नय॑न्तो विचि॒ख्युः। सीद॑न्तु पु॒त्रा अदि॑तेरुप॒स्थम्। स्ती॒र्णं ब॒र्हिर्ह॑विर॒द्वाय
दे॒वाः॥८॥

स्ती॒र्णं ब॒र्हिः सी॑दता य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। ध्रा॒जाः सेध॑न्तो अम॑तिं दु॒रेवा॑म्। अ॒स्मभ्य॑
पु॒त्रा अदि॑तेः प्र य॑सत। आदि॑त्याः कामं ह॒विषो॑ जुषा॒णाः। अ॒ग्रे न॑यं सुप॒थां
रा॒ये अ॒स्मान्। वि॒श्वानि॑ देव व॒युना॑नि वि॒द्वान्। यु॒योध्य॑स्मञ्जु॒हरा॑णमे॒नः। भूयि॑ष्ठान्ते
नम॑ उ॒क्तिं वि॒धेम। प्र वः॑ शु॒क्राय॑ भा॒नवे॑ भर॒ध्वम्। ह॒व्यं म॑तिं चा॒ग्नये॑ सु॒पूतम्॥९॥

यो दै॒व्यानि॑ मा॒नुषा॑ ज॒नूःषि॑। अ॒न्तर्वि॑श्वानि वि॒द्वन्ना जि॑गाति। अ॒च्छा गि॑रौ
म॒तयो॑ देव॒यन्तीः॑। अ॒ग्निं य॑न्ति द्रवि॑णं भि॒क्षमा॑णाः। सु॒स॒न्द॒शः सु॒प्रती॑कः॒ स्वश्र॑म्।
ह॒व्यवा॑ह॒मर॑तिं मा॒नुषा॑णाम्। अ॒ग्रे त्वम॑स्मद्यु॒योध्य॑मी॒वाः। अ॒न॒ग्नि॒त्रा अ॒भ्यम॑न्त
कृ॒ष्टीः। पु॒नर॑स्मभ्य॑ सु॒विता॑यं देव। क्षां वि॒श्वेभि॑र॒जरे॑भिर्यज॒त्र॥१०॥

अग्रे त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिर्गतिं दुर्गाणि विश्वा। पूशं पृथ्वी
बहुला न उर्वी। भवां तोकाय तनयाय शं योः। प्रकांरवो मनना वच्यमानाः।
देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाङ्मृजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताचीं।
इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृग्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवौ वसुपते वसूनाम्। विद्वा हि त्वा गोपतिः शूर गोनोम्। अस्मभ्यं
चित्रं वृषणः रयिन्दोः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य।
गवामसि गोपतिरेकं इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वं। समिन्द्र णो मनसा नेषि
गोभिः। सः सूरिभिर्मघवन्सः स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमपं बाधस्व दूरम्। उग्रो यः
शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धौहि यवमद्रोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्।
आ वेधसः स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे
व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिर्गधमत्तमांसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो व्रजान्गोमतो देव एषः। अपः
 सिषांसन्धुस्वप्रतीत्तः। बृहस्पतिरुहन्त्यमित्रमर्कैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रो।
 आ नो दिवः पार्वीरवी। इमा जुह्वाना यस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयꣳ
 शुष्मैर्भिर्बिसखा इवारुजत्। सानुं गिरीणान्तविषेभिरूमिभिः। पारावदधीमवसे
 सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्दवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमाꣳस्यूर्मिभिर्द्वे च॥

[२]

सोमो धेनुꣳ सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्यꣳ
 सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वꣳ सोमं क्रतुभिः। या ते
 धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोमं विश्वाः। त्वमपो अजनयस्त्वङ्गाः।
 त्वमाततन्थोर्वन्तारिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः
 सुमना अहेडन्। राजन्सोमं प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र

तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवां वृधान। न ते महित्वमन्वश्रुवन्ति। उभे ते विद्म-
रजंसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्यं विध्मे॥१६॥

विवचक्रमे त्रिदेवः। आ ते महो यो जात एव। अग्नि गोत्राणि। आग्निः स्पृधौ
मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आग्निर्विश्वा अभियुजो विषूचीः।
आर्याय विशोवतारीदर्सीः। अयं शृण्वे अथ जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते
युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ-
नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हर्मनाहन्नभिद्यन्। मरुत्वंतं
वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्यं शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्रं
संहोदामिह तं हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र। माता यद्वारं
दधनद्धनिष्ठा। कस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेकं समधत्ताहिहत्यै।

अहः॑ ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्। विश्वस्य॑ शत्रोरनमं॑ वधस्रैः। वृत्रस्य॑ त्वा श्वसथा-
दीपमाणाः। विश्वे॑ देवा अजहुर्ये॑ सखायः। मरुद्भिर्इन्द्र॑ सख्यं ते॑ अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वर्धो॑ वृत्रं मरुत इन्द्रियेण॑। स्वेन॑ भार्मेन॑ तविषो
बभूवान्। अहमेता॑ मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा॑ अपश्चकर॑ वज्रबाहुः। स यो वृषा-
वृष्णि॑येभिः समौकाः। महो॑ दिवः पृथिव्याश्च॑ सम्राट्। सतीन॑सत्वा॒ हव्यो॑ भरेषु।
मरुत्वा॑ नो भवत्विन्द्र॑ ऊती। इन्द्रो॑ वृत्रम॑तरद्भृत्रतूर्ये॑॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा॒ शूर इन्द्रः॑। अन्वेनं॑ विशो॑ अमदन्त॑ पूर्वीः। अयः॑ राजा-
जग॑तश्चरषणीनाम्। स एव॑ वीरः स उ॑ वीर्यावान्। स एक॑राजो जग॑तः पर॒स्थाः।
यदा॑ वृत्रम॑तरच्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्दमिताभि॑क्रतूनाम्। इन्द्रो॑ यज्ञं वर्धय॑न्विश्ववैदाः।
पुरो॒डाश॑स्य जुषताः॑ हविर्नः॑। वृत्रं ती॒र्त्वा दा॑नवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशो॑ऽदृ॒हद्दृ॑हिता दृ॒हणेन॑। इमं॑ यज्ञं वर्धय॑न्विश्ववैदाः। पुरो॒डाशं॑ प्र॒ति
गृ॒भ्णात्विन्द्रः॑। यदा॑ वृत्रम॑तरच्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑कराजो॒ अभव॑ञ्जनानाम्। इन्द्रो॑

देवाञ्छम्बरहृत्य आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषा
 वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयः शर्म यः सत्। यः सप्त सिन्धुः रदधात्पृथिव्याम्। यः
 सप्त लोकानकृणोद्विशश्च। इन्द्रो हविष्मान्धस्रगणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप
 यासत्॥२२॥

ववर्थ विथ्स इन्द्रस्त्रुगयास्तु वृत्रतूर्य वज्रबाहुः पृथिव्यान्त्रीणि च॥

[३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिः सुवर्षाः। तस्य वयः सुमतौ
 यज्ञियस्या। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः
 पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यः सत्। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा
 नः। इन्द्रः स्तुहि वज्रिणः स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषताः हविर्नः॥२३॥

हत्वाभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं
 वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहनं पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छतपतिर्जनेषु।

तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां
पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणं
रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी मंहित्वा। बलेनादृहदभिमातिहेन्द्रः। स नो हविः प्रतै
गृण्णातु रातयै। देवानां देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृषणे यत्तै।
इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो
वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चरषणीनाम्। अरान्न नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अंजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं
वज्रेणासृजद्धृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णुं देवं वरुणमतृये
भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमार्गतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे
द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णुं च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णुवरुणा

युवमध्वराय नः। विशेषे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयञ्ज्यू हविषा वृधाना।
ज्योतिषाऽरतीर्दहतन्तमांसि। ययोरोजसा स्कभिता रजांसि। वीर्यभिर्वीरतामा
शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाँम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवांसं सेधतः
रक्षसंश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अहोमुचां वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां
देवतामा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमृतये हविः। मही नु
द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवतांसं शुचयद्भिरकैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्भ्योक्षा पंप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा
नव्यंसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वंसं सदेने ऋतस्यं। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन
यातं माहि वां वरूथम्। स इध्मवपा भुवनेष्वासा। य इमे द्यावापृथिवी जजानं।
उर्वी गंभीरे रजसी सुमेकै। अवशे धीरः शच्या समैरत॥२९॥

भूरिं द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पृद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थैः॥

तं पिपृत॑ सत्यवाच॑म्। इदं द्या॒वापृथि॒वी सत्य॑मस्तु। पित॑र्मा॒त॒र्यदि॒होपं
 ब्रु॒वे वा॑म्। भूतं दे॒वाना॑म॒वमे॒ अवो॑भिः। वि॒द्यामे॒षं वृ॒ज॒नं जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी पृथ्वी॑
 बहु॒ले दू॒रे अ॒न्ते। उप॑ ब्रु॒वे नम॑सा यज्ञे अ॒स्मिन्। दधा॑ते ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्त्ती। द्या॒वा
 रक्ष॑तं पृथि॒वी नो अ॒भ्वात्। या जा॒ता ओष॑धयोऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्टाः। या ओष॑धयः
 सोम॑राजी॒रश्वा॒वती॑ सौम॒वती॑म्। ओष॑धीर॒ति मा॒तरो॑ऽन्या वो अ॒न्याम॑वतु॥३०॥

हविर्नो दा॒द्भुव॑ रा॒तिं पूर्व॑हूता॒वर्कैर॑द॒स्मिन्म॑ञ्चं च॥

[४]

शुचिं॑ नु स्तोमः॑ श॒जथ॑द्भु॒त्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्रा॒ग्नी प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑। आ वृ॒त्रह॑णा
 गी॒र्भिर्वि॑प्रः। ब्रह्म॑णस्प॒ते त्वम॑स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जि॒न्वा। वि॒श्वं तद्भू॑द्रं
 यद॒वन्ति॑ दे॒वाः। बृ॒हद्व॑दे॒म वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ई॒श स॒त्येभिः॑ स॒खिभिः॑ शुचि॒भिः शुचि॑भिः।
 गो॒घा॒यसं॑ वि॒ध॒नसै॑र॒तर्द॑त्। ब्रह्म॑णस्प॒तिर्वृष॑भिर्व॒राहैः॥३१॥

ध॒र्मस्वै॒देभि॑र्द्रवि॒णं व्या॑न॒द। ब्रह्म॑णस्प॒तैर॒भव॑द्यथा॒वश॑म्। स॒त्यो म॒न्युर्म॑हि क॒र्मा
 क॒रिष्य॑तः। यो गा उ॒दा॒ज॒श्वस॑ दि॒वे वि॒ चा॑भज॒त्। म॒हीव॑ श॒तिः श॒वसा॑ स॒रत्पृथ॑क्।

इ॒न्धा॒नो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्यतः। कृत॑ब्र॒ह्मा शू॒शुव॑द्रा॒तह॑व्य इ॒त्। जा॒तेन॑ जा॒तम॑ति॒सृ॒त्र
सृ॑स॒ते। यं यं यु॒जं कृ॑णुते ब्र॒ह्मण॑स्पतिः। ब्र॒ह्मण॑स्पते॒ स्युम॑स्य वि॒श्वहो॑॥ ३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो वि॑वस्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राः उप॑पृ॒ञ्चि न॒स्त्वम्। यदी॑शा॒नो
ब्र॒ह्म॑णा वे॒षि मे॒ हव॑म॒। स इ॒ज्जन॑नेन॒ स वि॒शा स ज॑न्मना॒ स पु॒त्रैर्वा॑जं॒ भर॑ते॒ धना॒
नृभिः॑। दे॒वानां॑ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना॒ हवि॑षा ब्र॒ह्मण॑स्पतिम्। या॒स्तै
पू॒षन्ना॒वो अ॒न्तः। शु॒क्रं तै॑ अ॒न्यत्पू॑षे॒मा आ॑शाः। प्र॒प॑थे प॒थाम॑जनि॒ष्ट पू॒षा॥ ३३॥

प्र॒प॑थे दि॒वः प्र॒प॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे॒ सध॑स्थै॒। आ च॒ परा॑ च चरति
प्र॒जा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दिव आ पृथि॒व्याः। इ॒डस्प॑तिर्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वा॒सो
अ॒द॒दुः सू॒र्यायै॑। का॒मेन॑ कृतं तव॒सः स्व॑श्चम्। अ॒जाऽश्वः॑ प॒शुपा॑ वा॒जब॑स्त्यः।
धि॒यं जि॒न्वो वि॒श्वे भु॑वने॒ अर्पि॑तः। अ॒ष्टां पू॒षा शि॒थिरा॑मु॒द्वरी॑वृजत्॥ ३४॥

स॒ञ्च॒क्षा॒णो भु॑वना दे॒व ई॒यते॑। शु॒ची वो॒ ह॒व्या म॑रुतः शु॒चीना॑म्। शु॒चिः
हि॒नो॒म्यध्व॑रः शु॒चि॒भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृ॑त॒साप॑ आयन्। शु॒चिज॑न्मानः शु॒चयः॑

पाव॒काः। प्र चि॒त्रम॒र्कं गृ॒णते तुरा॑यं। मा॒रु॒ताय॒ स्वत॑वसे भर॒ध्वम्। ये सहा॑सि॒सि
सह॑सा स॒हन्ते। रेज॑ते अग्रे पृथि॒वी म॒खेभ्यः॑। अ॒से॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शिश्रि॒याणाः॑। वि वि॒द्युतो॒ न वृ॒ष्टिर्भा॑ रुचा॒नाः। अनु॑
स्वधा॒मायु॑र्धैर्यच्छ॒मानाः॑। या वः शर्म॑ शश॒माना॑य सन्ति॑। त्रिधा॑तूनि दा॒शुषे॑
यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्य॑ तानि॑ मरु॒तो वि॑यन्त। रयि॑ नो धत्त वृष॒णः सु॒वीर॑म्। इ॒मे
तुरं मरु॒तौ रा॑मयन्ति। इ॒मे सहः॑ सह॒स आ॑ नमन्ति। इ॒मे श॑स॒वनु॑ष्यतो नि
पा॒न्ति॥३६॥

गुरु॑द्वेषो अरं॒रुषे॑ दधन्ति। अ॒रा इ॒वेद॑चर॒मा अ॒हे॒व। प्र॒प्र जा॑यन्ते अकं॒वा म॒होभिः॑।
पृ॒श्ने पु॒त्रा उप॑मासो रभि॒ष्टाः। स्व॒या म॒त्या म॒रुतः॑ सं मि॒मिक्षुः॑। अनु॑ ते दा॒यि
म॒ह इन्द्रि॑यायं। स॒त्रा ते वि॒श्वम॑नु वृ॒त्रह॑त्यौ। अनु॑ क्ष॒त्रम॑नु स॒हो य॒जत्र। इन्द्र॑
दे॒वेभि॑रनु॑ ते नृष॒ह्यौ। य इन्द्र॑ शु॒ष्मो म॑धवन्ते अस्ति॥३७॥

शि॒क्षा स॒खिभ्यः॑ पुरु॒हूत॑ नृभ्यः। त्व॑ हि दृ॒ढा म॑ध॒वन्वि॑चै॒ताः। अ॒पावृ॑धि॒ परि॑वृतिं

न राधः। इन्द्रो राजा जगत्श्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विपुरुषं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राघ उपस्तुतश्चिदवाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। ववन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रः सहमानमभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशै। तमुष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्रधृष्ण्या नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमैत्वर्वाङ्। इन्द्रं द्युम्नः सुर्ववेद्वेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाञ्जनिष्ठ पृषोद्वरीवृजत्वाद्यो वः पान्त्यस्त्याभिर्भिव च॥ — [५]

आ देवो यातु सविता सुरलः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशय च प्रसुवं च भूमं। अभीवृतं कशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम्। आस्थाद्रथः सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजाः सि तविषीं दधानः। सघां नो देवः सविता सवायं। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

विश्रयमाणो अमतिमुरूचीम्। मर्तभोजनमधरासेन। विजनाञ्छ्यावाः
 शितिपादौ अख्यन्। रथः हिरण्यप्रउगं वहन्तः। शश्वद्विशः सवितुर्द्व्यस्य।
 उपस्थे विश्वा भुवनानि तस्थुः। वि सुपर्णो अन्तरिक्षाय ख्यत्। गभीरवेपा असुरः
 सुनीथः। कैंदानीः सूर्यः कश्चिकेत। कतमान्द्याः रश्मिरस्या तंतान॥४१॥

भगं धियं वाजयन्तः पुरेन्धिम्। नराशः सो ग्रास्पतिर्नो अव्यात्। आ ये वामस्य
 सङ्गथे रंयीणाम्। प्रिया देवस्य सवितुः स्याम। आ नो विश्वे अस्क्रांगमन्तु देवाः।
 मित्रो अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करंश्चसुषाहो विथुरं
 न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। शः सरस्वती सह धीभिर्स्तु॥४२॥

शर्मभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये संवितुः
 सत्यसंवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्रोमदप्रः। दधातन्
 द्रविणं चित्रमस्मे। अग्रे याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवाः अच्छा ब्रह्मकृतां गुणेन।
 सरस्वतीं मरुतो अश्विनापः। यक्षि देवात्रतधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्वौः पितः पृथिवि मातरधृक्। अग्रे भ्रातर्वसवो मृडतां नः। विश्वं आदित्या
अदिते सजोषाः। अस्मभ्यः शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेमः हवं मे।
ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठा। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्वास्मिन्बर्हिषि
मादयध्वम्। आ वा मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सद्वा अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि
पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वाः। ऋतेन
मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वा मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुहे।
विश्वः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्वर्हिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्रः शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो
मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवाः सः स्याम। आ नो मित्रावरुणा
हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पूर्णीतमुद्रो
दिव्यस्य चारौः। प्र बाहवां सिस्मृतं जीवसे नः। आ नो गव्यतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जनेँ श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्राय
स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रैषवे देवाय स्वधाम्नै। अषाढाय सहमानाय मीढुषै।
तिगमायुधाय भरता शृणोतन। त्वादत्तेभी रुद्र शन्तमेभिः। शतः हिमां अशीय
भेषजेभिः। व्यस्मद्वेषो वितरं व्यःहः। व्यमीवाःश्चातयस्वा विपूचीः॥४७॥

अरुहन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ ते पितर्मरुताः सुम्रमेतु। मा नः सूर्यस्य
सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा
बभ्रो वृषभ चेकितान। यथा देव न हृणीषे न हःसि। हावनश्रून् रुद्रह बोधि।
बृहद्वेदम विदथे सुवीरः। परि णो रुद्रस्य हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमारुहन्बिभर्षि।
त्वमग्ने रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानाम्बु विश्वानं ववृत्यां ववर्ति घृतेन विपूचीः श्रुतञ्चे च॥

[६]

सूर्यो देवीमुषसः रोचमानामर्यः। न योषामभ्येति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो
युगानि। वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम्। भद्रा अर्धा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एदंग्वा

अनु॒माद्या॑सः। नम॒स्यन्तो॑ दि॒व आ पृ॑ष्ठम॒स्थुः। परि॒ द्यावा॑पृथि॒वी य॑न्ति स॒द्यः।
तथ्सूर्य॑स्य दे॒वत्वं तन्मा॑हित्वम्। म॒ध्या कर्तो॑र्वित॒तः सञ्ज॑भार॥४९॥

यदे॒दयु॑क्त ह॒रितः॑ स॒धस्था॑त्। आ॒द्रात्री वा॑स॒स्तनु॑ते सि॒मस्मै॑। तन्मि॒त्रस्य॑
वरु॑णस्याभि॒चक्षे॑। सूर्यो॑ रू॒पं कृ॑णुते द्यो॒रुप॑स्थे। अ॒नन्त॑म॒न्यद्रु॑श॒दस्य॑ पा॒जः।
कृ॒ष्णम॒न्यद्ध॑रितः सं भ॑रन्ति। अ॒द्या दे॒वा उ॒दिता॑ सूर्य॑स्य। निर॑ह॒सः
पि॒पृता॑न्नि॒रव॑द्यात्। तन्नो॑ मि॒त्रो वरु॑णो मा॒मह॑न्ताम्। अदि॑तिः सिन्धुः पृथि॒वी उ॒त
द्यौः॥५०॥

दि॒वो रु॒क्म उ॑रुच॒क्षा उ॒देति॑। दू॒रे अ॑र्थ॒स्तर॑णिभ्रा॒जमा॑नः। नूनं॑ ज॒नाः सूर्ये॑ण
प्र॒सूताः। आ॒यन्न॑र्था॒नि कृ॑णव॒न्नपा॑सि। शं नो॑ भव॒ चक्ष॑सा शं नो अ॒ह्नौ। शं भा॒नुना॑
शः हि॒मा शं घृ॑णेन। यथा॒ शम॑स्मै शम॒सद्गु॑णे। तथ्सूर्य॑ द्रवि॒णं धे॒हि चि॒त्रम्।
चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॑दनी॒कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॑ग्नेः॥५१॥

आ॒प्रा द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा ज॑ग॒तस्त॑स्थुष॒श्च। त्वष्टा॑

दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो
युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकः स्वयंशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति।
आविष्टो वर्धते चारुरासु। जिह्वानामूर्ध्वस्वयंशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीचीं सिं॒हं प्रतिजोषयेते। मि॒त्रो जना॒न्प्र
स मि॒त्रा। अयं मि॒त्रो नम॒स्यः सु॒शेवः। राजा सु॒क्षत्रो अ॒जनिष्ट वे॒धाः। तस्य
वयः सु॒मतौ यज्ञि॑यस्य। अपि भ॒द्रे सौम॑नसे स्याम। अन॒मीवा॒स इ॒डया म॑दन्तः।
मि॒तज्ज॑म्वो वरि॑मन्ना पृथि॒व्याः। आ॒दि॒त्यस्य॑ व्र॒तमु॑प॒क्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मि॒त्रस्य॑ सु॒मतौ स्या॑म। मि॒त्रं न ई॒श शि॒म्या गोषु॑ ग॒व्यव॑त्। स्वा॒धियौ
वि॒दथे॑ अप॒स्वजी॑जनन्। अ॒रेज॑यताः रोद॑सी पाज॑सा गिरा। प्र॒ति प्रि॑यं यंज॑तं
ज॒नुषा॑मवः। म॒हाः आ॒दि॒त्यो नम॑सोपस॒द्यः। या॒तय॑न्नो गृ॒णते सु॑शेवः। तस्मा
ए॒तत्प॑न्य॒तमा॑य जुष्टम्। अ॒ग्नौ मि॒त्राय॑ ह॒विरा जु॑होत। आ वा॒र॒थो रोद॑सी
ब॒द्धधा॑नः॥५४॥

हि॒र॒ण्य॒यो वृष॑भिर्या॒त्वश्चैः। घृ॒तव॑र्त॒निः प॒विर्भो॑रु॒चानः। इ॒षा वो॒ढा

नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूमं। त्रिवन्धुरो मनसायातु
युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रां चिद्दाममश्विना दधाना। स्वश्वान्
यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्त्रां निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाः रथौ वध्वां
यादमानः॥५५॥

अन्तां दिवो बांधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरौ दुहिता
परितक्मियायाम्। यद्वैवयन्तमवन्धः शर्चीभिः। परिघ्नः सवां मनावां वयोगाम्। यो
हस्यवाः रथिरावस्तं उस्त्राः। रथौ युजानः परियातिं वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो
व्युष्टौ। न्याश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्धः समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरर्णसो अस्त्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यधिभिः। दः सनाभिरश्विना
पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाँम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तः सुवीर्यम्।
गवां पोषः स्वश्वियम्। यो अग्नीषोमां हविषां सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो
घृतेन। तस्य व्रतः रक्षतं पातमः हंसः॥५७॥

वि॒शे ज॒नाय॒ महि॑ श॒र्म यच्छ॑तम्। अ॒ग्नीषो॒मा य आ॑हु॒तिम्। यो वां॑
 दा॒शा॒ङ्गवि॑ष्कृ॒तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्। वि॒श्वमायु॑र्व्य॒श्नवत्। अ॒ग्नीषो॒मा चेति॑
 तद्वी॒र्यं वा॑म्। यद॒मुष्णी॑तम॒वसं॑ पु॒णिङ्गोः। अ॒वाति॑रतं प्रथ॒यस्य॑ शेषः। अ॒विन्द॑तं
 ज्योति॑रेकं बहु॒भ्यः। अ॒ग्नीषो॒मावि॑म॒ सु मेऽग्नी॑षो॒मा ह॒विषः॑ प्र॒स्थित॑स्य॥५८॥

ज॒भार॒ द्यौर॑ग्र॒रुप॑स्थं उप॒ह्यन्तो॑ ब॒द्ध्या॒नो व॒ध्वां या॑द॒मानः॑ समु॒द्रेऽहं॑सः प्र॒स्थित॑स्य॥—[७]

अ॒हम॑स्मि प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑। पू॒र्वं दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा द॒दाति॑ स
 इ॒देव॑ माऽऽ॒वाः। अ॒हम॒न्नम॑न्नम॒दन्त॑म॒द्भि। पू॒र्वम॒ग्रेर॑पि द॒हत्य॑न्नम्। य॒त्तौ हा॑साते
 अ॒हमु॑त्तरेषु। व्या॒त्तम॑स्य प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। प॒श्यन्ति॑ धी॒राः प्र॑चरन्ति पा॒काः।
 जहा॑म्यन्यन्न ज॒हाम्य॑न्यम्। अ॒हम॒न्नं व॑शमि॒च्छामि॑॥५९॥

स॒मा॒नम॑र्थं पर्ये॒मि भु॑ञ्जत। को मा॒मन्नं॑ म॒नुष्यो॑ दयेत। प॒रा॒के अ॒न्नं नि॑हितं
 लो॒क ए॒तत्। वि॒श्वे॒दैवैः पि॒तृभि॑र्ग॒प्तम॑न्नम्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॑ यत्प॒रोष्य॑ते। श॒त॒त॒मी

सा त॒नूर्मे॑ ब॒भूव। म॒हान्तौ॑ च॒रू स॑कृद्गु॒धेन॑ प॒प्रौ। दि॒वं च॒ पृ॒श्निं पृ॒थि॒वीं च॑
सा॒कम्। त॒थ्स॒मि॒ब॒न्तो न॒ मि॒नन्ति॑ वे॒धसः॑। नैतद्भू॒यो भ॑वति नो क॒नीयः॑॥६०॥

अ॒न्नं प्रा॒णम॒न्नम॒पान॑माहुः। अ॒न्नं मृ॒त्युं त॒मु जी॒वातु॑माहुः। अ॒न्नं ब्र॒ह्माणो॑ ज॒रसं॑
वद॑न्ति। अ॒न्नमाहुः॑ प्र॒जनं॑ प्र॒जाना॑म्। मो॒घम॒न्नं वि॒न्दते॑ अ॒प्रचे॒ताः। स॒त्यं ब्र॒वीमि॑
व॒ध इ॒त्थ त॒स्य। ना॒र्यम॑णं पु॒ष्यति॑ नो स॒खाय॑म्। के॒वला॒घो भ॑वति के॒वला॒दी।
अ॒हं मे॒घः स्त॒नय॒न्वर्ष॑न्नस्मि। मा॒मद॒न्यह॑म॒भ्यन्या॑न्॥६१॥

अ॒हः स॒द॒मृतौ॑ भ॒वामि॑। म॒दा॒दि॒त्या अ॒धि स॑र्वं त॒पन्ति॑। दे॒वीं वा॒चम॑जनयन्त॒
यद्वा॒गव॑दन्ती। अ॒न॒न्ताम॒न्ता॒दधि॑ नि॒र्मितां॑ म॒हीम्। य॒स्या दे॒वा अ॑द॒धुर्भो॑जनानि।
ए॒काक्ष॑रां द्वि॒पदा॑ः ष॒द्वदां॑ च। वा॒चं दे॒वा उप॑ जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वा॒चं दे॒वा उप॑
जी॒वन्ति॑ वि॒श्वे। वा॒चं ग॒न्ध॒र्वाः प॒शवो॑ म॒नुष्याः॑। वा॒चीमा॑ वि॒श्वा भु॑व॒नान्य॑र्पिता॥६२॥

सा नो॒ ह॒वं जु॑षतामिन्द्र॒पत्नी॑। वा॒गक्ष॑रं प्रथ॒मजा॑ ऋ॒तस्य॑। वे॒दानां॑ मा॒ता-

ऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु।
यामृषयो मन्त्रकृतौ मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचः हविषा
यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो
मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धयां विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य
मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियः श्रद्धे ददतः। प्रियः श्रद्धे दिदांसतः। प्रियं
भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं मं उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु
यज्वसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपांसते। श्रद्धाः
हृदय्याऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धाः सूर्यस्य निम्नुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मां। श्रद्धा
देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा

वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचौ वेन आवः। स बुधिया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वथ्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानंजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मनो। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कौऽर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिंशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्रयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानम्। घृतं पिबन्वन्नजरं सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम्। आ गावो अगमन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो

यज्वने पूणते च शिक्षति। उपेद्वदाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्। अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कुशं चित्। अश्लीलं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्दो वयं उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवंसः रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत माऽघशः सः। परि वो हेती रुद्रस्य वृध्यात्। उपेदमुपपर्वनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपैन्द्र तवं वीर्ये॥७०॥

चरामि कर्नीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वंसु हवामहे विष्टा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः षट्॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसां विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययौर्व्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अमर्या। दिवो न रश्मीः स्तनृतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो

हुतामती। पतीं द्युमद्विश्वविदां उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥ ७१॥

विश्ववांरा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिब्रता। विश्ववपरी
प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदां दृश्ये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदंशता।
मनस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति। द्यावा-
क्षामां पृथिवी दंशतं वपुः। अस्मे सूर्याचन्द्रमसांऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो
विचर्तुरम्॥ ७२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परं यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो
भुवनांऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधञ्जायते पुनः। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासां
राजा। यासां देवाः शिवेन मा चक्षुषा पश्यत। आपो भद्रा आदित्यश्यामि।
नासंदासीन्नो सदासीत्तदानीम्। नासीद्रजो नो व्योमा परो यत्। किमावरीवः कुह
कस्य शर्मनं॥ ७३॥

अम्भः किमासीद्ग्रहनं गभीरम्। न मृत्युरमृतं तर्हि न। रात्रिया अहं

आसीत्प्रकेतः। आनीदवातः स्वधया तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किञ्चिनासम्। तमं आसीत्तमंसा गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलः सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधि॥७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त। रेतोधा आसन्महिमानं आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्। को अङ्गा वेदं क इह प्र वोचत्। कुत आज्ञाता कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥७५॥

अथा को वेदं यतं आबभूव। इयं विसृष्टिर्यतं आबभूव। यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेदं यदि वा न वेदं। किं स्विद्वनङ्ग उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्ठतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥७६॥

यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा विब्रवीमि वः।
 ब्रह्माध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रः हवामहे। प्रातर्मित्रावरुणा
 प्रातरश्विनां। प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिम्। प्रातः सोममुत रुद्रः हुवेम। प्रातर्जितं
 भगमुग्रः हुवेम। वयं पुत्रमदितेयौ विधर्ता। आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चित्॥७७॥

राजां चिद्यं भगं भक्षीत्याह। भग प्रणेतर्भग सत्यराधः। भगेमां धियमुदव ददन्नः।
 भग प्र णौ जनय गोभिरश्वैः। भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम। उतेदानीं भगवन्तः स्याम।
 उत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम्। उतोदिता मघवन्त्सूर्यस्य। वयं देवानां सुमतौ
 स्याम। भग एव भगवाः अस्तु देवाः॥७८॥

तेन वयं भगवन्तः स्याम। तं त्वां भग सर्व इज्जोहवीमि। स नो भग पुर एता
 भवेह। समध्वरायोषसौ नमन्त। दधिक्रावैव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं
 भगं नः। रथमिवाश्वां वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः
 सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा

नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरं शर्मत्रयि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिद्देवाः प्रपीना एकं च॥—[१] पीवौत्रान्ते
 शूक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरस्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नवं॥१॥
 पीवौत्रामग्रे त्वं पांरयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवंसप्ततिः॥७९॥
 पीवौत्रां यूयं पांत स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रश्मयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वेंतु पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सर्वाः। रोहिणी देव्युदंगात्पुस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिरहविषां वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियः राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम
हविषां विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो
देवानां पतिरघ्नियानाम्। नक्षत्रमस्य हविषां विधेम। मा नः प्रजाः शैरिषन्मोत
वीरान्। हेती रुद्रस्य परिं णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताः हविर्नः॥३॥

प्रमृश्रमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशः सन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः
स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो
हविषां यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू
हविषां वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्य नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु
जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः
परिं पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं
सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रौचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनूयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि। उपहृताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याःश्च विद्व याः उ च न प्रविद्धा। मघासु यज्ञः सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्थमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयः संनितारः सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुर्विष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रौरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वां विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरः सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप सन्नुदेह। भगौ ह दाता भग इत्यदाता। भगौ देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः संधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तः सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपूरिं पुण्यमच्छं। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृणीम एनत्। दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसूवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभः संसं युवतिः रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्याः॥ रूपाणि पिशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदुचित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीः सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठ्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषाः सि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ठ्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपती विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रून्पु बाधमानौ। अप॒ क्षुधं॑ नुदतामरातिम्। पूर्णा॑ प॒श्चादुत॑ पूर्णा॑
 पुरस्तात्। उन्म॑ध्यतः पौर्ण॑मासी जिगाय। तस्यां॑ देवा॒ अधि॑ संवसन्तः। उत्त॑मे
 नाकं॑ इह मा॑दयन्ताम्। पृथ्वी॑ सुवर्चा॑ युवतिः सजोषाः॑। पौर्ण॑मास्युदगाच्छोभ॑माना।
 आप्या॑ययन्ती दुरि॑तानि वि॒श्वान्। उरुं॑ दुहां॑ यज॑मानाय य॒ज्ञम्॥१२॥

चित्रार्मानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुपन्ताश्चेतो मदेम रोचमानामरातिर्गोषो य॒ज्ञम्॥ — [१]

ऋ॒द्धास्मि॑ ह॒व्यैर्नम॑सोपस॒द्य। मि॒त्रं दे॒वं मि॒त्रधे॑यं नो अस्तु। अ॒नुरा॑धान् ह॒विषां॑
 वर्ध॑यन्तः। श॒तं जी॒वेम॑ श॒रदः॑ स॒वीराः॑। चि॒त्रं नक्ष॑त्रमुदगात्पुरस्तात्। अ॒नुरा॑धासु
 इति॑ यद्वद॑न्ति। तन्मि॒त्र ए॒ति प॒थिभिर्द॑वयानैः। हि॒रण्य॑यैर्वितैरन्तरि॒क्षे। इन्द्रो॑
 ज्येष्ठा॑मनु॒ नक्ष॑त्रमेति। यस्मिन्वृ॒त्रं वृ॒त्रतू॑र्यं त॒तार॑॥१३॥

तस्मिन्व॒यम॒मृतं॑ दु॒हानाः॑। क्षुधं॑ तरेम॒ दुरि॑तिं दुरि॑ष्टिम्। पुर॒न्दरा॑यं वृष॒भायं॑
 धृ॒ष्णवै॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषै॑। इन्द्रा॑य ज्येष्ठा मधु॑मद्दु॒हाना॑। उरुं॑ कृ॒णोतु॑
 यज॑मानाय लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु निर॑क्र॒तिः परा॑चा।

गोभिर्नक्षत्रं पशुभिः समंक्तम्। अहर्भूयाद्यजमानाय मह्यम्॥१४॥

अहर्नो अद्या सुविते दधातु। मूलं नक्षत्रमिति यद्वदन्ति। पराचीं वाचा निर्ऋतिं नुदामि। शिवं प्रजायै शिवमस्तु मह्यम्। या दिव्या आपः पर्यसा सम्बभूवुः। या अन्तरिक्ष उत पार्थिवीर्याः। यासामषाढा अनुयन्ति कामम्। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः॥१५॥

यासामषाढा मधु भक्षयन्ति। ता न आपः शः स्योना भवन्तु। तन्नो विश्वे उप शृण्वन्तु देवाः। तदषाढा अभिसंयन्तु यज्ञम्। तन्नक्षत्रं प्रथतां पशुभ्यः। कृषिर्वृष्टिर्यजमानाय कल्पताम्। शुभ्राः कन्या युवतयः सुपेशसः। कर्मकृतः सुकृतो वीर्यावतीः। विश्वान् देवान् हविषा वर्धयन्तीः। अषाढाः काममुप यान्तु यज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्माऽभ्यजयत्सर्वमेतत्। अमुं च लोकमिदम् च सर्वम्। तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विजित्य। श्रियं दधात्वह्णीयमानम्। उभौ लोकौ ब्रह्मणा सञ्जितौ।

तन्नो नक्षत्रमभिजिद्विचष्टाम्। तस्मिन्वयं पृतनाः सञ्जयेम। तन्नो देवासो
 अनुजानन्तु कामम्॥ शृण्वन्ति श्रोणाममृतस्य गोपाम्। पुण्यामस्या उपशृणोमि
 वाचम्॥१७॥

महीं देवीं विष्णुपत्नीमजूर्याम्। प्रतीचीमेना२ हविषा यजामः। त्रेधा
 विष्णुरुगायो विचक्रमे। महीं दिवं पृथिवीमन्तरिक्षम्। तच्छ्रोणेतिश्रवं
 इच्छमाना। पुण्यः३ श्लोकं यजमानाय कृण्वती। अष्टौ देवा वसंवः सोम्यासः।
 चतस्रो देवीरजराः श्रविष्ठाः। ते यज्ञं पान्तु रजसः पुरस्तात्। संवत्सरीणममृतः४
 स्वस्ति॥१८॥

यज्ञं नः पान्तु वसंवः पुरस्तात्। दक्षिणतोऽभियन्तु श्रविष्ठाः। पुण्यं नक्षत्रमभि
 संविशाम। मा नो अरातिरघशः५ साऽग्नं। क्षत्रस्य राजा वरुणोऽधिराजः।
 नक्षत्राणा२ शतभिषग्वसिष्ठः। तौ देवेभ्यः कृणुतो दीर्घमायुः। शत२ सहस्रा
 भेषजानि धत्तः। यज्ञं नो राजा वरुण उपयातु। तन्नो विश्वे अभि संयन्तु
 देवाः॥१९॥

तन्नो नक्षत्रः शतभिषग्जुषाणम्। दीर्घमायुः प्रतिरद्भृषजानि। अज
 एकपादुदगात्पुस्तोत। विश्वा भूतानि प्रति मोदमानः। तस्य देवाः प्रसवं
 यन्ति सर्वे। प्रोष्ठपदासौ अमृतस्य गोपाः। विभ्राजमानः समिधान उग्रः।
 आऽन्तरिक्षमरुहदगन्धाम्। तः सूर्य देवमजमेकपादम्। प्रोष्ठपदासो अनुयन्ति
 सर्वे॥२०॥

अहिर्बुध्नियः प्रथमान एति। श्रेष्ठो देवानामुत मानुषाणाम्। तं ब्राह्मणाः सोमपाः
 सोम्यासः। प्रोष्ठपदासौ अभि रक्षन्ति सर्वे। चत्वार एकमभि कर्म देवाः। प्रोष्ठपदासु
 इति यान् वदन्ति। ते बुध्नियं परिषद्यः स्तुवन्तः। अहिः रक्षन्ति नमसोपसद्यः।
 पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपती पशुपा वाजंबस्त्यौ॥२१॥

इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्। क्षुद्रान् पशून् रक्षतु
 रेवती नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु पूषा। अन्नः रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः
 सनुतां यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनां वश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्टौ सुयमेभिरश्वैः।

स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समन्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्याम्। अपं पाप्मानं भरणीभरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषां यजाम। अपं पाप्मानं भरणीभरन्तु। निवेशनी यत्तं देवा अदधुः॥२३॥

ततार मर्हं प्राप्तृचर्या याँन्तु युज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुर्यन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समन्तौ देवास्त्रिणि च॥—[२]

नवौनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तौ। विभू प्रभू अनुभू विश्वतौ हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नांसो देववीति दधानाः। अहोरात्रे हविषां वर्धयन्तः। अतिं पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरीं॥
उदुस्रियाः सचते सूर्यः। सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भक्तेनं गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेजं उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥ २५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता सुवत्सनिम्। पृष्टिदां
वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदिर्तिर्न उरुष्यतु महीम् पु मातरम्। इदं विष्णुः
प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अननुोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः॥
स्विष्टम्॥ २६॥

आयत्यगमिष्वष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानाः स्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सौऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै
देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एव२ ह वा एष मनुष्याणां
भवति। य एतेनं हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा
कृत्तिकाभ्यः स्वाहा॥ अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा॥ नितल्यै स्वाहाऽअयन्त्यै

स्वाहा॥ मेघयन्त्यै स्वाहा॥ वरुणयन्त्यै स्वाहा॥ चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्। तासां रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनयागच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेणं गच्छते। य एतेनं हविषा यजते। य उचैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा॥ रोहिण्यै स्वाहा॥ रोचमानायै स्वाहा॥ प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनां राज्यमभिजंयेयमिति। स एतं सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनां राज्यमभ्यजयत्। समानां ह वै राज्यमभिजंयति। य एतेनं हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा॥ मृगशीर्षाय स्वाहा॥ इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा॥ राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अंकामयत। पशुमान्धस्यामिति। स एत॑ रुद्रायाऽऽद्रायै प्रैयङ्गवं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽद्रायै स्वाहा॥ पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥ ३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजयां पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥ ३१॥

बृहस्पतिर्वा अंकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा॥ ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥ ३२॥

दे॒वा॒सुराः सं॒यत्ता आ॒सन् । ते दे॒वाः सर्पे॒भ्य आश्रे॒षाभ्य॒ आज्यै॑ क॒रम्भं॑ नि॒र॑वपन् ।
 ताने॒ताभिरे॒व दे॒वताभि॒रुपा॑नयन् । ए॒ताभिर्ह॑ वै दे॒वताभिर्द्वि॒षन्तं॑ भ्रातृ॒व्यमु॑प॒नय॑ति । य
 ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते । य उ॑ चैन॒देवं वेद॑ । सोऽत्र॑ जु॒होति॑ । सर्पे॒भ्यः स्वाहा॑ऽऽश्रे॒षाभ्यः
 स्वाहा॑ । द॒न्द॒शू॒कै॒भ्यः स्वाहे॑ति॥३३॥

पि॒तरो॒ वा अ॑कामयन्त । पि॒तृ॒लोक॑ ऋ॒ध्रुया॑मेति । त ए॒तं पि॒तृ॒भ्यो म॒घाभ्यः॑
 पु॒रोडा॑शः ष॒ट्क॒पालं॑ नि॒र॑वपन् । ततो॒ वै ते पि॒तृ॒लोक॑ औ॒र्ध्वव॑न् । पि॒तृ॒लोके॒ ह वा
 ऋ॒ध्नोति॑ । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते । य उ॑ चैन॒देवं वेद॑ । सोऽत्र॑ जु॒होति॑ । पि॒तृ॒भ्यः स्वाहा॑
 म॒घाभ्यः॑ । स्वाहा॑ऽन॒घाभ्यः॑ स्वाहा॑ऽग॒दाभ्यः॑ । स्वाहा॑ऽरु॒न्ध॒ती॒भ्यः स्वाहे॑ति॥३४॥

अ॒र्य॒मा वा अ॑कामयत । प॒शु॒मा॒न्ध॒स्यामि॑ति । स ए॒तम॑र्य॒म्णे फ॒ल्गु॒नी॒भ्यां च॑रुं
 नि॒र॑वपत् । ततो॒ वै स प॑शु॒मान॑भवत् । प॒शु॒मान् ह॒ वै भ॑वति । य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
 यज॑ते । य उ॑ चैन॒देवं वेद॑ । सोऽत्र॑ जु॒होति॑ । अ॒र्य॒म्णे स्वाहा॑ फ॒ल्गु॒नी॒भ्याः स्वाहा॑ ।
 प॒शु॒भ्यः स्वाहे॑ति॥३५॥

भ॒गो वा अ॑कामयत । भ॒गी श्रे॒ष्ठी दे॒वाना॑ऽस्यामि॑ति । स ए॒तं भ॒गाय॑ फ॒ल्गु॒नी॒भ्यां

चरुं निरंवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी संमानानां भवति। य एतेनं हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याः स्वाहा॥ श्रैष्ठ्याय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अंकामयत। श्रम्यै देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतः सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरंवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धेवा अस्मै मनुष्यां दधते। सविता संमानानां भवति। य एतेनं हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहां ददते स्वाहां पृणते। स्वाहां प्रयच्छते स्वाहां प्रतिगृणते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अंकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरंवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रः ह वै प्रजां विन्दते। य एतेनं हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहां चित्रायै स्वाहां। चैत्राय स्वाहां प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत्। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्पायै
गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारः
ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं।
सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्पायै स्वाहा। कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै
स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां
विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठं
देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठः ह वै समानानामभिजयति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्याः स्वाहा विशाखाभ्याः
स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निर्वपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्।
कामेनैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनः सकाम उपनमति। येन कामेन यजते।

सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुर्दिन्द्राग्नी दश दशार्थैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स मित्रधेयमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। मित्रधेयः ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। मित्राय स्वाहाऽनूराधेभ्यः स्वाहा। मित्रधेयाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४२॥

इन्द्रो वा अकामयत। ज्यैष्ठ्यं देवानामभिजयेयमिति। स एतमिन्द्राय ज्यैष्ठ्यायै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्महाव्रीहीणाम्। ततो वै स ज्यैष्ठ्यं देवानामभ्यजयत्। ज्यैष्ठ्यः ह वै संमानानामभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राय स्वाहा ज्यैष्ठ्यायै स्वाहा। ज्यैष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४३॥

प्रजापतिर्वा अकामयत्। मूलं प्रजां विन्देयेति। स एतं प्रजापतये मूलाय चरुं निरवपत्। ततो वै स मूलं प्रजामविन्दत्। मूलं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा मूलाय स्वाहा। प्रजायै स्वाहेति॥४४॥

आपो वा अकामयन्त। समुद्रं काममभिजयेमेति। ता एतमद्भ्योऽषाढाभ्यंश्चरुं निरवपन्। ततो वै ताः समुद्रं काममभ्यजयन्। समुद्रं ह वै काममभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अद्भ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। समुद्राय स्वाहा कामाय स्वाहा। अभिजित्यै स्वाहेति॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपजय्यं जयेमेति। त एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यंश्चरुं निरवपन्। ततो वै तेऽनपजय्यमजयन्। अनपजय्यं ह वै जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपजय्याय स्वाहा जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत्। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं
निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकः ह वा अभिजयति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते
स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत्। पुण्यः श्लोकः शृण्वीय। न मां पापी कीर्तिरागच्छेदिति।
स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यः
श्लोकमशृणुत्। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यः ह वै श्लोकः शृणुते। नैनं पापी
कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।
विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः
पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रः ह वै
समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा॥ अग्राय स्वाहा परित्यै स्वाहेति॥ ४९॥

इन्द्रो वा अंकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा॥ भेषजेभ्यः स्वाहेति॥ ५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा॥ तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥ ५१॥

अहिवै बुध्रियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्रियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत।

इ॒माः ह॒ वै प्र॒तिष्ठां वि॒न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒न्नं जु॒होति॑। अ॒हये बु॒धिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रो॒ष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। प्र॒तिष्ठा॒यै स्वा॒हेति॑॥५२॥

पू॒षा वा अ॑काम॒यत। प॒शुमा॒न्ध्यामि॑ति॒। स ए॒तं पू॒ष्णे रे॒वत्यै॑ च॒रुं निर॑व॒पत्। ततो॑ वै स प॒शुमा॑न॒भवत्। प॒शुमा॑न् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒न्नं जु॒होति॑। पू॒ष्णे स्वाहा॑ रे॒वत्यै॑ स्वाहा॑। प॒शुभ्यः॑ स्वा॒हेति॑॥५३॥

अ॒श्विनौ वा अ॑काम॒येताम्। श्रो॒त्रस्वि॒नाव॑र्ब॒धिरौ स्या॒वेति॑। ता॒वेत॑मा॒श्विभ्या॑म॒श्वयु॒ग्म्यपु॒रोडा॑शं॒ द्विक॑पालं॒ निर॑व॒पताम्। ततो॑ वै तौ श्रो॒त्रस्वि॒नाव॑र्ब॒धिरा॒वभ॑वताम्। श्रो॒त्रस्वी॑ ह॒ वा अ॒व॒धिरौ भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं वेद॑। सोऽ॒न्नं जु॒होति॑। अ॒श्विभ्याः॑ स्वाहा॑ऽश्व॒युग्म्याः॑ स्वाहा॑। श्रो॒त्राय॑ स्वाहा॑ श्रु॒त्यै स्वा॒हेति॑॥५४॥

य॒मो वा अ॑काम॒यत। पि॒तृणाः॑ रा॒ज्यम॑भि॒जंये॒यमि॑ति॒। स ए॒तं य॒माया॑प॒भर॑णी॒भ्यश्च॒रुं निर॑व॒पत्। ततो॑ वै स पि॒तृणाः॑ रा॒ज्यम॑भ्य॒जय॑त्।

समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं।
सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै
स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्।
कामैर्नैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनः सकाम उपनमति। येन कामेन यजते।
सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽगंत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुर्द्वादश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नयः पूषाऽश्विनौ यमो दश
दशैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥ [५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासानृतून्सवश्सरमास्वा।
चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं
पञ्चदशकपालं निरवपत्। ततो वै सौऽहोरात्रानर्धमासानृतून्सवश्सर-
मास्वा। चन्द्रमसः सायुज्यः सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा

अर्धमासान्मासानृतून्संवत्सरमास्वा। चन्द्रमंसः सायुज्यं सलोकतामाप्नोति।
य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमंसे स्वाहा
प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहा। धर्मासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः
स्वाहा। संवत्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नांवहोरात्रे
आप्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निरवपताम्। द्वयानां ब्रीहीणाम्।
शुक्लानां च कृष्णानां च। सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते
अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्नुताम्। अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते।
नैनमहोरात्रे आप्तुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति।
अहो स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा स्यामिति। सैतमुषसे चरुं
निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानानां१

सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। उपसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा॥ व्युषुष्यै स्वाहा॥ व्युच्छन्त्यै स्वाहा॥ व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एव५ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहा॥ उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा॥ हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा॥ भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा॥ तपसे स्वाहा॥ ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अंकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एत५ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निर्वपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै संमाननां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा॥ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सोऽत्र

जुहोति। अदित्यै स्वाहा॑ प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा॑ यज्ञाय स्वाहा॑। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमित्ये पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थस (सविताऽऽश्वानां ब्रीहिणाभिन्द्रो महाब्रीहिणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रीहिणामहोरात्रे इयानां ब्रीहिणाम्। पितरः षट्पालः सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादशकपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रौऽर्यमा पूषा पशुमान्यस्याः सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पर्यासे वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्ये त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अग्न्यै विश्वे जित्या अश्विनौ श्रुत्यौ ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रैष्ठमिन्द्रो ज्यैष्ठमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्ये विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥॥

[६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अ॒ग्नि॒र्न॒स्तन्नो॑ वा॒युर॒हिर्बु॒ध्नियं॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्सौ॒र्णमा॒स्या अ॒जो वा ए॒कपा॒थ्म॒र्यू॒स्त्रिष॑ष्टिः ॥६३॥
अ॒ग्नि॒र्नः॑ पा॒तु प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहे॑ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत् । तं गा॒य॒त्र्याऽह॑रत् । तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत् ।
तत्पु॒र्णोऽभवत् । तत्पु॒र्णस्य॑ पु॒र्णत्वम् । ब्रह्म॑ वै पु॒र्णः । यत्पु॒र्णशा॒ख्या
व॒थ्स॒मान॑पाकरोति । ब्रह्म॑णै॒वैनान॑पाकरोति । गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः । गा॒य॒त्राः पु॒शवः॑ ॥१॥

तस्मा॒त्रीणि॒त्रीणि पु॒र्णस्य॑ प॒ला॒शानि॑ । त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री । यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः
प्रा॒र्पय॑ति । स्वयै॒वैना॑ दे॒वत॑या प्रा॒र्पय॑ति । यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॒दिति॑ । अ॒प॒र्णान्त॑स्मै
शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत् । अ॒प॒शु॒रे॒व भ॑वति । यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्स्या॒दिति॑ । ब॒हु॒प॒र्णान्त॑स्मै
ब॒हु॒शा॒खामा॑हरेत् । प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति ॥२॥

यत्प्राची॑मा ह॑रेत् । दे॒वलोक॑मभि ज॒येत् । यदु॒दीचीं॑ मनुष्य॒लोक॑म् । प्राची॑मु॒दीची॑मा
ह॑रति । उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑रभिजि॒त्यै । इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑ । इ॒षमे॒वोर्जं॑ यज॒माने॑
दधा॑ति । वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑ । वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्याध्य॒क्षाः । अ॒न्तरि॑क्षे॒दे॒व॒त्याः ख॒लु

नै पशवः॥३॥

वायव॑ ए॒वैनान्परि॑ द॒दाति॑ । प्र॒ वा ए॒नाने॒तदा॑ क॒रोति॑ । यदा॑ह । वा॒यवः॑
स्थे॒त्युपा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑ । यज॑मानायै॒व प॒शूनु॑प॒ ह्वये॑त । दे॒वो वः॑ स॒विता॑
प्रा॒र्पय॑त्वित्या॒ह प्र॑सू॒त्यै । श्रे॒ष्ठत॑माय॒ कर्म॑ण॒ इत्या॑ह । य॒ज्ञो हि श्रे॑ष्ठत॒मं कर्म॑ ।
तस्मा॑दे॒वमा॑ह । आप्या॑यध्वमा॒ग्नि॒या दे॒वभा॒गमि॒त्याह॑॥४॥

व॒थ्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नू॒ष्यैभ्य॑श्चा॒प्याय॑न्त । दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒ इन्द्रा॑या॒प्याय॑यति ।
ऊ॒र्ज॑स्व॒तीः प॒य॑स्व॒तीरि॒त्याह॑ । ऊ॒र्जः॑ हि॒ पयः॑ स॒म्भर॑न्ति । प्र॒जाव॑ती॒रन॑मी॒वा
अ॒यक्ष्मा॑ इत्या॒ह प्र॑जा॒त्यै । मा॒ वः स्ते॒न ई॑श॒त मा॒ऽघ॑शः॒ स इ॒त्याह॑ गु॒प्त्यै ।
रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृ॒णक्ति॒त्याह॑ । रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्राय॒ते । ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ स्या॑त
ब॒ह्वीरि॒त्याह॑ । ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य॒ प॒शून्या॒हीत्या॑ह । प॒शूनां॑ गो॒पीथा॑य । तस्मा॑त्सा॒यं प॒शवः॑
उ॒प॑स॒माव॑र्तन्ते । अ॒न॒धः सा॒दय॑ति । गर्भा॑णां॒ धृ॒त्या अ॒प्र॒पा॒दाय॑ । तस्मा॑द्गर्भाः॒

प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥

[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपर्शुमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यु आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्नै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हि नस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हि नस्ति। अश्वपश्वा बर्गहिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः संयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिंसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टः रक्षः प्रत्युष्टा अरांतय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्विषणां बर्गहिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणां। विद्ययैव न दच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाः सो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्।

मुखत एव यज्ञमा रंभते। अथो यदेतदुक्ता यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्यां एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिगसद इत्याह। बर्हिषः समृद्धौ। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषृतमसीत्याह॥१॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषृतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युदेवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिंसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिःष्यात्। अति तद्यज्ञस्यं रेचयेत्। एकं स्तम्बं परिदिशेत्। तत् सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वरषवृद्धमसीत्याह। वरषवृद्धा वा ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्यं एवैनत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिंसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहर्ध्वै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां प्रजननाय।

सहस्रवल्शा वि वयः रुहेमेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृता त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनथ्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्ना करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानाः समनह्यत। साऽऽर्धोत्। ऋद्धौ सन्नह्यति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्नावसन्तताः प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा तै ग्रन्थिं ग्रन्थात्त्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स ते मास्थ्यादित्याहाहिः सायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनः रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनः रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छु इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहस्पतैर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनङ्गरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै॥ देवङ्गममसीत्याह।
 देवानेवैनद्गमयति। अनन्धः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः
 प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य
 लोकस्य सम्पद्यै॥१५॥

स्योनित्वाय स्वधाकृताऽसीत्याह दायाद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः सम्पद्यै॥—[२]

पूर्वेद्युरिध्माबृहिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत।
 तस्योखे अस्त्रं सेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव
 तदुखे उपदधात्यप्रस्त्रं साय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया इत्याह।
 देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यंसीत्याह।
 दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि
 परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहंस्व मा ह्युरित्याह।

धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैतत्करोति। शतधारः सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्धे प्राणः। त्रिवृत्मेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयौ रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यः ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमा। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयः सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याहु प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतः स्वाहाकृतः स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्वावापृथिवीभ्यामित्याह। द्वावापृथिव्योरैव न त्र्यतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसः संसृजति। अथो ओषधीष्वेव
पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यैः धारयन्नास्ते। धारयन्त
इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहातृतीयस्यै। त्रयं इमे लोकाः। इमानेव लोकान्
यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नामं गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा
विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ
विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्तैः।
एवमेवैनां एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्-
दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य
च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिगंह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः।
अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण
दुह्यात्॥२३॥

यातया॑म्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पुरो॒डाश॑मु॒खानि॒ वै हवी॑ःषि। नेत
इ॒तः पुरो॒डाश॑ः ह॒विषो॒ यामो॑ऽस्तीति॑। काम॑मेव दारु॒पात्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व
न दु॒ह्यात्। अ॒सतो॒ वा ए॒ष सम्भू॑तः। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॒त्याहुः। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धीति॑॥ २४॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रमे॒व न दु॒ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॒ नोत्पु॑नन्ति। यदा॒ खलु॑ वै प॒वित्र॑मत्येति॑।
अथ॒ तद्धि॒ विरि॑ति॑। सम्पृ॒च्यध्व॑मृताव॒रीरि॒त्याहुः। अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॑ः स॒
सृ॒जति॑। तस्मा॑द॒पां चो॑षधीनां च॒ रस॑मुप॒जीवामः॑। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इ॒त्याहुः।
पुष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति। सोमे॒न त्वा॑त॒नच्मी॒न्द्राय॑ दधी॒त्याहुः॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयि॒त्वा। सं॒व॒ध्स॒रः सोमं॑ न पिब॑ति।
पुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोम॑पीथो भ॑वति। सोमः॒ खलु॑ वै सौ॒त्राय॑म्। य एवं
वि॒द्वान्त्सौ॒त्राय॑ं पिब॑ति। अपुन॑र्भक्ष्यो॑ऽस्य सोम॑पीथो भ॑वति। न मृ॒न्मये॒नापि॑
द॒ध्यात्। यन्मृ॒न्मये॒नापि॑ द॒ध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ः स्यात्॥ २६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनददस्तं करोति। विष्णो हव्यं रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै। अनन्धः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याह धृत्यै यजमाने दधात्यर्जामित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्यादौग्धीति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥—[३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शक्यमित्याह शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्यं प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवा॒रभ्यं॑ प्रणी॒य प्रच॑रति। अपः प्रण॑यति। वज्रो वा आपः। वज्रमे॒व
 भ्रातृ॒व्येभ्यः॑ प्र॒हृत्य॑ प्रणी॒य प्रच॑रति। अपः प्रण॑यति। आपो वै र॒क्षोघ्नीः।
 रक्ष॑सामप॑हत्यै। अपः प्रण॑यति। आपो वै दे॒वानां॑ प्रियं धाम॑। दे॒वानामे॒व प्रियं॑
 धाम॑ प्रणी॒य प्रच॑रति॥ २९॥

अपः प्रण॑यति। आपो वै सर्वा दे॒वताः॑। दे॒वता ए॒वारभ्यं॑ प्रणी॒य प्रच॑रति।
 वे॒षाय॑ त्वेत्या॒ह। वे॒षाय॑ ह्ये॒नदा॒दत्ते। प्रत्युष्ट॑ रक्षः प्रत्युष्टा अ॒रातय॑ इत्या॒ह।
 रक्ष॑सामप॑हत्यै। धूर॒सीत्या॒ह। ए॒ष वै धुर्यो॑ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्यातीयात्॥ ३०॥

अ॒ध्वर्युं च॑ यज॑मानं च प्र॒दहे॒त्। उ॒पस्पृ॑श्यात्ये॒ति। अ॒ध्वर्योश्च॑ यज॑मानस्य
 चा॒प्रदा॑हाय। धूर्व तं यो॒स्मान्धूर्व॑ति तं धूर्व यं वयं धूर्वाम॑ इत्या॒ह। द्वौ वाव
 पुरु॑षौ। यं चैव धूर्व॑ति। यश्चैनं धूर्व॑ति। तावु॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वानां॑ म॒सि
 स॒न्नि॒तमं॑ प॒प्रि॒तमं॑ जुष्ट॑तमं वहि॑तमं दे॒वहू॑तम॒मित्या॒ह। यथा॒यजु॑रे॒वैतत्॥ ३१॥

अ॒हु॒तम॑सि ह॒वि॒र्धानि॒त्याहा॑ना॒त्यै। दृ॒ह॒स्व मा ह्व॑रित्या॒ह धृत्यै॑।

मि॒त्रस्य॑ त्वा चक्षु॑षा प्रेक्ष॒ इत्या॑ह मि॒त्रत्वाय॑। मा भे॒र्मा सं॑वि॒क्था मा त्वा॑
हि॒ःसि॒षमि॒त्याहा॒हिः॑सायै। यद्वे किं च वा॒तो नाभि॑ वाति॑। तत्सर्वं वरु॑णदे॒वत्य॑म्।
उरु॒ वाता॑येत्या॒ह। अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑सव॒ इत्या॑ह
प्र॒सूत्यै॑। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑॥३२॥

अ॒श्विनौ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्यामि॒त्याह॑ यत्यै॑। अ॒ग्नये॒
जुष्टं॑ निर्व॒पामी॒त्याह॑। अ॒ग्नय॑ ए॒वेनां॑ जुष्टं॒ निर्व॑पति॑। त्रि॒र्यजु॑षा। त्रयं॒ इमे॒ लोकाः॑।
ए॒षां लो॒काना॑मात्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तुर्थ॒म्। अ॒प॒रि॒मित॑मे॒वाव॑ रुन्धे॑। स ए॒वमे॒वानु॑पूर्व॒ः
हवी॑ः॒षि निर्व॑पति॑॥३३॥

इ॒दं दे॒वाना॑मि॒दमु॑ नः स॒हेत्या॑ह व्यावृ॒त्यै। स्फा॒त्यै त्वा ना॑र॒त्या
इत्या॑ह गु॒त्यै। तम॑सीव॒ वा ए॒षौऽन्त॑श्चरति॑। यः प॑री॒णाहि॑। सु॒व॒ग्भि वि
ख्ये॑षं वैश्वान॑रं॒ ज्योति॑रि॒त्याह॑। सु॒व॒रे॒वाभि॑ वि पं॒श्यति॑ वैश्वान॑रं॒ ज्योतिः॑।
द्यावा॑पृथि॒वी ह॒विषि॑ गृहीत उ॒द॒वे॒पेता॑म्। दृ॒हन्ता॑न्दु॒र्या द्यावा॑पृथि॒व्योरि॒त्याह॑।

गृहाणां द्वावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे
सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्रे हव्यः
रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हवींषि निर्बपति गत्यै चत्वारि च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सौऽपः। अभ्यग्मियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियः सदेवमासीत्।
तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्। यद्दर्भरप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः
सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥ ३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना
उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना
उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा
रश्मयः॥ ३६॥

प्राणैरेव प्राणान्ध्रं पूणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति।

स॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒तमे॒वा॒स्य॒ कर्म॑ भवति। प॒च्छो॒ गा॒य॒त्रि॒या त्रि॒ष्वमृ॒द्धत्वा॒य॑। आ॒पो
दे॒वीर॒ग्रेषु॒वो अ॒ग्रेषु॒व इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं व्याचष्टे। अ॒ग्रे इ॒मं य॒ज्ञं
न॒य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिमित्या॑ह। अ॒ग्रे ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रे य॒ज्ञप॑तिम्॥३७॥

युष्म॑निन्द्रोऽवृणीत वृ॒त्रतू॒र्ये य॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतू॒र्य इत्या॑ह। वृ॒त्रः
ह॑ ह॒निष्य॒न्निन्द्र॑ आ॒पो व॒व्रे। आ॒पो हे॒न्द्रं व॒व्रिरे। सं॒ज्ञा॒मे॒वासा॑मे॒तत्समा॑मानं
व्याचष्टे। प्रोक्षि॑ताः स्थेत्या॑ह। तेनाऽऽपः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्नये॑ वो जुष्टं
प्रोक्षा॑म्यग्नीषोमाभ्यामित्या॑ह। य॒थादे॒वत॑मे॒वैना॒म्नोक्ष॑ति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॒वृद्धि॑
य॒ज्ञः॥३८॥

अथो रक्ष॑सामपहत्यै। शु॒न्धध्वं॑ दै॒व्याय॑ कर्मणे दे॒वय॒ज्याया॑ इत्या॑ह। दे॒वय॒ज्याया॑
ए॒वैना॑नि शु॒न्धति॑। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॒वृद्धि॑ य॒ज्ञः। अथो मे॒ध्यत्वा॒य॑ अ॒वधू॒तः
रक्षो॑ऽवधू॒ता अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्ष॑सामपहत्यै। अ॒दि॒त्यास्त्व॒गसी॑त्या॑ह। इ॒यं वा
अ॒दि॒तिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै।
 पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणति मेध्यत्वायं। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः
 पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत।
 कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरंध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्त।
 हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्त्करोति। प्रति त्वा-
 ऽदित्यास्त्वगेत्त्वित्याह सयत्वायं। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः।
 यदोषंधयः। वाचो विसर्जन्मित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ
 वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरैवैनत्समंधयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्त्करोति।
 स इदं देवेभ्यो हव्यः सुशमिं शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह।
 य एव देवानां हविष्कृतं। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।

इषमावदोर्जमावदेत्याह॥ ४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयः सङ्घातं जेष्मेत्याह
 भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनौः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु
 प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्धदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्।
 तस्मात्स्वानां मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्धदतामुप-
 शृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥ ४३॥

वृङ्कः एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वृषवृद्धमसि प्रति त्वा वृषवृद्धं
 वेत्त्वित्याह। वृषवृद्धा वा ओषधयः। वृषवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञः रक्षाः स्यन्
 प्राविशन्। तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतः रक्षः परापूता
 अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥ ४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाः सि निरवदयते। अप उपस्पृशति
 मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव

वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात॑। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह॑
 प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्त॑वा आह। त्र्यावृद्धि॑ यज्ञः। अथो
 मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुच्युनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि

च॥

[५]

अवधूत॑ रक्षोऽवधूता अरातय॑ इत्याह। रक्षसामपह॑त्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह॥
 इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति॑ त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह॑ प्रति-
 स्थित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीन॑ग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय॑। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः
 पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राह॑काः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णौ रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने॑ हविरधिपिनाष्टि॑। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्त॑।
 हविषोऽस्कन्दाय। द्वावापृथिवी॑ सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहव्यैता॑
 शम्यामात्रमेकमहः॑। दिवः स्कम्भनिरसि॑ प्रति॑ त्वाऽदित्यास्त्वगवेत्त्वित्याह॥

द्यावापृथिव्योर्वीत्यै॥ धिषणांसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वत्त्वित्याह।
द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥ ४७॥

धिषणांसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्धृत्यै॥ देवस्य
त्वा सवितुः प्रसव इत्याहु प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि
देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहु यत्यै॥ अधिवपामीत्याह।
यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो
वीर्येण॥ ४८॥

यावदेकां देवतां कामयते यावदेकां॥ तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति।
यत्तावदेव स्यात्। यावञ्जुहोति। प्राणायं त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने
दधाति। दीर्घामनु प्रसंतिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव
वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतित-
गृह्णात्वित्याहु प्रतिष्ठित्यै॥ हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती पि० पाणनि कुरुतादित्याह

मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायतु विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥

[६]

धृष्टिरसि ब्रह्मं यच्छेत्त्याह धृत्यै॥ अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादं॥ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामाक्रव्यात्। तमपहत्या। मेघ्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धं रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाः स्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेदं। ध्रुवमसि पृथिवीं दृ॒हेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृ॒हति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृ॒हेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृ॒हति। धरुणमसि दिवं दृ॒हेत्याह। दिवंमेवैतेन दृ॒हति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृ॒हेत्याह। दिश एवैतेन दृ॒हति। इमानेवैतैर्लोकान्दृ॒हति। दृ॒हन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः। य एवं वेदं। त्रीण्यग्ने

कपालान्युपदधाति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुपदधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः सः स्मरेति। आत्मानमेव तथ्सः स्मरेति। तसः स्मृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिँल्लोकेऽनु परैति। यदष्टाबुपदधाति। गायत्रिया तथ्सम्मिमं तम्। यन्नवं त्रिवृता तत्। यद्वशं। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमँल्लोकाननूपूर्वं दिशो विधृत्यै दृष्ट्वहि। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितौ बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरैव तत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सः स्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः।

पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति विवर्मेवेतेन दृश्यते सम्भवति तस्य संस्कृतमात्मानं द्वादश संस्थिते त्रीणि च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याहुः प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याहुः यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापौ अद्विरंगतः समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। सः रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा सः सृज्य। मधुमतः करोति। अद्ध्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन

दाधार। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ग्नीषो॑मा॒भ्यामित्या॑ह व्यावृ॒त्त्यै। म॒खस्य॑ शि॒रोऽसी॒त्याह। य॒ज्ञो
वै म॒खः। तस्यै॒तच्छि॒रः। यत्पु॒रोडा॒शः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह॥५८॥

घ॒र्मोऽसि॑ वि॒श्वायु॑रित्या॒ह। वि॒श्वमे॒वायु॑र्यज॒माने॑ दधाति। उ॒रु प्र॑थ॒स्वोरु॑ तै
य॒ज्ञप॑तिः प्रथता॒मित्या॑ह। यज॑मानमे॒व प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। त्वचं॑ गृ॒हीष्वे॒त्याह।
सर्व॑मे॒वैन॑ संतनुं करोति। अथा॒ऽऽप आ॒नीय॑ परि॒माष्टि॑। मा॒स ए॒व तत्त्वचं॑
दधाति। तस्मा॑त्त्वचा मा॒सं छु॒न्नम्। घ॒र्मो वा ए॒षोऽशान्तः॑॥५९॥

अ॒र्धमा॑से॒ऽधमा॑से प्रवृ॒ज्यते। यत्पु॒रोडा॒शः। स ई॒श्वरो॑ यज॑मानः शु॒चा प्र॒दहः॑।
पर्य॑ग्नि करोति। प॒शुमे॒वैन॑मकः। शान्त्या॑ अ॒प्रदा॑हाय। त्रिः पर्य॑ग्नि करोति। त्र्या॒वृद्धि॑
य॒ज्ञः। अथो॑ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अ॒न्तरि॑तः रक्षो॒ऽन्तरि॑ता अ॒रांतय॑ इत्या॒ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तरि॑ह॒त्यै। पु॒रोडा॒शं वा अ॒धिश्चि॒तः रक्षा॑स्यजिघा॑सन्। दि॒वि नाको॑
नामा॒ग्नी रक्षो॑हा। स ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒स्यपा॑हन्। दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह।
सवि॒तृप्र॑सूत ए॒वैन॑ श्रपयति। वर॑षि॒ष्ठे अ॒धि नाक॑ इत्या॒ह। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै।

अग्निस्ते तनुं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्रे हव्यं रक्षस्वेत्याहु-
गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवींष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते।
पुरोरुचमविदाहाय शृत्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं
वासयैत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहो मस्तिष्कः।
भस्मेनाऽभिवासयति। तस्मान्मांसेनास्थिं छुन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छुन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं
वेदं। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा
यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृथ्यस्वेत्याहुः। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्ध्वसम्पृणक्ति। न प्रमार्युका भवन्ति। यजमानो
वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया
पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामहु इति।

सौऽग्निर्ब्रवीत्॥६४॥

मयि॑ त॒नूः सं॒ निध॑ध्वम्। अ॒हं व॒स्तं ज॑नयिष्यामि। यस्मि॑न्प्रक्ष्यध्व॒ इति॑। ते दे॒वा
अ॒ग्नौ त॒नूः स॒न्त्य॑दधत। तस्मा॑दाहुः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॒ इति॑। सोऽङ्ग॑रेणाऽऽपः।
अ॒भ्य॑पातयत्। तत॑ एक॒तोऽजा॑यत। स द्वितीय॑म॒भ्य॑पातयत्॥६५॥

ततो॑ द्वि॒तोऽजा॑यत। स तृतीय॑म॒भ्य॑पातयत्। तत॑स्त्रि॒तोऽजा॑यत। यद॒द्ध्यो-
ऽजा॑यन्त। तदा॒प्याना॑माप्यत्वम्। यदा॒त्म॒भ्योऽजा॑यन्त। तदा॒त्म्याना॑मात्म्यत्वम्।
ते दे॒वा आ॒प्येष्व॑मृजत। आप्या॑ अ॒मृज॑त॒ सूर्या॑भ्युदिते। सूर्या॑भ्युदितः
सूर्या॑भिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्या॑भिनिमृक्तः कु॒नखि॑नि। कु॒नखी॑ श्याव॑दति। श्याव॑दन्न॒ग्रदि॑धिषौ। अ॒ग्रदि॑धिषुः
प॑रिवि॒त्ते। प॑रिवि॒त्तो वी॑र॒हणि॑। वी॒र॒हा ब्र॑ह्म॒हणि॑। तद्व॑ह्म॒हणं॑ नात्य॑च्यवत। अ॒न्तर्वे॑दि
नि॒नय॑त्यव॒रुद्धौ॑। उ॒ल्मुके॑ना॒भि गृ॑ह्णाति श्रु॒तत्वा॑यं। श्रु॒तका॑मा इ॒व हि दे॒वाः॥६७॥

अ॒न्या जि॑वन्त्यनु वि॒सृ॒त्येव॑मा॒हाशा॑न्त आहु॑ गु॒प्त्यै छु॒न्नं ब्र॑ह्मा॒ब्रवी॑द्वितीय॑म॒भ्य॑पातय॒त्सूर्या॑भिनिमृक्ते दे॒वाः॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्म्यमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह।
 अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद इन्द्रस्य
 बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा
 इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतैजा इत्याह। तेजो वै
 वायुः॥६८॥

तेजं एवास्मिन्दधाति। विषाद्वे नामासुर आसीत्। सौऽविभेत्। यज्ञेन मा
 देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो
 वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि
 देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवेना देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिंसिषमित्याह।
 ओषधीनामहिंसायै। व्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।
 छन्दांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः।

वृष्टिमेवाव रुन्धे। ब॒धान दे॒व स॒वितः पर॒मस्यां परावतीत्या॑ह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बंधाति परमस्यां परावति शतेन पार्श्वैः। यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्वस्तमतो मा मौगित्याहानिमुत्तये। अरुरुर्व नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामुपमुत्तोऽशयत्। तं देवा अपहतोऽरुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुः। अपहतोऽरुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुः। अरुरुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः

परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥ ७३॥

कथन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृहीथेति। ते वसंवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तैऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याहु प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याहु। इषितः हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेनां देवयजनीं करोति॥ ७५॥

प्राञ्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथौ मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥ ७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतिषट्द्रक्षाः स्यनृत्तिपते।
यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येनं छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैव
यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥ ७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुले-
ऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः
प्रतिषिष्टन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो
वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमंकः॥ ७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवेनं पशुभिः पुरीषवन्तं
करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः।
तस्यां एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्यं। आत्मन् उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति।
ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरैवत॥ ७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा अंसि स्वधा असीति योयुष्यते

शान्त्यै। उर्वी चासि॒ व॒स्वी चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॑ व॒स्वीं करो॑ति। पुरा क्रूर॒स्यै
वि॒सृपौ वि॒रष्णि॒त्रित्या॑ह मे॒ध्यत्वा॑य। उ॒दादा॑यं पृथि॒वीं जी॒रदा॑नु॒यामै॑रयं च॒न्द्रम॑सि
स्व॒धाभि॒रित्या॑ह। यदे॒वास्यां॑ अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्या॑। मे॒ध्यां दे॒वय॑ज॒नीं कृ॒त्वा॥८०॥
यद॒दश्च॒न्द्रम॑सि॒ मे॒ध्यम्। तद॒स्यामे॑रं॒यति॑। तां धी॒रांसो॑ अनु॒दृश्यं॑ यजन्त॒
इत्या॑हा॒नु॒ख्यात्यै॑। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दय। इ॒ध्माब॑र्हि॒रुप॑सादय। सु॒वं च सु॒चंश्च॒
सम्मृ॑ड्ढि। प॒त्नीं स॒न्नह्य॑। आ॒ज्येनो॑दे॒हीत्या॑हा॒नुपू॑र्वता॒यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दयति।
आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः॥८१॥

रक्ष॑साम॒प॒हत्या॑। स्फ्य॒स्य वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। उ॒वाच॒ हासि॑तो
दै॒वतः॑। ए॒ताव॑ती॒र्वा अ॒मुष्मि॑ल्लोक॒ आप॑ आसन्। याव॑तीः प्रोक्ष॑णी॒रिति॑।
तस्मा॑द्वृ॒ह्नीरा॒साद्याः॑। स्फ्यमु॒दस्य॑न्। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्या॒येत्। शु॒चैवैन॑म॒र्पय॑ति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह परा॒वती॒त्याहा॑हं द्वितीयः॑ हर॒तीति॑ परिगृ॒ह्णन्ति॑ दे॒वय॑ज॒नीं करो॑ति भवन्ति खनत्य॒करो॑तत्कृ॒त्वा र॑क्षो॒घ्नीर॑र्पयति॥-[९]

वज्रो॒ वै स्फ्यः॑। यद॒न्वश्च॑ धा॒रये॑त्। वज्रै॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत। पुर॒स्तात्ति॑र्यश्च॑

धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रैणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाः॑ स्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं भ्रातृव्यमपहृत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधायं वृश्चन्त्येवम्। हस्ताववं नेनित्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वायं। अथौ पाप्मनं एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वायं। अथौ पुरोरुचंमैवतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्रांऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्बर्हिषां प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीयं। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति

प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृक्षति सादयेदिध्मः पञ्च च॥

[१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपशुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वाग्मिन्द्रो वृत्रमहन्थसोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य
स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तर्गत्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि
मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्ट२ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः सम्माष्टि। सुवमग्रे। पुमा२ समेवाभ्यः स३श्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः कृताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यतै। अथो अग्राद्वा
 ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्रतीचीम्।
 दण्डमुत्तमतः। मूलैर्न मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरौ प्राञ्चुपरिष्ठाक्षोमानि।
 प्रत्यञ्च्यस्तात्॥४॥

स्रग्ध्यैषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृथ्स्रव्यः। आत्मा ध्रुवा।
 अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्यं।
 बाह्यतस्तनुवः शुभयति। तस्माञ्च्युमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति।
 य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मुज्याद्भवतीति प्रत्यञ्च्यस्ताम्माष्टि पञ्च च॥

[१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्। तेन वयः सहस्रवल्लशेन।
 सपलं नाशयामसि स्वाहेति स्रुञ्जसम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः।

रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रं स्तुल्यसम्मार्जनानि॥६॥

स्वनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो ऋगवाव योषां। दुर्भो वृषां। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजयां पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः सर्विदोहः॥७॥

यद्यैनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्विर्मार्जयित्वोत्करे न्यस्येत। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एतां हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः सम्भरन्। यदद्विर्मार्जयति। तेन शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्रमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्। यथ्स्तुल्यसम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्क्षे पशवो न रमन्ते।

अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्रेदर्दधति। नवदाव्यांसु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥१॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत। यतरस्मिन्^१त्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा^१। पशूनस्माकं मा हि^२सीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामैवानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्नौ^३ सुख्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हि^२सीः षट् च॥—[२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां^१ प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येत। प्रियं ज्ञाति^२ रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां पत्न्या समदन्दधीत।
 देशाद्वक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह।
 मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये
 सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। योक्रमेव युते।
 यमन्वास्तै। तस्यामुष्मिँल्लोके भवतीति योक्त्रेण। यद्योक्रमं। स योगः। यदास्तै। स
 क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति। आशिषः
 समृद्धौ। ग्रन्थिं ग्रंथ्रति। आशिषं एवास्यां परिं गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री
 पत्नी। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजयां
 पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नीं। यज्ञस्य धृत्या अशिथिलं भावाय।

सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुपं सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति।
ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजातौ। महीनां पयोऽस्योषधीनां रस इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया
इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥

[३]

घृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत।
तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि।
आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाया।
पत्यवैक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजातौ। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्निया
एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवैक्षते।
गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वायं। आहवनीयमभ्युद्भवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिः सायै। स्फास्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसिं सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरैवैतत्। धाम्नैधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमैवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वायं। अथाऽऽज्यवतीभ्यामप्यै रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णः हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्तै। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयौर्मामासा। जामि स्यात्।

यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उ॒त्पुनी॒यात्। छन्द॑साऽप उ॒त्पुना॒त्यजा॑मि॒त्वाय॑। अथो॑
 मि॒थुन॒त्वाय॑। सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। सा॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒तं मे॒ कर्मा॑सदि॒ति। सा॒वि॒तृ॒प्र॒सू॒तमे॒वास्य॑ कर्म
 भव॑ति। प॒च्छो गाय॑त्रि॒या त्रि॒ष्वमृ॑द्ध॒त्वाय॑। अ॒द्भिरे॒वौष॑धीः सं न॑यति। ओष॑धीभिः
 प॒शून्। प॒शुभि॑र्यज॑मानम्। शु॒क्रं त्वां शु॒क्रायां॒ ज्योति॑स्त्वा ज्योति॑ष्यर्चि॒स्त्वा-
 ऽर्चि॑षी॒त्याह॑ सर्व॒त्वाय॑। पर्या॑स्या अन॑न्तरा॒याय॑॥ २१॥

ईक्षत आहु शास्त्रे लोका देवता भवति पद चे॥

[४]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्यं॒स्यावका॑शम॒पश्य॑त्। तेना॒वैक्ष॑त।
 ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसुराः। य एवं वि॒द्वाना॒ज्यमे॒वेक्ष॑ते। भव॑त्यात्मनो॑। पराऽस्य
 भ्रात॑व्यो भवति। ब्र॒ह्मवा॑दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॒नान्यानि॑ हवी॑ ऽष्यभि॒घार॑यति॥ २२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैव न दग्धि
 घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमेवेक्षते। निमील्यावैक्षते।
 दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥ २३॥

छन्दा॑ऽसि॒ वा आ॒ज्यम्॑ । छन्दा॑ऽस्ये॒व प्री॑णाति । च॒तुर्जु॑ह्वां गृ॒ह्णाति॑ । च॒तुष्पादः॑
प॒शवः॑ । प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे । अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ । अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री । गाय॑त्रः प्रा॒णः । प्रा॒णमे॒व
प॒शुषु॑ दधाति । च॒तुर्ध्रु॑वायाम् ॥ २४ ॥

च॒तुष्पादः॑ प॒शवः॑ । प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्ठा॒प्तिं ति॑ष्ठति । य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः ।
आ॒तृ॒व्यदे॒वत्या॑प॒भृत् । च॒तुर्जु॑ह्वां गृ॒ह्ण॒भूयो॑ गृ॒हीयात् । अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृ॒ह्ण॒न्क॒नीयः॑ ।
य॒ज॒मा॒नायै॒व आ॒तृ॒व्यमु॑पा॒स्तिं करो॑ति । गौर्व॑ च॒तुर्जु॑ह्वां गृ॒ह्णाति॑ ।
तस्मा॑च्च॒तुष्पदी॑ ॥ २५ ॥

अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ । तस्मा॑द॒ष्टाश॑फा । च॒तुर्ध्रु॑वायाम् । तस्मा॑च्च॒तुः स्त॒ना ।
गामे॒व तथ्स॑ऽस्करोति । साऽस्मै॒ सऽस्कृ॑तेष॒मूर्जं॑ दु॒हे । य॒ज्ञुह्वां॑ गृ॒ह्णाति॑ ।
प्र॒या॒जे॒भ्यस्तत् । यदु॑प॒भृति॑ । प्र॒या॒जा॒न॒या॒जे॒भ्यस्तत् । सर्व॑स्मै॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञाय॑ गृ॒ह्यते॑ ।
य॒द्ध्रु॒वायामा॒ज्यम्॑ ॥ २६ ॥

अभिधायति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च ॥

आपो देवीरग्रेषुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव यज्ञं नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्यं यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हे हनिष्यन्निन्द्र आपौ वत्रे। आपो हेन्द्रं वत्रिरे। संज्ञामेवासामेतत्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निदेवेभ्यो निलायत। कृष्णौ रूपं कृत्वा। स वनस्पतीन्नाविशत्। कृष्णौऽस्याखरेष्ठौऽग्नयै त्वा स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुष्ट करोति। अथौ अग्रेरेव मेधमवं रुन्धे। वेदिंरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिर्रसि सुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः सुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिःरसाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनंल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः

सह सुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूर्यैः काल-
आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितृणाम्। ऊर्ध्व-
बर्हिषद्वा इति दक्षिणायै श्रोणरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरौ
बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्धौ।
अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति। तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा
भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रंसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राश्नमुद्गुं प्रत्यश्चमा-
यच्छति। तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपो-
ऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति।
प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपरुषा सम्मितम्। इयन्तं

गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥ ३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति।
ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैतन्स्वासस्थं करोति॥ ३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनन्तिदृश्नः स्तृणाति। प्रजयैवेनं पशुभिरनन्तिदृश्नं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्यरिं दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथ्स्वयं परिधीन्यरिं दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥ ३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणे इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षंसामपंहत्यै।

कस्याश्चिदभिंशस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा क्व इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति। ह्युमन्तः२
समिधीमहीत्याहु समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याहु वृद्धौ। विशो यन्त्रे
स्थ इत्याह। विशां यत्थै। उदीचीनाग्रे नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः२
रुद्राणामादित्यानाः२ सदांसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेने प्रस्तरः२ सादयति।
जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं
नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियैवैना नाम्ना सादयति। एता
असदन्धमुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः
सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै।
पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै।
तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्थ्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ते क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति पद च॥ [६]

अग्निना वै होत्रा॑। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये॑ समिध्यामानायानुब्रूहीत्याहु॑
 भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः।
 पुरुषस्याऽऽस्यै॑। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः।
 अर्धमासशः संवत्सर औप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनुयाजेभ्यः समिधमतिं शिनाष्टि। षट्ध्वसम्पद्यन्ते।
 षड्वा ऋतवः। ऋतून्वा प्रीणाति। वेदेनोपं वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः
 प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्यं स्रुवेणं
 प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत
 आरभते। अथौ प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिभिः
 सं मृड्हीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षंसामपंहत्यै। परिधीन्ध्वं माँष्टि। पुनात्यैवानन्। त्रिभिः सं माँष्टि।

त्र्यावृद्धिं यज्ञः। अथौ मेध्यत्वायं। अथौ एते वै देवाश्चाः। देवाश्चानेव तत्त्वं मांष्टि।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाधारमा घोरयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनौ वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव तदध्वर्युयज्ञं युनक्ति।
सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवंममसि वि
प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजयां पशुभिः प्रथयति। अग्ने
यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टौ। य एव देवानां यष्टौ। तस्मा एव नमस्करोति।
जुह्वेद्वाग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया
इत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू
मा वामवं क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्ताममित्याहाहि साये।
लोकं मे लोककृतौ कणुतमित्याह। आशिषमेवैतामा शांस्ते। विष्णोः

स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अंध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्धौ। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै। इन्द्रावान्ध्रस्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यजमानदेवत्या वै जुहुः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत। प्राण आघारः। यत्स इस्पृशयैत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। अस इस्पृशयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि माँऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्म सत्यं सुचरितम्।

अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति। ऋजुकर्म सत्ये सुचरिते भजति।
तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथायं शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः। आत्मा
ध्रुवा॥ ४७ ॥

आधारमाधार्य ध्रुवाः समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः
समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर
इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य
शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गमित्याह। ज्योतिरेवास्मा उपरिष्ठादधाति।
सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥ ४८ ॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पञ्चाद्वीर्याणीत्याहु भा इत्याह भुजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि

च॥ [७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्ब्रह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः। यदग्नीत्।
यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्ध्रस्ङ्क्षेत्। प्रमायुकः स्यात्।

पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥ ४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिष्यति। नास्य प्राणान्धसङ्करषति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्मुह्यसीनः। इडाया इडामा दधाति। हस्त्याः होत्रौ पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥ ५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गलावनाक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि घारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥ ५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयेत। पशवो वा इडा। तस्मात्सान्धारभ्यां। अध्वर्युणां च यजमानेन च। उपहृतः पशुमानसानीत्याह। उप होनौ ह्वयते होता। इडायै देवतानामुपहवे। उपहृतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥ ५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे। अथ वा एतद्व्युपहृतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव

बर्हिषदो मीमांस॑सा। यज॑मानं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ह॒विर्नो॑ निर्व॒पेति॑। नाह॑म॒भा॒गो
निर्व॑पस्यामीत्य॑ब्रवीत्॥५३॥

न मया॑ऽभा॒गयाऽनु॑वक्ष्य॒थेति॑ वा॒गब्र॑वीत्। नाह॑म॒भा॒गा पु॑रोनु॒वाक्या॑ भविष्यामीति॑
पु॒रोनु॒वाक्या॑। नाह॑म॒भा॒गा या॒ज्या भ॑विष्यामीति॑ या॒ज्या। न मया॑ऽभा॒गेन॑
वष॑ट्क॒रिष्य॒थेति॑ वष॒ट्कारः॑। यद्य॑ज॒मान॒भा॒गं नि॒धाय॑ पु॒रोडा॑शं ब॒र्हिष॑दं करोति॑।
ता॒ने॒व तद्भा॑गिनः करोति॑। च॒तु॒र्धा करो॑ति। च॒त॒स्रो दि॑शः। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति तिष्ठति॑।
ब॒र्ह॒िष॑दं करोति॥५४॥

यज॑मानो वै पु॒रोडा॑शः। प्र॒जा ब॒र्हिः। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॑ प्रतिष्ठापयति॑।
तस्मा॑द॒श्नाऽन्याः॑ प्र॒जाः प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्ति। मा॒से॒ना॒न्याः। अथो॑ ख॒ल्वाहुः॑। दक्षि॑णा
वा ए॒ता ह॑वि॒र्यज्ञ॒स्यान्त॑र्व॒द्यवं॑ रुध्यन्ते। यत्पु॑रोडा॒शं ब॒र्हिष॑दं करोतीति॑। च॒तु॒र्धा
क॑रोति। च॒त्वारो॒ ह्येते॑ ह॑वि॒र्यज्ञ॒स्य॒त्विजः॑॥५५॥

ब्र॒ह्मा हो॒ताऽध्व॑र्यु॒रग्री॑त्। तम॒भि मृ॑शेत्। इ॒दं ब्र॒ह्मणः॑। इ॒दं हो॒तुः। इ॒दम॑ध्व॒र्योः।

इदमग्रीध इति। यथैवादः सौम्यैऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्रीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा ह्यद्विः। अग्निमुखामेवद्विं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घोरयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणं ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रै। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वयवै। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्विविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीध्रसकृत्सकृत्सं मृद्धीत्याह। पराडिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतांर इत्याह। इषितः हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आशिषमेवैतामा

शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्स्वगा करोति। स्वस्तिमान्निषेभ्य इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बारहस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यव्यर्धुः प्रजातिर्ह्यते वेदाब्रवीद्वर्हिषदं करोत्युत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि च॥ [८]

अथ सुचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। प्राचीं जुहूमहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्यं सपलान् यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः सुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसा-

ऽनक्ति। अ॒क्तः रि॒हाणा॒ इत्या॑ह। ते॒जो वा आ॒ज्यम्। यज॑मानः प्र॒स्तरः।
यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु॒ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒वर्गं॑ लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॒क्ष्मि॒त्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑। आ॒प्याय॑न्ता॒माप॒ ओष॑धय॒
इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थे॒त्या॑ह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॒त्या॑ह। वृ॒ष्टिर्वै द्यौः।
वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॒द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मी॒यते। आ॒युष्या॑ अ॒ग्नेऽस्या॑यु॒र्मे
पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। याव॒द्वा अ॒ध्वर्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्य
चक्षु॑र्मी॒यते। चक्षु॑ष्या अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॒र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्म॑न्धत्ते। ध्रु॒वा-
ऽसी॒त्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रिधिं प॒र्यध॑त्या॒ इत्या॑ह॥६४॥

यथा॒यजु॑रे॒वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व प॑णिभिर्वी॒र्या॑मा॒ण इत्या॑ह। अ॒ग्नयं॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं

करोति। तन्तं ए॒तम॒नु॒ जोषं॑ भ॒रामी॒त्याह॑। स॒जा॒ता॒ने॒वा॒स्मा॒ अ॒नु॒का॒न्क॒रोति॑।
ने॒देष॑ त्वद॒प॒चे॒त॒या॒ता॒ इ॒त्या॒हा॒नु॒ख्या॒त्यै। य॒ज्ञ॒स्य॑ पा॒थ॒ उ॒प॒ स॒मि॒त॒मि॒त्या॒ह॑।
भू॒मान॑मे॒वो॒पैति॑। प॒रि॒धी॒न्प्र॒ हर॑ति। य॒ज्ञ॒स्य॑ स॒मि॒ष्ट्यै॑॥६५॥

सु॒चौ सं प्र॒स्ना॑व॒यति॑। य॒दे॒व तत्र॑ कू॒रम्। तत्ते॒न॑ श॒म॒यति॑। जु॒ह्वामु॑प॒भृ॒तम्।
य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृ॒त्। य॒ज॒मा॒ना॒यै॒व भ्रा॒तृ॒व्य॒मु॒प॒स्ति॑
क॒रोति॑। स॒ं॒स्ना॒व॒भा॒गाः स्थे॒त्या॒ह॑। व॒स॒वो॒ वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॒ं॒स्ना॒व॒भा॒गाः।
तेषां॑ त॒द्भा॒ग॒धे॒यम्॑॥६६॥

ता॒ने॒व ते॒न॑ प्री॒णा॒ति। वै॒श्व॒दे॒व्य॒र्चा। ए॒ते हि वि॒श्वे॑ दे॒वाः। त्रि॒ष्टु॒ग्भ॒वति॑। इ॒न्द्रि॒यं वै
त्रि॒ष्टु॒क्। इ॒न्द्रि॒य॒मे॒व य॒ज॒मा॒ने द॒धा॒ति। अ॒ग्ने॒र्वा॒म॒प॒न्न॒गृ॒ह॒स्य॑ स॒द॒सि सा॒द॒या॒मी॒त्या॒ह॑।
इ॒यं वा अ॒ग्नि॒र॒प॒न्न॒गृ॒हः। अ॒स्या ए॒वै॒ने स॒द॒ने सा॒द॒य॒ति। सु॒म्रा॒यं सु॒मि॒नी सु॒म्रे मां॑
ध॒त्त॒मि॒त्या॒ह॑॥६७॥

प्र॒जा वै प॒श॒वः सु॒म्रम्। प्र॒जा॒मे॒व प॒शू॒ना॒त्म॒न्ध॒त्ते। धृ॒रि धृ॒र्यौ पा॒त॒मि॒त्या॒ह॑।

जायापत्योर्गोपीथायं। अग्रेऽदब्धायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरैवैतत्।
 पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ठै पाहि दुर्द्वान्यै पाहि
 दुश्चरितादित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा-
 योनिः३ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधायं फलीकरणहोमं जुहोति।
 अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं
 दधाति। अथो अतिरिक्तैर्नैवातिरिक्तमात्वाऽवं रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां
 वेदेनान्वविन्दन्। वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं
 बिभर्ति भुवंनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्तात्स्तम्बयजुषो वेदेन
 वेदिः२ सम्मार्ष्ट्यनुवित्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवंतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि
 श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्।

वेदः होताऽऽहवनीयाँश्चतुर्णन्नैति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्थमासात्। तत्
सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्।
यो यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा
गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत् एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्वा इत्याहु समिष्टे भागधेयन्धत्तमित्याहु वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्यै लभते
यजमानः॥ [१]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्चते। पापीयान्भवति।
यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्चते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः।
इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्यां करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्मे सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आशिषमेवैतामा शांस्ते पूर्णपात्रे। अन्तर्तोऽनुष्टुभौ। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतित्तिष्ठतं पत्न्यै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रतित्ति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रतित्ति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽक्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पत्नीं सहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेतं एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सुवितृप्रभूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्टं एकं च॥

[१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेदं विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदौ नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपंगूहति। अप्रतिवादिन एवैनाङ्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सञ्शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमुच्छतु यं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्यैन हविषा। इन्द्र एणं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाः अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्विवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समीभ्य इति। त्रिवृद्धा

ए॒ष वज्रो॒ ब्रह्म॑णा॒ स॒शितः॑। शु॒चै॒वैनं॑ वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ निर्णु॒द्य। वज्रेण॑
 ब्रह्म॑णा स्तृणुते। ह॒तोऽसा॑वधिष्मामु॒मित्या॑ह॒ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्तं॑ ध्यायेत्।
 शु॒चै॒वैनं॑मर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिग्या अथ सुचौ यो वा अयथादेवतं
 परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवंससतिः॥७९॥
 प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्ध्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मनैः क्लीबम्। आक्रयायायोगम्। कामाय पुःश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीतायं सूतम्। नृत्तायं शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्मायं रेभम्। नरिष्टायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपायं मणिकारम्। शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्युवै मृगयुम्। अन्तकाय श्वनिताम्॥३॥

सन्धयै जारम्। गेहायौपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्।
अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै
पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्ठम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्रायं दुर्मदम्। प्रयुध्य
उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो ब्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवैभ्यः कितवम्।
इर्यताया अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानैभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उत्सादेभ्यः कुजम्। प्रमुदै वामनम्। द्वार्यः स्नामम्। स्वप्नायान्धम्। अधर्माय
बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्घायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्जिनम्।
उपशिक्षायां अभिप्रश्जिनम्। मर्यादायै प्रश्जविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय
सङ्गहीतारम्। बलायानुचरम्। भृङ्गै परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या
अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभायां आग्नेयम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेक्तारम्॥ ब्रध्नस्य
विष्टपाय पात्रनिर्णोगम्। देवलोकाय पेशितारम्॥ मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्॥
सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारम्॥ अवर्त्य वधायोपमन्थितारम्॥ सुवर्गाय लोकाय
भागदुधम्॥ वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायांश्चपम्। पुष्टै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्।
वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्॥ कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्।
श्रेयसे वित्तधम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवैऽयस्तापम्। क्रोधाय निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कूलविकूलाभ्यां
त्रिस्थिनम्॥ योगाय योक्तारम्॥ क्षेमाय विमोक्तारम्॥ वर्षेषु मानस्कृतम्।
शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकाम्। संवत्सराय पर्यारिणीम्। परिवत्सराया-
विजाताम्। इदावत्सरायापस्कद्धरीम्। इद्वत्सरायातीत्वरीम्। वत्सराय

विज॑र्ज॒राम्। सं॒व॒त्स॒राय॒ प॒लि॒क्रीम्। व॒नाय॒ वन॑पम्। अ॒न्य॒तोर॑ण॒याय॒ दा॒व॒पम्॥११॥
 स॒रौ॒भ्यो धै॒वरम्। वेश॑न्ता॒भ्यो दा॑शम्। उ॒प॒स्था॒वरी॑भ्यो बै॒न्दम्। न॒ङ्गु॒लाभ्यः
 शौ॒ष्क॒लम्। पा॒र्याय॒ कै॒वर्तम्। अ॒वा॒र्याय॒ मार्गा॑रम्। ती॒र्थेभ्य॑ आ॒न्दम्। वि॒षमे॑भ्यो
 मै॒ना॒लम्। स्व॒नै॒भ्यः पर्ण॑कम्। गु॒हा॒भ्यः कि॑रा॒तम्। सा॒नु॒भ्यो ज॑म्भ॒कम्। प॒र्व॒ते॒भ्यः
 कि॒म्पू॒रुष॑म्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॒या ऋ॒तु॒लम्। घो॑षाय॒ भ॒षम्। अ॒न्ताय॒ बहु॑वा॒दि॒नम्। अ॒न॒न्ताय॒ मू॒कम्।
 म॒ह॒से वी॑णा॒वा॒दम्। क्रो॑शाय॒ तू॒ण॒व॒ध॒मम्। आ॒क्र॒न्दाय॑ दु॒न्दु॒भ्याघा॑तम्। अ॒व॒र॒स्प॒राय॑
 शङ्ख॑ध॒मम्। ऋ॒भु॒भ्यो॒जिन॑स॒न्धाय॑म्। सा॒ध्ये॒भ्यश्च॑र्म॒म्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सायै॑ पौ॒ल्क॒सम्। भू॒त्यै जा॑गर॒णम्। अ॒भू॒त्यै स्व॑प॒नम्। तु॒लायै॑ वा॒णि॒जम्।
 वर्णा॑य॒ हि॒रण्य॑का॒रम्। वि॒श्वे॒भ्यो दे॒वेभ्यः॑ सि॒ध्म॒लम्। प॒श्चाद्दो॑षाय॑ ग॒ला॒वम्। ऋ॒त्यै
 जन॑वा॒दि॒नम्। व्यृ॒द्धा अप॑ग॒ल्भ॑म्। स॒श॒राय॑ प्र॒च्छि॒दम्॥१४॥

ह॒साय॑ पु॒श्च॒लूमा ल॑भ॒ते। वी॒णा॒वा॒दं ग॑ण॒कं गी॒ताय॑। या॒द॒से शा॑बु॒ल्याम्। न॒र्माय॑

भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रांमण्यं पाणिसङ्घातं नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय
तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदर्शम्। द्वापराय
बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्।
पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गौविकर्तम्।
क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं मां सं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽसलम्। वायवै चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय
वः शनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः
किलासम्। अहं शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपां व्यानमुदानं समानं तान् वायवै। सूर्याय
चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्यसलम्।

अतिशुक्लमतिकृष्णम्।

अतिस्लक्ष्णमतिलोमशम्।

अतिकिरिटमतिदन्तुरम्।

अतिभिर्मिर्मिमतिमेषम्। आशायै जामिम। प्रतीक्षायै कुमारिम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उध्मादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश
प्रतिश्रुत्कायै बीभृसायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारिम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

सत्यं प्रपद्ये। ऋतं प्रपद्ये। अमृतं प्रपद्ये। प्रजापतेः प्रियां तनुवमनार्तां प्रपद्ये।
इदमहं पञ्चदशेन वज्रेण। द्विषन्तं भ्रातृव्यमव कामामि। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं
द्विष्मः। भूर्भुवः सुवं। हिम्॥१॥

सत्यं दश॥

[१]

प्र वो वाजां अभिद्यंवः। हविष्मन्तो घृताच्यां। देवाञ्जिगति सुम्रयुः। अग्न आर्याहि
वीतयै। गुणानो हव्यदांतये। नि होतां सथ्सि बृहहिषि। तं त्वां समिद्धिरङ्गिरः।
घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छौचा यविष्म। स नः पृथुः श्रवाय्यम्॥२॥

अच्छां देव विवाससि। बृहदग्ने सुवीर्यम्। ईडेन्यो नमस्यस्तिरः। तमांसि
दग्शतः। समग्निरिध्यते वृषा। वृषो अग्निः समिध्यते। अश्वो न देववाहनः। तं
हविष्मन्त ईडते। वृषणं त्वा वयं वृषन्। वृषाणः समिधीमहि॥३॥

अग्ने दीद्यतं बृहत्। अग्निं दूतं वृणीमहे। होतारं विश्ववेदसम्। अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम्। समिध्यमानो अध्वरे। अग्निः पांवक ईड्यः। शोचिष्केशस्तमीमहे। समिद्धो अग्न आहुत। देवान् यक्षि स्वध्वर। त्वः हि हव्यवाडसि। आ जुहोत दुवस्यत। अग्निं प्रयत्यध्वरे। वृणीध्वः हव्यवाहनम्। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्विसेष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रवाय्यमिधिमृह्यसि सप्त च॥

[२]

अग्ने महाः असि ब्राह्मण भारत। असावसौ। देवेद्धो मन्विद्धः। ऋषिष्टुतो विप्रानुमदितः। कविशस्तो ब्रह्मसः शितो घृताहवनः। प्रणिर्यज्ञानाम्। रथीरध्वराणाम्। अतूर्तो होता। तूर्णिरहव्यवाद। आस्पात्रं जुहुर्देवानाम्॥५॥

चमसो देवपानः। अराः इवाग्ने नेमिर्देवाः स्त्वं परिभूरसि। आ वह देवान् यजमानाय। अग्निमग्न आवह। सोममावह। अग्निमावह। प्रजापतिमावह। अग्नीषोमावावह। इन्द्राग्नी आवह। इन्द्रमावह। महेन्द्रमावह। देवाः आज्यपाः

आव॑ह। अ॒ग्निः॑ हो॒त्राया॑व॒ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा॒ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑
च यज॑ जा॒तवे॑दः॥६॥

दे॒वाना॑मिन्द्र॒मा व॑ह षट् च॥

[३]

अ॒ग्निर्हो॒ता वे॒त्वग्निः॑। हो॒त्रं वै॒तु प्रा॒वित्र॑म्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑।
घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒चमा॑स्य॒स्व। दे॒वायु॑वं वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डांम॑है दे॒वाः ई॒डे॒न्यान्।
नम॑स्याम॑ नम॒स्यान्। यजा॑म य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अ॒ग्निर्हो॒ता न॑व॥

[४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु। तनू॑नपा॒दग्न॑ आ॒ज्य॑स्य वेतु। इ॒डो अ॒ग्न
आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु। ब॒र्हिर्ग॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वेतु। स्वाहा॑ऽग्निम्। स्वाहा॑ सोमम्। स्वाहा॑-
ऽग्निम्। स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॑ऽग्नीषो॒मौ। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहे॑न्द्रम्। स्वाहा॑
महे॑न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॒ज्य॑पान्। स्वाहा॑ऽग्निः॑ हो॒त्राञ्जु॑षाणाः। अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वि॒यन्तु॥८॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी प॑ञ्च च॥

[५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घ॒नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॒प॒न्यया॑। स॒मि॒द्धः शु॒क्र आ॒हुतः॑। जु॒षा॒णो
अ॒ग्नि॒राज्य॑स्य वेतु। त्व॑ सौ॒मा॒सि स॒त्प॒तिः। त्व॑ रा॒जो॒त वृ॒त्रहा॑। त्वं भ॒द्रो अ॒सि
ऋ॒तुः। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒लेन॑ जन्म॒ना। शु॒भ्मान॑स्तनुव॑
स्वाम्। क॒विर्वि॒प्रेण॑ वावृ॒धे। जु॒षा॒णो अ॒ग्नि॒राज्य॑स्य वेतु। सोमं॑ गी॒र्भि॒ष्वा व॒यम्।
व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॑ आ॒वि॒श। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्य॑स्य ह॒विषो॑
वेतु॥१॥

स्वा॑ षट् चे॥

[६]

अ॒ग्नि॒र्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। प॒तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाः रे॒ताः॑ सि जि॒न्वति॑।
भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॑सश्च ने॒ता। य॒त्रां नि॒यु॒द्धिः स॒च॒से शि॒वाभिः॑। दि॒वि म॒र्धानं॑ दधिषे
सु॒व॒र॒षाम्। जि॒ह्वा॒म॒ग्रे च॒कृषे॑ ह॒व्यवा॒हम्। प्र॒जाप॑ते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॒तानि॑
परि॑ ता ब॒भूव। य॒त्का॒मास्ते॑ जहु॒मस्तं॑ नौ अस्तु॥१०॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॒द पु॒त्रः पि॒तरः॑ स मा॒तरम्। स सू॒नुर्भु॒व॒श्च

भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षः स सुवः। स विश्वा भुवौ अभवत्स आभवंत।
अग्नीषोमा सर्वदसा। सहूती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि
रोचनानि। अग्निश्च सोम सकृत् अधत्तम्॥११॥

युवः सिन्धुः रभिश्स्तेरवद्धात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना
दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्छेति प्रवीर्यम्। श्वथं दधुत्रमुत संनोति वाजम्।
इन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरः। सहस्तमा सहसा
वाजयन्ता। एन्द्रं सानसिः रयिम्॥१२॥

सजित्वानः सदासहम्। वरषिष्ठमृतये भर। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते
शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्।
महाः इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाः इव। स्तोमैर्वथ्सस्यं वावृधे। महाः
इन्द्रो नृवदाचरषणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियं गवावृधे वीर्याया। उरुः पृथुः सुकृतः

कर्तृभिर्भूत। पिप्रिहि देवाः उ॒शतो यवि॑ष्ठ। वि॒द्वाः ऋ॒तूः र॒क्त॒तु॒पते॒ यजे॒ह। ये दै॒व्याः
ऋ॒त्वि॒ज॒स्तेभि॑रग्रे। त्वः हो॒तॄणा॒मस्या॑यि॒ष्ठः। अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अ॒या॒ङ्गि॒रग्रेः
प्रि॒या धामा॑नि। अ॒या॒त्स्मो॑म॒स्य प्रि॒या धामा॑नि॥१४॥

अ॒या॒ङ्गि॒रग्रेः प्रि॒या धामा॑नि। अ॒या॒द्वा॒जाप॑तेः प्रि॒या धामा॑नि। अ॒या॒ङ्गि॒रग्रे॑म॒योः
प्रि॒या धामा॑नि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्रा॒ग्नि॒योः प्रि॒या धामा॑नि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्र॒स्य प्रि॒या धामा॑नि।
अ॒या॒ण॒महे॒न्द्र॒स्यं प्रि॒या धामा॑नि। अ॒या॒ङ्गि॒वाना॑मा॒ज्य॒पानां प्रि॒या धामा॑नि।
य॒क्ष॒द॒ग्नेर॑होतुः प्रि॒या धामा॑नि। य॒क्ष॒श्च॒वं म॑हि॒मान॑म्। आ॒य॒ज॒तामे॒ज्या इ॒षः।
कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षता॑ः ह॒विः। अ॒ग्ने य॒दद्य॑ वि॒शो अ॒ध्व॒रस्य॑
होतः। पा॒व॒क शो॑चे वे॒ष्ट्वः हि य॒ज्वा। ऋ॒ता य॒जासि॑ म॒हिना॑ वि॒यङ्गः॑। ह॒व्या व॑ह
यवि॑ष्ठ॒ या ते॒ अद्य॑॥१५॥

अ॒स्त्व॒धत्तुः र॒यिं च॑र्यणि॒प्राः सो॑म॒स्य प्रि॒या धामा॑नीषः प॒द्व॥

[७]

उ॒प॒हूतः र॑थन्त॒रः स॒ह पृथि॑व्या। उ॒प॒ मा र॑थन्त॒रः स॒ह पृथि॑व्या ह॒यता॑म्।
उ॒प॒हूतं॑ वा॒मदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण। उ॒प॒ मा वा॑मदे॒व्यः स॒हान्तरि॑क्षेण ह॒यता॑म्।

उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः।
 उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा
 ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता।
 उपहूतेडाँ। उपो अस्मा२ इडाँ ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडाँ। मानवी घृतपंदो
 मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्यां अर्घ्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपतिं
 वर्धन्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतोऽयं यज्ञमानः।
 उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूतः। भूयसि हविष्करणे उपहूतः। दिव्ये धामन्नुपहूतः।
 इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूतः। विश्वमस्य प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य
 प्रियस्योपहूतस्योपहूतः॥१८॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूत२ हविष्करणे उपहूतश्चत्वारि च॥

देवं ब॒र्हिः। व॒सुव॑नै॒ वसु॑धेयस्य वेतु। दे॒वो न॑राशः॒ सं। व॒सुव॑नै॒ वसु॑धेयस्य
वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्र॒वि॒णा म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी हो॑ता।
होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्। अ॒ग्ने या॒न्दे॒वानया॑द्। या॒ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑न्ध॒सत।
ता॒ सं॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॒माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्। स्वि॒ष्ट॒कृ॒च्चा॒ग्ने हो॑ता-
ऽभूः॑। व॒सुव॑नै॒ वसु॑धेयस्य नमोवा॒के वी॑हि॥११॥

अपिप्रेः पञ्च च॥

[१]

इ॒दं द्या॑वापृथि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्धं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त न॑मोवा॒कम्। ऋ॒ध्यास्मै॑
सू॒क्तो॒च्यम॑ग्ने। त्व॒ सू॒क्तवा॑ग॒सि। उ॒प॒श्रि॒तो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओ॒म॑न्वती ते॒ऽस्मिन्
य॒ज्ञे य॑ज॒मान॒ द्यावा॑पृथि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्ग॒ये जी॒रदा॑नू। अ॒त्र॒सू अ॑प्र॒वेदे। उ॒रुग॑व्यूती
अ॒भयं॑ कृतौ॥२०॥

वृ॒ष्टि॒द्या॒वा री॒त्या॒पा। श॒म्भु॒वौ म॒योभु॒वौ। ऊ॒र्ज॑स्वती च॒ प॒य॑स्वती च। स॒प॒च॒र॒णा
च॑ स्व॒धि॒च॒र॒णा च॑। तयो॑रा॒वि॒दि। अ॒ग्नि॒रि॒द॒ ह॒वि॒र॒जुष॑त। अ॒वी॒वृ॒ध॒त॒ महो॑

ज्यायौऽकृत। सोमं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायौऽकृत। अग्निरिदं हविरंजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायौऽकृत। प्रजापतिरिदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायौऽकृत। अग्नीषोर्माविदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायौऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदं हविरंजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायौऽक्राताम्। इन्द्रं इदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायौऽकृत। महेन्द्र इदं हविरंजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायौऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायौऽकृत। अग्निर्होत्रेणेदं हविरंजुषत। अवीवृधत महो ज्यायौऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमार्याम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयौ हविष्करणमा शास्ते। दिव्यं धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन हविषाऽऽशास्ते। तदश्यात्तदध्यात्। तदस्मै देवा

रांसन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो द्यावापृथिवी अहंसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥२४॥

अभ्यं कृतावकृताग्निर्दि२ हविरजुषत महेन्द्र इदं हविरजुषत सजातवनस्यामा शास्ते वीतं च त्रीणि च॥—[१०]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छुं योरष्टौ॥—[११]

आप्यायस्व सन्तै। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरंवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजंसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत। उत गा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी राद। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामृत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यंजतामृतावा। वयमुं त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने

अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थुरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा-
सः शिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ चे॥

[१२]

उपहूतः रथन्तरः सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरः सह पृथिव्या ह्वयताम्।
उपहूतं वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्।
उपहूतं बृहत्सह दिवा। उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः।
उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा
ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूता(४)हो। इडोपहूता।
उपहूतेडौ। उपो अस्माः इडौ ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडौ। मानवी घृतपदी
मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नी-

वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना।
 इन्द्राणीवाऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहृता। भूयसि
 हविष्करणे उपहृता। दिव्ये धामन्नुपहृता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति
 तस्मिन्नुपहृता। विश्वमस्याः प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहृतस्योपहृता॥३०॥

सहर्षभा हयतामुपहृत* सुपुत्रा षट्॥

[१३]

सत्यं प्रवोऽग्रे महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहृतं देवं बर्हिरिदं द्यावापृथिवी तच्छुं योरा
 प्यायस्वोपहृतन्नयोदश॥१३॥

सत्यं वय* स्याम वृष्टिर्द्यावा त्रि*शत्॥३०॥

सत्यमुपहृता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्विणेह
धत्तात्। यद्वा क्षयौ मातुरस्या उपस्थौ। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्मृथिव्या अधि।
सुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म
वन्वानो अजरः सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमिति बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊषुण ऊतयै।
तिष्ठा देवो न संविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्विविह्वयामहे।
ऊर्ध्वो नः पाह्यः हंसो नि केतुनौ। विश्वः समन्त्रिणन्दह। कृधी न ऊर्ध्वं च रथाय
जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्वाम्। समर्थ आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा
अपसौ मनीषा। देवया विप्र उदियति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्।

स उ श्रेयान्भवति जायमानः। तं धीरांसः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा
 देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिग्स्वाहुतः। अशिर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तं
 सबाधौ यतः स्तुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुर्ग्रिमृतयै। त्वं वरुण उत
 मित्रो अंग्रे। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसुं सुषणनानि सन्तु। यूयं पात
 स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥

[१]

होतां यक्षदग्निं स॒मिधां सुष॒मिधा॒ समिद्धं॑ नाभां पृथि॒व्याः संङ्ग॑थे वा॒मस्य॑।
 वर्ष्म॑न्दि॒व इ॒डस्प॒दे वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होतां यक्ष॑त्तनू॒पात॑मदि॒तेर्गर्भं॑
 भुव॑नस्य गो॒पाम्। मध्वा॑द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ दे॒वयाना॑न्पथो अ॒नक्तु॑ वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒
 होत॑र्यजं। होतां यक्ष॑न्नराशः सं नृ॒शस्त्रं॑ नृ॒ः प्र॑णे॒त्रम्। गोभि॑र्वपावा॒न्ध्याद्वीरैः॑
 शक्ती॑वा॒न्नथैः॑ प्रथमया वा हि॒रण्यैश्च॒न्द्री वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं। होतां
 यक्ष॑दग्निमि॒ड ई॒डितो॑ दे॒वो दे॒वा आ॑व॒क्षद्भूतो॑ ह॒व्यवा॑डमूरः। उपे॒मं य॒ज्ञमु॒पेमां॑

दे॒वो दे॒वहू॑तिमवतु वे॒त्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒। होतां॑ यक्षद्व॒रुहिः॑ सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदा
अ॒स्मिन् यज्ञे॒ वि च प्र च॑ प्रथताः॒ स्वास॑स्थं दे॒वेभ्यः॑। ए॒मेन॑दद्य॒ वस॑वो रु॒द्रा
आ॒दि॒त्याः सं॒दन्तु॒ प्रिय॑मिन्द्र॒स्यास्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒॥ ४॥

होतां॑ यक्षद्व॒रुः ऋ॒ष्याः क॑व॒ष्यो कौ॑षधावनीरु॒दाता॑भी॒र्जिता॑ वि॒पक्षौ॑भिः
श्रय॑न्ताम्। सु॒प्राय॑णा अ॒स्मिन् यज्ञे॒ विश्र॑यन्तामृ॒तावृ॑धौ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒।
होतां॑ यक्षदु॒षासान॑क्तां बृ॒हती॒ सुपे॑शसा नृः॒ पति॑भ्यो योनिं कृ॒ण्वाने॒।
सः॒ स्मय॑माने॒ इन्द्रे॑ण दे॒वैरे॑दं ब॒रुहिः॑ सी॒दतां॑ वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒। होतां॑
यक्षद्वै॒व्या होता॑रा मन्द्रा पो॒तारा क॒वी प्रचै॑तसा। स्वि॒ष्टम॒द्यान्यः॑ क॒रदि॑षा
स्व॒भिर्गू॑र्तमन्य ऊ॒र्जा संत॑वसेमं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॒ धत्तां॑ वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒।
होतां॑ यक्षत्ति॒श्रो दे॒वीर॑पसा॒मप॑स्तमा अ॒च्छि॒द्रम॒द्येद॑मप॒स्तन्वता॑म्। दे॒वेभ्यो॑
दे॒वीर्दे॒वमपौ॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॑र्यजं॒। होतां॑ यक्ष॒त्वष्टा॑रमि॒च्छुम॑पा॒कं रे॒तोधां॑
वि॒श्रव॑सं यशो॒धाम्। पु॒रुरूप॑मका॒मक॑र्शनः॒ सु॒पोषः॒ सु॒पोषः॒ स्या॒थ्सु॒वीरो॑

वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो जोष्टारः
शशमन्नरः। स्वदाथस्वधितिरऋतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाङ्मेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षदग्निः स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानाः
स्वाहा स्वाहाकृतीनाः स्वाहा हव्यसूतीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्थस्वाहा-
ऽग्निः होत्राङ्गुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं चत्वारिं च (अग्निन्तनूपातन्नराशः समग्निमिड
ईडितो बुरहिर्दुर उपासान्क्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु
होतर्यजं॥)॥

[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यंजसि जातवेदः। आ च वह
मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कुविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्।
मध्वा समञ्जस्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं
नः। नराशः समस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्थाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान ईड्यो

वन्द्यंश्च। आयाह्यग्रे वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यहु होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशां पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीद्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती मुरुक्मे। अधि श्रियः शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतांरा प्रथमा सुवाचा। मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्वै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशां दिशन्तां। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडां मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदः स्योनम्। सरस्वती स्वपंसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपि शङ्खुवनानि विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्यां समञ्जन्। देवानां पाथं ऋतुथा हवीःषि। वनस्पतैः

शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत
यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यतस्य वाचि। स्वाहाकृतं
हविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यज्ञे च विद्वानष्टौ च॥

[३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सम्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः।
परित्रिविष्टपध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः
कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषैः॥११॥

अग्निर्होता नो नव॥

[४]

अजैदग्निः। असंनद्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाँद। प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः
कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदष्टौ॥

[५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरंभध्वम्। उपनयत मेध्या दुरं। आशासाना

मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मां अग्निं भरत। स्तृणीत बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्।
 अनुं पिता। अनुं भ्राता सगर्भ्यः। अनुं सखा सयूथ्यः। उदीचीनाः अस्य पदो
 निधेतात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्वसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्।
 पृथिवीः शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छेतात्। पुरा नाभ्यां अपिशसौ
 वपामुत्खिंदतात्। अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसां
 बाहू॥१४॥

शूला दोषणीं। कश्यपेवाः सौ। अच्छिद्रे श्रोणीं। कवषोरू स्नेकपर्णाष्टीवन्तां।
 षड्विंशतिरस्य वङ्ग्यः। ता अनुष्मोच्यावयतात्। गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात्।
 ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्त्रा रक्षः सः सृजतात्। वनिष्ठमस्य मा
 राविष्टा॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रवितारवच्छमितारः। अधिगो शमीध्वम्।

सुशमिं शमीध्वम्। शमीध्वमग्निगो। अग्निगुश्चापापश्च। उभौ देवानां शमितारौ।
ताविमं पशूँ श्रपयतां प्रविद्धाँसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धृत्ताद्वाहू मा गविष्ट तथातथा॥

[६]

जुषस्वं सप्रथंस्तमम्। वचौ देवप्संरस्तमम्। हव्या जुह्वान आसनि। इमं नो
यज्ञममृतैषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदंसो घृतस्य।
होतः प्राशान प्रथमो निषद्या। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्रोतन्ति मेदंसः।
स्वधर्मं देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यँ स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने विप्राय सन्त्या ऋषिः श्रेष्ठः
समिध्यसे। यज्ञस्यं प्राविता भव। तुभ्यँ श्रोतन्त्यग्निगो शचीवः। स्तोकासौ अग्ने
मेदंसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते
मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्रोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि।
प्रति तान्देवशोर्विहि॥१८॥

देववीतय उद्भूतर्त्तणीं च॥

[७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्नमोभिरग्रे अर्वाक। युवः
राधोभिरकंवेभिरिन्द्र। अग्रे अस्मे भंवतमुत्तमेभिः। होतां यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य
वपाया मेदसः। जुषेताः हविः। होतर्यजं। विह्वल्यन्मनसा वस्यं इच्छन्।
इन्द्राग्नी ज्ञास उत वां सजातान्॥११॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मध्यम्। स वां धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होतां
यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेताः हविः। होतर्यजं। त्वामीडते अजिरं दृत्याया।
हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बर्गहिरग्रे। अहान्यस्मै सुदिना
भवन्तु। होतां यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषताः हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातानुशिन्धे च॥

[८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा
सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद्वा रश्मीः रिति नाधमानाः। पितृणाः

शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं धिषणाया उपस्थौ।
अग्निं सुदीतिः सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेदं जातवेदः। त्वां द्यूतमरुतिः
हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे चे॥

[१]

त्वः ह्यग्ने प्रथमो मनोतां। अस्या धियो अभवो दस्महोतां। त्वः सौ
वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्वै। अथा होता न्यसीदो यजीयान्।
इडस्पद इषयनीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो
अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं जागृवांसो अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहां दीदिवांसम्। पदं देवस्य
नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्। नामानि चिदधिरे यज्ञियांनि।
भद्रायां ते रणयन्त सन्दष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वः रायं उभयांसो
जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सप॒र्ये॒ण्यः स प्रि॒यो वि॒क्ष्व॒ग्निः। हो॒ता म॒न्द्रो निष॑सादा य॒जी॒यान्। तं त्वा॑ व॒यं
द॒म आ दी॒दि॒वाः स॒मम्। उ॒प॒जु॒बा॒धो न॑म॒सा स॑दे॒म। तं त्वा॑ व॒यः सु॒धि॒यो न॑व्य॒मग्ने॑।
सु॒म्ना॒य॒वं ई॒महे दे॒व॒यन्तः॑। त्वं वि॒शो अ॒न॒यो दी॒द्यानः॑। दि॒वो अ॒ग्ने बृ॒ह॒ता रो॑च॒नेन॑।
वि॒शां क॒विं वि॒श॒प॒तिः॑ श॒श्व॒ती॒नाम्। नि॒तो॒शनं॑ वृष॒भं च॑र्ष॒णी॒नाम्॥२४॥

प्रे॒ती॒ष॒णि मि॒ष॒य॒न्तं पा॒व॒कम्। रा॒ज॒न्त॒म॒ग्निं य॑ज॒तः र॑यी॒णाम्। सो अ॒ग्न ई॒जे
श॒श॒मे च॒ म॒र्तः। य॒स्त आ॒न॒ट्स्मि॒धा ह॒व्य॒दा॒तिम्। य आ॒हु॒तिं परि॑ वे॒दा न॑मो॒भिः।
वि॒श्वे॒त्स॒वा॒मा द॑ध॒ते त्वो॑तः। अ॒स्मा उ॑ ते म॒हि म॒हे वि॒धे॒म। न॑मो॒भि॒र॒ग्ने स॒मि॒धो॒त
ह॒व्यैः। वे॒दी॒सू॒नो स॒ह॒सो गी॒र्भि॒रु॒क्थैः॑। आ ते॒ भ॒द्रा॒याः सु॒मतौ॑ य॒ते॒म॥२५॥

आ य॒स्त॒त॒न्य रो॑द॒सी वि॒भा॒सा। श्र॒वो॒भिश्च॑ श्र॒व॒स्य॑स्तरु॒त्रः। बृ॒ह॒द्भि॒र्वा॒जैः
स्थ॒वि॒रे॒भि॒र॒स्मे। रे॒वा॒द्भि॒र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि॒ भा॑हि। नृ॒व॒द्व॒सो स॒द॒मि॒द्धे॒ह्य॒स्मे। भू॒रि॒तो॒का॒य
त॒न॒या॒य प॒श्वः। पूर्॒वी॒रि॒षो बृ॒ह॒ती॒रा॒रे अ॒घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्र॒व॒सा॒नि स॑न्तु।
पु॒रू॒ण्य॒ग्ने पु॒रु॒धा त्वा॒या। व॒सू॒नि रा॒ज॒न्व॒सु॒ता॒ते अ॒श्याम्। पु॒रू॒णि हि त्वे॑ पु॒रु॒वा॒र
स॑न्ति। अ॒ग्ने व॒सुं वि॒ध॒ते रा॒ज॒नि॒त्वे॥२६॥

जायवा॑सो अनु॒यन्मानु॑षाणाञ्च॒रणी॑नां य॒तेमा॒श्यान्दे॒ च॥

[१०]

आभ॑रत॒ः शि॒क्षतं॑ वज्रबाहू। अ॒स्मा॒ः इन्द्रा॑ग्री अव॒तः॑ शर्ची॑भिः। इ॒मे नु ते
र॒श्मयः॑ सूर्य॑स्य। येभिः स॒पित॑त्वं पि॒तरौ न॒ आय॑न्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्री। छा॒गस्य
ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्या। म॒ध्यतो॑ मे॒द् उद्ध॑तम्। पु॒रा पौ॒रुषे॒य्या गृ॒भः।
घ॒स्ता॒न्नू॒नम्॥२७॥

घा॒से अ॑ज्राणां य॒वंस॑प्रथ॒मानाम्। सु॒म॒त्क्ष॑राणा॒ः श॒तरु॑द्रि॒याणाम्। अ॒ग्नि॒ष्वा॒त्ता॒नां
पी॒वो॒पव॑सनानाम्। पा॒र्श्वतः॑ श्रौ॒णितः॑ शि॒ताम॑त उ॒ध्मा॒द॒तः। अ॒ङ्गा॑दङ्गा॒दव॑त्तानाम्।
कर॑त ए॒वेन्द्रा॑ग्री। जु॒षेता॑ः ह॒विः। हो॒तर्य॑जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते ह॒वी॒ःषि॑। हि॒र॑ण्य॒पर्ण
प्र॒दि॒वंस्ते अ॑र्थम्॥२८॥

प्र॒द॒क्षि॒णि॒द्रंश॑नयां नि॒यूयां॑ ऋ॒तस्य॑ व॒क्षि प॑थिभी रजि॑ष्ठैः। होता॑
य॒क्षद्व॑नस्प॒तिम॑भि॒हि। पि॒ष्टत॑मया र॒भि॒ष्ठया र॑शनया॒र्धित॑। यत्रै॒न्द्रा॒ग्नि॒योश्छा॑गस्य
ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॑र्मानि। यत्र वनस्प॒तैः प्रि॒या पा॑थाः॒सि। यत्र॑ दे॒वाना॑मा॒ज्य॒पाना॑

प्रि॒या धा॒मा॒नि। यत्रा॒ग्नेर॒होतुः॑ प्रि॒या धा॒मा॒नि। तत्रै॒तं प्र॒स्तुत्यै॒वोप॒स्तुत्यै॑
वो॒पाव॑स्रक्षत्। रभी॒याः समि॒व कृ॒त्वी॥२९॥

कर॑दे॒वं दे॒वो वन॒स्पतिः॑। जुष॑ताः॒ हविः॑। होत॑र्यजं। पि॒प्रीहि॑ दे॒वाः
उ॒शतो॑ यवि॒ष्ट। वि॒द्व्याः ऋ॒तूँ र॒ऋतु॑पते यजे॒ह। ये दै॒व्या ऋ॒त्विज॒स्तेभि॑र॒ग्ने। त्वः
होत॑णाम॒स्याय॑जि॒ष्टः। होता॑ यक्षद॒ग्निः॑ स्वि॒ष्टकृ॑तम्। अया॑ङ्गि॒रिन्द्रा॒ग्नियो॒श्छाग॑स्य
ह॒विषः॑ प्रि॒या धा॒मा॒नि। अया॑ङ्गन॒स्पतैः॑ प्रि॒या पा॒थाः॑सि। अया॑ङ्गि॒वाना॑माज्य॒पाना॑
प्रि॒या धा॒मा॒नि। यक्ष॑द॒ग्नेर॒होतुः॑ प्रि॒या धा॒मा॒नि। यक्ष॑थ्र॒वं म॑हि॒मान॑म्।
आ॒यज॑तामे॒ज्या इ॒षः। कृ॒णोतु॑ सो अ॒ध्वरा॑ जा॒तवे॑दाः। जुष॑ताः॒ हविः॑।
होत॑र्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथाःसि सप्त चे॥

[११]

उ॒पो ह॒ यद्वि॒दथ॑ वा॒जिनो॑ गूः। गी॒र्भिर्वि॒प्राः प्र॑म॒तिमि॒च्छमा॑नाः। अ॒र्वन्तो न
का॒ष्ठा॒न्नक्ष॑माणाः। इन्द्रा॒ग्नी जो॑हु॒वतो॑ नर॒स्ते। वन॑स्पते र॒श्नया॑ऽभि॒धाय॑। पि॒ष्टत॑मया

वयुनानि विद्वान्। वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारममृतैषु वोचः। अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्निर्योश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्गनस्पतैः प्रिया पाथांसि। अयाङ्गवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षश्चं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अञ्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अञ्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्टं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियङ्गः। हव्या वहं यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूकं च॥

[१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्याथ्सुवीरं वीरैर्वस्तौर्वृज्येताक्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बर्हिष्मन्तो मदेम वसुवनै वसुधेयस्य वेतु यजं। देवीद्वारं सङ्घाते विद्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ वथ्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पूर्णवसुवनै वसुधेयस्य वियन्तु यजं।

देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयत्यहेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायांसिष्टाः
 सुप्रीते सुधिंते वसुवने वसुधेयस्य बीतां यजं। देवी जोष्टी वसुधिती ययोरन्या-
 ऽघाद्वेषांसि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य
 बीतां यजं। देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षथ्सग्धिः सपीतिमन्या नवेन
 पूर्वन्दयमानाः स्याम पुराणेन नवन्तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने
 वसुधेयस्य बीतां यजं। देवा दैव्या होतांरा नेष्टांरा पोतांरा हुताघशः सावाभरद्वसू
 वसुवने वसुधेयस्य बीतां यजं। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीरिडा सरस्वती
 भारती द्वां भारत्यादित्यैरस्पृक्षथ्सरस्वतीमः रुद्रैर्यज्ञमावीदिहेवेडया वसुमत्या
 सधमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजं। देवो नराशः सस्त्रिशीर्षा
 षंडक्षः शतामिदेनः शितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य
 होत्रमरुहो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विनाऽऽध्वयवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यजं। देवो वनस्पतिर्वर्षप्रावा घृतनिर्णिग्धामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्राः

पृथिवीमुपरेणाट् ॥ हीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवं बर्गहिर्वारितीनां निधेधाऽसि-
 प्रच्युतीनामप्रच्युतन्निकामधरणं पुरुस्पाग्ं यशस्वदेना बर्गहिषाऽन्या बर्गहीः ॥ प्यभि-
 प्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यजं। देवो अग्निः स्विष्टकृत्स्नुद्रविणा मन्द्रः कविः
 सत्यमन्माऽऽयजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्रे यान्देवानयाड्या ॥ अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमंश्सत ता ॥ संसनुषी ॥ होत्रां देवङ्गमान्दिवि देवेषु यज्ञमेरयेम ॥
 स्विष्टकृच्चाग्रे होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यजं ॥ ३३ ॥

यजैकं च ॥

[१३]

देवं बर्गहिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु।
 देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोष्टी। वसुवने वसुधेयस्य
 वीताम्। देवी ऊर्जाहती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम् ॥ ३४ ॥

देवा दैव्या होतांरा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवीस्तिस्तिस्तिस्त्रो देवीः।
 वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो नराशः ॥ संः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो

वनस्पतिः। वसुवनै वसुधेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। वसुवनै वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाद। या२ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ता२ ससनुषी२ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवनै वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वेत्वभुरेकं च॥

[१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्पक्तीः पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छाग२ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिर्भवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय

प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकायं सूक्ता ब्रूहि॥३७॥

अग्निमद्यैकम्॥

[१५]

अञ्जन्ति होतां यक्ष्मसमिद्धो अद्याग्निरजैर्देव्यां जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्व३ ह्याभरतमुपोह यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं

बर्हिर्गग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥

अञ्जन्यग्निर्होतां नो गीर्भिरूपो ह यद्विदथं वाजिनः सप्तत्रिंशत्॥३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषौ ऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। यौ ऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ठा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्रे कामाय येमिर् इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्ततिर्वा एषा यज्ञस्य। यौ ऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्धारयति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत्। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञः सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण धर्यते। यस्या ऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्येत। यदि तावदपक्षायेत। तः सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयैर्न ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि। प्रिये देवानां
 परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवैनं सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि
 परस्तरामपक्षायैत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा
 एतस्य पशून्यः प्रविशति। यस्य हविषे वध्सा अपाकृता धर्यन्ति॥४॥

तान् यद्वह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्।
 वायव्यां यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पर्यसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति।
 पयो वा ओषधयः। पयः पर्यः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वध्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा
 एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं
 दुग्धं हविरार्तिमाच्छति। इन्द्राय ब्रीहीन्निरुष्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पयं
 एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं दधाति। पयो

वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्मांगधेयेन
 व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयः
 हविरार्तिमाच्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव
 देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति।
 पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
 वत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य ब्रत्ये-
 ऽह्नन्पत्न्यालम्बुका भवति। तामपरुध्यं यजेत्। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिद्विषं
 ह्वयेत्। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्तम्।
 तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय

सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायति। अर्ध एवैनमुप ह्रयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्थयन्ति रुन्धे कुर्याद्वर्धत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानुधौ वै॥)॥

[१]

यद्विष्वण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयैत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामवं नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयैत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पूर्णेन द्वावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्वावापृथिव्योरैव न त्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदववृष्टेन

जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्।
यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्यायं हव्यं
धृतवञ्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्गहोतव्यम्। सैव
ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्या२ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः
पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि।
तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्।
वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्ता चानार्ता चाऽऽहुती वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा
पुनर्गहोतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राडङ्गारः स्कन्देत्।
अध्वर्यवे च यजमानाय चाकः३ स्यात्॥१४॥

यद्वक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकः३ स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्न्यै

च यजमानाय चाकः॑ स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकः॑ स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्धातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रहियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिः॑ सीरमुं मा हिः॑ सीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवाँ॑त्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मोत्थितो नेत्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हंरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नाभि जुहुयाध्व्याद्वियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्वण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारे यदक्षिणा यत्पत्यग्यदुदङ्॥)।

[२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण धर्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत। तत आहत्यं होतव्यम्। अग्रावेवास्याग्निहोत्रं हुतं

भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायाः होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्।
तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्तै
होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नापं रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्।
यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै
नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः।
अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भस्तु नाध्यासीत्॥१९॥

यद्दर्भान्ध्यासीत्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत्। तस्माद्दर्भा
नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा

देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते। यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवेनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमंकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामवं चुश्नोतैतत्। नाभिप्राप्तौति निरृद्धतिं परचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्रवेत्। रेतोऽस्य वाजिनः स्रवेत्। गर्भः स्रवन्तमगदमंकरित्याह। रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। इन्द्र इत्याह।

इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्।
 रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
 प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुक्षौतैतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति।
 नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपंहत्यै॥ २३ ॥

अजाऽआवेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लभ्ययति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमुजायां
 ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बैऽप्सु होतव्यम्॥) ॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। ताम्भौ रश्मिपर्वित्राभिः। श्रद्धां
 यज्ञमा रभे। देवां गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः
 प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥ २४ ॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्कलमन्तरमा दंदे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा
 पात्राणि शुन्धत। उपातङ्गाय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो
 अघ्नियासु। पयो वथ्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः

सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमहम्। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परे गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदर्शीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्गृहव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासः हविरिदमेषां मयि। आमावास्यः हविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसः सदमा गमन्। तान्पूर्वः परे गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परे गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परे गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। अयं पितृणामग्निः। अवाङ्मुखा पितृभ्य आ। तं पूर्वः परे गृह्णामि। अविषन्नः पितुं करतु। अजस्रं

त्वाः संभापालाः॥२८॥

विजयभागः समिन्धताम्। अग्रे दीदाय मे सभ्य। विजित्यै शरदः शतम्।
अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्।
अहिर्बुधियो नि यच्छतु। इदमहमग्निज्यैष्ठ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि।
इदमहमिन्द्रज्यैष्ठ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्यैष्ठ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि।
पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सः
सृज। अग्रे व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छक्रेयं तन्मे राध्यताम्। वार्यो व्रतपतु
आदित्य व्रतपते॥३०॥

व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छक्रेयं तन्मे राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्।
इषमूर्जमभि सःस्कृताम्। बहुपर्णमशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो
रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविंशतिधा। सम्भरामि

सुसम्भृता॥३१॥

त्रीन्प॑रिधी३ स्तिस्रः स॒मिधः॑। य॒ज्ञाय॑रनुसञ्च॒रान्। उ॒प॒वे॒षं मे॒क्षणं॑ धृ॒ष्टिम्। सं
भ॑रामि सुसम्भृता॥ या जा॒ता ओष॑धयः। दे॒वेभ्य॑स्त्रियु॒गं पु॒रा। तासां॑ प॒र्व रा॒ध्यास॑म्।
प॒रि॒स्तर॑मा॒हरन्। अ॒पां मे॒ध्यं य॒ज्ञियम्। स॒दे॒व२ शि॒वम॑स्तु मे॥३२॥

आ॒च्छे॒त्ता वो॒ मा रि॑षम्। जी॒वा॒नि श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒प॑रि॒मिता॑नां प॒रि॒मिताः॑।
स॒न्न॒ह्यो सु॒कृ॒ताय॒ कम्। ए॒नो मा॒ निगा॑ङ्क॒तम॑च्च॒नाह॑म्। पु॒नरु॑त्थाय॒ बहु॒ला भ॑वन्तु।
स॒कृ॒दा॒च्छिन्नं॑ ब॒र्हिरू॑र्णामृ॒दु। स्यो॒नं पि॒तृभ्य॑स्त्वा भ॒राम्य॑हम्। अ॒स्मिन्ध॑र्मा॒दन्तु॑ मे
पि॒तरः॑ सो॒म्याः। पि॒ताम॑हाः प्र॒पिता॑महाश्चानु॒गैः स॒ह॥३३॥

त्रि॒वृ॒त्प॒ला॒शे दु॒र्भः। इ॒या॒न्प्रा॒देश॑सं॒मितः॑। य॒ज्ञे प॒वित्रं॑ पो॒त॒तम॑म्। प॒यो ह॒व्यं
क॑रोतु मे। इ॒मौ प्रा॑णापा॒नौ। य॒ज्ञस्या॑ङ्गानि स॒र्वशः॑। आ॒प्याय॑यन्तौ सञ्च॒रता॑म्।
प॒वित्रे॑ ह॒व्यशो॑ध॒ने। प॒वित्रे॑ स्थो॒ वैष्ण॑वी। वा॒युर्वा॒ मन॑सा पु॒नातु॑॥३४॥

अ॒यं प्रा॑णश्चा॒पान॑श्च। य॒ज॑मानम॒पि ग॑च्छताम्। य॒ज्ञे ह्य॒भूतां॑ पो॒ता॒रौ। प॒वित्रे॑

हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्। त्वया यज्ञो जायते विश्वदानैः।
अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिंशोऽसि
तन्तूनाम्। पवित्रेण सहागहि॥३५॥

शिवेयः रञ्जुरभिधानी। अघ्नियामुपं सेवताम्। अप्रस्रसाय यज्ञस्य। उखे
उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय शृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय।
त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शृगमो भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः पवित्रमतिनीताः।
आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दौहपवित्रे
रञ्जुम्। सर्वा पात्राणि शुन्यत। एता आ चरन्ति मधुमदुहानाः। प्रजावतीर्यशसो
विश्वरूपाः॥३७॥

बहीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः
प्रजया सः संजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च।

जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धाता सोमैः सह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु॥३८॥

उत्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीं मधुमतीं सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतः सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णौ ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयौ हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वथसेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदंस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायपि दधाम्यहम्। अद्भिरिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च दुर्भं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हव्यं हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते।

देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुपं वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृतां मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः)॥—[४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरैकादशा इह मांऽवत। इदं शक्यं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया अभीत्वैर्यै॥४२॥

मुखमपौहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भांहि। महत इन्द्रियाय। आ प्यायतां घृतयौनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमङ्ख त्वचमङ्ख। सूरुपं त्वां वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि धारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्मसीदामृते प्रति तिष्ठ। ब्रहीणां मैध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्त्रुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उश्नाति जनिता मतीनाम्। यस्तं आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्टामनु यो वितस्थे। आत्मवान्मथ्सौम

धृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुर्वविन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै
रसो मौत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्यास्मि न तमन्तरेमि।
स्वं म इष्टः स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तः स्वः श्रान्तम्। स्वः हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भर्मा संविक्षा-
मा त्वा हिंसिषम्। मा ते तेजोऽपं क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिञ्च। अवदानानि
ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसी। यदवदानानि तेऽवधन।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्।
आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरूपाम यज्ञस्ये। शुद्धः स्विष्टमिदः हविः।
मनुना दृष्टां धृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धसम्भिन्दन्।

अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम।
सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्र पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदसत्।
दिशां क्लृप्तिरसि। दिशौ मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

दैवींश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासां मे
कल्पन्ताम्। ऋतवौ मे कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। क्लृप्तिरसि कल्पन्तां
मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतैभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजन्तां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं
भञ्जामः। अपस्मिन्व। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय।
ब्राह्मणानामिदं हविः॥५०॥

सोम्यानां सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्गां
बर्हरहविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिर्गङ्गाम्।

दिव्यं नभौ गच्छतु यथ्स्वाहा॑। इन्द्राणीवाविधवा भूयासम्। अदिति॑रिव सुपुत्रा।
अस्थूरि॑ त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय॑। सं पत्नी॑ पत्यां सुकृतेन॑ गच्छताम्। यज्ञस्य॑ युक्तौ
धुर्यावभूताम्। सञ्जानानौ विज॑हतामरातीः। दिवि॑ ज्योति॑रज॒रमा र॑भेताम्। दशते
तनुवो॑ यज्ञ यज्ञियाः॑। ताः प्रीणातु॑ यज॒मानो घृ॑तेन॑। नारि॑ष्ठयोः प्रशिष॒मीड॑मानः।
देवानां॑ दैव्येऽपि यज॑मानोऽमृतोऽभूत्। यं वा॑ देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो॑ भागः शत॑क्रतू। एतद्वां तेन॑ प्रीणानि। तेन॑ तृप्यतमः॑ हहौ। अहं॑ देवानां॑
सुकृता॑मस्मि लोके। ममेदमिष्टं॑ न मिथु॑र्भवाति। अहं॑ नारि॑ष्ठावनु॑ यजामि विद्वान्।
यदो॑भ्यामिन्द्रो अद॑धाद्भागधेयम्। अदार॑सृद्भवत॑ देवसोम। अस्मिन्॑ यज्ञे म॑रुतो
मृडता॑ नः। मा नो॑ विदद॑भिभामो अश॑स्तिः॥५३॥

मा नो॑ विदद्भुजना॑ द्वेष्या या। ऋष॑भं वाजिनं॑ वयम्। पूर्णमा॑सं यजामहे। स
नो॑ दोहताः॑ सुवीर्यम्। राय॑स्पोषः॑ सह॒स्त्रिण॑म्। प्राणायं॑ सुराध॑से। पूर्णमा॑साय॑

स्वाहा॥ अमावास्यां सुभगां सुशेवां॥ धेनुरिव भूयं आप्यायमाना। सा नो दोहताः
 सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्॥ अपानाय सुराधसे। अमावास्यायै स्वाहा॥
 अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्। जामिं मा हिःसीरमुया शयाना। होतृषदना-
 हरिताः सुवर्णाः॥ निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥५४॥

अभीर्त्वेयं करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखं मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहताः सुवीर्यं

सप्त च॥

[५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपाः रस-
 ओषधीनाः सुवर्णः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुर्घाः॥ अमुत्रामृषिंल्लोके।
 भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं
 भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेनं सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं त्वां वृणते।
 बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्॥ तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो गायत्रियै। गायत्री

त्रिष्टुभे॑ । त्रिष्टुजगत्स्यै॑ । जगत्यनुष्टुभे॑ । अनुष्टुक्पङ्क्तौ॑ । पङ्क्तिः॑ प्रजापतये॥ ५६ ॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो॑ देवेभ्यः॑ । विश्वे॑ देवा बृहस्पतिर्ब्रह्मणे॑ । ब्रह्म भूर्भुवः॑ सुवः॑ । बृहस्पतिर्देवानां॑ ब्रह्मा । अहं मनुष्याणाम् । बृहस्पते यज्ञं गोपाय । इदं तस्मै॑ हर्म्यं करोमि । यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम् । मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥ ५७ ॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु । चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः॑ । घृतप्रतीका भुवनस्य॑ मध्यै॑ । मर्मज्यमाना महते सौभगाय । मह्यं धुक्व यजमानाय कामान् । भूमिर्भूत्वा॑ महिमानं पुपोष । ततो॑ देवी वर्धयते पयांसि । यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च । ओषधीरापं इह शक्नोतीश्व । यो मां हृदा मनसा यश्च वाचा॥ ५८ ॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः । यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च । तस्यैन्द्र वज्रेण॑ शिरशिच्छनद्धि । ऊर्णामृदु प्रथमानः॑ स्योनम् । देवेभ्यो जुष्टः॑ सदनाय बर्हिः । सुवर्गे॑ लोके यजमानः॑ हि धेहि । मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन् । चतुः शिखण्डा युवतिः॑ सुपेशाः॑ । घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते । साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥ ५९ ॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि। स्योना च मे
 सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि। इषमूर्ज मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे
 पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व। विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व।
 प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीं दधामि। धर्ता धरुणो
 धरीयान्। अग्निर्द्वेषासि निरितो नुदातै। विच्छिन्नद्वि विधृतीभ्याः सपत्नान्।
 जातान्नातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्नाभ्यां विधमाम्येनान्। अहः
 स्वानामुत्तमौऽसानि देवाः। विशो यन्ने नुदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानममतिं
 दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी संकृतस्य लोके। धृतीं स्थो विधृती स्वधृती। प्राणान्मयि
 धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्। पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य
 धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतानूयानाम्। स दाधार समिधौ विश्वरूपाः। तस्मिन्श्चुचो

अध्या सादयामि। आ रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्ररूपयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा सम्भृताङ्गा। वहासि मा
सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृता सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च
जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञः सुदुधामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे
मथ्सपत्नीः। यो मां वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरतीयादभिदासंदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नीः।
ऋषभोऽसि शाक्तरः। घृताचीनाः सूनुः। प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो
मे सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नीः। इयः स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः।
मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्।
शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि

सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः।
इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्। तेन
देवा अवतोप माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि श्रयताम्।
यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिञ्चद्वलमिन्द्रैः प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधु वाजिनीवत्। येनोपरिष्ठादधिधेनोन्म
दधि मां धिनोतु। अयं वेदः पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सतीं गहने गह्वरेषु।
स विन्दतु यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु। अयं यज्ञः
समसदङ्खविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा देवताभिः॥६७॥

तेनं लोकान्धसूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सख्यममृतत्वमंश्याम्। यो नः कनीय इह
कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं
प्रजां वीरवतीं विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं जेष्यन्तम्।

वा॒जिनं वा॒जजि॒तम्॥६८॥

वा॒जजि॒त्यायै सं मा॑र्जि॒म्। अ॒ग्निम॑न्नादमन्नाद्याय। उप॑हूतो द्यौः पि॒ता। उप॑ मां द्यौः पि॒ता ह॑यताम्। अ॒ग्निरा॑ग्नी॒ध्रात्। आ॒युषे॑ वर्चसे। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॑ मां मा॒ता पृथि॒वी ह॑यताम्। अ॒ग्निरा॑ग्नी॒ध्रात्॥६९॥

आ॒युषे॑ वर्चसे। जी॒वात्वै॑ पुण्याय। मनो॑ ज्योति॑र्जुषतामाज्यम्। विच्छि॑न्नं यज्ञ॑ समि॒मं द॑धातु। बृह॑स्पति॑स्तनुतामिमं नः। वि॒श्वे दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्तै॑ अ॒ग्न आ॒वृश्चामि॑म्। अ॒हं वा॑ क्षिपि॑तश्चरन्। प्र॒जां च॑ तस्य॒ मूलं॑ च। नीचै॑र्दे॒वा नि॒ वृश्च॑त॥७०॥

अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। समा॒नो यश्च॑ नि॒ष्ठः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्यो॑च्छे॒षि कि॒ञ्चन॑। यो मां द्वेष्टि॑ जातवे॒दः। यं चा॑ऽहं द्वेष्टि॑ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॑ग्रे सन्द॑ह। या॑ऽश्वा॒हं द्वेष्टि॑ ये च॒ माम्। अ॒ग्रे वा॒जजि॑त। वा॒जं त्वा॑ ससृ॒वाः॑सम्॥७१॥

वाजं जिगिवा२सम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्मोर्ज्मि।
अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः श्रुत२ हविः। इध्मः परिधयः स्रुचः। आज्यं
यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याश्च वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने
हुते॥७२॥

दिवः खीलोल्वंततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तः२
शोचयामसि। द्विषन्मै बहु शोचतु। ओषधे मो अह२ शूचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ।
नमो नमंश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यार्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व।
उपं ते यज्ञ नमः। उपं ते नमः। उपं ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यज्ञो
अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र बहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेषं दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः
संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बहीः। अग्नौ

ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः।
दिवैनान् विद्युतां जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो
देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं
च नाशय। शुकैषु मे हरिमाणम्। रोपणाकांसु दध्मसि॥७६॥

अथौ हरिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदंगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा
सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रन्धम्। यो नः शपादशपतः। यश्च
नः शपतः शपात। उषाश्च तस्मै निम्नुक्क। सर्वं पापं समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्यैव प्रक्षार्यतः। मा
तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसंशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र
विश। मेषां कश्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्स्व दुर्मरायुं देवयानान्ग्रेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः

श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नौ प्रादृक्षत समुवाꣳसꣳ हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वतः कृषि दध्मस्यूहतामष्टौ

च॥

[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्।
अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे।
दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यूतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां
मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य
सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहंसः॥८०॥

ज्योगीजीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्वर गायत्रीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं
शाक्वर त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्वर जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि।
इन्द्रं शाक्वरानुष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्वर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्तै युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च।
ऋत२ सत्येऽधायि। सत्यमृतैऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूव२
सुवर्गमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपंगमम्। पृथिवी
दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षयां दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षयां दीक्षितः। तयां त्वा दीक्षयां
दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तयां वायुर्दीक्षयां दीक्षितः। ययां वायुर्दीक्षयां
दीक्षितः। तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयांऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितः।
ययांऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितः॥८३॥

तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तयां चन्द्रमां दीक्षयां दीक्षितः।
ययां चन्द्रमां दीक्षयां दीक्षितः। तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया
वरुणो राजां दीक्षयां दीक्षितः। यया वरुणो राजां दीक्षयां दीक्षितः। तयां त्वा
दीक्षयां दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजां दीक्षयां दीक्षितः। यया सोमो राजां दीक्षयां दीक्षितः।

तया॑ त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया॑ प्राणो दीक्षया॑ दीक्षितः। यया॑ प्राणो दीक्षया॑ दीक्षितः। तया॑ त्वा दीक्षया॑ दीक्षयामि। पृथिवी॑ त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। अन्तरिक्षं॑ त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा॑ दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिशंस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। सामानि॑ त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। यजू॑षि त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। अहंश्च॑ रात्रिश्च। कृषिश्च॑ वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्कं॑ सूनृतां॑ च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु॑ दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे॑ दक्षपिते॑ह सीद। देवाना॑ सुम्नो मंहते॑ रणांय। स्वासस्थस्तनुवा॑ संविशस्व। पितेवैधि॑ सूनव॒ आ सुशेवः॑। शिवो॑ मां शिवमा॑ विश। सत्यं॑ मं आत्मा। श्रद्धा॑ मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता॑ मा दिशो॑ दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि॑। अहं॑ त्वदस्मि॑

मदसि त्वमेतत्। ममांसि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्रे। पुत्रः
पित्रे लोककृञ्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्रे स्वां योनिमा सीद
साध्या। अस्मिन्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वा-
ऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायौभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च
पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो
विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूम्। सख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा यौषम्। सख्यान्मे मा यौष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी
पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते
द्वौ पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

परोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जं धृक्ष्व। तेजं इन्द्रियम्।
ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्। देवानां धेनुः सुदुधामनपस्फुरन्तीम्।

इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्यं। वसुमती२
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥११॥

वर्ष्मन्दि॒वः। नाभां पृथि॒व्याः। यथाऽयं यज॑मानो न रिष्ये॒त्। दे॒वस्य॑ स॒वितुः स॒वे।
चतुः शि॒खण्डा यु॒वतिः सु॒पेशाः॑। घृत॑प्रतीका भु॒वनस्य॑ मध्यै॑। तस्या॑ सु॒पर्णाविधि॑
यौ नि॒विष्टौ। तयोर्द॒वानाम॑धि भा॒गधेयम्॑। अप॒जन्यं॑ भयं न॒न्द। अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय।
गृह॑ सोम॑स्य गच्छ॒तम्। न वा उ॑ वे॒तन्मि॒त्रये॑ न रिष्य॑सि। दे॒वा इ॒देषि॑ प॒थिभिः॑
सु॒गेभिः॑। यत्र॑ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दुष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता द॑धातु॥१२॥

ब्रह्मणो॑ योनि॒रहंसः॑ पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा यथाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तथा त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा
दीक्षमाण॑मनु दीक्षतामर्पयित्वा क्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥ [७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शुक्रं॑ ज्योति॒रजा॑यत। तन्नः॑ प॒रष॒दति॒ द्विषः॑। अग्नै॑ वैश्वान॒र॒
स्वाहा॑। यस्मा॑द्दी॒षाऽवा॑शिष्टाः। ततो॑ नो अ॒भयं॑ कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॒ड।
नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। यस्मा॑द्दी॒षा न्य॑षदः। ततो॑ नो अ॒भयं॑ कृधि॥१३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषै॥ उदुस्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः।
 मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानः२ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे
 शं चतुष्पदे। यस्माद्भीषाऽवैपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृधि।
 प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषै॥१४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा॥ न वा उवेतन्त्रियसे। आशानां त्वा विश्वा
 आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्विग्यौ॥ इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्।
 अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहृतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी अस्य
 सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानं तमो विदत्। मत्विजो मो इमाः
 प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सः सृष्टमुभयं कृतम्॥१५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥

[८]

अनागसंस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वः२शभूः। मित्रस्तै
 अस्त्वः२शभूः। वरुणस्ते अस्त्वः२शभूः। अपाङ्ग्या ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य

गोपाः श्येनां अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतौ नपातारः। व॒श्रुनेन्द्रः॑ ह्ययत।
घोषेणामीवाः॑श्चातयत॥१६॥

युक्ताः स्थ॒ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॒ इन्द्रु॒रिन्द्र॒ इत्य॑वादिषुः। ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः पर॒मस्याः॑
परा॒वतः॑। आ॒ऽस्मा॒ध्स॒धस्था॑त्। ओ॒रोर॒न्तरि॑क्षात्। आ सु॒भूत॑म॒सुष॑वुः। ब्र॒ह्मव॑र्चसं
म आ॒सुष॑वुः। स॒मरे र॒क्षाः॑स्यवधिषुः। अप॑हतं ब्रह्मज्यस्य॑। वाक् त्वा म॒नश्च
श्रीणी॑ताम्॥१७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपानश्च॑ श्रीणी॑ताम्। चक्षु॑श्च त्वा श्रो॑त्रं च श्रीणी॑ताम्। दक्ष॑श्चत्वा बलं॑
च श्रीणी॑ताम्। ओज॑श्च त्वा सह॑श्च श्रीणी॑ताम्। आयु॑श्च त्वाऽजरा च॑ श्रीणी॑ताम्।
आ॒त्मा च॑ त्वा त॒नूश्च॑ श्रीणी॑ताम्। श्रु॒तौऽसि॑ श्रु॒तं कृ॑तः। श्रु॒ताय॑ त्वा श्रु॒तेभ्य॑स्त्वा।
यमि॑न्द्रमा॒हुर्वरु॑णं॒ यमा॒हुः। यं मि॒त्रमा॒हुर्य॑मु॒ सत्य॑मा॒हुः॥१८॥

यो दे॒वानां॑ दे॒वत॑मस्तपो॒जाः। तस्मै॑ त्वा तेभ्य॑स्त्वा। मयि॑ त्यदिन्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॑
दक्षो॑ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सुवीर्य॑म्। त्रिशु॑घ॒र्मो वि भा॑तु मे। आकू॑त्या म॒नसा॑

सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा सह। तस्य दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्ना स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्विग्यः। इन्द्रो नाम श्रुतो गणे॥१००॥

प्र ते महे विदधे शःसिषः हरी। य ऋत्विग्यः प्र ते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वो विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्। तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्। अर्थेणा अस्य जहितः। अवसानं पतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्पतये।

आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तं हुवे।
यान्येपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मिं। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति-
तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हेराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्।
तृतीयै लोके अनृणाः स्याम। ये देवयानां उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमुतु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो-
द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमूछनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरां वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः
पवित्रः रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पर्यसा-
संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां
भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीताः सत्यमाहुर्शीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमानाणि च॥—[१]

उदस्ताम्पसीथ्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वान्मित्रानवधीद्युगेन। बृहन्त-

माम॑कर॒द्धीर॑वन्तम्। रथ॒न्तरे॑ श्रयस्व स्वाहा॑ पृथिव्याम्। वाम॑देव्ये श्रयस्व
स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒हति॑ श्रयस्व स्वाहा॑ दि॒वि। बृ॒हता॑ त्वोप॑स्तभोग्नि॒मि। आ त्वा॑ ददे
यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑घ्निया यू॒यं द॑धाथेन्द्रि॒यं प॑यः। यस्तै॑ द्र॒प्सो यस्तै॑
उ॒द॒र॒षः॥१०५॥

दै॒व्यः के॒तुर्वि॑श्वं भु॒वन॑मा॒विवे॑श। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सर्वो॑
यज्ञो॑ऽयमे॒तु। विश्वे॑ दे॒वा म॑रुतः सा॒मार्कः॑। आ॒प्रि॒यश्छ॒न्दा॒सि नि॑विदो य॒जू॒षि।
अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै य॒द्वाज्ञि॑यम्। प्र॒जाप॑ते॒र्वर्त॑नि॒मनु॑ वर्तस्व। अनु॑वी॒रेर॑नु॒ रा॒ध्याम॑ गोभिः।
अ॒न्वश्चै॒रनु॑ स॒र्वैरु॑ पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया॑ऽन्विन्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्र॒ति॒क्षत्रे॑ प्र॒ति ति॑ष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्र॒त्यश्वे॑षु प्र॒ति
ति॑ष्ठामि गो॒षु। प्र॒ति प्र॒जायां॑ प्र॒ति ति॑ष्ठामि भ॒व्यै। वि॒श्वम॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे।
तद॒न्यस्या॑म॒र्धि॒श्रित॑म्। दि॒वे च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृथि॒व्यै चा॑क॒रं नमः॑। अ॒स्कान्दोः॑
पृथि॒वीम्। अ॒स्कानृ॑षभो यु॒वागाः॥१०७॥

स्कन्ने॒मा वि॒श्वा भु॒व॒ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र ज॒नय॑तु। अ॒स्कान॒ज॒नि प्रा॒ज॒नि। आ
स्क॒न्नाज्ञा॑यते॒ वृषा॑॥ स्क॒न्ना॒त्र ज॒निषी॑महि। ये दे॒वा येषा॑मिदं भा॒ग॒धेयं॑ ब॒भूव॑। येषां
प्रया॒जा उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो वरु॒णरा॑जभ्यः। अ॒ग्नि॒होत॑र्यो दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑॥
उ॒त त्या नो दि॒वा म॒तिः॥१०८॥

अ॒दि॒तिरू॒त्या ग॑मत्। सा श॒न्ता॒ची म॑य॒स्कर॑त्। अ॒प॒ स्नि॒धः। उ॒त त्या
दै॒व्या भि॑ष॒जा। श॒न्न॒स्कर॑तो अ॒श्वि॒ना। यू॒याता॑म॒स्मद्र॑पः। अ॒प॒ स्नि॒धः।
श॒म॒ग्नि॒र॒ग्निभि॑स्करत्। श॒न्न॒स्तप॑तु सूर्यः॑। शं वा॒तो वा॒त्व॒र॒पाः॥१०९॥

अ॒प॒ स्नि॒धः। तदि॒त्य॒दं न वि॑चि॒केत॑ वि॒द्वान्। य॒न्मृतः॑ पुन॑र॒प्येति॑ जी॒वान्।
त्रि॒वृ॒द्यद्भु॑वंनस्य रथ॒वृत्। जी॒वो गर्भो॑ न मृतः स जी॒वात्। प्र॒त्य॒स्मै पि॒पी॒षते॑। वि॒श्वानि॑
वि॒दुषे॑ भर। अ॒र॒ङ्ग॒माय॑ जग॒म॒वे। अ॒प॒श्चा॒द्व॒ध्वने॑ नरैः। इन्द्रु॑रिन्द्रुमवा॒गात्। इन्द्रो॑रिन्द्रो-
॒पात्। तस्य॑ त इन्द्र॒वि॒द्र॒पी॒तस्य॑ म॒धु॒मतः॑। उ॒प॒हू॒तस्यो॑प॒हू॒तो भ॑क्षयामि॥११०॥

उ॒द॒र॒ष इन्द्रि॑येण॒ गा म॒तिर॑र॒पा अ॑गात्रीणि॒ च॥

[१०]

ब्रह्मं प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्मं वाचः। ब्रह्मं यज्ञानां हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नैति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नैति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्मां अभिदुच्छुनायतौ। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयं समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृणुतर्भुवः। उद्धयं तमंसस्पतिं। उद्धृत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मै वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्गुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा॥ यतं इन्द्र भयांमहे। ततो नो अभयं कृधि।
मघंवच्छुग्धि तव तन्न ऊतयै॥ वि द्विषो वि मृधौ जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः।
वृत्रहा वि मृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। अभिर्गीर्भिर्यदतो
न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो
अध ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथुं। अग्ने तदस्य कल्पय।
त्व२ हि वेत्थं यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य
कल्पय। त्व२ हि वेत्थं यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते
मर्तासः। अग्निष्ठोतां ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवा२ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाश्चित्रं तनूयुः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥

[११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यतेन
मामुत। देवां जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनंसः।

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मां मुञ्चतां हंसः।
यदन्यकृतमारिम। सजातश्चासादुत वा जामिशंसात्। ज्यायसः शंसादुत वा
कर्णायसः। अनाज्ञातं देवकृतं यदेनः। तस्मात्त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि। यद्वाचा
यन्मनसा। बाहुभ्यामूरुभ्यामधीवद्भ्याम्॥११७॥

शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यद्धस्ताभ्यां
चकर किल्बिषाणि। अक्षाणां वश्रमुपजिघ्रमानः। दूरेपश्या चं राष्ट्रभृच्च।
तान्यपस्सरसावनुदत्तामृणानि। अदीव्यन्नृणं यदहं चकार। यद्वादास्यन्थ्सञ्जारा
जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यन्मयि माता गर्भं सति॥११८॥

एनश्चकार यत्पिता। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदां पिपेष्मातरं पितरम्। पुत्रः
प्रमुदितो धयन्। अहिश्चितौ पितरौ मया तत्। तदग्ने अनृणो भवामि। यदन्तरिक्षं
पृथिवीमुत द्याम्। यन्मातरं पितरं वा जिहिश्सिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। यदाशसां

निशस्मा यत्पराशसौ॥१११॥

यदेनंश्चकृमा नूतनं यत्पुराणम्। अग्निर्मा तस्मादेनंसः। अतिं क्रामामि दुरितं यदेनः। जहामि रिप्रं परमे सधस्थे। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तमा रोहामि सुकृतां नु लोकम्। त्रिते देवा अमृजतैतदेनः। त्रित एतन्मनुष्येषु मामृजे। ततो मा यदि किञ्चिदानशे। अग्निर्मा तस्मादेनंसः॥१२०॥

गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्। दिवि जाता अप्सु जाताः। या जाता ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः। इमं मै वरुण तत्त्वां यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वा^१ सति पराशसांऽऽनशेऽग्निर्मा तस्मादेनंसः पुनीत नृन्भीणि च (यदेवा देवां ऋतेनं सजातशु^२ साद्यद्वाचा यद्वस्ताभ्यामदीव्यं यन्मयि माता यदां पिपेषु यदन्तरिक्षं यदाशसाऽतिं क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता यदापं इमं मै वरुण तत्त्वां यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥

यत्ते ग्रावणां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वर्धिता परूषि।
 तत्सन्धत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो अधमिथ्सङ्घयेम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो
 अचुच्यवुः। नरो यत्ते दुदुहर्दक्षिणेन। तत् आप्यायतां तत्ते। निष्प्रायतां देव सोम।
 यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि तमनौ॥१२२॥

त्वया तत्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पर्यसा
 समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहृतास्तवं स्मः। आ नो भज
 सदैसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोमं उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हांसीद्विर आवृणानः।
 अनांगास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उपं क्षरन्ति जुहो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तवं वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम
 इद्वर्षद्व। उपं मा राजन्स्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्यां समु चक्षुषा त्वम्। सङ्
 श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त आस्थितं शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः सङ्गमने
 पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगदः
 परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकमार्गेह सह यजमानेन। सूर्य
 गच्छतात्परमे व्योमन। अभूद्वेवः संविता वन्द्यो नः। इदानीमहं उपवाच्यो
 नृभिः। वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्।
 उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
 प्रसितिर्हृतिः। उग्रा शतापांष्टा घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्तैः॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यञ्च च॥

[१३]

यद्विदीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेतसा
 मिथुनेनाप्यात्मना। अद्भ्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपंसो
 विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां
 चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्भ्यो लोका दधिरे तेजं
 इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षाये तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। येन ब्रह्म
येन क्षत्रम्। येनैन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन
प्राणाः। अद्ध्यो लोका दधिरे तेजं इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः।
आपो विमोक्तीर्मयि तेजं इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धाम्॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं
धाम्। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य
प्रियं धाम्। विश्वेषां देवानां प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तवं।
मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा।
देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास इह मादयध्वम्। कव्यास इह मादयध्वम्।
अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युर्मृतं न आगन्। वैवस्वतो

नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतैरिव॥१२९॥

अभि नः शीयताः रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि। मा नः प्रजाः शरीषो मोत वीरान्। इदमनु श्रेयोवसानमार्गम्। यद्भोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यत्। पूर्णं वनस्पतैरिव। अभि नः शीयताः रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतांवृद्धो लोका दधिरे तेज इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिः शीयताः रयिरकं च॥—[१४]

सर्वान् यद्विष्वणुं वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्पृणीत सक्षेदं यदस्य पोरं उनागस् उदस्ताम्यसीद्वह्मं प्रतिष्ठा यद्देवा यत्ते ग्रावणा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवापस्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञे यो नो ज्योग्जीवाः पुरंजाः प्रतमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्याञ्छिः शदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्गहण्येष्मां यजते। इमाञ्जनताः सङ्गृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति।
 द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ध्वं मुञ्जाः।
 ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदंश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि
 जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यार्याः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्ये।
 केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कुन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते।
 पाप्मनोऽपंहत्यै। वाचं यत्वोपं वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त
 आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्ये॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥

[१]

चतुष्टय्य आपौ भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। ता दिग्भ्यः

स॒माभृ॑ता भवन्ति। दि॒क्षु वा आपः॑। अन्नं॑ वा आपः॑। अ॒द्ध्यो वा अन्नं॑ जायते।
यदे॒वाद्भ्योऽन्नं॑ जायते। तद॒वं रु॒न्धे। तासु॑ ब्रह्मौ॒दनं प॑चति। रे॒तं ए॒व तद॑धाति॥३॥

चतुः॑ शरा॒वो भ॒वति। दि॒क्ष्वे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। उ॒भय॑तो॒रुक्मौ भ॑वतः। उ॒भय॑तं
ए॒वास्मि॒न्नुचं॑ दधाति। उ॒द्धर॑ति श्रु॒तत्वा॒यं। सर्पि॑ष्वान्भवति मे॒ध्यत्वा॒यं। च॒त्वारं
आ॒र्षे॒याः प्रा॒श॒ञ्जन्ति॑। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जु॒होति॑। च॒त्वारि॑ हि॒र॒ण्यानि॑ द॒दाति॑।
दि॒शामे॒व ज्योती॑ऽप्य॒वं रु॒न्धे॥४॥

यदा॒ज्यं मु॒च्छिष्य॑ते। तस्मि॑न्न॒शना॒न्यु॒नत्ति॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वा औ॒दनः॑। रे॒त आ॒ज्यम्॑।
यदा॒ज्यै र॒शना॒न्यु॒नत्ति॑। प्र॒जाप॑तिमे॒व रे॒तसा॑ सम॒र्धय॑ति। द॒र्भम॑यी र॒शना॑ भ॒वति॑।
ब॒हु वा ए॒ष कु॑च॒रौ मे॒ध्यमु॑प॒गच्छ॑ति। यद॒श्वः। प॒वित्रं॑ वै द॒र्भाः॥५॥

यद॒र्भम॑यी र॒शना॑ भ॒वति॑। पु॒नात्ये॒वैन॑म्। पु॒तमे॑नं मे॒ध्यमा॑ ल॒भते॑। अ॒श्वस्य॑ वा
आ॒ल॒ब्धस्य॑ म॒हि॒मोद॑कामत्। स म॒हर्त्वि॒जः प्रा॒वि॒शत्। तन्म॒हर्त्वि॒जां म॒हर्त्वि॒क्तम्।
यन्म॒हर्त्वि॒जः प्रा॒श॒जन्ति॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्मि॑न्तद॑धाति। अ॒श्वस्य॑ वा आ॒ल॒ब्धस्य॑ रे॒त

उद॑क्रामत्। तथ्सु॒वर्णः॑ हि॒र॑ण्यमभवत्। यथ्सु॒वर्णः॑ हि॒र॑ण्यं ददाति। रेतं ए॒व
तद॑धाति। ओ॒द॒ने द॑दाति। रेतो॒ वा ओ॒द॒नः। रेतो॒ हि॒र॑ण्यम्। रेतं॒सै॒वास्मि॒न्ने॒तो
द॑धाति॥६॥

दधाति रुन्धे दुर्भा अमवृथ्पट् च॥

[२]

यो वै ब्रह्म॑णे दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तयेऽप्रतिप्रो॒च्याश्वं॑ मे॒ध्यं ब॑ध्नाति। आ दे॒वता॑भ्यो
वृ॒श्च्यते। पा॒पी॒या॒न्म॒वति। यः प्र॑तिप्रो॒च्यं। न दे॒वता॑भ्य आ॒वृ॒श्च्यते। व॒सी॒या॒न्म॒वति।
यदा॑हं। ब्रह्म॑न्नश्वं मे॒ध्यं भ॒न्ध॒स्यामि॑ दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये तेनं रा॒ध्या॒स॒मिति॑। ब्रह्म॑ वै
ब्रह्मा॑। ब्रह्म॑ण ए॒व दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑तये प्र॑तिप्रो॒च्याश्वं॑ मे॒ध्यं ब॑ध्नाति॥७॥

न दे॒वता॑भ्य आ वृ॒श्च्यते। व॒सी॒या॒न्म॒वति। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इति॑
र॒श॒ना॒मा॒द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हु॒भ्या॒मि॒त्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू
आ॒स्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ता॑भ्या॒मि॒त्या॒ह य॒त्यै। व्यृ॑द्धं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद॒यजु॑र्ष॒केण॑
क्रि॒यते॑। इ॒माम॑गृ॒भ्यान्न॑शना॒मृत॑स्येत्य॒धि व॑दति यजु॑ष्क॒त्यै। य॒ज्ञस्य॑ स॒मृद्धौ॑॥८॥

तदाहुः। द्वादशारली रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारली(३)रिति। ऋषभो वा एष
 ऋतूनाम्। यथ्संवत्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्।
 यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निः
 रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपः सः स्फुरेति। तादृगेव तत्। पूर्वं आयुषि विदथेषु
 कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह।
 भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्।
 सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह।
 भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह।
 धर्तारमेवैनं करोति। सौऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्रावेवैनं वैश्वानरे जुहोति।
 संप्रथममित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होमं एवास्यैषः।
 पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि
 धरुण इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्ये त्वा क्षेमाय त्वा रथ्ये त्वा
 पोषाय त्वेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य
 एवैनं स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः।
 यस्या एव देवताया आलुभ्यते। तयैवैनं समर्धयति॥१२॥

बुध्नाति समृद्धा उपादधात्युसीत्याहु सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याहु पञ्च च॥

[३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः।
 स पश्चान्नयति। विष्वञ्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघांसति
 तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य
 प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यं हन्ति। सैध्रकं मुसलं
 भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौ॒ःश्च॒ले॒यो ह॑न्ति। पु॒ःश्च॒त्वां वै दे॒वाः शु॒चं न्य॑दधुः।
 शु॒चैवा॒स्य शु॒चः॑ ह॑न्ति। पा॒प्मा वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। यौ॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑त
 इति॑। अश्व॑स्याध॒स्पद॑मुपा॒स्यति। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः। वज्रै॑णैव पा॒प्मानं॑
 भ्रात॑व्यमव॒क्राम॑ति। दक्षि॑णाऽपं प्लावयति॥१४॥

पा॒प्मानं॑मेवास्माच्छम॒लमपं॑ प्लावयति। ऐ॒षीक॑ उ॒दूहो भ॑वति। आयु॒र्वा
 इ॒षीकाः॑। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधति। अ॒मृतं॑ वा इ॒षीकाः॑। अ॒मृतं॑मे॒वास्मि॑न्दधति।
 वे॒तस॒शाखो॑पसम्ब॒द्धा भ॑वति। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा अश्वः॑। अ॒प्सुजो॑ वे॒तसः॑। स्वा॒दे॒वेन॑
 यो॒नेर्निर्मि॑मीते। पु॒रस्ता॑प्र॒त्यश्व॑मभ्यु॒दूह॑ति। पु॒रस्ता॑दे॒वास्मि॑न्प्रती॒च्यमृ॑तं दधाति।
 अ॒हं च॒ त्वं च॑ वृ॒त्रह॑न्ति। ब्र॒ह्मा यज॑मानस्य ह॒स्तं गृ॑ह्णाति। ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒व
 स॒न्द॑धाति। अ॒भि॒क्रत्वै॑न्द्र भू॒धृज्मन्नि॒त्यध्व॑र्युयज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥

[४]

च॒त्वारं ऋ॒त्विजः॑ समु॒क्षन्ति॑। आ॒भ्य ए॒वेन॑ च॒तसृ॑भ्यो दि॒ग्भ्यो॑ऽभि॒ समी॑रयन्ति।

शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्घ्रिष्ठम्नोक्षति। अनेनाश्वेन मध्येनेष्ट्वा। अयं राजा वृत्रं वेध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेना राजभिर्गुरैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्घ्रिष्ठम्नोक्षति। अनेनाश्वेन मध्येनेष्ट्वा। अयं राजाप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलैर्नैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्घ्रिष्ठम्नोक्षति। अनेनाश्वेन मध्येनेष्ट्वा। अयं राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुगवै बहुश्वार्यै बहुजाविकार्यै। बहुव्रीहियवार्यै बहुमाषतिलार्यै। बहुहिरण्यार्यै बहुहस्तिकार्यै। बहुदासपूरुषार्यै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषार्यै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूमैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्गहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्मोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मध्येनेष्ट्वा। अयं राजा सर्वमार्युरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः

क्षत्तसङ्गहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शत२शतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः
 शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः।
 दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विंश उक्षति दिशु एकं च॥

[५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
 यन्निक्तमनालब्धमुत्सृजन्ति। यश्स्तोकां अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय।
 अस्कन्त्र२ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो
 लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। स्तोकां जुहोति। या एव वर्ष्या आपः।
 ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोकांसु वा अहमंश्वमेध२

सःस्थापयामि। तेन ततः सःस्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नयं एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवेनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥ २२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्ध्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायवं एवैनं जुहोति॥ २३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवेनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवेनं जुहोति। एताभ्यं एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशोक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। प्र वा एषौऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताः ह वाव सौऽश्वमेधस्य सःस्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्यज्ञस्य सःस्थितस्य स्कन्दति॥ २४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः संवित्र एवैनं जुहोति वायवे एवैनं जुहोति च्यवतो षट् च॥ — [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठो बलिष्ठौ। ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥ २५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे

त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽसते
 त्वाऽद्व्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः
 सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ
 कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवतां अन्वायन्ताः। तं
 यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवतां एवास्मिन्नन्वा यांतयति। तस्मादश्वे
 सर्वा देवतां अन्वायन्ताः॥२७॥

साग्निमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥

[७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति।
 यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवेनं
 करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नः हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्गाराय स्वाहेङ्गुताय
 स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवेनः समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः।

होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानंश्चमेधः सङ्स्थापयति। यदंश्चरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनं न्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्ताद्विष्वष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य कृत्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अवं सुवर्गल्लोकात्पद्येत। पापीयान्स्थ्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्यजयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥

[८]

विभू॒र्मात्रा प्रभूः पि॒त्रेत्या॑ह। इ॒यं वै मा॒ता। अ॒सौ पि॒ता। आ॒भ्यामे॒वैनं॑
परि॑द॒दाति। अ॒श्वोऽसि॒ हयोऽसी॒त्याह। शा॒स्त्येवैन॑मे॒तत्। तस्मा॑च्छि॒ष्टाः प्र॒जा
जा॑यन्ते। अ॒त्योऽसी॒त्याह। तस्मा॑द॒श्वः सर्वा॑न्पशून्त्ये॒ति। तस्मा॑द॒श्वः सर्वे॑षां
पशू॒नाः श्रेष्ठं॑ गच्छ॒ति॥३२॥

प्र यशः श्रेष्ठमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह।
रूपमेवास्यैतन्माहिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं
नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना
चेदध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा
स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति।
भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युत्थमृजति सर्वत्वाय। देवां आशापाला

एतं देवेभ्योऽश्वं मेधांय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तत्प्या राजपुत्रा देवा
 आशापालाः। तेभ्यं एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं
 गन्तौ। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतृषु
 पृथ्मु जुहोति॥ ३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा
 गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु
 वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यं रक्षन्ति। तेषां य उदचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव
 ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदचं न गच्छन्ति॥ ३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलौऽश्वमेधेन यजते।
 यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय।
 अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ३६॥

गच्छति भवतः पृथ्मु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥

प्रजापतिरकामयताश्चमेधेनं यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्यं। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामवं रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यैर्द्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शौरूषण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्व्यक्षत्रम्। सा श्रीः। तद्वध्नस्य विष्टपम्। तथ्स्वारज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमैर्द्ग्रहणानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत

इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। एषां लोकानां कृत्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः
क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षार्मतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्योः प्राणाः। प्राणा
दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः।
सर्वमेवाप्नोति। अथौ इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामवं रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥

[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। त२ सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्।
यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्तै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहौ। स्वाहाऽधीतं
मनसे स्वाहौ। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहौ। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै
स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्यै भवतः। प्रजापतिमुखाभिरैवं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा
अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै

स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते।
 पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै
 पूषा पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय
 स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
 अथौ रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे
 निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां
 जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहौ च॥

[११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्।
 प्रातः सवनादेवनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथौ प्रातः सवनमेव
 तेनोऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं दिनादेवनं

सर्वनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सर्वनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र
आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागंतं तृतीयसवनम्।
तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तौः।
इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र-
आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो
निर्लायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सौऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नव च॥

[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति।

तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरंजायत। वोढाऽनुङ्गानित्याह॥४७॥

अनुङ्गुह्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुङ्गानंजायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्वं एव जवं दधाति। तस्मात्पुराऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवो। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन

यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुङ्घानित्याह जायते वर्णति सु च॥

[१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्वयादिशत्। स आत्मन्त्रश्चमेधमंधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदंश्चमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानंप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महृतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।

यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यक्षाजाः। यक्षाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्ववानां रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्ववान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्ववानां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्ववताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्त्रानि जुहोति। दशोक्षरा

विराट्। विराट् अस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मथुना जुहोति पृथुक्जुहोति कर्मबैजुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मथुना तण्डुलैः पृथुकैर्लजैः कर्मवैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूयैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश) ॥ — [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तस्मृष्टस्वस्यजिघासन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्त होमानपश्यत्। तानंजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षास्यपाहनं। यन्नक्तस्वहोमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षास्यपं हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षास्यपं हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्यं प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवावं रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति। रक्षसामपंहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्यं प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याहं। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्यां स्वाहेत्याहं। अमुष्मिन्नेव

लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरैव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिःश्चामुष्मिःश्च।
 शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे।
 सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह।
 अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाःस्यपहन्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त चे॥

[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्ससीत्याहुः। यौऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि
 भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा
 द्वाभ्याः स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं
 जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्तं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्ये।
 शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय
 स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा

प्रयुताय॒ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॒व लो॒कान॑वं रुन्धे। अ॒र्बुदा॒य स्वा॑हेत्या॑ह। वा॒ग्वा
अ॒र्बुद॑म्। वा॒चमे॒वावं रुन्धे। न्य॒र्बुदा॒य स्वा॑हेत्या॑ह। यो॒ वै वा॒चो भू॒मा। तन्य॑र्बुद॑म्।
वा॒च ए॒व भू॒मान॑म॒वं रुन्धे। स॒मु॒द्राय॒ स्वा॑हेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्नो॑ति। म॒ध्याय॒ स्वा॑हेत्या॑ह। म॒ध्यमे॒वाऽऽप्नो॑ति। अ॒न्ताय॒
स्वा॑हेत्या॑ह। अ॒न्तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। प॒रार्धा॒य स्वा॑हेत्या॑ह। प॒रार्ध॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। उ॒षसे॒
स्वा॒हा व्य॑ष्ठ्यै स्वा॑हेत्या॑ह। रा॒त्रिर्वा॒ उषाः॑। अ॒ह॒व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वावं रु॑न्धे।
अथो॑ अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रे॒व प्र॑ति॑ तिष्ठति। ता यदु॒भयो॑र्दि॒वा वा न॑क्तं वा जुहुयात्।
अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॒ स्वा॒हा व्य॑ष्ठ्यै स्वा॒हो॑देष्यते स्वा॒हो॑द्यते स्वा॒हेत्य॑नु॒दिते
जु॒होति। उ॒दि॒ताय॒ स्वा॒हां सु॒वर्गा॒य स्वा॒हां लो॒काय॒ स्वा॒हेत्य॑दिते जुहोति।
अ॒हो॒रा॒त्रयो॑र॒व्यति॑मोहाय॥६२॥

एको॒त्तरं॑ जुहोति प्रयुताय॒ स्वाहेत्या॑ह स॒मु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॑ह॒व्यु॑ष्टिः सप्त॒ च॥

[१६]

विभू॒र्मात्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि जु॒होति॑ । उ॒भयो॑रै॒वैनं लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं
गम॑यति । आ॒र्य॒नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒ स्वाहे॒त्युद्वा॑वाञ्जु॒होति॑ । सर्व॑मे॒वैनम॑स्क॒न्नं
सुव॑र्गं लो॒कं ग॑मयति । अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्व॒होमाञ्जु॒होति॑ । पूर्वं
ए॒व द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑तिं॒ क्राम॑ति । पृथि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहे॒त्याह॑ ।
यथा॑यजु॒रेवै॒तत् । अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्व॒दीक्षा॒ जु॒होति॑ । पूर्वं ए॒व
द्विष॑न्तं भ्रातृ॒व्यम॑तिं॒ क्राम॑ति ॥ ६३ ॥

पृथि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षा॒य स्वाहे॒त्येक॑वि॒ंशिनीं॑ दी॒क्षां जु॒होति॑ । एक॑वि॒ंशति॑र्वै
दे॒वलो॒काः । द्वा॒दश॒ मासाः॑ पञ्च॒तवः॑ । त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः । अ॒सावा॑दि॒त्य
ए॒कवि॑ंशः । ए॒ष सु॒वर्गो॑ लो॒कः । सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्टौ । भुवो॑ दे॒वानां
क॒र्मणे॑त्यु॒दीक्षा॒ जु॒होति॑ । ऋतू॒नेवा॑स्मै क॒ल्पय॑ति । अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑
जु॒होत्य॑न॒न्तरि॑त्यै ॥ ६४ ॥

अ॒र्वाङ्य॒ज्ञः सङ्का॑म॒त्वित्यासी॑र्जु॒होति॑ । सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्या॒स्यै भूतं॑

भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ
 मे गृहा भवन्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपो-
 ऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय
 स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति
 कामति॥६५॥

दुद्ध्यः स्वाहा हनूभ्याः३ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गैर्अङ्गैः वै पुरुषस्य
 पाप्मोर्पांश्छिष्टः। अङ्गदङ्गदैवेनं पाप्मनस्तेनं मुञ्चति। अञ्जेताय स्वाहा कृष्णाय
 स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यंश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनं३ समर्धयति। ओषधीभ्यः
 स्वाहा मूलैभ्यः स्वाहेत्यौषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पैभ्योऽन्याः
 फलं गृह्णन्ति। मूलैभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरव रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ।
 मेषस्त्वां पचतैरवत्वित्यपांव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपांव्याः। प्राणानेवाव

रुन्धे। कू॒प्याभ्यः स्वाहेत्यपा॑ः होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अ॒द्भ्यो वा अन्नं जायते। यदे॒वाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव॑ रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायतु एकं च॥—[१७]

अ॒म्भा॑सि जुहोति। अयं वै लो॒कोऽम्भा॑सि। तस्य॒ वसवो॑ऽधिपतयः। अ॒ग्नि॒ज्योतिः॑। यद॒म्भा॑सि जुहोति। इ॒ममे॒व लो॒कम॑व॒ रुन्धे। वसू॑नां साय॒ज्यं गच्छ॑ति। अ॒ग्निं ज्योति॑रव॒ रुन्धे। न॒भा॑सि जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं वै न॒भा॑सि॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अधि॑पतयः। वा॒युज्यो॑तिः। य॒न्ना॑सि जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणां॑ साय॒ज्यं गच्छ॑ति। वा॒युं ज्योति॑रव॒ रुन्धे। म॒हा॑सि जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को म॒हा॑सि। तस्या॑दित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

य॒न्म॒हा॑सि जुहोति। अ॒मुमे॒व लो॒कम॑व॒ रुन्धे। आ॒दि॒त्यानां॑ साय॒ज्यं गच्छ॑ति। सूर्यं ज्योति॑रव॒ रुन्धे। न॒मो रा॒ज्ञे न॒मो वरु॑णाय॑ति य॒व्यानि॑ जुहोति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रु॒द्धौ। म॒योभू॑र्वातो॑ अ॒भि वा॑त॒स्रा इति॑ ग॒व्यानि॑ जुहोति।

पशूनामव॑रुद्धौ। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑ सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्य सन्तत्यै॥७०॥

सिताय॒ स्वाहा॑ऽसिताय॒ स्वाहेति॑ प्रमु॑त्कीर्जुहोति। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्य प्रमु॑त्तौ। पृथि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। यथा॒यजु॑रेवैतत्। दत्व॑ते स्वाहा॑ऽदन्तका॑य॒ स्वाहेति॑ शरी॒रहोमाञ्जु॑होति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्य॑ज॒मानो॑ऽवं रुन्धे। क॒स्त्वा यु॑नक्ति॒ स त्वा यु॑नक्ति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इमे॒ वै लो॒काः परि॒धयः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्य॒ सम॑ष्ट्यै॥७१॥

यः प्रा॑णतो॒ य आ॑त्म॒दा इति॑ महि॒मानौ॑ जुहोति। सुव॑र्गो॒ वै लो॒को महः॑। सुव॑र्गमे॒व ताभ्या॑ "लोकं॒ यज॑मानोऽवं रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्मणो॑ ब्र॒ह्मव॑र्च॒सी जा॑यता॒मिति॒ सम॑स्तानि ब्र॒ह्मव॑र्च॒सानि॑ जुहोति। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒व तैर्य॑ज॒मानो॑ऽवं रुन्धे। जज्ञि॒ बीज॑मिति॒ जुहो॑त्यन॒न्तरि॒त्यै। अ॒ग्नये॒ सम॑नम॒पृथि॒व्यै सम॑नम॒दिति॒ सन्न॑तिहोमाञ्जुहोति। सुव॑र्गस्य॒ लोक॑स्य॒ सन्न॑त्यै। भू॒ताय॒ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वा॑हेति॒ भूता॑भव्यौ होमौ जुहोति। अयं॒ वै लो॒को भू॒तम्॥७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। सर्वस्यास्यै। सर्वस्यावरुद्धौ।
यदक्रन्दः प्रथमं जायमान इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्यास्यै। सर्वस्य जित्यै।
सर्वमेव तेनाप्रोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते॥ ७३॥

य उ चैनमेवं वेदं। यज्ञः रक्षाऽस्यजिघासन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तः होमानं पश्य-
तानं जुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाऽस्यपाहन्। यन्नक्तः होमां जुहोति। यज्ञादेव
तैर्यजमानो रक्षाऽस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्यन्ततो जुहोति।
सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ॥ ७४॥

वै नभसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्यै समष्टौ भूतं यजते नवं च॥ — [१८]

एकयूपो वैकादशिनीं वा। अन्येषां यज्ञानां यूपां भवन्ति। एकविंशिन्यश्वमेधस्या।
सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां
यज्ञक्रतूनां यूपां भवन्ति। राज्जुदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्या। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्टौ। नान्येषां पशूनां तेजन्या अवद्वन्ति। अवद्वन्त्यश्वस्य॥ ७५॥

पाप्मा वै तैजनी। पाप्मनोऽपंहृत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्वन्ति।
 वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुयौनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य
 योनाववं द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्निर्युञ्जन्ति। आरोकेष्वाण्यान्धारयन्ति। पशूनां
 व्यावृत्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लभन्ते। प्राण्यान्ध्मृजन्ति। पाप्मनोऽपंहृत्यै॥७६॥

अश्वस्य व्यावृत्यै त्रीणि च॥

[१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहृत्याया अपंहृत्यै। पौतुद्रवावभितौ भवतः।
 पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्धौ। भ्रूणहृत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनौभयतः परे
 गृह्णाति। षड्वैल्व भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्धौ। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्धौ॥७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्धौ। एकविंशतिः सम्पद्यन्ते। एकविंशतिर्वै
 देवल्लोकाः। द्वादश मासाः पञ्चतर्वः। त्रयं द्दमे लोकाः। असावादित्य एकविंशः।
 एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा

अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
कस्मात्सत्यात्। दक्षिणतौऽन्येषां पशूनामवदन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा
अश्वः॥ ७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवदति। यदि तरेषां पशूनामवदति।
शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चित्तैऽग्नावधिं वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अप्सुर्योनिर्वा
अश्वः। अप्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यश्च तूपरं
चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥ ८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुतं
पृताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनं
सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिंश्चोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरैव
धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवत्सरौ
वा इलुवर्दः। परिवत्सरौ बलिवर्दः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरवं रुन्धे।

आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसां विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवुरुद्धो भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवदंश्चत्वारि च॥

[२०]

एकविंशौऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वो वरुषभा वा वृषाणः सः स्फुरेन्न। एवमेव तथ्स्तोमाः सः स्फुरन्ते। यदेकविंशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशौऽग्निर्भवति। द्वादश मासः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशौऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविंश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविंशः स्तोमः। एकविंशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अ॒श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो वे॒दं। क॒कु॒क्षु रा॒ज्ञा भव॑ति। एक॒वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति।
 एक॒वि॒ंशः स्तोमः॑। एक॒वि॒ंशति॑र्यूपाः। ए॒ता वा अ॒श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य एवं
 वे॒दं। क॒कु॒क्षु रा॒ज्ञा भव॑ति। यो वा अ॒श्वमे॒धे त्री॑णि शी॒र्षाणि वे॒दं। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑
 भव॑ति। एक॒वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति। एक॒वि॒ंशः स्तोमः॑। एक॒वि॒ंशति॑र्यूपाः। ए॒तानि॒
 वा अ॒श्वमे॒धे त्री॑णि शी॒र्षाणि॑। य एवं वे॒दं। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भव॑ति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह॒ राज्ञा॑ भवति षट् च॥

[२१]

दे॒वा वा अ॒श्वमे॒धे पव॑माने। सु॒वर्गं॑ लो॒कं न प्रा॑जानन्। तमश्चः प्रा॒जाना॑त्।
 यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॒न मे॒ध्येनो॑द॒श्चो ब॒हिष्प॒वमा॑न॒ः सर्प॑न्ति। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॒त्यै।
 न वै म॑नुष्यः सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑ञ्जसा वे॒द। अ॒श्वो वै सु॑वर्गं लो॒कम॑ञ्जसा वे॒द।
 यदु॑द्गातोद्गायेत्। यथा क्षे॒त्रज्ञोऽन्ये॑न प॒था प्र॑तिपा॒दये॑त्। ताद॑क्तत्॥८६॥

उद्गा॒तार॑मप॒रुध्य॑। अ॒श्वमु॒द्गीथा॑यं वृणीते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञोऽञ्ज॑सा नयति।
 ए॒वमे॒वैन॑मश्चः सु॒वर्गं॑ लो॒कम॑ञ्जसा नयति। पु॒च्छ॑म॒न्वा र॑भन्ते। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑

समष्टौ। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडं॒बा उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। अथो यथो॑पगा॒तारं॑ उपगाय॑न्ति।
तादृगे॒व तत्। उद॑गासीद॒श्वो मे॒ध्य इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गीथः।
उद्गी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। अथो ऋ॒त्वि॒षाम॒योरे॒व प्र॑ति तिष्ठति। हि॒रण्ये॒नोपा॑करोति।
ज्योति॑र्वै हि॒रण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॒खतो॑ दधाति। यज॑माने च प्र॒जासु॑ च। अथो
हि॒रण्य॒ज्योति॑रे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥

[२२]

पुरु॑षो वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यद॒श्वे प॒शून्नि॒युञ्ज॑न्ति। य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं
प्रयु॑ङ्गे। अश्वं॑ तू॒परं॑ गो॒मृगम्। तान॑ग्नि॒ष्ठ आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तथ्स॑श्यति।
तस्मा॑द्राजमु॒खं भी॒ष्मं भावु॑कम्। आग्ने॒यं कृ॒ष्णाग्री॑वं पु॒रस्ता॑ल्ललाटं। पूर्वा॒ग्निमे॒व तं
कुरु॑ते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑थस्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्च॑म्। अन्नं॑ वै पुषा॒॥

तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्ठात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवेनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्योऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥१०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रो लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्यं ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बांर्हस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथौ कवचं एवैते अभितः पर्यहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथौ इयं वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्समेव तं कुरुते। तस्मादुथ्सं भये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥

[२३]

साङ्गहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वान्नो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराहं प्रजापतिरकामयताश्वमेधेनं प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्द्वैभ्यः प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्ससति विभूरश्वानामन्यम्मास्येकयुपो

राशुं॑ दाल॒मेक॒वि॒शो दे॒वाः पु॒रुष॒स्यो॒वि॒शतिः॑ ॥ २३ ॥

सा॒ङ्ग॒हृ॒ण्या तस्मा॑ द॒श्वमे॒धया॒जी यत्प॑रि॒मिता॒ यद्व॑ज्ञ॒मुखे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रयं॑ इ॒मे सि॒ताय॑ प्रा॒णापा॒नावे॒वास्मि॒न्तस्मा॑ द्रा॒जुन्य॑
ए॒क॒न॒वतिः॑ ॥ २१ ॥

सा॒ङ्ग॒हृ॒ण्या स॒श्र॑यन्ति ॥

हरिः ओम् ॥

॥ इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः ॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशभिर्नु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाऽष्टादशभिर्वारुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरौऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्ठेऽन्यान्पशून्पाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सऽस्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सऽस्थापयेत्। क्षिप्रे

यजमानमरणं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशूनालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभेत। तेनैव पशूनं रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययं अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरणं मृतं हरेति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजाजयन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुत्सृजेत्स्त्रीणि च॥

[१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनं पश्यत। ग्राम्याः श्वारण्याः। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभेत। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य इतद्विश्रातुर्मास्यानि
संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः
पशवं आलभ्यन्तै। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽवं रुन्धे। वि वा एष प्रजयां
पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्त। संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराधोति। प्रजा वै पशवं एकादशिनीं। यदेत
ऐकादशिनाः पशवं आलभ्यन्तै। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽवं रुन्धे।
प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽध्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिर्नु प्रायुङ्क्त।
तामाप्नोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्वशिनं आलभ्यन्तै॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽवं रुन्धे। एकादश दशत आलभ्यन्ते।
एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवं। पशून्नेवावं रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः।
नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति।
तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्यल्लोको दशिनं आलुयन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥

[२]

अस्मै वै लोकायं ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा आरण्याः।
यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमवं रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः।
उभयाँन्पशूनालभते। ग्राम्याश्चाणयाश्च। उभयौर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयाँन्पशूना-
लभते॥९॥

ग्राम्याश्चाणयाश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। उभयाँन्पशूनालभते।
ग्राम्याश्चाणयाश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ। त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे
लोकाः। एषां लोकानामास्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माँत्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्संमानीभ्यो देवताँभ्योऽन्यैऽन्ये पशवं
आलुयन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामाँन्दधाति। तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाँः।
त्रयाणां त्रयाणां सह वपा जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामास्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्याग्निकृतानारण्यानुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयाँन्पशूनालभते सत्यादहिंसायै॥

[३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः। आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः। अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्। वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह। कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्टौ। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश एवैनं राज्ञां गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति।
 एतः स्तोत्रेतेन पथा पुनरश्वमार्तयासि न इत्याह। वायुर्वे स्तोता। वायुमेवास्य
 परस्तादधात्यावृत्यै। यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
 स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति।
 लोमान्येवास्य तथ्सम्मरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवेनं
 देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृत्ती।
 एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययोः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
 राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रसम्मितिः
 सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेजं इन्द्रियं
 पशवः श्रीः क्रांमन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽऽन्तु गायत्रेण छन्दसेति
 महिष्यभयनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽवै

रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता॥ तेजो वा आज्यम्॥ इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मां इन्द्रियमवं रुन्धे। आदित्यास्त्वाञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृत्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मे पशूनवं रुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्वधति। नास्मात्तेजं इन्द्रियं पशवः श्रीरपे कामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशोममौ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्वेवा अन्नमत्तैतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते। यदि नावजिघ्रैत्। अग्निः पशुरासीदित्यवंध्रापयेत्। अवं हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जकृदंर मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितृस्थुषु इत्याहुमे एवास्मे युनक्तुमभिजित्यै भरन्त्यश्वमयो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्धते। योऽश्वमेधेन यजते। होतां च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवेनं ब्रह्मवर्चसेनं च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै ब्रह्मा। बारूहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्यं दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होतां भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होतां आग्नेयो वै होतां तेजो वा अग्निः। तेजं एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमवं रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवावं रुन्धे। किं स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवावं रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवावं रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव
रुन्धे। क उस्विज्ञायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे।
किं स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे।
किं स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा
परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिवै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि
त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि
त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव
रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव
रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिगन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। यौऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा
व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहृतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति।

नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वां प्रियाणाम्।
वर्षिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वां निधिपतिः१ हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै
तद्धवते॥२५॥

अथौ धुवन्येवैनम्॥ अथो न्येवास्मै१ हुवते। त्रिः परिंयन्ति। त्रयं इमे लोकाः।
एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परिंयन्ति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः।
ऋतुभिरेवैनं धुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनं तन्वते१ नवकृत्वः परिंयन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः।
प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति
पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनम्। सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनमुपनयति।
सुवर्गे लोके सम्प्रोण्वार्थामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनं१ लोकं गमयति। आऽहमंजानि गर्भधमा त्वमंजाऽसि
गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा

वा अ॒श्वमे॒धे प॒वंमा॒ने। सु॒वर्गं॑ लो॒कं न प्रा॒जा॒नन्। तम॒श्वः प्रा॒जा॒नात्।
 यथ्सू॒चीभि॑र॒सिप॒थान्क॒ल्पय॑न्ति। सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॒त्यै। गा॒यत्री
 त्रिष्टु॒जग॒तीत्या॑ह॥ २८॥

यथा॒यजु॑रै॒वैतत्। त्रयः॑ सू॒च्यो भ॒वन्ति। अ॒यस्म॒थ्यो र॒जता॑ ह॒रिण्यः॑। अ॒स्य
 वै लो॒कस्य॑ रू॒पम॑य॒स्मथ्यः॑। अ॒न्तरि॑क्षस्य र॒जताः॑। दि॒वो ह॒रिण्यः॑। दि॒शो वा
 अ॒यस्म॒थ्यः। अ॒वा॒न्तरि॑दि॒शा र॒जताः॑। ऊ॒र्ध्वा ह॒रिण्यः॑। दि॒शं ए॒वास्मै॑ क॒ल्पय॑ति।
 क॒स्त्वा॑ ह्य॒ति क॒स्त्वा वि॒शास्ती॒त्याहा॑हि॒सायै॑॥ २९॥

ह्रव॑ते काम॒न्यूर्वा॒धामि॒त्याह॑ जग॒तीत्या॑ह क॒ल्पय॑त्ये॒कं च॑॥

[६]

अप॒ वा ए॒तस्मा॒च्छी रा॒ष्ट्रं का॑मति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। ऊ॒र्ध्वामे॑नामु॒च्छ्रय॑तादि॒त्याह॑
 श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः। श्रि॒यमे॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रम॒र्ध्वमु॒च्छ्रय॑ति। वे॒णुभा॑रङ्गि॒रावि॑वे॒त्याह॑। रा॒ष्ट्रं
 वै भा॑रः। रा॒ष्ट्रमे॒वास्मै॑ पर्य॑हति। अथा॑स्या म॒ध्यमे॒धता॑मि॒त्याह॑। श्री॒र्वै रा॒ष्ट्रस्य॑
 म॒ध्यमे॑॥ ३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः।
 क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै
 राष्ट्रं च समीचीं दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजां पशून्
 पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं
 यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च
 समीचीं दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं
 गभे पस इत्याह। विड्वै गभः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता
 च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य
 रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमन्तः सयदित्याह। विड्वै गभः। राष्ट्रं मुष्टिः।

राष्ट्रमेव वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्राष्ट्रं वि॒शं घा॑तुकम्। अप॒ वा ए॒तेभ्यः प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति।
ये य॒ज्ञेऽपू॑तं वद॑न्ति। द॒धि॒क्राव्णो॑ अकारिषमिति॑ सु॒रभि॑मतीमृचं॑ वदन्ति। प्रा॒णा वै
सु॒रभ्यः॑। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्स॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। आपो॒ हि ष्टा म॑यो॒भुव॑
इत्य॒द्भिर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वात्मानं॑ पवयन्ते॥ ३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥

[७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॑ प्रावि॒शत्। ता॒भ्यः पुनः॑ सम्भ॑वितुं नाश॑करोत्।
सौ॑ऽब्रवीत्। ऋ॒ध्रव॑दि॒ध्सः। यो मे॒तः पुनः॑ पुनः॑ सम्भ॑रदिति॑। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व
स॑म॒भरन्। ततो॒ वै त औ॑र्ध्वन्। यौ॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यु॒धोति॑।
पु॒रुष॑मा॒ल॒भते॥ ३५॥

वैरा॒जो वै पु॒रुषः॑। वि॒राज॑मे॒वा॒ल॒भते। अथो॒ अन्नं॑ वै वि॒राट्। अ॒न्नमे॒वाव॑ रुन्धे।
अ॒श्वमा॒ल॒भते। प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः। प्र॒जाप॑तिमे॒वा॒ल॒भते। अथो॒ श्रीर्वा॑ एक॑शफम्।
श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे। गा॒मा॒ल॒भते॥ ३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव रन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव रन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याश्चोत्सृजन्त्यहिंसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तैऽस्योभयै यज्ञे बद्धाः। अभीष्टां अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति। नैनं दृक्ष्वः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टां अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिंसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उं चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमौऽष्टौ च॥

[८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्। एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशत्प्रतिष्ठायां ऋतून्न्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः। ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां देवतां अभ्यारोहति। शक्रयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्यैऽन्ये वा एते पशव आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेवं ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति। अथो अहं एवैष

बलिर्हि॒यते। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यद॑जावय॑श्चा॒र॒ण्याश्च॑। ए॒ते वै सर्वे॑ प॒शवः॑।
यद्ग॒व्या इति॑। ग॒व्यान्प॒शून्तु॒मेऽहं॑ ना॒ल॒भते॑॥३९॥

तैवोभया॑न्प॒शून्व॑ रुन्धे। प्रा॒जाप॒त्या भ॑वन्ति। अ॒न॒भिजि॒तस्या॒भिजि॑त्यै।
सौरी॑र्न॒व॑ श्वेता व॒शा अ॒न॒ब॒न्ध्या भ॑वन्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सम॑व॒ रुन्धे। सोमा॑य
स्वरा॑ज्ञेऽनोवा॒हाव॑न॒ङ्गाहा॒विति॑ द्वि॒ध्वनः॑ प॒शूना॑ल॒भते। अ॒होरा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै।
प॒शुभि॒र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यौऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। छु॒गलं॑ क॒ल्माषं॑ कि॒किदी॑विं
वि॒दी॒गय॑मिति॑ त्वाष्ट्रा॒न्प॒शूना॑ ल॒भते। प॒शुभि॑रे॒वात्मानः॑ स॒म॒र्धय॑ति। ऋ॒तुभि॒र्वा
ए॒ष व्य॑ध्यते। यौऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। पि॒शङ्गा॒स्रयो॑ वा॒स॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूना॑ल॒भते।
ऋ॒तुभि॑रे॒वात्मानः॑ स॒म॒र्धय॑ति। आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृ॒श्च्यते। यौऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते।
पर्य॑ग्निकृ॒ता उ॒त्थु॑र्ज॒न्त्यना॑व्र॒स्काय॑॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनाल॒भतेऽष्टौ॑ च॥

[१]

प्रा॒जाप॑तिरकामयत म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्चमे॒धे म॑हि॒माना॑वपश्यत।

तावंगृहीत। ततो वै स महानन्नादौऽभवत्। यः कामयेत महानन्नादः स्यामिति।
 स एतावन्मधे महिमानौ गृहीत। महानेवान्नादो भवति। यजमानदेवत्यां वै वपा।
 राजा महिमा। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति। यजमानमेव राज्येनोभयतः
 परिगृह्णाति। पुरस्तात्स्वाहाकारा वा अन्ये देवाः। उपरिष्ठात्स्वाहाकारा अन्ये।
 ते वा एतेऽश्च एव मेध्यं उभयेऽवैरुध्यन्ते। यद्वपां महिम्नोभयतः परियजति।
 तानेवोभयान्प्रीणाति॥ ४१॥

परियजति षट्॥

[१०]

वैश्वदेवो वा अश्वः। तं यत्प्राजापत्यं कुर्यात्। या देवता अपिभागाः। ता
 भांगधेयेन व्यर्धयेत्। देवताभ्यः समदं दध्यात्। स्तेगान्दृष्ट्यां मण्डूकां
 जम्भ्यभिरिति। आज्यमवदानं कृत्वा प्रतिसृज्यायमाहुतीर्जुहोति। या एव देवता
 अपिभागाः। ता भांगधेयेन समर्धयति। न देवताभ्यः समदं दधाति॥ ४२॥

चतुर्दशैताननुवाकाञ्जुहोत्यनन्तरित्यै। प्रयासाय स्वाहेति पञ्चदशम्। पञ्चदश वा

अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवत्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्।
तैऽब्रुवन्नग्रयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेधस्य वयमुद्धारमुद्धरामहे। अथैतानभि
भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥ ४३॥

पराऽसुराः। यश्चिष्वष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याभिमृत्यै। भवत्यात्मना।
पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः।
रुद्रौऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरूह्यते। न तत्र
रुद्रः पशूनभिर्मन्यते॥ ४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रौऽग्निः स्विष्टकृत्।
रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरूह्यते। न तत्र रुद्रः पशूनभिर्मन्यते।
अयस्मर्येन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रौऽग्निः
स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिरूह्यते। न तत्र रुद्रः
प्रजा अभिर्मन्यते॥ ४५॥

दधात्यभेवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥

[११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेघ उदंक्रामत्। तदंश्वस्तोमीयमभवत्। यदंश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती॥ ४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥ ४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदां जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथौ द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठायपति। द्विपदां हुत्वा।

नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायामाश्रयेत्।
द्विपदां अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्सर्धयति स्थापयति पञ्च च॥

[१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्मात्सृष्टोऽपौक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्।
तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यथ्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न
वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथ्सावित्रियो भवन्ति। सवितु-
प्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तौः। यथ्सायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथ्सायं धृतीर्जुहोति।

अश्वस्य यत्तै धृत्यै। तस्मात्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजन्ते।
अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजन्ते सायं
धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवासमै योगक्षेमं
कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥

[१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रीमति। यौऽश्वमेधेन यजन्ते। ब्राह्मणौ वीणागायिनौ
गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणां। श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः
श्रियमश्नुते। वीणांऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गार्येताम्॥५२॥

प्रश्नः शुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गार्येत्।
राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण
चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गार्येताम्। अपास्माद्राष्ट्रं
क्रीमेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजां कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गीयेत्। नक्तं राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षेत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गीयेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजंत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवासमै कल्पयतः। ताभ्यां सः स्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायैताङ्गमेद्वाह्णस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥

[१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलौक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति।

लो॒का॒ल्लो॒कादे॒व मृत्यु॑मव॑यजते। नैनं॑ लो॒के॒ल्लो॒के मृत्यु॑र्विन्दति। यद॒मुष्मै॒ स्वाहा॒-
ऽमुष्मै॒ स्वाहेति॑ जु॒ह्व॑स्त्रक्षी॑त। ब॒हुं मृत्यु॑ममि॑त्रं कुर्वीत। मृत्यवे॒ स्वाहेत्ये॑कस्मा
ए॒वैकां॑ जुहुयात्। ए॒को वा अ॒मुष्मि॑ल्लो॒के मृत्युः॥५६॥

अ॒श॒न॒या मृत्यु॑रे॒व। तमे॒वामुष्मि॑ल्लो॒केऽव॑यजते। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ स्वाहेत्य॑वभृथ
आ॒हुतिं॑ जुहोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वाव॑ यजते। तदा॑हुः। यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्या पा॒त्र्याऽथ॑।
क॒स्माद्यज्ञे॑ऽपि क्रिय॑त इति। अ॒मृत्यु॑र्वा अ॒न्यो भ्रू॒ण॒ह॒त्याया इत्या॑हुः। भ्रू॒ण॒ह॒त्या
वा॒व मृत्यु॑रिति। यद्भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ स्वाहेत्य॑वभृथ आ॒हुतिं॑ जुहोति॥५७॥

मृत्युमे॒वाऽऽहु॑त्या तर्पयित्वा परि॒पाणं॑ कृत्वा। भ्रू॒णघ्ने॑ भेष॒जं करो॑ति। ए॒ताः
ह॒ वै मु॑ण्डि॒भ औ॒दन्य॒वः। भ्रू॒ण॒ह॒त्यायै॒ प्रायश्चि॑त्तिं वि॒दां च॑कार। यो हा॒स्यापि॑
प्र॒जायां॑ ब्राह्म॒णः ह॑न्ति। सर्व॑स्मै तस्मै॑ भेष॒जं करो॑ति। जु॒म्बका॑य॒ स्वाहेत्य॑वभृथ
उ॒त्तमा॑मा॒हुतिं॑ जुहोति। वरु॑णो॒ वै जु॒म्बकः॑। अ॒न्तत॑ ए॒व वरु॑णमव॑यजते।

खलुतेर्विक्रिधस्यं शुक्लस्यं पिङ्गाक्षस्यं मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्।
रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥

[१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे
नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवेनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय
नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवेनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं
प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवेनं समानानां करोति। मां धेहि
मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति।
आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां
लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। यौऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्रमाश्विनम्।
तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव
रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्रो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यौ त्रयो भवन्ति।
त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति
दशहविषमिष्टिं निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे।
अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहुभिजित्या ऐन्द्राग्रो भवति रुन्धे एकं च॥

[१६]

यद्यश्वंमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्।
सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवेन
भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीना राजा। याभ्य एवेन
विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यत्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लोण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवता अभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवेनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नागच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनंमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पर्यः। वायव्यं आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अहंसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदहोमुचै निर्वपति। अहंस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्युध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधांय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यः रेतः। यत्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवैनं स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्युध्यते। यस्याश्वो मेधांय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्यां गर्भाः। यद्वायव्यं आज्यभागो भवति। गर्भैरेवैनं स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वर्सीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्वो नैव भवत्यधियाद्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥—[१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत्। उपनामकं एनं यज्ञः स्यात्। पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुं जीतेति। सर्वा वै संस्थिते यज्ञे वागप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। कुरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा औदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामकं एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति।

द्वादशमासौः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥

[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते।
 एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
 वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
 वै पर्यस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पर्यस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नामं
 यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो
 नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै
 प्रतिष्ठितो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि
 भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नामं यज्ञः। आ ह तत्र ब्राह्मणो

ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नामं यज्ञः। आ
ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नामं
यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै कुत्सो
नामं यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥ ७२॥

पर्यस्वात्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रमूर्जस्वान्ययस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी

ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः कुत्सो द्वादशः॥)

[१९]

तार्प्येणाश्वः संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैः समर्धयन्ति। यामेन
साम्नां प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वः
संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनं रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति।
तेजसोऽर्वरुद्धौ॥ ७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराह्यै।
अस्य वै लोकस्य रूपन्तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु।
आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकन्तार्प्येणाप्नोति॥ ७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेनं दिवः हिरण्यकशिपुनां आदित्यः रुक्मेणं अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यः सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। सार्ष्टिताः समानलोकतामाप्नोति। यौऽश्वमेधेन यजन्ते। य उ चैनमेवं वेदं॥७५॥

अवरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥

[२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकैऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वः श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तैऽब्रुवन्। यन्नो नैष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वः सर्वयेत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरं दीयते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुसीत्। तस्मादर्वा नामं। यत्सद्यो वाजान्त्समजयत्। तस्माद्वाजी नामं। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नामं। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिं रायतनम्। सूर्योऽग्रेयोनिं रायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्यं उत्तरवेदिमुपवर्पति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेदं। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्।
 यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवावं रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्।
 यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवावं रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्।
 सूर्योऽग्नौ निरायतनम्। यदर्श्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ।
 अर्काश्वमेधावेवावं रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नामं करोति सूर्योऽग्नौ निरायतनञ्चत्वारि च॥

[२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायालभन्त। तमालभ्योपावसन्।
 प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहं। यथ्संवत्सरः। तस्मादश्वः
 पुरस्तात्संवत्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
 यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भवति। य एवं वेदं। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धो-
 ऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतियूषो

जायते। य एवं वेदं। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेन देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेदं। एतद्वै तद्वैवा एतान्देवताम्। पशु भूतं मेधायालभन्त।
यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मार्गमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण
पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्यास्यै।
सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ
चैनमेवं वेदं॥८२॥

मेधोऽमृषद्यजन्त एति वेदं॥

[२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।
अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यथ्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य

लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। द्रशपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्द्रशपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेदं। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥

[२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपंप्राणा अपश्रीरूर्वा प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै

विभू॒स्ता॒र्येणा॒दित्याः प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॒ यो वा अ॒श्वस्य॒ मेध॑स्य॒ लोम॑नी त्रयो॒विंश॑तिः॥२३॥

प्र॒जाप॑तिर॒स्मिँल्लो॒क उ॑त्त॒रतः॒ श्रिय॑मे॒व प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒ महान्य॑त्यातः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्यः॒ सर्व॑ ह॒ व तत्र॒

पर्यः॒ स्व॒द्य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ च॒त्वार्य॑शीतिः॥२४॥

प्र॒जाप॑तिर॒श्वमे॒ध जु॑हति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
आपमापामपः सर्वाः॥ अस्मादस्मादितोऽमुतः॥ १॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्वस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो

अद्भुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः
स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपारधम्। अपाघ्नमपं चावर्तम्।
अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः३। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं
देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीपत। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव
विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं
कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षर्याथस्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि संमायन्ति। सौरुः सती न निवर्तते। एवं नानासंमुत्थानाः। कालाः
संवत्सरः३ श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयञ्जितम्। सतैः सर्वैः संमाविष्टः।

ऊरुः संन्र निर्वर्तते। अधिसंवत्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवत्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसंत्वः प्रदृश्यते। पटुरौ विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकः हि शिरो नाना मुखे। कृत्स्नं तद्वतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तैन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवत्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवंः। नाऽऽदित्यः संवत्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवत्सरस्य प्रियतमं रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पत्त्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाः सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि

विहितानि धामशः। स्थात्रे रैजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः।
सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याजं सखिविदः सखायम्।
न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः शृणोत्यलकः शृणोति॥८॥

न हि प्रवेदं सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुरऋतुना नुद्यमानः। विननादाभिधावः।
षष्टिश्च त्रिःशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जग्दक्षः। वसन्तो
वसुभिः सह। संवत्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयेतेत्यन्यान्॥९॥

अमूःश्च परिर्क्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव
विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत।
शुक्लवासां रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीः सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽप्रतिख्येनं सः। विश्वरूपाणि वासाःसि। आदित्यानां निबोधत।
संवत्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्दत्ताः सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्वाऽऽपीत
इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव।

शाम्यतंश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रंशयन्ते। संवत्सरात्ता भ्रंशयन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवत्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्यं इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्गे चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत। कनकाभानि वासांसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्रीतं मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमृतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योऽभ्यमानस्य। क्रुद्धस्यैव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयौः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतौ यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति।

इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणो॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासांसि। अष्टिवज्रिशतघ्निं च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निजिह्वा असञ्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कच्चन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुर्गालिः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनश्चयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुर्गालिः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्गेण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनं रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासांसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिःस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्षिण

शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मै न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुगेधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवत्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रप्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रप्सो अशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपसृहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यश्शुमती। तामन्वस्थितः संवत्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वं संनिर्वचनाः॥१९॥

आरोगो भ्राजः पटरं पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमांतपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामैरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावंत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभांनु। यस्मिन्सूर्या अपिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयैममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाञ्ज्योतिर्लभन्ते। तान्धसोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहेतान्धस सूर्यानिनि। पञ्चकर्णो वाथस्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामैरुं गन्तुम्। अपश्यमहेथ्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामैरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नांतपन्ति। तस्मादिह तत्रितपाः॥२२॥

अमुत्रे॒तरे। तस्मादि॒हात॒प्रित॒पाः। तेषा॑मे॒षा भ॒वति। सप्त॑ सूर्या॒ दिव॒मनु॒प्रवि॒ष्टाः।
तान॒न्वेति॑ प॒थिभिर्द॑क्षिणा॒वान्। ते अस्मै॑ सर्वे घृ॒तमा॑त॒पन्ति। ऊ॒र्जं दु॒हाना
अन॑प॒स्फुर॑न्त॒ इति। सप्त॑त्विजः सूर्या॒ इत्या॑चार्याः। तेषा॑मे॒षा भ॒वति। सप्त॑ दि॒शो
नाना॑सूर्याः॥२३॥

सप्त॑ हो॒तां ऋ॒त्विजः॑। दे॒वा आ॒दि॒त्या ये सप्त॑। तेभिः॑ सो॒माभी र॑क्ष॒ण
इति॑। तद॑प्या॒न्नायः॑। दिग्भ्राज॑ ऋ॒तून् क॑रोति। ए॒तयै॒वावृ॒ता स॒हस्र॑सूर्य॒ताया इति॑
वै॒शम्पा॒यनः॑। तस्यै॒षा भ॒वति। यद्वा॒वं इ॒न्द्र ते श॒त२ श॒तं भू॒मीः। उ॒तस्युः॑। न॒त्वा
वज्रि॑न्ध॒स्सह॒स्र२ सूर्याः॥२४॥

अनु॑ न जा॒तम॑ष्ट रो॒दसी इति॑। नाना॑लिङ्गत्वाद्द॒तूनां नाना॑सूर्यत्वम्।
अष्टौ॑ तु व्य॒वसि॑ता इति॑। सूर्य॑मण्ड॒लान्य॑ष्टा॒त ऊ॒र्ध्वम्। तेषा॑मे॒षा भ॒वति।
चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॒दनी॑कम्। चक्षु॑र्मि॒त्रस्य॑ वरु॒णस्या॑ग्नेः। आ॒द्रा द्या॒वापृ॑थि॒वी
अ॒न्तर्दि॑क्षम्। सूर्य॑ आ॒त्मा जग॑तस्त॒स्थुष॑श्चेति॥२५॥

क्वेदम॑भ्रं निवि॒शते। क्वाय॑ संव॒त्सरो मि॑थः। क्वाहः क्वेयं देव॒ रात्री। क्व मा॒सा
ऋत॑वः श्रिताः। अर्ध॑मा॒सां मुहूर्ताः॑। नि॒मेषास्तु॑टिभिः सह। के॒मा आपो॑ निवि॒शन्ते।
यदी॒तो यान्ति॑ सम्प्र॒प्ति। काला॑ अप्सु निवि॒शन्ते। आपः॑ सूर्ये॒ समाहि॑ताः॥ २६॥

अ॒भ्राण्य॑पः प्र॒पद्य॑न्ते। वि॒द्युथ्सूर्ये॑ समाहि॒ता। अन॑वर्णे इ॒मे भूमी॑। इ॒यं चा॒ऽसौ च॒
रोद॑सी। किं॒ऽस्विद॑त्रान्तरा भू॒तम्। येने॑मे वि॒धृते॒ उभे। वि॒ष्णुना॑ वि॒धृते॒ भूमी॑। इति॑
वं॒त्सस्य॑ वेद॒ना। इरा॑वती धेनु॒मती॒ हि भू॒तम्। सू॒यव॑सिनी मनु॒षे दश॑स्यै॥ २७॥

व्य॑ष्टभ्रा॒द्रोद॑सी वि॒ष्णवे॒ते। दा॒धर्थ॑ पृथि॒वीम॒भितो॑ म॒यूखैः॑। किं तद्वि॒ष्णोर्बल॑-
माहुः॑। का दी॒प्तिः किं॑ प॒राय॑णम्। ए॒को य॒द्धार॑यद्दे॒वः। रे॒जती॑ रोद॒सी उ॑भे।
वा॒ताद्वि॒ष्णोर्बल॑माहुः॑। अ॒क्षरा॑दी॒प्तिरु॒च्यते॑। त्रि॒पदा॒द्धार॑यद्दे॒वः। यद्वि॒ष्णोरे॒कमु॒त्तम॑म्॥ २८॥

अ॒ग्नयौ॑ वा॒यव॑श्चै॒व। ए॒तद॑स्य प॒राय॑णम्। पृ॒च्छामि॑ त्वा परं मृ॒त्युम्। अ॒वमं॑
म॒ध्यम॑श्च॒तुम्। लो॒कं च॑ पु॒ण्यपा॑पानाम्। ए॒तत्पृ॒च्छामि॑ सम्प्र॒प्ति। अ॒मुमा॑हुः परं

मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमोश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्माग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वां पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्वहन् प्रब्रूहि। यदि वै तथाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निघ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्तै वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादं केशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्तै वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेदं। स खल्वैवं विद्वाह्यणः। दीर्घश्रुतमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धगमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्श्मस वासवाः। रोहन्ति पूर्व्यां रुहः॥३२॥

ऋषिर्गृह दीर्घश्रुतमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति।

यत्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मञ्जुहराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिरांधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकर्त्तृर्चिश्चेति। अथ वायोरैकादशपुरुषस्यैक दशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पांराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामः हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्घारिर्बभ्रारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृ॒शानु॑र्वि॒श्वाव॑सुः। मूर्ध॒न्वान्ध॑सूर्यव॒र्चाः। कृ॒तिरि॒त्येका॑दश गन्धर्व॒गणाः॑। दे॒वाश्च
महा॑दे॒वाः। र॒श्मय॑श्च दे॒वां ग॒रु॒गिरः॑॥३६॥

नैनं ग॒रो हि॒नस्ति॑। य एवं वेद। गौरी मि॒माय॑ स॒लिला॑नि तक्ष॒ती। एक॑पदी द्वि॒पदी॑
सा चतु॑ष्पदी। अष्टा॒पदी॑ नव॒पदी॑ बभू॒वुषी॑। सह॒स्राक्ष॑रा पर॒मे व्यो॑म॒न्नि॒ति। वाचो॑
विशे॒षण॑म्। अथ नि॒गद॑व्याख्या॒ताः। ताननु॑क्रमिष्यामः। व॒राह॑वः स्वत॒पसः॑॥३७॥

वि॒द्युन्म॑हसो धूप॒यः। श्वाप॑यो गृहमेधा॑श्चेत्येते। ये चेमेऽशि॑मिविद्विषः। पर्जन्याः
सप्त॑ पृथि॒वीम॑भि॒वर्ष॑न्ति। वृष्टि॑भि॒रिति॑। एत॑यैव वि॒भक्ति॑वि॒परी॒ताः। सप्त॑भि॒र्वा
तैरु॒दी॒रिताः॑। अमू॒ल्लोकान॑भि॒वर्ष॑न्ति। तेषा॑मे॒षा भ॑वति। स॒मान॑मेतदु॒दक॑म्॥३८॥

उच्चै॒त्यव॑चा॒हिभिः॑। भूमिं॑ पर्जन्या जि॒वन्ति॑। दि॒वं जि॒वन्त्य॒ग्नय॑ इति। यदक्षरं
भूत॑कृतम्। वि॒श्वे दे॒वा उ॒पास॑ते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तार॑म्। ज॒मद॑ग्निमकुर्वत।
ज॒मद॑ग्निरा॒प्याय॑ते। छन्दो॑भिश्चतु॒रुत्तरैः॑। राज्ञः॑ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः॑ प्र॒दिशो॑ दि॒शः। तच्छुं॑ योरावृ॒णीम॑हे। गा॒तुं

यज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दे॒वीः स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु
भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं च॑तु॒ष्पदे॑। सोम॒पा (३) असोम॒पा (३) इति॑
निग॑दं व्याख्या॒ताः॥४०॥

[१]

स॒हस्र॒वृदि॑यं भूमिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृ॒त। अ॒श्विनां॑ भु॒ज्यं ना॒स॒त्या। वि॒श्वस्य॑
ज॒ग॒त॒स्प॑ती। जा॒या भूमिः॑ प॒तिर्व्यो॑म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तु॒र्यथुः॑। पु॒त्रो बृ॒ह॒स्प॑ती रु॒द्रः।
स॒र॒मा इति॑ स्त्रीपु॒मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्य॒त। वि॒षु॒रूपे॑ अ॒ह॒नी द्यौ॑रि॒व
स्थः॥४१॥

वि॒श्वा हि मा॒या अ॒व॒थः स्व॒धाव॑न्तौ। भ॒द्रा वा॑ पृष॒णावि॒ह रा॒तिर॑स्तु।
वा॒सा॒त्यौ चि॒त्रौ ज॑ग॒तो नि॒धानौ॑। द्या॒वाभू॑मी च॒रथः॑ सः सखा॑यौ।
ता॒वा॒श्विनां॑ रा॒सभा॑श्चा॒ह॒व मे। शु॒भ॒स्प॒ती आ॒गतः॑ सूर्य॑या॒ सह। त्यु॒ग्रो॒ह
भु॒ज्युर्मा॑श्विनो॒दमे॒घे। र॒यिं न क॑श्चिन्ममृ॒वां (२) अ॒वा॒हाः। तमू॑ह॒थुर्नो॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः।

अन्तरिक्षप्रुद्धिरपौदकाभिः॥४२॥

तिस्रः, क्षपस्त्रिरहातिव्रजंद्भिः। नासत्या भुज्युर्महथुः पतङ्गैः। समुद्रस्य धन्वन्तराद्रस्य पारे। त्रिभीरथैः शतपांद्भिः षडंशैः। सवितारं वितन्वन्तम्। अनुबध्नाति शाम्बरः। आपपूष्णम्बरश्चैव। सवितारिपसोऽभवत्। त्य२ सुतृप्तं विदित्वैव। बहुसौम गिरं वंशी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो वक्रियान्तम्। आयसूयान्धसोमंतृप्सुषु। स सङ्ग्रामस्तमौद्योऽल्योतः। वाचो गाः पिपाति तत्। स तद्गोभिः स्वर्वाऽल्येत्यन्ये। रक्षसानन्विताश्च ये। अन्वेति परिवृत्याऽस्तः। एवमेतौ स्थौ अश्विना। ते एते द्वौ पृथिव्योः। अहरहर्गर्भं दधाथे॥४४॥

तयोरितौ वथ्सावंहोरात्रे। पृथिव्या अहः। दिवो रात्रिः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरितौ वथ्सौ। अग्निश्चादित्यश्च। रात्रेर्वथ्सः। श्वेत आदित्यः। अह्नोऽग्निः॥४५॥

ताम्रो अरुणः। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ। वृत्रश्च वैद्युतश्च। अग्नेर्वृत्रः। वैद्युतं आदित्यस्य। ता अविंसृष्टौ। दम्पती एव भवतः। तयोरेतौ वथ्सौ॥४६॥

उष्मा च नीहारश्च। वृत्रस्योष्मा। वैद्युतस्य नीहारः। तौ तावेव प्रतिपद्येते। सेयं रात्रौ गर्भिणीं पुत्रेण संवसति। तस्या वा एतदुल्बणम्। यद्रात्रौ रश्मयः। यथा गोर्गर्भिण्यां उल्बणम्। एवमेतस्यां उल्बणम्। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभिश्च भवति। य एवं वेद। एतमुद्यन्तमपियन्तं चेति। आदित्यः पुण्यस्य वथ्सः। अथ पवित्राङ्गिरसः॥४७॥

[१०]

पवित्रवन्तः परिवाजमासते। पितॄणां प्रबो अभिरक्षति व्रतम्। महः समुद्रं वरुणस्तिरोदधे। धीरां इच्छेकुर्धरणेष्वारभम्। पवित्रं ते विततं ब्रह्मणस्पतैः। प्रभुर्गात्राणि पर्येषिविश्वतः। अतस्तनूनं तदामो अंश्रुते। श्रुतासु

इद्वहेन्तस्तत्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असंतः सद्यो ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिंश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अंगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददंश्चे कुहचिद्विवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तत्संवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तत्संवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठं सर्वधातमम्। तुरं भर्गस्य धीमहि। अपांगूहत सविता तृभीन्। सर्वाँन्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यश्चा सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मै॥५०॥

नपुंस्कं पुमाँस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्धोऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुंस आहुः। पश्यदक्ष्वान्नविचैतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानात्संवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गलिरावयत्।

अग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असञ्चत्। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यौ वेद-
सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्धयात्। मृत्युर्मा मारयादिति। हस्मितः रुदितं
गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्नेव विद्धि तत्।
अतृष्यः स्तृष्यध्यायत्। अस्माज्जाता मे मिथू चरन्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेतो
यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्नीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असञ्चत्। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ
चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवंस्य व्रतम्। आतमग्रे रथं तिष्ठ। एकांशमेकयोजनम्।
एकचक्रमेकधुरम्। वातघ्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षौ यातु सञ्जाति। यच्छ्वेतान् रोहिताः श्वग्रेः। रथे युक्त्वाऽधितिष्ठति। एकया
च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च।
नियुद्भिर्वायविह तां विमुञ्च॥५५॥

[११]

आत॑नुष्व॒ प्रत॑नुष्व। उ॒द्ध॒माऽऽध॑म॒ सन्ध॑म। आ॒दि॒त्ये च॒न्द्रव॑र्णना॒म। गर्भ॑माधै॒हि
यः पु॒मान्। इ॒तः सि॒क्तः सूर्य॑गतम्। च॒न्द्रम॑से॒ रसं॑ कृधि। वा॒रादं॑ ज॒नया॑ग्रेऽग्निम्।
य ए॒कौ रु॒द्र उ॒च्यते। अ॒स॒ह्य॒ताः स॑हस्रा॒णि। स्म॒र्यते॑ न च॒ दृश्य॑ते॥ ५६॥

ए॒वमे॑तं नि॒बो॒धत। आ॒म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒हि म॒यूर॑रोम॒भिः। मा त्वा
के॒चिन्नि॒येमु॑रि॒न्न पा॒शिनः॑। द॒ध॒न्वेव॑ ता इ॒हि। मा म॒न्द्रैरि॑न्द्र॒ हरि॑भिः। या॒मि
म॒यूर॑रोम॒भिः। मा मा के॒चिन्नि॒येमु॑रि॒न्न पा॒शिनः॑। नि॒ध॒न्वेव॑ तां (२) इ॒मि। अणु॑भिश्च
म॑हद्भिश्च॥ ५७॥

नि॒घृष्वै॒रस॒मायु॑तैः। का॒लैर्हरि॑त्वंमा॒प॒न्नैः। इ॒न्द्राऽऽया॑हि स॒हस्र॑युक्।
अ॒ग्निर्वि॒भ्राष्टि॑व॒सनः॑। वा॒युः श्वे॒त॑सि॒कद्रु॑कः। सं॒व॒त्स॒रो वि॑षू॒वर्णैः॑। नि॒त्यास्ते॑ऽनु॒च॒रास्त्व॑
सु॒ब्र॒ह्म॒ण्योः सु॒ब्र॒ह्म॒ण्योः सु॒ब्र॒ह्म॒ण्योम्। इ॒न्द्राऽऽग॑च्छ॒ हरि॑व आ॒गच्छ॑ मे॒धाति॑थेः।
मे॒ष वृष॑ण॒श्वस्य॑ मे॒ने॥ ५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमंब्रुवाण। अरुणाश्वो
इहागताः। वसंवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासंसोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते।
ताम्राश्वस्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः
पराङ्गताः॥५९॥

उक्तं स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्।
रथेनोदकवर्त्मना। अप्सुषां इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासांसि च।
कालावयवानामितः प्रतीज्या। वासाल्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं
करोतीति। वासिष्ठो रौहिणो मीमांसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्वेवं विद्युदिति।
ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण
उपस्तरणमसि॥६०॥

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

[१२]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमिमां म॒हीम्। अ॒हं वे॒द न मे॑ मृत्युः। न चामृत्यु॒रघाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॑न्तरिक्षम्। अ॒हं वे॒द न मे॑ मृत्युः। न चामृत्यु॒रघाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मू दि॒वम्॥६१॥

अ॒हं वे॒द न मे॑ मृत्युः। न चामृत्यु॒रघाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीम् पु। अ॒दि॒तिर्द्यौ॑र॒दि॒तिर॑न्तरिक्षम्। अ॒दि॒तिर्मा॑ता स पि॒ता स पु॑त्रः। वि॒श्वे दे॒वा अ॒दि॒तिः प॒ञ्चज॑नोः। अ॒दि॒तिर्जा॑तम॒दि॒तिर्जनि॑त्वम्। अ॒ष्टौ पु॑त्रासो अ॒दि॒तेः। ये जा॑तास्तन्वः प॒रि। दे॒वां (२) उप॑प्रै॒थ्सप्त॑भिः॥६२॥

प॒रा मा॒र्ताण्ड॑मास्य॑त्। सप्त॑भिः पु॒त्रैर॑दि॒तिः। उप॑प्रै॒त्यूर्ध्वं यु॑गम्। प्र॒जायै॑ मृत्यवे॒ त॑त्। प॒रा मा॒र्ताण्ड॑माभ॑र॒दि॒तिं। तान॑नु॒क्रमि॑ष्यामः। मि॒त्रश्च व॑रुणश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑। अ॒श॑श्च॒ भग॑श्च। इन्द्रश्च वि॒वस्वा॑श्चै॒त्येते॑। हि॒र॒ण्य॒गर्भो॑ ह॒सः शु॑चि॒षत्। ब्र॒ह्म॒ज॒ज्ञानं॑ तदि॒त्य॒दमि॑ति। गर्भः प्रा॒जाप॑त्यः। अथ॒ पुरु॑षः सप्त॒ पुरु॑षः॥६३॥

[यथा॒स्थानं॑ ग॒र्भि॒ण्यः]

योऽसौ तपन्नुदेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायोदेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायोदेगाः। असौ योऽस्तमेति। स सर्वेषां भूतानां प्राणानादायाऽस्तमेति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणानादायाऽस्तङ्गाः। असौ य आपूर्यति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरापूर्यति॥६४॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरापूरिष्ठाः। असौ योऽपक्षीयति। स सर्वेषां भूतानां प्राणैरपक्षीयति। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपक्षेष्ठाः। अमूनि नक्षत्राणि। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोऽम्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोऽम्सृपत्॥६५॥

इमे मासोऽर्धमासाश्च। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोऽम्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपप्रसृपत् मोऽम्सृपत्। इम ऋतवः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपप्रसर्पन्ति चोऽम्सर्पन्ति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा

मम प्राणैरपंप्रसृपत् मोऽसृपत्। अयं संवत्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोऽसर्पति च॥६६॥

मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोऽसृप। इदमहं। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोऽसर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोऽसृप। इयं रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरपंप्रसर्पति चोऽसर्पति च। मा मै प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरपंप्रसृप मोऽसृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनं रीद्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। सतां सत्यानाम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानां स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋभूणामादित्यानां॑ स्थाने स्वतेजसा भानि। विश्वेषां॑ देवानाम्। आदित्यानां॑
स्थाने स्वतेजसा भानि। संवत्सरस्य सवितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेजसा
भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथुनं॑ रीद्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य
स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने
स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो
मिथुनं मा नो मिथुनं॑ रीद्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानां॑ रुद्राणां॑
स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानां॑ रुद्राणां॑ स्थाने स्वतेजसा भानि।
वासुकिवैद्युतानां॑ रुद्राणां॑ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां॑ रुद्राणां॑ स्थाने

स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानां रुद्राणां स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनां रुद्राणीनां स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथुनं२ रीद्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्रैरष्टपुरुषस्या। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनं२ रीद्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्त्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥७३॥

[११]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत
उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत
उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्ठादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः
सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमां दिक्षु। नक्षत्राणि
स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्रे। एवा हि वांयो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्।
एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपंपापामपः सर्वाः॥ अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह
संश्चस्करद्धिया। वायवश्चा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः।
पुत्रवत्वायं मे सुत। महानाग्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वायं मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णि-

मपारघम्। अपाघ्नमपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताः३श्च। भुवं नं
देवसूवरीः। आदित्यानर्दितं देवीम्। योनिर्नोर्ध्वमुदीर्षत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयामं देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ
संस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः
पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु।
केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरश्नाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधां हि। समाहितासो
सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप् ओषधयः। सुमृडीका
सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

यौऽपां पुष्पं वेदं। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्।
पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेदं। यौऽपामायतनं वेदं। आयतनवान्
भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। यौऽग्रेरायतनं वेदं॥७८॥

आय॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आपो॒ वा अ॒ग्नेरा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं।
यौऽपामा॒य॒त॒नं वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। वा॒युर्वा अ॒पामा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान्
भ॒वति॑। यो वा॒योरा॒य॒त॒नं वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं। यौऽपामा॒य॒त॒नं
वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। अ॒सौ वै त॒प॒न्न॒पामा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑।
यौऽमु॒ष्य त॒प॒त आ॒य॒त॒नं वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आपो॒ वा अ॒मु॒ष्य त॒प॒त
आ॒य॒त॒नम्॥८०॥

आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं। यौऽपामा॒य॒त॒नं वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑।
च॒न्द्र॒मा वा अ॒पामा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। यश्च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नं वे॒दं।
आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। आपो॒ वै च॒न्द्र॒म॒स आ॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑॥८१॥

य ए॒वं वे॒दं। यौऽपामा॒य॒त॒नं वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। नक्ष॒त्राणि॒ वा
अ॒पामा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। यो नक्ष॒त्राणा॒मा॒य॒त॒नं वे॒दं। आ॒य॒त॒न॒वान्
भ॒वति॑। आपो॒ वै नक्ष॒त्राणा॒मा॒य॒त॒नम्। आ॒य॒त॒न॒वान् भ॒वति॑। य ए॒वं वे॒दं॥८२॥

यौऽपामाय॒तनं॒ वेदं॑। आय॒तन॒वान् भव॑ति। पर्जन्यो॒ वा अपा॒माय॒तनम्॑।
आय॒तन॒वान् भव॑ति। यः पर्जन्य॑स्याऽऽय॒तनं॒ वेदं॑। आय॒तन॒वान् भव॑ति। आपो॒
वै पर्जन्य॑स्याऽऽय॒तनम्॑। आय॒तन॒वान् भव॑ति। य एवं॒ वेदं॑। यौऽपामाय॒तनं॒
वेदं॑॥८३॥

आय॒तन॒वान् भव॑ति। संव॒त्सर॑ो वा अपा॒माय॒तनम्॑। आय॒तन॒वान् भव॑ति। यः
संव॒त्सर॑स्याऽऽय॒तनं॒ वेदं॑। आय॒तन॒वान् भव॑ति। आपो॒ वै संव॒त्सर॑स्याऽऽय॒तनम्॑।
आय॒तन॒वान् भव॑ति। य एवं॒ वेदं॑। यौऽप्सु ना॒वं प्र॑ति॒ष्ठितां॒ वेदं॑। प्रत्ये॒व
ति॒ष्ठति॑॥८४॥

इमे॒ वै लो॒का अ॒प्सु प्र॑ति॒ष्ठिताः॑। तदे॒षाऽभ्य॑नू॒क्ता। अ॒पाः र॒समु॑दयः स॒न्ना।
सूर्ये॒ शुक्र॑ः स॒माभू॑तम्। अ॒पाः र॒सस्य॑ यो र॒सः। तं वो॑ गृ॒हाम्यु॑त्तममि॒ति। इ॒मे
वै लो॒का अ॒पाः र॒सः। तेऽमु॑ष्मिन्नादि॒त्ये स॒माभू॑ताः। जा॒नुद॒घ्नीमु॑त्तर॒वेदो॑ खा॒त्वा।
अ॒पां पू॑रयि॒त्वा गु॑ल्फद॒घ्नम्॑॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सः स्तीर्य। तस्मिन्विहायसे। अग्निं प्रणीर्योपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमप्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेष्वनाहिताग्निरेताः। तमभितं एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयैः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथौ आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्धं स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवत्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुरहोत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्मं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमौल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतंश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। यौऽग्नेर्मिथूया वेदं। मिथुनवान्भवति।

आपो वा अग्नेर्मिथूयाः। मिथुनवान्भवति। य एवं वेद॥८९॥

[२२]

आपो वा इदमांसन्धसलिलमेव। स प्रजापतिरेकः पुष्करपर्णे समभवत्। तस्यान्तर्मनसि कामः समवर्तत। इदं सृजयमिति। तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति। तद्वाचा वंदति। तत्कर्मणा करोति। तदेषाऽभ्यनूक्ता। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्॥९०॥

सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्यां कवयो मनीषेति। उपैन्नन्तदुपेनमति। यत्कामो भवति। य एवं वेद। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। शरीरमधूनुत। तस्य यन्मांसमासीत्। ततोऽरुणाः केतवो वातरश्ना ऋषय उदतिष्ठन्॥९१॥

ये नखाः। ते वैखानसाः। ये वालाः। ते वालखिल्याः। यो रसः। सोऽपाम्। अन्तरतः कूर्मं भूतं सर्पन्तम्। तमब्रवीत्। मम वैत्वङ्मांसं। समभूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा-
पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वः समभूः।
त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥१३॥

अञ्जलिनां पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची-
दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्यग्र इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्।
सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥१४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत उपादधात्।
एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं
उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥१५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्ठादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः।
गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरांपतन्। ताभ्योऽसुरा-
रक्षांसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते परांभवन्। विप्रुङ्गो हि ते समंभवन्।

तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१६॥

आपौ ह यद्ब्रह्मतीर्गर्भमायन्त्रं। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। तत इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदं समभूत्। तस्मादिदं सर्वं ब्रह्म स्वयम्भिवति। तस्मादिदं सर्वं शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वा तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥१७॥

विधायं लोकान् विधायं भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्यं। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशति। सर्वमेवेदमात्वा सर्वमवरुद्ध्य। तदेवानुप्राविशति। य एवं वेद॥१८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपौ गृह्णाति। चत्वारि वा अपां रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयिबुवृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो

ब्रह्मवर्चसितरः॥१९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेजं एवास्यं दक्षिणतो दधाति। तस्माद्वक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजंसा वा एता वहन्तीरिवोद्वृत्तीरिव आकूजंतीरिव धावन्तीः। ओजं एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्ठादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते। तदवर्न्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदग्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपाः सर्वत्वाय। पूष्करपर्णः रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पूष्करपर्णम्। सत्यः रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेघमवरुन्धे। अथौ स्वर्गस्य लोकस्य समष्टौ। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सहस्रश्चस्करद्धिया इति। वाय्वश्चां रश्मिपतयः। लोकं पूणच्छिद्रं पूण॥१०५॥

यास्तिस्त्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्गोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पूणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै

वि॒राट्। तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं पादः॑। द्यौः पादः॑। दि॒शः पादः॑। प॒रोर॑जाः पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नुते। य उ॒चैन॑मे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॑णी॒योप॑समा॒धाय॑। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का उ॒प॒दधा॑ति। अ॒ग्नि॒होत्रे॑ दर्श॒पूर्ण॑मा॒स॒र्योः॑। प॒शु॒बन्धे॑ चा॒तु॒र्मा॒स्येषु॑। अथौ॑ आ॒हुः। स॒र्वेषु॑ यज्ञ॒क्रतु॑ष्वि॒ति। अथ॑ ह स्मा॒हारु॑णः स्वा॒य॒म्भुवः॑। सा॒वि॒त्रः स॒र्वोऽग्नि॑रि॒त्यन॑नुषङ्गं म॒न्याम॑हे। ना॒ना वा ए॒तेषां॑ वी॒र्या॑णि। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तु॒र्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। क॒म॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणके॒तु॒क॒म॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णौ सः॒स्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॑न्ना॒नुष॑ज्यः।

सोत्तरवेदिषु ऋतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याः ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥
 प्राजापत्यो वा एषौऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद।
 पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं
 चिन्तते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद।
 आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति।
 अभिचरश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः।
 ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाँऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति।
 तदर्वरुन्धे। तस्यैतद्वृतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाप्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न
 निर्धवेत्। न विवर्सनः स्नायात्। गुह्यो वा एषौऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न

पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधि तिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्रीयात्।
नोदकस्याघातुकाभ्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते।
य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च।
आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्वविता
तनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्।
प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च
ते ख्यास्मं तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वत्स। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य
तृप्तासः। सूर्येण सयुजौषसः। युवां सुवासौः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूर्योध्या। तस्याः हिरण्यमयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो वै तां ब्रह्मणो वेद। अमृतैनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः
कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानां हरिणीम्। यशसां सम्परीवृताम्। पुरं हिरण्मयीं
ब्रह्मा॥११६॥

विवेशांऽपराजिता। पराङेत्यज्यामयी। पराङेत्यनाशकी। इह चामुत्र चान्वेति।
विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रतां। अरिष्टं यत्किं च
क्रियते। अग्निस्तदनुवेधति। अश्रुतांसः श्रुतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापैक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता
इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिर्गदात्पृश्निभिः।
अपेतं वीतं वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिर्गद्गिरक्तु-
र्भिर्यत्कम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृमुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु
कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः।

उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजंगान्। शतमिन्नु शरदः॥१११॥

अदो यद्वह्मं विलुबम्। पितॄणां च यमस्यं च। वरुणस्याश्विनोरग्रेः। मरुतां च विहायंसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मिं सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापौ देवीरिहाऽऽहितः॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गुधशीर्ष्णीं च। अपेतौ निरुद्धतिः हथः। परिबाधः श्वेतकुक्षम्। निजङ्घः शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्रे नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यामये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किं शुकावता। अग्रे नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगांयत। दिवस्पुत्राय मीदुषै। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वरजै। हृदो अस्वन्तरन्तद्युयोत। मयोभूर्वातौ विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे।

सुपिप्पला ओषधीर्देवगौपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२१]

पुनर्ममैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसंरद्यदापः। इदं तत्पुनरादेदे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन माममृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्व्यस्तिरोऽधाऽजायत। तवं वैश्रवणः संदा। तिरौऽधोहि सप्तवान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथः सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रः सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

अस्मां सुमतौ यज्ञियंश्च। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदरशने च
क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाटारंगमन्ता। सःहार्यं नगरं तव। इति
मन्त्राः। कल्पोऽत ऊर्ध्वम्। यदि बलिः हरैत्। हिरण्यनाभयं वितुदये कौबेरायायं
बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिः हत्वोपतिष्ठेत्। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः।
ब्राह्मणां वयः स्मः। नमस्ते अस्तु मा मां हि स्मीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्दीति। अथ
तमग्निमांदधीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्यं सीदेति। अथ
तमग्निमिन्धीत्। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः
स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले
सर्वा आहुतीरुहता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नहः काले प्रयुञ्जीत। परं सुतज्जनाद्वेपि। मास्म

प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्।
सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्तै विधातुको भ्राता। ममान्तरहृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मैऽर्थान्मा विवर्धीत्। मयि स्वाहो॥
राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने॥ नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे
कामान्कामकामाय मह्यम्॥ कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय।
महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाः शतधा हि।
समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः।
सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः संमासेन। तस्मिन्नियमंविशेषाः।
त्रिषवणमुदकौपस्पृशीं। चतुर्थकालपानंभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्रीयात्।
औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्ममैत्त्विन्द्रियमित्येतेनऽनुवाकेन।

उद्धृतपरिपूताभिरङ्घ्रिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असञ्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकं संऽस्पर्श। तमाचार्यो दद्यात्। शिवानः शन्तमेत्योषधीरालम्ब्य सुमृडीकैति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कंसं वासंश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवऽस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ संस्तुमः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयः॑ स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्युस्ते न प्राजानुस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजंत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजंत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अर्जिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽवं धत्ते सुव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतं॑ संवीतं मानुषम्॥१॥

रक्षांसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत् तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तः ह वा तानि रक्षांस्यदित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षांसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आपं ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षांसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्सकलं भद्रमंश्रुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मेव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्वैवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामिति। देवां जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषंसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वं संरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमौ धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो-
यदन्यकृतमारिम। सजातशःसादुत जामिशःसाञ्ज्यायसः शःसादुत वा-
कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्टीवद्धाः शिशैर्यदनृतं चकृमा वयम्।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो
अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं
ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्यं निधिना-
चरामि। एतत्तदग्रे अनुणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्तं दधामि। यन्मयि माता
यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदापं इमं
मे वरुण तत्त्वां यामि त्वं नो अग्रे स त्वं नो अग्रे त्वमग्रे अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यनृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जर जनैभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च
संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वश्रमुपजिघ्रमानः।

उग्रं पश्या च॑ राष्ट्रभृच्च॒ तान्य॑प्सरसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑ । उग्रं पश्ये॒ राष्ट्रभृ॒त्किल्बिषाणि॑ ।
यदक्ष॑वृत्तम॒नुदत्तमे॒तत् । नेत्रं॑ ऋ॒णानृ॒णव॒ इत्थ॑मानो यमस्य॑ लोके अधिर॑ञ्जुराय॑ । अवं
ते हे॒ळ उ॒दुत्तम॑मिमं मे॒ वरु॑ण तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो॑ अग्ने । सङ्कु॑सुको॒
वि॒कु॒सुको॒ निर्ऋ॒थो यश्च॑ नि॒स्वनः॑ । तेऽ(१)स्म॒द्याक्ष॒ममना॑ंगसो दू॒रादू॒रम॑चीचतम् ।
निर्य॑क्षममचीचते कृ॒त्यां नि॒र॒क्षति॑ च । तेन॒ योऽ(१)स्म॒थ्समृ॑च्छातै॒ तम॑स्मै
प्रसु॑वामसि । दुःश॑स्मानु॒शः सा॒भ्यां घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च । तेनान्योऽ(१)स्म॒थ्समृ॑च्छातै॒
तम॑स्मै प्रसु॑वामसि । सं वर्च॑सा पय॑सा सन्त॒नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा स॒ शिवे॑न ।
त्वष्टा॑ नो अत्र॒ वि॒दधा॑तु रा॒योऽनु॑मा॒ष्टु त॒न्वो(१) यद्वि॑लि॒ष्टम् ॥ ५ ॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दय॑मग्निर्व॑रेण्यः । पुन॑स्ते प्रा॒ण आया॑ति॒ परा॑यक्ष्मः॑ सु॒वामि॑
ते । आयु॑र्दा अ॒ग्ने ह॒विषो॑ जु॒षाणो॑ घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि । घृ॒तं पी॒त्वा मधु॑ चारु॒
गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॑भि॒रक्ष॑तादि॒मम् । इ॒मम॑ग्र आयु॑षे वर्च॑से कृ॒धि ति॒ग्ममो॑जौ वरु॒ण

सः शिशुः। मातेवा॑स्मा अ॒दिते शर्म॑ यच्छु॒ विश्वे॑ दे॒वा ज॑रं द॒ष्टिर्यथा॑ऽसंत। अ॒ग्न आ॒यूः॑षि प॒वस॒ आ सु॒वोर्ज॒मिषं॑ च नः। आ॒रे बा॑धस्व दु॒च्छुना॑म्। अ॒ग्ने प॑वंस्व॒ स्वपा॑ अ॒स्मे वर्चः॑ सु॒वीर्य॑म्। दध॑द्र॒यिं म॒यि पोष॑म्॥६॥

अ॒ग्निर्ऋ॒षिः प॑वंमा॒नः पा॒ञ्चज॒न्यः पु॒रोहि॑तः। त॒र्मी॑महे॒ महा॑ग॒यम्। अ॒ग्ने जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒पत्नान्प्रत्य॑जा॒ताञ्जात॑वेदो नुद॒स्व। अ॒स्मे दी॒दिहि॑ सु॒मना॒ अहे॑ळ॒च्छर्म॑न्ते स्याम त्रि॒व॒रूथ॑ उ॒द्भौ। स॒हसा॑ जा॒तान्प्र॑णु॒दा नः॑ स॒पत्नान्प्रत्य॑जा॒ताञ्जात॑वेदो नुद॒स्व। अ॒धि नो॑ ब्रूहि सु॒मन॒स्यमा॑नो व॒यः॑ स्याम॒ प्र॑णु॒दा नः॑ स॒पत्नान्। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒तो ज॒नो वृ॒को वा॒रो जिघा॑ः॒सति॑। ताः॑स्त्वं वृ॒त्रहं॑ ज॒हि व॒स्वस्मभ्य॑मा॒भर॑। अ॒ग्ने यो नो॑ऽभि॒दास॑ति॒ समानो॑ यश्च॒ निष्प॑ः। तं व॒यः॑ स॒मिधं॑ कृ॒त्वा तुभ्य॑म॒ग्नेऽपि॑ दध्म॒सि॥७॥

यो नः॑ श॒पाद॑श॒पतो॑ यश्च॑ नः॑ श॒पतः॑ श॒पात्। उ॒षाश्च॑ त॒स्मै नि॒मृक् स॑र्वं पा॒पः॑ स॒मूह॑ताम्। यो नः॑ स॒पत्नो॑ यो र॒णो म॑र्तोऽभि॒दास॑ति॒ देवाः॑। इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तो॒

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्टि यश्च माम्।
 सर्वाऽस्तानग्रे सन्दह याऽश्वाहं द्वेष्टि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो
 द्वेष्टते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिफ्साच्च सर्वाऽस्तानमप्सषा कुरु। सऽशितं मे
 ब्रह्म सऽशितं वीर्या(१)म्बलम्। सऽशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मिं पुरोहितः।
 उदैषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुत्रयामि स्वा(१)म्
 अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं
 म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां
 दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणः संज्ञरो देवतांसु। स एतान्पाशान् प्रमुचन्
 प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्संज्ञरमभिधावाभ्याशा
 अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि। अमी ये सुभगै दिवि
 विचृतौ नाम तारके। प्रहामृतस्य यच्छतामेतद्वद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व

लो॒का॒न्कृ॒धि॒ ब॒न्धा॒न्मु॒ञ्चा॒सि॒ बद्ध॑कम् । यो॒नैरि॒व॒ प्रच्यु॑तो गर्भः सर्वा॑न् प॒थो अ॑नु॒ष्व ।
 स॒ प्र॒जा॒न॒म्र॒ति॒गृ॒णी॒त वि॒द्वान्प्र॒जा॒प॒तिः प्र॒थम॒जा ऋ॒तस्य॑ । अ॒स्माभि॑र्दत्तं ज॒रसः॑
 प॒रस्ता॑दच्छिन्नं तन्तु॑मनुसञ्चरे॑म ॥१॥

त॒तं त॒न्तु॑मन्वे॒के अ॒नु सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पि॒त्र्यमा॑य॒नवत् । अब॒न्ध्वे॒के द॑द॒तः
 प्र॒यच्छा॑द्वातुं चेच्छ॒क्रवा॑सः स्व॒र्ग ए॒षाम् । आ॒र॒भे॒थाः स॒मा॒नं
 प॒न्था॑मव॒थो घृ॒तेन॑ । यद्वा॑ पु॒र्तं परि॑विष्टं यद॒ग्नौ तस्मै॑ गो॒त्राये॒ह जा॑या॒पती॒
 स॒र॒भे॒थाम् । यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्वां यन्मा॑तरं पि॒तरं॑ वा जिहि॑स्मि॒म ।
 अ॒ग्नि॒र्मा तस्मा॑दे॒नसो॒ गा॒र्हप॒त्य उ॒न्नो नेष॑द्दुरि॒ता या॒नि च॒कृ॒म । भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑ति॒र्नो
 ज॒नि॒त्रं भ्रा॒ताऽन्तरि॑क्षम॒भि॒श॒स्त ए॒नः । द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॒तृया॑च्छं भ॒वासि॑ ज॒मि
 मि॒त्वा मा वि॑विधि॒म लो॒कात् । यत्र॑ सु॒हा॒र्दः सु॒कृ॒तो म॑द॒न्ते वि॒हाय॒ रोगं॑
 त॒न्वा(१)ः॑ स्वा॒याम् । अ॒श्लो॒णाङ्गैर॑हु॒ताः स्व॒र्गे तत्र॑ प॒श्येम पि॒तरं॑ च पु॒त्रम् ।
 यद॒न्नम॑द्यन्ते॒न दे॒वा दा॒स्यन्न॑दा॒स्यन्नु॒त वा॑ करिष्यन् । यद्दे॒वानां॑ चक्षु॒ष्या॒गो अ॒स्ति

यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमग्निं बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वं हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायः स्ते निलायंमचरः स्तेऽनुप्रविशुः कूशमाण्डानि ताः स्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाग्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसो-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो दैवलोकाऽन्धस्ममंश्नुते॥११॥

[७]

कूशमाण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष
 भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनौ भ्रूणहृत्यायास्तस्मान्मुच्यते
 यावदेनौ दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवत्सरं दीक्षितो
 भवति संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः
 स संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विंशतिः रात्रिर्दीक्षितो
 भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश
 रात्रिर्दीक्षितो भवति द्वादश मासोः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 षड्रात्रिर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते
 तिस्रो रात्रिर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते
 न माः समंश्रीयान्न स्त्रियमुपैयान्नोपर्यासीत् जुगुप्सेतानृतत्पयौ ब्राह्मणस्य

व्रतं य॒वागू॒ रा॒ज॒न्य॒स्या॒मि॒क्षा॒ वै॒श्य॒स्या॒थो॒ सौ॒म्ये॒ष्य॒ध्वर॒ ए॒तद्व्र॒तं ब्रू॒याद्वदि॒
म॒न्ये॒तोप॒द॒स्यामी॒त्यौद॒नं धा॒नाः स॒क्तू घृ॒तमि॒त्यनु॒व्र॒तये॒दा॒त्मनो॒ऽनु॒प॒दा॒साय॥१२॥

[८]

अ॒जान् ह॒ वै पृ॒श्नी॒ऽस्तप॒स्य॒मा॒नान् ब्र॒ह्मं स्व॒य॒म्ब॒व्या॒न॒र्ष॒त्त ऋ॒षयो॒ऽभ॒व॒न्तदृ॒षीणा॒म्
तां दे॒वता॒मुपा॒तिष्ठ॒न्त य॒ज्ञका॒मास्त॒ एतं ब्र॒ह्म॒य॒ज्ञम॑प॒श्यन्ता॒माह॑र॒न्तेना॑य॒जन्त॒
यदृ॒चोऽध्य॒गीष॒त ताः प॒र्य॑आहु॒तयो दे॒वाना॑म॒भवन् यद्य॒जू॒षि घृ॒ताहु॑तयो
यथ्सा॒मा॒नि सो॒माहु॑तयो यदथ॒र्वाङ्गि॒रसो मध्वा॑हु॒तयो यद्वा॒ह्म॒णा॒नीति॑हा॒सान्
पु॒रा॒णा॒नि क॒ल्पा॒न्ना॒था नारा॒शः॒सी॒र्मे॒दाहु॑तयो दे॒वाना॑म॒भव॒न्ताभिः॒क्षुधं पा॒प्मान॒म॒-
पा॒घ्नन्न॑प॒हत॒पाप्मानो दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑यन् ब्र॒ह्मणः॒ सायु॑ज्य॒मृष॑योऽगच्छन्॥१३॥

[९]

प॒ञ्च वा ए॒ते म॑हा॒य॒ज्ञाः सं॒तति॒ प्र॒ता॒य॒न्ते स॒तति॒ स॒न्तिष्ठ॒न्ते दे॒व॒य॒ज्ञः
पि॒तृ॒य॒ज्ञो भू॑त॒य॒ज्ञो म॑नु॒ष्य॒य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒य॒ज्ञ इति॒ यद॒ग्नौ जु॑होत्य॒पि स॒मिधं॒ तद्दे॒व॒य॒ज्ञः

सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिः
हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्वाह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते
यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्युचं यजुः सामं वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते
पर्यसः कूल्यां अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजुःषि घृतस्य कूल्या
यथ्सामानि सोमं एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्वाह्मणानीतिहासान्
पुराणानि कल्पान्गाथां नाराशःसीर्मेदसः कूल्यां अस्य पितृन्स्वधा अभिवहन्ति
यदृचोऽधीते पर्यआहुतिभिरेव तद्देवाःस्तर्पयति यद्यजुःषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि
सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्वाह्मणानीतिहासान् पुराणानि
कल्पान्गाथां नाराशःसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाःस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा
तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादच्छदिदर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां

वो॒दितं आ॒दित्ये दक्षि॑णत॒ उप॒वीर्यो॑पविश्य॒ हस्ता॑व॒निज्य॒ त्रि॒राचा॑मे॒द्विः परि॑मृज्य
 स॒कृदु॒पस्मृ॑श्य शि॒रश्च॑क्षुषी॒ नासि॑के श्रोत्रे॒ हृद॑यमालभ्य॒ यत्रि॒राचा॑मति॒ तेन॒ ऋचः॑
 प्री॒णाति॒ यद्विः परि॑मृजति॒ तेन॒ यजू॑षि॒ यथ्स॑कृदु॒पस्मृ॑शति॒ तेन॒ सामा॑नि॒ यथ्स॑व्यं
 पाणिं॒ पादौ॒ प्रोक्ष॑ति॒ यच्छि॑रश्चक्षुषी॒ नासि॑के श्रोत्रे॒ हृद॑यमालभते॒ तेनाथ॑र्वाङ्गिरसौ
 ब्रा॒ह्म॒णा॒नीति॑हासान् पु॒रा॒णानि॒ कल्पा॑न्नाथा॒ नारा॑शस्सीः प्री॒णाति॒ दर्भा॑णां
 म॒हदु॒पस्तीर्यो॑पस्थं॒ कृत्वा॒ प्रा॒ङासी॑नः स्वा॒ध्याय॑मधीयीतापां॒ वा ए॒ष ओष॑धीनाः
 र॒सो यद्दु॑र्भाः स॒र॒समे॒व ब्र॒ह्मं कुरु॑ते दक्षि॒णोत्त॑रौ पा॒णी पा॒दौ कृ॒त्वा स॒प॒वि॒त्रावो॑मिति॒
 प्र॒ति॒प॒द्यत॒ एत॑द्वै यजु॒स्त्रयीं॒ वि॒द्वां प्र॒त्येषा॒ वागे॑तत्परममक्षरं॒ तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तमृचौ
 अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन् यस्मि॒न्दे॒वा अ॒धि वि॒श्वे निषे॑दुर्यस्तन्न वेद॒ किमृ॒चा क॑रिष्यति॒
 य इ॒त्तद्वि॒दुस्त॒ इमे॒ समा॑सत॒ इति॒ त्री॒ने॒व प्रा॒युङ्क्तु॑ भूर्भुवः स्व॒रित्या॑हैतद्वै वाचः सत्यं
 यदे॒व वा॒चः स॒त्यं तत्प्रा॒युङ्क्तु॑थं सावि॒त्रीं गा॑यत्रीं त्रि॒रन्वा॑ह॒ पच्छौ॑ऽर्धच॒शोऽन॒वान्
 सं॒वि॒ता श्रि॒यः प्र॒स॒वि॒ता श्रि॒यमे॒वाऽऽप्रो॒त्यथौ॑ प्र॒ज्ञात॑यैव प्र॒ति॒प॒दा छ॒न्दाः॑सि॒

प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे म॒न॒सा स्वा॒ध्याय॒मधी॑यीत दि॒वा न॒क्तं वे॒ति ह॑ स्माऽऽह शौच औ॒ह्रय॑
उ॒ता॒र॒ण्येऽब॒लं उ॒त वा॒चो॒त ति॒ष्ठ॒न्नू॒त ब्र॒ज॒न्नू॒ताऽऽसी॑न उ॒त श॒या॒नोऽधी॑यीतैव
स्वा॒ध्यायं॑ तप॒स्वी पु॒ण्यो भ॒वति॒ य एवं॑ वि॒द्वान्ध्वा॒ध्याय॒मधी॑ते नमो ब्र॒ह्म॒णे नमो॑
अ॒स्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॑ ओष॒धीभ्यः॑। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्प॑तये॒ नमो॑
वि॒ष्णवे॑ बृ॒हते॑ क॒रोमि॑॥१६॥

[१२]

मध्य॒न्दि॒ने प्र॒बल॒मधी॑यीता॒सौ खलु॑ वा॒वेष आ॑दि॒त्यो यद्वा॑ह्म॒णस्तस्मा॑त्त॒र्हि
तेऽक्षि॑णं॒ तप॑ति॒ तदेषा॑ऽभ्यु॒क्ता। चि॒त्रं दे॒वाना॑मु॒दगा॒दनी॑कं चक्षु॒र्मित्र॑स्य
वरु॑णस्या॒ग्नेः। आऽप्रा॒द्यावा॑पृथि॒वी अ॒न्तरि॑क्षः॒ सूर्य॑ आ॒त्मा ज॑ग॒तस्त॑स्थुष॒श्चेति॑
स वा ए॒ष य॒ज्ञः स॒द्यः प्र॑ता॒यते॒ सद्यः॑ स॒न्तिष्ठ॑ते॒ तस्य॑ प्राक् सा॒यम॑व॒भूथो॒ नमो॑

ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृह्णति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षः हविः स्तनयितुर्वर्षद्वारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवर्षद्वारो वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाः स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकः रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तः ह वा इमां वित्तस्य पूर्णं ददंश्चवर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाः सं चाक्षय्यं चापं पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्वेशः समृद्धिर्देवतानि

य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते ब्रजः॑ स्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे-
 वा यावत्तरसः॑ स्वाध्यायमधीते सर्वल्लोकञ्जयति सर्वल्लोकाननृणोऽनु-
 सञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिः॑ स्तृतीयै लोके अनृणाः
 स्याम। ये देवयानां उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं
 वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहूतीभिः पाप्मानमपाघ्ननाहुतीनां
 यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाः॑
 स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायौ देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूत्सृजत्यभांगो
 वाचि भवत्यभांगो नाके तदेषाभ्युक्ता। यस्तित्याजं सखिविदः॑ सखायं न
 तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीः॑ शृणोत्यलकः॑ शृणोति न हि प्रवेदं
 सुकृतस्य पन्थामिति तस्मात्स्वाध्यायोऽध्यैतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं
 भवत्यग्नेर्वारोदित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाभ्युक्ता। ये अर्वाङ्गत वा पुराणे
 वेदं विद्वाः॑ संमभितौ वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च

हु॒ः समि॑ति॒ याव॑ती॒र्वे दे॒वता॑स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑
वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॒वे न॑म॒स्कुर्वा॒न्नाह्नी॒लं की॑र्तये॒देता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणा॒ति॥१९॥

[१५]

रि॒च्यत॑ इ॒व वा ए॒ष प्रे॒व रि॒च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा गृह्णा॒ति
या॒जय॑ति॒त्वा प्र॑तिगृह्य॒ वाऽन॑श्न॒न्निः स्वा॑ध्यायं वेद॒मधी॑यीत॒ त्रिरा॑त्रं वा सावि॒त्री
गा॒यत्री॑म॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॒ दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वरः॑ स्मृ॒णोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छ॒न्दा॑सि॒ यो या॒जय॑ति॒ स येन॑ यज्ञ॒क्रतु॑ना॒ याज॑ये॒त्सोऽर॑ण्यं
परे॒त्यं शु॒चौ देशे॒ स्वा॑ध्यायमे॒वैन॑म॒धीय॑न्नासीत॒ तस्या॑न॒शनं॑ दी॒क्षा स्था॒नमु॑प॒सद॒
आ॒स॒नं सु॒त्या वा॒ग्जुहू॑र्म॒नं उप॑भृ॒द्धृति॑र्ध॒वा प्रा॒णो ह॒विः सा॒मो॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष
य॒ज्ञः प्रा॒णदी॑क्षि॒णोऽन॑न्त॒दक्षि॑णः॒ समृ॑द्ध॒तरः॑॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णीं प्रविशति चतुर्थेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन
 बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार
 सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाः रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय
 द्विराज्यंस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय
 स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा
 आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्मुग्निमभिमन्त्रयेत् सं
 माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च
 बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोतु मेति प्रतै हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति
 बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वः सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत्
 त्रिषंत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत् पुनीत
 एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरः स्पृणोत्यात्मा हि
 वरः ॥ २२ ॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं
 प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं
 प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा
 कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहदयः
 संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य
 प्रथमं काण्डं तत् इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थः स वा एष दिव्यः शक्रः
 शिशुमारस्तः ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते
 नापसु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि
 ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाः श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप
 पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः ॥ २३ ॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै
 दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च
 देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां
 प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च
 नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्यै ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो
 गङ्गायमुनयोर्मध्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्यश्च नमः ॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे
 नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञायं। गातुं यज्ञपंतये। दैवीः स्वस्तिरंस्तु नः।
स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ
शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः सुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बृहिः। केतो अग्निः।
विज्ञातमग्निः। वाक्पतिरहोता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते
विधे नामन्। विधेम ते नामं। विधेस्त्वमस्माकं नामं। वाचस्पतिः सोमं पिबतु।
आऽस्मासु नृमण्धाध्स्वाहो॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥

[१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो
वीर्येण। सम्भृतमेनायंक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः
सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहो॥२॥

पृथिवी होता दर्श॥

[२]

अग्निर्होता॥ अश्विनोऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रतास्त इन्द्र सोमोः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होता ऽष्टौ॥

[३]

सूर्य ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीं शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुहो॥ दिवि देवावृधः होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्य ते नवं॥

[४]

महाहविरहोता॥ सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरो। अयास्य उद्राता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रोणिं च॥

[५]

वाग्धोता॑ दीक्षा॑ पत्नी॑ वातो॑ऽध्वर्युः॑ आपो॑ऽभिगरः॑ मनो॑ हविः॑ तपो॑सि
जुहोमि॑ भूर्भुवः॑ सुवः॑ ब्रह्मं॑ स्वयम्भु॑ ब्रह्मणे॑ स्वयम्भुवे॑ स्वाहा॑॥६॥

वाग्धोता नर्व॥

[६]

ब्राह्म॑ण एक॑होता। स य॒ज्ञः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। य॒ज्ञश्च॑ मे
भूयात्। अ॒ग्निर्द्वि॑होता। स भ॒र्ता। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। भ॒र्ता च॑ मे
भूयात्। पृथि॒वी त्रि॑होता। स प्र॑तिष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्र॒तिष्ठा च॑ मे भूयात्। अ॒न्तरि॑क्षं चतु॑रहोता।
स वि॒ष्टाः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। वि॒ष्टाश्च॑ मे भूयात्। वा॒युः प॒ञ्च॑होता।
स प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णश्च॑ मे भूयात्॥८॥

च॒न्द्रमाः ष॑ड्भोता। स ऋतू॑न्कल्पय॑ति। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑।
ऋत॑वंश्च मे कल्पन्ताम्। अ॒न्नं स॑प्तहोता। स प्रा॒णस्य॑ प्रा॒णः। स मे॑ ददातु प्र॒जां
प॒शून्पुष्टिं॑ यशः॑। प्रा॒णस्य॑ च मे प्रा॒णो भू॑यात्। द्यौर॑ष्टहोता। सौ॒ऽऽनाधृ॑ष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता।
 स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्।
 प्रजापतिर्दशहोता। स इदं सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च
 मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥

[७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषाँ।
 अङ्गिरसो धिष्णिचैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः।
 ओषधयो बृहिषाँ। अदितिर्वद्याँ। सोमो दीक्षयाँ॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा
 ऊर्जा। पूषा स्वंगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधयाँ। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं
 पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहं श्रद्धयाँ॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥

[८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतैः। पत्न्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य।
पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती।
विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः
प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य
विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्कं सूनृतां च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुप्दिशः षड्॥

[१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनौर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि।
राजां त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्नाम्। वयौ
दात्रे। मयौ मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मां अदात्। कामः कामाय। कामो
दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामः समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै॥
 एषा तै कामं दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय
 गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्ट्रेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो
 हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्।
 ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रलथा नाकमारुहत्।
 दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्रनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्ज्मा
 परिंयाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्।
 तेनामृतत्वमंश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता।
 कामः समुद्रमा विश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्तै॥ एषा तै कामं दक्षिणा॥

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव चा॥

[१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्विविन्दद्दशहोतारमर्णे॥ अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सम्बहुधा विचारः। शतः शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानंसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानां सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुरहोतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानंसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानं सवितारं बृहस्पतिम्। चतुरहोतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारं रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिमम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः
 प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धुं निहितं गुहांसु। अमृतैः क्लृप्तं यज्ञमेतम्।
 चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः।
 विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्यात्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः
 प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रः राजानं सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिः
 रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपन्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति।
 अग्निर्भिण्णः सन्नर्थं लोकान् विचष्टे। यस्याण्डकोशः शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्।
 तेन क्लृप्तोऽमृतैर्नाहमस्मि। सुवर्णं कोशः रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं
 विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामुं कलां विचक्षते। पादः षड्भूतुर्न किलाविविधसे। येनर्तवः
 पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वो षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तः षड्भूतारमृतुभिः कल्प्यमानम्।

ऋतस्य॑ पदे॒ कवयो॑ निपा॑न्ति। अन्तः॑ प्रविष्टं॒ कर्तार॑मेतम्। अन्तश्चन्द्रम॑सि॒ मनसा॑
चर॑न्तम्। सहै॒व सन्तं॑ न वि॒जान॑न्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्यात्मानं॒ शत॑धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो य ई॒शौ। सप्त॑होता सप्त॒धा वि॑क्लृप्तः। परे॑ण तन्तुं
परि॑षि॒च्यमा॑नम्। अन्त॑रा॒दित्ये॑ मन॑सा चर॑न्तम्। दे॒वानां॑ हृद॑यं ब्रह्मा॒न्वि॑न्दत्।
ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण उ॒ज्ज॑भार। अ॒र्कः श्रो॑त॒न्तः सरि॑रस्य मध्ये॑। आ यस्मि॑न्सप्त॒ परे॑वः।
मे॒हन्ति॑ बहु॒लाः श्रिय॑म्। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रिय॑म्। स हरि॑र्वसुवित्त॑मः। पेरु॑रिन्द्रा॒य पि॑न्वते। ब॒ह्व॒श्वामि॑न्द्र
गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाः श्रिय॑म्। म॒ह्यमि॑न्द्रो न॒यिच्छ॑तु। श॒तः श॒ता अ॑स्य
यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा॑ यातु वसु॑भी र॒श्मिरि॑न्द्रः। प्रम॑ह॒माणो॑ बहु॒लाः श्रिय॑म्।
र॒श्मिरि॑न्द्रः स॒विता॑ मे न॒यिच्छ॑तु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॑ मधु॒मदि॑न्द्रियम्। मय्य॒यमग्नि॑र्दधातु। हरि॑ः प॒तङ्गः प॑ट॒री सु॑पर्णः।
दि॒वि॒क्षयो॑ नभ॑सा य ए॒ति। स न इन्द्रः॑ का॒मव॑रं द॒दातु। प॒ञ्चारं॑ च॒क्रं परि॑वर्तते

पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये॑। अजस्रं ज्योतिर्भसा सर्पेति। स न इन्द्रः
कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वौ वहति सप्तनामा। त्रिनाभिं चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि
तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रै॑। तपो दीक्षामृषयः सुवर्षिदः। ततः क्षत्रं बलमोजंश्च
जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतः रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं
भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिंक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतः सहस्राणि
प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां
पशून्यनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून्
विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॑॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां
पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भं अन्तः।

तां द्योतमानाः स्वयं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। वीतः स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र यज्ञपतित्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताः अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजयां संविदानः। इडांयै सृतं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहां हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषां सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानां विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥

[११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

अत्यतिष्ठद्वशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदः सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः।
यदन्नैनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाः१श्च पूरुषः॥३२॥

पादौऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः।
पादौऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्मकामत। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत
विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः
शरद्ध्रुविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः।
अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बरुहिषि प्रौक्षन्। पूरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्ववृहतः।
सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूँस्ताँश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये।
तस्माद्यज्ञात्सर्ववृहतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाँसि जज्ञिरे तस्मात्।
यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावर्यः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥ ३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्यां शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्यां आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाः अकल्पयन्॥ ३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्तौ। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानं सचन्ते। यत्र पूर्वं साध्याः सन्ति देवाः॥ ३८॥

पूरुषः पुरोऽयतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पूरुषः॥)। [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृतं इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३१॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वं यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वेवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशौ। ह्योश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥

[१३]

भर्ता सन्त्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तेमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु

गो॒प्तार॑माहुः। स भृतो अ॒ग्रिमा॑णो बि॒भर्ति॑। य ए॒नं वेद॑ स॒त्येन॒ भर्तु॑म्। स॒द्यो जा॒तमु॒त
ज॒हात्ये॒षः। उ॒तो ज॑र॒न्तं न॒ ज॒हात्ये॒कम्॥४१॥

उ॒तो ब॒हूने॒कम॑ह॒र्जहार॑। अत॑न्द्रो दे॒वः स॑द॒मेव प्रा॑र्थः। यस्त॑द्वेद॒ यत॑ आ॒ब॒भूव॑।
स॒न्धां च॒ याः स॑न्द॒धे ब्र॑ह्म॒णैषः। र॑म॒ते तस्मि॑न्मृ॒त जी॒र्णे श॑या॒ने। नैनं॑ ज॒हात्य॑हः
सु॒ पू॒र्वेषु॑। त्वा॒मापो॒ अनु॒ सर्वा॑श्चर॒न्ति जा॒न॒तीः। व॒श्रं प॑र्य॒सा पु॒नानाः॑। त्वम॑ग्निः
ह॒व्यवा॑हः॒ समि॑न्ध॒से। त्वं भ॑र्ता मा॒तरि॒श्वौ प्र॑जाना॑म्॥४२॥

त्वं य॒ज्ञस्त्व॑मु॒वेवा॒सि सोमः॑। तव॑ दे॒वा ह॑व॒माय॑न्ति॒ सर्वे॑। त्वमे॒कोऽसि॑
ब॒हू॒ननु॑प्रवि॒ष्टः। नम॑स्ते अस्तु सु॒हवो॑ म ए॒धि। नमो॑ वा॒मस्तु॑ शृणुतः॒ हव॑ मे।
प्रा॒णापा॑ना॒वजि॑रः॒ स॒श्चर॑न्तौ। ह॒व्यामि॑ वां ब्र॒ह्मणा॑ तूर्तमे॒तम्। यो मां द्वा॑ष्टि तं ज॒हितं॑
यु॒वाना॑। प्रा॒णापा॑नौ संवि॒दानौ ज॑हितम्। अ॒मुष्या॑सु॒नामा स॑ङ्ग॒साथाम्॥४३॥

तं मे॑ दे॒वा ब्र॑ह्म॒णा संवि॑दानौ। व॒धाय॑ दत्तं तम॒हः ह॑नामि। अ॒संज॑जान स॒त
आ॒ब॒भूव॑। यं यं ज॒जान॑ स उ॒ गोपो॑ अ॒स्य। यदा॑ भा॒रं त॒न्द्रय॑ते स भर्तु॑म्।

परास्यं भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः
करिष्यमाणः। यद्वैवान्प्राणयो नव॥४४॥

एकं प्रजानाङ्गसार्थां नव॥

[१४]

हरिः२ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मंतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवंधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा
वंधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे शीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं
त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानायं प्रवेपानायं मृत्यवै॥४५॥

प्रास्मा आशां अशृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्।
हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परैहि
पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि। मा नः प्रजाः२
शीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्।
यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवै वीराः२श्चत्वारि च॥

[१५]

तर॒णिर्वि॒श्वद॑र्शतो॒ ज्योति॑ष्कृ॒दसि॑ सूर्य॑। वि॒श्वमा॒ भासि॑ रोच॒नम्।
उ॒प॒या॒म॒गृही॑तोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनिः॑ सूर्या॑य त्वा॒
भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]
आ॒ प्या॑यस्व मदि॒न्तम् सोम॑ वि॒श्वाभि॑रू॒तिभिः॑। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]
ई॒युष्टे॒ ये पु॑र्व॒तरा॑मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षसं॑ म॒र्त्यासः॑। अ॒स्माभि॑रू॒ नु
प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते॒ यन्ति॑ ये अ॑प॒रीषु॑ प॒श्यान्॥४९॥

[१८]
ज्योति॑ष्म॒तीं त्वा सा॑दयामि॒ ज्योति॑ष्कृतं॑ त्वा सा॑दयामि॒ ज्योति॑र्वि॒दं त्वा
सा॑दयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सा॑दयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सा॑दयामि॒ मल्म॑ला॒भवं॑तीं त्वा
सा॑दयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सा॑दयामि॒ रोच॑मानां त्वा सा॑दयाम्य॒जंश्नां॑ त्वा सा॑दयामि॒

बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥५०॥

[११]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहां वियासाय स्वाहां संयासाय स्वाहौद्यासाय
स्वाहाऽवयासाय स्वाहां शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहां तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा
ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तं सन्तानेन भवं यक्रा रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिः स्थूलहृदयेनाग्निः
हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्त्राभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनः
शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छुं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। देवीः स्वस्तिरस्तु नः।

स्वस्ति॒र्मानु॑षेभ्यः॑ । ऊ॒र्ध्वं जि॒गातु॑ भेष॒जम् । शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑ । शं चतु॑ष्पदे । ॐ
शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑ ॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतौ मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतौ मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि
मधुंमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो

वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतौ मन्त्रपतयः
 परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतौ मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
 देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
 शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
 वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तरणं मे
 प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
 प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
 मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मां देवा अंवन्तु शोभायै
 पितरोऽनुमदन्तु॥१॥

[१]

युञ्जते मनं उत युञ्जते धियं। विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः। वि होत्रां दधे
 वयुनाविदेक इत्। मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः। देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे।

अ॒श्विनौर्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑माददे। अ॒भिर॑सि ना॒रिर॑सि। अ॒ध्वर॑कृ॒द्वेभ्यः॑।
उ॒त्तिष्ठ॑ ब्र॒ह्मण॑स्पते॥२॥

दे॒वय॑न्त॒स्त्वेम॑हे। उ॒प प्र॑यन्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्रं॑ प्राशू॒र्भवा॑ स॒चा॑। प्रै॒तु
ब्र॒ह्मण॑स्पतिः। प्र दे॒व्यैतु॑ स्मृ॒ता॑। अ॒च्छा वी॒रं न॑र्यं प॒ङ्क्ति॑राध॒सम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु
नः। दे॒वी द्या॑वापृथि॒वी अ॒नु मे म॑सा॒थाम्। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इ॒यत्य॑ग्रं आसीः। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑
शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। दे॒वीर्व॒मीर॑स्य भू॒तस्य॑ प्रथम॒जा ऋ॒ताव॑रीः।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॑स्यौजो॒ऽसि। ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑
शि॒रः। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॒सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑।
ऋ॒द्ध्यास॑म॒द्या। म॒खस्य॑ शि॒रः॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आ॒युर्धो॑हि प्रा॒णं धो॑हि। अ॒पानं॑ धो॑हि व्वा॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि।
मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्यं पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि।
जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्केन
छन्दसा। सूर्यस्य हरेसा श्राय। मखोऽसि॥७॥

पुते शिरं ऋतावरिरऋद्धासमद्य मखस्य शिरः शिरोऽसि नवं च॥ — [२]

वृष्णो अश्वस्य निषदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रतं आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण
धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं मंहिना
दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्यं चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्यं सानसिम। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै
त्वा। देवस्त्वां सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः
पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भवं॥९॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठद्भुवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवै त्वा। साधवै त्वा।
 सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमांष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि।
 गायत्रेण त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणुमि। जागतेन त्वा
 छन्दसाऽऽच्छृणुमि। छृणत्तु त्वा वाक्। छृणत्तु त्वोर्क्। छृणत्तु त्वा हविः। छृन्धि
 वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि हविः। देवं पुरश्चर सगध्यासं त्वा॥१०॥

पृथिवी भव वाख्यद्वे॥

[३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्चय।
 प्रतिप्रस्थातर्विहर। प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तं सामभिराक्तखन्त्वा।
 विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्। स्तुभौ वहन्तु
 सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः
 प्रचरत॥११॥

अहणीयमानो द्वे च॥

[४]

ब्रह्मन्प्रचारिष्यामः। होत॑र्घर्ममभिष्टुहि। यमाय॑ त्वा मखाय॑ त्वा। सूर्यस्य॑ हर॑से
त्वा। प्राणाय॑ स्वाहा॑ व्यानाय॑ स्वाहा॑ऽपानाय॑ स्वाहा॑। चक्षु॑षे स्वाहा श्रोत्राय॑ स्वाहा॑।
मन॑से स्वाहा॑ वाचे सर॑स्वत्यै स्वाहा॑। दक्षा॑य स्वाहा॑ क्रत॑वे स्वाहा॑। ओज॑से स्वाहा॑
बला॑य स्वाहा॑। देव॑स्त्वा सवि॒ता मध्वा॑ऽनक्तु॑॥१२॥

पृथि॑वीं तप॑सस्त्रायस्व। अर्चि॑रसि शोचि॑रसि ज्योति॑रसि तपो॑ऽसि।
स॒सी॒दस्व॑ महा॒ः अ॑सि। शोच॑स्व देव॒वीत॑मः। विधू॑मम॒ग्ने अरु॑षं मि॒येध्य। सृज॑
प्र॒शस्त॑दर्श॒तम्। अ॒ञ्जन्ति॒ यं प्र॒थय॑न्तो न वि॒प्राः। वपा॑वन्तं नाग्नि॒ना तप॑न्तः।
पि॒तुर्न पु॒त्र उप॑सि प्रे॒ष्ठः। आ घ॒र्मो अ॒ग्निमृ॑तयन्नसादीत्॥१३॥

अना॒धृष्या॑ पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्नेराधि॑पत्ये। आयु॑र्मे दाः। पु॒त्रव॑न्ती दक्षि॒णतः॑।
इन्द्र॑स्याधि॑पत्ये। प्र॒जां मे॑ दाः। सुष॑दां प॒श्चात्। देव॑स्यं सवि॒तुराधि॑पत्ये। प्रा॒णं मे॑
दाः। आश्रु॑तिरुत्त॒रतः॑॥१४॥

मि॒त्रावरु॑णयो॒राधि॑पत्ये। श्रोत्रं॑ मे दाः। वि॒धृतिरु॑परि॒ष्टात्। बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये।

ब्रह्मं मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः।
मनो मे धाः। मनोरश्नांसि भूरिपुत्रा। विश्वोभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मां हिंसीः। तपोष्वग्रे अन्तरा२ अमित्रान्।
तपाश२समररुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा
अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा
असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं
तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा
स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं
ते अन्यत्॥१७॥

विपुंरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह
रातिरस्तु। अर्हन्विभर्गुषि सायंकानि धन्व। अर्हं निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हं

निदन्दयसे विश्वमब्जुवम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि।
जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनृक्सादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजन्ते अन्यङ्गागतमस्येकं च॥

[५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्यदीचीः। दशोर्ध्वा भासि
सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहणीयमानः। अग्निश्चा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु
गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन
छन्दसा। स मां रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा।
स मां रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वां मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो
रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्वैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्केन छन्दसा। स मां रुचितो
रोचय। रोचितस्त्वं देव धर्म देवेष्वासि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्धर्म रुचितस्त्वं
देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्यैष्वायुष्माः स्तेजस्वी

ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगंसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दशं पुरस्ताद्रोचसे। दशं दक्षिणा। दशं प्रत्यङ्। दशोदङ्। दशोर्ध्वो
भांसि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिनं पवस्व। रोचितो
घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥

[६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परं च पथिभिश्चरन्तम्। स सघ्रीचीः
स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु
माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निनां गत। सं देवेनं सवित्रा। स
सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेनं सवित्रा। स सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो
विभांसि रजंसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमिमम॑ध्व॒रं कृ॒धि। दि॒वि दे॒वेषु॑ हो॒त्रां यच्छ॑। वि॒श्वा॒सां भु॒वां प॒ते। वि॒श्वस्य॑
भु॒वन॑स्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ मन॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ वच॑सस्प॒ते। वि॒श्वस्य॑ तप॑सस्प॒ते।
वि॒श्वस्य॑ ब्र॒ह्मण॑स्प॒ते। दे॒वश्रू॑स्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वान्मा॑हि। त॒पो॒जां वा॒चम॑स्मे नि॒यच्छ॑
दे॒वायु॑व॒म॥ २४॥

ग॒र्भो दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। प॒तिः प्र॒जाना॑म्। म॒तिः क॒वीना॑म्। सं
दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वि॒त्रा य॑ति॒ष्ट। स॒ सूर्ये॑णारु॒क्त। आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॑स्मभ्य॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा
अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒ध। आ॒यु॒र्धा॒स्तनू॑धाः प॑यो॒धाः। व॑र्चो॒दा व॑रि॒वो॒दा
द्र॑वि॒णो॒दाः॥ २५॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒प्र उ॒रोर्व॑री॒यान्। अ॒शीम॑हि॒ त्वा मा मां हि॒सीः। त्वम॑ग्रे
गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। वि॒श्वा॒सां मा॑नु॒षीणा॑म्। श॒तं पु॑र्भि॒र्यवि॑ष्ठ पा॒ह्यः ह॑सः।
स॒मे॒द्धार॑ श॒तः हि॒माः। त॒न्द्रा॒विण॑ ह॒र्दि॒वान॑म्। इ॒हैव॑ रा॒तयः॑ स॒न्तु। त्व॑ष्टी॒मती
ते स॑पे॒या। सु॑रे॒ता रे॒तो द॑धा॒ना। वी॒रं वि॑दे॒य त॑वं स॒न्द॒शि। माऽह॑ रा॒यस्यो॑र्षेण॒

वि यौषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुर्व द्रविणोदा दधाना द्वे च॥

[७]

देवस्यं त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनौर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे।
अदित्यै रास्नांसि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि।
असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषंमसि। वायुरंस्यैडः। पूषा त्वोपावंसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय।
यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यासि वार्याणि। यो रत्नधा वंसुविद्यः
सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्मं घर्मं शिःष। उस्मं घर्मं पाहि॥२८॥

घर्मायं शिःष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरेवः। विष्वग्वृतो लोहितेन।
अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व।
इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रौऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागंतमसि। सहोजो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधुनः सारघस्यं। धर्मं पातं वसवो यजंता वट्। स्वाहो॑ त्वा सूर्यस्य रश्मयै
वृष्टिवनये जुहोमि। मधुं हविरंसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां॑ त्वा
परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां॑ त्वा पितॄणामनुमतो भर्तुः॑ शकेयम्।
तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मां हिंसीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिंसीः।
पृथिविस्पृङ्गा मां हिंसीः। सुवर्गसि सुवर्मे यच्छ। दिवं यच्छ दिवो मां
पाहि॥३१॥

एहि पाहि पितृस्व गृह्णामि नवं च॥

[८]

समुद्राय॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। सलिलाय॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। अनाधृष्याय॑ त्वा
वाताय॑ स्वाहो॑। अप्रतिधृष्याय॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। अवस्यवे॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑।
दुवस्वते॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। शिमिद्वते॑ त्वा वाताय॑ स्वाहो॑। अग्र्ये॑ त्वा वसुमते॑
स्वाहो॑। सोमाय॑ त्वा रुद्रवते॑ स्वाहो॑। वरुणाय॑ त्वाऽऽदित्यवते॑ स्वाहो॑॥३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा॥ सवित्रे त्वर्भुमतै विभुमतै प्रभुमते वाजवते स्वाहा॥ यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा॥ विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा देवाननयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य॥ मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियांय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्म पात२ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी म२साताम्। स्वाहेन्द्रांय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अम२साताम्। तं प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धां इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्चं प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितृन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥

[९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि॥३६॥

यजमानाय पीपिहि। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहि। त्विष्यै त्वा। द्युम्नायं त्वा। इन्द्रियायं त्वा भूत्यै त्वा। धर्मांसि सुधर्मा मे न्यस्मे। ब्रह्माणि धारय। क्षत्राणि धारय। विशं धारय। नेत्त्वा वातः स्कन्दयात॥३७॥

अमुष्यं त्वा प्राणे सादयामि। अमुना सह निरर्थं गच्छ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। पूष्णे शरंसे स्वाहा॥ श्रावभ्यः स्वाहा॥ प्रतिरेभ्यः स्वाहा॥ द्यावापृथिवीभ्याः स्वाहा॥ पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहा॥ रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहा॥३८॥

अहज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा॥ रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताम्। सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा॥ अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाहि। एषा ते अग्ने समित्। तथा समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तथा समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माञ्जीः।

अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा॥ सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा॥ भूः स्वाहा॥
हुत२ हविः। मधुं हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मां हि२सीः। अश्यामं ते देवघर्म। मधुमतो वाजं वतः पितुमतः।
अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मां हि२सीः। स्वाहा॥ त्वा सूर्यस्य
रश्मिभ्यः। स्वाहा॥ त्वा नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसायं पीपिहि स्कुन्दयादुद्रायं रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥ — [१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गांयत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्धाने। तान्तं
एतेनावं यजे स्वाहा॥ घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या रंजन्यै।
याऽऽग्नीध्रे। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्या२ शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्यै। या सदांसि।
तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥ अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा
परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायौः। क्षत्रस्य तनुवंः पाहि।
 विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायौ।
 चक्षुषस्तनुवंः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे।
 वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः स्रक्तिर्नीभिर्ऋतस्य।
 सद्यो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अप ह्वरः। अन्यद्वतस्य सश्चिम।
 घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ चं प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्।
 आ चं प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पद्वद्धविधानम्। अग्निर्गृध्यक्षाः।
 रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन।
 स१ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रददृषा हरिः। महान्मित्रो

न द॑र्शतः। स॒ सूर्येण॑ रोचते। चिद॑सि समु॒द्रयौनिः॑। इन्दु॑दर्दक्षः श्येन॑ ऋतावा॑।
हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑रण्युः। म॒हान्ध॒स्यस्थै॑ ध्रुव॑ आनिष॑त्तः॥४७॥

नम॑स्ते अस्तु॒ मा मां हि॑सीः। वि॒श्वाव॑सु॒ सोम॑ गन्ध॒र्वम्। आपो॑ ददृशु॒र्षीः।
तदृ॒तेना॒व्याय॑न्। तद॒न्ववै॑त्। इन्द्रो॑ रा॒रहा॑ण आ॒साम्। परि॑ सूर्य॑स्य परि॒धीः॑
र॑पश्यत्। वि॒श्वाव॑सु॒रभि॑ तन्नो॑ गृणातु। दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वो रज॑सो वि॒मानः॑। यद्वा॑
घा स॒त्यमु॑त यन्न वि॒द्म॥४८॥

धियौ॑ हि॒न्वानो॑ धिय॒ इन्नो॑ अव्यात्। सन्नि॑मविन्द॒च्चरणे॑ नदी॒नाम्। अपा॑वृणो॒द्दुरो॑
अश्म॑व्रजानाम्। प्रासा॑न्गान्ध॒र्वो अमृ॑तानि वोचत्। इन्द्रो॑ दक्षं॑ परि॒जाना॑दहीनम्।
ए॒तत्त्वं दे॒व घ॑र्म दे॒वो दे॒वानु॑पा॒गाः। इ॒दम॑हं म॒नुष्यो॑ म॒नुष्या॑न्। सोम॑पी॒थानु॑मेहि।
स॒ह प्र॒जया॑ सह रा॒यस्पोषे॑ण। सु॒मित्रा॑ न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु॥४९॥

दुर्मि॑त्रास्तस्मै॒ भूयासुः॑। यौऽस्मा॑न्देष्टि॑। यं च॑ वयं द्वि॒ष्मः। उ॒द्वयं॑ तम॑सस्परि॑।
उ॒दुत्यं॑ चि॒त्रम्। इ॒मम॑षु॒त्यम॑स्मभ्य॑ स॒निम्। गा॒यत्रं॑ नवी॒यास॑म्। अ॒ग्रे दे॒वेषु॑

प्रवौचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निषत्तो विद्म संन्वद्यौ॥—[११]

महीनां पर्यौऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्मा असि वनस्पतीनामोषधीनां रसः।
वाजिनं त्वा वाजिनोऽवं नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

—[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो
यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनिं प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्
प्रजनिषीमहि॥५२॥

—[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्।
योत्तरतः। योपरिष्ठाद्विद्युदापतत्। तान्तं एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

—[१४]

प्राणा॒य स्वा॒हां व्या॒नाय स्वा॒हांऽपा॒नाय स्वा॒हां। चक्षु॑षे स्वा॒हा श्रो॒त्राय स्वा॒हां।
मन॑से स्वा॒हां वा॒चे सर॑स्वत्यै स्वा॒हां॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वा॒हां पू॒ष्णे शर॑से स्वा॒हां। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्याय स्वा॒हां पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय
स्वा॒हां। पू॒ष्णेऽङ्घ्रि॑ण्ये स्वा॒हां पू॒ष्णे न॒रुणाय॑ स्वा॒हां। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय स्वा॒हां॥५५॥

[१६]

उ॒दस्य॑ शु॒ष्माद्भानु॑र्ना॒र्त बि॒भर्ति॑। भा॒रं पृ॒थि॒वी न भू॑मं। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा।
अ॒स्मत्सु॑त॒ष्टो रथो॑ न वा॒जी। अ॒र्चन्त॑ ए॒के मा॒हि सा॑म॒मन्व॑त। तेन॑ सूर्य॑म॒धारय॑न्।
तेन॑ सूर्य॑म॒रोच॑यन्। घ॒र्मः शि॒रस्त॑द॒यम॒ग्निः। पु॒रीष॑म॒सि सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्।
प्र॒जाप॑ति॒स्त्वा सा॑द॒यतु॑। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्धृ॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्तै अग्र आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्र इन्द्रवो या उ नाभयः।
यास्तै अग्रे तनुव ऊर्जो नाम। तामिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिर्ग्रे द्रविणेह
सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्रिरसि वैश्वानरोऽसि। संवत्सरौऽसि परिवत्सरौऽसि। इदावत्सरौऽसीदुवत्सरौ
इद्वत्सरौऽसि वत्सरौऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः।
वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः
पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासौश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते
कल्पन्ताम्। संवत्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रति वीति
समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्धुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥

[१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु णं ऊतयै। ऊर्ध्वो नः पाह्य हंसः। विधुन्दद्राण२

समने बहुनाम्। युवान् सन्तं पलितो जंगार। देवस्यं पश्य काव्यं महित्वाद्या
ममारं। सह्यः समान। यदृते चिदभिभ्रिषः। पुरा जर्तुभ्यं आतृदः। सन्धाता सन्धिं
मधवा पुरोवसुः॥५१॥

निष्कर्ता विहुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रथ्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो
नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माः स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियांसो
अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिस्मान्। द्विषांसुनीते मा परं दाः। मा
नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ता। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उपं नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां
प्रसीतिर्हेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परिं णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वां
यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्धयं तमसस्परि। उद्धृत्यं
चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

भूर्भुवः सुवः। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि ऋतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुघर्मो विभातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पर्यसा सह। ब्रह्मणा तेजसा सह। क्षत्रेण यशसा सह। सत्येन तपसा सह। तस्य दोहमशीमहि। तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। तस्य त इन्द्रेण पीतस्य मधुमतः। उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि॥६२॥

यशसा सह षट्॥

[२१]

यास्तै अग्रे घोरास्तनुवः। क्षुच्च तृष्णां च। अस्त्रुक्कानां हुतिश्च। अशनया च पिपासा च। सेदिश्वामतिश्च। एतास्तै अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६३॥

[२२]

स्त्रिक्र स्त्रीहिंतिश्च स्निहिंतिश्च। उष्णा च शीता च। उग्रा च भीमा च। सदाग्री सेदिरनिरा। एतास्तै अग्रे घोरास्तनुवः। ताभिर्मुं गच्छ। यौऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयश्च। सहस्रहाश्च सहमानश्च सहस्वाश्च
सहीयाश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासांस्त्वा श्रपयन्तु।
ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्ध्रमाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामु बोधय

दुर्विदत्रम्। स्वपत्नौऽस्य प्रहरं भोजनेभ्यः। अग्रे अग्निना संवदस्व। मृत्यो मृत्युना संवदस्व। नमस्ते अस्तु भगवः। सकृत्तै अग्रे नमः। द्विस्ते नमः। त्रिस्ते नमः। चतुस्ते नमः। पञ्चकृत्वस्ते नमः। दशकृत्वस्ते नमः। शतकृत्वस्ते नमः। आसहस्रकृत्वस्ते नमः। अपरिमितकृत्वस्ते नमः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः॥६९॥

त्रिस्ते नमः सप्त च॥

[२८]

अमृतमुखो रुधिरणाव्यक्तः। यमस्य दूतः श्वपाद्विधावसि। गृध्रः सुपर्णः कुणपं निषैवसे। यमस्य दूतः प्रहितो भवस्य चोभयौः॥७०॥

[२९]

यदेतद्वृकसो भूत्वा। वाग्दैव्यभिरायसि। द्विषन्तं मेऽभिराय। तं मृत्यो मृत्यवै नय। स आत्यार्तिमाच्छतु॥७१॥

[३०]

यदीषितो यदि वा स्वकामी। भयेडको वदति वाचमेताम्। तामिन्द्राग्नी ब्रह्मणा

संविदानौ। शिवामस्मभ्यं कृणुतं गृहेषु॥७२॥

[३१]

दीर्घमुखि दुर्हणु। मा स्म दक्षिणतो वंदः। यदि दक्षिणतो वदोद्विषन्तं मेऽवं
बाधासै॥७३॥

[३२]

इत्थादुलूक आपंसत्। हिरण्याक्षो अयोमुखः। रक्षसां दूत आगतः। तमितो
नाशयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदेतद्भूतान्यन्वाविश्य। देवीं वाचं वदसि। द्विषतो नः परावद। तान्मृत्यो मृत्यवै
नय। त आत्योऽऽर्तिमाच्छन्तु। अग्निनाऽग्निः संवदताम्॥७५॥

[३४]

प्रसार्य सक्थ्यौ पतंसि। सव्यमक्षिं निपेपिं च। मेहकंस्य चनाममत्॥७६॥

[३५]

अत्रिणा त्वा क्रिमे हन्मि। कर्णेन जमदग्निना। विश्वावसोर्ब्रह्मणा हतः।
क्रिमीणां राज्ञां। अर्प्येषां स्थपतिरुहतः। अथौ माताऽथौ पिता। अथौ स्थूरा
अथौ क्षुद्राः। अथौ कृष्णा अथौ श्वेताः। अथौ आशातिका हताः। श्वेताभिः सह
सर्वे हताः॥७७॥

[३६]

आहरावद्वा। शृतस्यं हविषो यथा। तत्सत्यम्। यदमुं यमस्य जम्भयोः।
आदधामि तथा हि तत्। खण्णम्रसि॥७८॥

[३७]

ब्रह्मणा त्वा शपामि। ब्रह्मणस्त्वा शपथेन शपामि। घोरेण त्वा भृगूणां चक्षुषा
प्रेक्षे। रौद्रेण त्वाङ्गिरसां मनसा ध्यायामि। अघस्यं त्वा धारया विद्यामि। अधरो

मत्पद्मस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीः रनु प्रवेशय। मरीचीरुपु-
सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं
च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भवोऽद्धायि भवोऽद्धायि भवोऽद्धायि।
नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधायो वायि निधायो वायि
निधायो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निः समिन्धे। तामहः समिन्धे। सा
मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन-

समिन्ताः॑ स्वाहा॑। अन्तरिक्षः॑ समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुः॑ समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा।
आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑।
द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यः॑ समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा।
वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। प्राजापत्या
मे समिदसि सपलक्षयणी। भ्रातृव्यहा मैऽसि स्वाहा॑। अग्रे॑ व्रतपते व्रतं
चरिष्यामि॥८४॥

तच्छक्रेयं तन्मे राध्यताम्। वार्यो॑ व्रतपत् आदित्य व्रतपते। व्रतानां॑ व्रतपते
व्रतं चरिष्यामि। तच्छक्रेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे।
साऽऽदित्यः॑ समिन्धे। तामहः॑ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेनं। अन्नाद्येन समिन्ताः॑ स्वाहा॑। अन्तरिक्षः॑

स॒मि॒त् । तां वा॒युः स॒मि॒न्धे । सा वा॒युः स॒मि॒न्धे । ताम॒हः स॒मि॒न्धे । सा मा॒
स॒मि॒द्धा । आ॒यु॒षा तेज॑सा । वर्च॑सा श्रि॒या ॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑ । अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः स्वाहा॑ । पृथि॒वी स॒मि॒त् । ताम॒ग्निः
स॒मि॒न्धे । साऽग्निः स॒मि॒न्धे । ताम॒हः स॒मि॒न्धे । सा मा॒ स॒मि॒द्धा । आ॒यु॒षा तेज॑सा ।
वर्च॑सा श्रि॒या । यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेन॑ ॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ स॒मि॒न्ताः स्वाहा॑ । प्रा॒जाप॑त्या मे॒ स॒मि॒द॑सि स॒प॒ल॒क्ष॒य॒णी । भ्रातृ॒व्य॒हा
मे॒ऽसि॒ स्वाहा॑ । आ॒दि॒त्य व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॒चा॒रि॒षम् । तद॑श॒कं त॒न्मे॒ऽरा॒धि । वा॒यो
व्र॑त॒प॒तेऽग्ने॑ व्र॒त॒प॒ते । व्र॒ता॒नां व्र॑त॒प॒ते व्र॑त॒म॒चा॒रि॒षम् । तद॑श॒कं त॒न्मे॒ऽरा॒धि ॥८८॥

स॒मि॒त्स॒मि॒न्धे व्र॑तं च॒रि॒ष्या॒म्या॒यु॒षा तेज॑सा वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॑सेनाद्यौ च ॥ — [४१]

शं नो॒ वा॒तः प॒व॒तां मा॒तरि॑श्वा शं न॑स्त॒प॒तु सूर्यः॑ । अ॒हो॒नि॒शं भ॑वन्तु नः
शः रा॒त्रिः प्र॑ति॒धी॒य॒ताम् । श॒मु॒षा नो॒ व्यु॑च्छ॒तु श॒मा॒दि॒त्य उ॒दे॒तु नः । शि॒वा नः॑

शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडाये वास्त्वसि
 वास्तुमद्वास्तुमन्तौ भूयास्म मा वास्तौश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं
 च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठामि प्रतिष्ठावंन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठार्याश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः
 स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वांत वाहि भेषजं वि वांत वाहि
 यद्रपः। त्व२ हि विश्वभेषजो देवानां दूत इयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा
 पंरावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यद्दो वांतते गृहेऽमृतस्य
 निधिर्हितः। ततौ नो देहि जीवसे ततौ नो धेहि भेषजम्। ततौ नो मह आवह
 वात आवातु भेषजम्। शम्भूमयोभूनीं हृदे प्र ण आयूँषि तारिषत्। इन्द्रस्य
 गृहौऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः
 प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्ता देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं
 प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहद्ग्नयः

पर्वताश्च यथा वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्त्या स्वस्त्या स्वस्तिमानंसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्रं इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥१०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां महिष्ठो मथ्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी पु णः सखीनामविता जरितृणाम्। शतं भवास्त्युतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णीहि पृथि चक्षुर्ममुग्ध्यस्मान्निधयेव ब्रह्मन्॥११॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतयै। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चरषणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता
न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः।
उशतीरेव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथा॥२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचः
शमयतु। अन्तरिक्षः शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तः शुचः शमयतु। द्यौः
शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचः शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षः
शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः
शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः
शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः
शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तथाहः शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं
द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च
धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोक्षान्तमनूतिषन्तु मा

माः३ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा
 हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाः३ रसेनोत्पुर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताः३
 अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः
 शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतः३ शृण्वाम
 शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्त्र सूर्यं दृशे।
 य उदगान्महतोऽर्णवाँद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मां वृषभो लौहिताक्षः
 सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण
 आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार
 पृथिवीः३ सदैवां यदहं वेद तदहं धारयाणि मा मद्भेदोऽधिविस्मसत्। मेधामनीषे
 माविशताः३ समीचीं भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि।
 आभिर्गीर्भिर्यदतौ न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
 रुजासि भूयिष्ठभाजो अघं ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हांसीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ १३ ॥

पुनर्वर्तौ दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च ॥

[४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो नमो नमो
वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतौ मन्त्रपतयः
परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतौ मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासः शिवामदस्तां जुष्टां
देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च
शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो
वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे
प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं
प्राणापानौ मा मां हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि
मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासः शुश्रूषण्यां मनुष्यैर्भ्यस्तं मां देवा अंवन्तु शोभायै
पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हांसीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 देवा वै सत्रमांसत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यशं
 ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तथ्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिगामीत्। तस्यै खाण्डवो
 दक्षिणार्ध आसीत्। तूर्ध्वमुत्तरार्धः। परिणञ्जघनार्धः। मरुवं उत्करः॥ १॥

तेषां मुखं वैष्णवं यशं आर्च्छत्। तत्र्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तं
 देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुथ्समानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याह्नुरजायत।
 दक्षिणादिष्ववः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥ २॥

तमेकं सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्।
 बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सौऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो
 नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्यं सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु
 न्यमृजुः। ते श्यामाकां अभवन्। स्मयाकां वै नामैते॥ ३॥

तथ्स्मयाकानां॑ स्मयाकत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्यं स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीकां अब्रुवन्वरं वृणामहे। अथं व इमं॑ रन्धयाम। यत्र कं च खनाम। तदपौऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र कं च खनन्ति। तदपौऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारैवृतः॑ ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणः॑ शिर उदवर्तयत्। तद्यावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्धौ(४)इत्यपतत्। तदधर्मस्य धर्मत्वम्। महतो वीर्यमपत्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तः॑ स्तुतं देवतांस्त्रेधा व्यंगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनं॑ सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावब्रूतां वरं वृणावहै।
 ग्रहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमंगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः
 प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाशिषोऽरुन्धत।
 अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति।
 तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति।
 तस्मादेष आश्विनप्रवया इव। यत्प्रवर्ग्यः॥ ७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमंबुवन्नजयन्मस चे॥

[१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवावरुन्धे।
 चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दांसि देवेभ्योऽपौक्रामन्। न वोऽभागानि
 हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्यं एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥ ८॥
 देवतायै वषट्काराय। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दांस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य
 प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न

होत॒व्या(३)मि॒ति। ह॒वि॒र्वै दी॒क्षितः। य॒ज्ञु॒ह॒यात्। ह॒विष्कृतं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑द॒ध्यात्।
य॒न्न जु॑हु॒यात्॥ १॥

य॒ज्ञ॒प॒रु॒र॒न्त॒रि॒यात्। य॒जु॒रे॒व व॑देत्। न ह॒विष्कृतं॒ यज॑मानम॒ग्नौ प्र॑दधा॒ति।
न य॒ज्ञ॒प॒रु॒र॒न्त॒रे॒ति। गा॒य॒त्री छ॒न्दा॑ः॒स्य॒त्य॒म॒न्य॒त। त॒स्यै व॑ष॒ट्कारो॑ऽभ्य॒य॒
शि॒रोऽच्छि॑नत्। त॒स्यै द्वे॒धा र॑सः॒ परा॑प॒तत्। पृ॒थि॒वीम॒र्धः प्रा॑वि॒शत्। प॒शून्म॒र्धः। यः
पृ॒थि॒वीं प्रा॑वि॒शत्॥ १०॥

स ख॒दि॒रोऽभ॑वत्। यः प॒शून्। सौऽजा॒म्। य॒त्खा॑दि॒र्य॒भिर्भ॑वति। छ॒न्द॒सामे॒व
र॑सेन य॒ज्ञस्य॒ शि॒रः सम्भ॑रति। यदौदु॒म्बरी॑। ऊ॒र्वा उ॒दु॒म्बरः॑। ऊ॒र्जे॒व य॒ज्ञस्य॒ शि॒रः
सम्भ॑रति। यद्वै॒ष्णवी॑। ते॒जो वै वे॒णुः॥ ११॥

ते॒ज॒सै॒व य॒ज्ञस्य॒ शि॒रः सम्भ॑रति। यद्वैक॑ङ्क॒ती। भा॒ ए॒वाव॑रु॒न्धे। दे॒वस्य॑ त्वा
स॒वि॒तुः प्र॑स॒व इ॒त्य॒भि॒मा॒द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मि॒त्या॒ह। अ॒श्विनौ॑ हि
दे॒वाना॑म॒ध्वर्यू॑ आस्ता॒म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्यामि॒त्या॒ह॒ य॒त्यै। व॒ज्रं इ॒व वा॑ ए॒षा।

यदग्निः। अभिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रेतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनुतेत्याह। यज्ञो वै सूनुता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिर्गधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे म साधामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋद्ध्यासमद्य मुखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मुखः। ऋद्ध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मुखाय त्वा मुखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवेनद्धरति॥१४॥

त्रिरहरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्वनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्वूनः करुण्यतरः। इयत्यग्र आसीरित्याह। अस्यामेवाध्वंस्वङ्कारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एत॑ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्र॑ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तत्राद्वियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सौ॑ऽद्वियत। सौ॑ऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते॑ रेतु इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पश्चेत्ते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्गाम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्षयति। तस्मा॑त्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीया॑सः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्॥ परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति।
उद्धते सिकतोपोसे परिश्रिते निदधति शान्त्यै॥ मदन्तीभिरुपं सृजति॥१९॥

तेजं एवास्मिन्दधति। मधुं त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो
दधति। यद्गाम्याणां पात्राणां कपालैः सः सृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्।
अर्मकपालैः सः सृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचारपयति।
शर्कराभिः सः सृजति धृत्यै॥ अथो शन्त्वायं अजलोमैः सः सृजति। एषा वा अग्नेः
प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवेनं तनुवा सः सृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य
लोमंभिः सः सृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञः सः सृजति॥२०॥

याज्याये न जुहुयादविशुद्धेणुः शान्त्यै पुङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पुराक्रमताविशत् प्रजायमानानां सृजति शन्त्वायाष्टो

च॥

[२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नाभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नाभि
प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचारपयेत्। अपहाय प्राणिंति। प्राणानां गोपीथायं न प्रवर्ग्यं

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराध्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्ये। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्यङ्गिं करोति। त्रयं इमे लोकाः। एषां लोकानामास्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दांसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः
 सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य
 छन्दांसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवेन धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति।
 वारुणोऽभीष्टः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्धौ त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वां
 सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवेन ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः
 पृथिव्यामाशा दिश आपुणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्मवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याहु
 प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा
 चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा
 भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षं साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यार

वि॒शा प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्य॑हामीत्या॒ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभिर्ब्र॑ह्मवर्च॒सेन॒ पर्य॑हति।
वि॒शेति॑ राज॒न्यस्य॑ ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॑ पर्य॑हति। प॒शुभि॒रिति॑ वैश्यस्य। प॒शुभि॒रेवैनं॑
पर्य॑हति। अ॒सुर्यं पात्र॑मनोच्छृणुम॥ २८ ॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒वत्रा॑कः। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒रमं॑ वा ए॒तत्प॒र्यः।
यदं॑ज॒क्षीर॑म्। प॒रमे॒णैवैनं॑ प॒यसाऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा व्यावृ॒त्यै। छ॒न्दोभि॒राच्छृ॑णत्ति।
छ॒न्दोभि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छ॒न्दोभि॒रेव॑ छ॒न्दाः॒स्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॑मित्या॒ह।
वाच॑मे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॑मित्या॒ह। ऊ॒र्जमे॒वावरु॑न्धे। छृ॒न्धि ह॒विरि॒त्याह॑।
ह॒विरे॒वाकः॑। दे॒वं पु॒रश्चर॑ स॒ध्यास॒न्वेत्या॑ह। य॒थाय॒जुरे॒वैतत्॑॥ २९ ॥

स्याद्यात्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्पितं छन्दाश्चि निष्पत्त्युपेत्याह सुक्षितिरनाच्छृणुच्छन्दाः स्याच्छृणुत्यष्टौ च॥ — [३]

ब्र॒ह्मन्त्र॑चा॒रिष्या॑मो होत॑र्धर्ममभिष्टुहीत्या॒ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॑ बृह॒स्पतिः॑। यद्व॒ह्मा।
तस्मा॑ ए॒व प्र॑तिप्रोच्य प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॑ त्वेत्या॒ह।
ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॒रेवैनं॑ सम॑र्धयति। म॒दन्ती॒भिः प्रो॑क्षति। तेजं

ए॒वास्मि॑न्दधाति॥३०॥

अ॒भि॒पू॒र्वं प्रो॑क्षति। अ॒भि॒पू॒र्वमे॒वास्मि॑न्तेजो॑ दधाति। त्रिः प्रो॑क्षति। त्र्या॒वृ॒द्धि य॒ज्ञः।
अथो॑ मे॒ध्यत्वा॒य। हो॒ताऽन्वा॑ह। र॒क्ष॒साम॑प॒हत्यै॑। अ॒न॒वान॑म्। प्रा॒णाना॑ः स॒न्तत्यै॑।
त्रि॒ष्टु॒भः स॒ती॒र्गाय॒त्रीरि॒वान्वा॑ह॥३१॥

गा॒य॒त्रो हि प्रा॒णः। प्रा॒णमे॒व य॒ज॑माने दधाति। स॒न्त॑तमन्वा॑ह। प्रा॒णाना॑म॒न्नाद्य॑स्य
स॒न्तत्यै॑। अथो॑ र॒क्ष॒साम॑प॒हत्यै॑। यत्प॒रि॒मिता॑ अनु॒ब्रू॒यात्। प॒रि॒मि॒तम॑व॒रुन्धी॑त।
अ॒प॒रि॒मिता॑ अन्वा॑ह। अ॒प॒रि॒मि॒तस्या॑व॒रु॒द्धौ। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑॥३२॥

यत्प्र॑व॒र्ग्यः। ऊ॒र्ध्व॒ऽङ्गो॑। यन्मौ॒ञ्जो॑ वे॒दो भ॑वति। ऊ॒र्ज॑व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः स॑म॒र्धय॑ति।
प्रा॒णाहु॒तीर्जु॑होति। प्रा॒णाने॒व य॒ज॑माने दधाति। सप्त जु॑होति। सप्त वै शी॒र्ष॒ण्योः
प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। दे॒व॒स्त्वा॑ स॒वि॒ता म॒ध्वाऽन॑क्कित्या॑ह॥३३॥

तेज॑सै॒वैन॑मनक्ति। पृथि॒वीं त॑प॒स॒स्नाय॑स्वेति हि॒र॒ण्य॒मुपा॑स्यति। अ॒स्या
अ॒न॒ति॒दा॒हाय॑। शिरो॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑।

प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वर्गहिरह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेजं एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सःसीदस्व महाः असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयौः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्ठादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूंष्याह। शीरुषत एव यज्ञस्य यजमान आशिषोऽव्रुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधितिमुपरिष्ठात्। प्राणानेवास्मै समीचो दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। चितं:

स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यः रश्मिभिः पर्यहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजो विशा पर्यूढः। तस्माद्ग्रामणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा औच्छत। यद्विकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याहु व्यावृत्तौ दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्ठाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धवित्राण्यादत्ते।

छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थस्मपद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यन्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताः ह वा अस्योग्रदेवो राजानिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथायां प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्यं धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयः सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहोष उपरिष्ठादाशीन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम् समष्ट्यै द्वे च॥—[४]

अग्निष्ठा वसुभिः पुरस्ताद्गोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह। आशिषमेवैतामा
 शास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रैचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनं
 रुद्रैर्दक्षिणतो रैचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रौचयतु जागतेन छन्दसेत्याह।
 वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रौचयति जागतेन छन्दसा॥ ४३॥

स मां रुचितो रैचयेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। द्युतानस्त्वां मारुतो
 मरुद्भिरुत्तरतो रैचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो
 रैचयत्वानुष्टुभेन छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते।
 बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवरूपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्गेन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरैवेनं
 विश्वैर्देवरूपरिष्टाद्रोचयति पाङ्गेन छन्दसा। स मां रुचितो रैचयेत्याह।
 आशिषमेवैतामा शास्ते॥ ४४॥

रोचितस्त्वं देव धर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं

मनुष्यैष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राद्धर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी
 ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचित
 रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित
 एवैष मनुष्येष्वायुष्माः स्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि
 रुगित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति
 प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भ
 रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राहं। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्भौचयति जागतेन छन्दसा पाङ्क्तुं छन्दसा स मां रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥—[५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदा प्रवर्ग्य
 प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रयं इमे लोकाः।
 एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। द्वादशकृत्वः प्रवृणक्ति। द्वादश मासाः
 संवत्सरः। संवत्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विंशतिः सम्पद्यन्ते।
 चतुर्विंशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्यं एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु।
 सकृदेव प्रवृज्यः। एकं हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य
 शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्यै प्रवृज्यात्। प्रजा वै पशवं उक्थानि। यदुक्थ्यै प्रवृज्यात्।
 प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं
 गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियांतयति। अपश्यं गोपामित्याह।
 असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तां
 कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परां च पृथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परां च

पथिभिश्चरति। स सघ्रीचीः स विषूचीर्वसान इत्याह। सघ्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निनां गतेत्याह॥५०॥

ग्रेष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निनां गतेत्याह। अग्निहोवैषौऽग्निनां सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रां यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाल्लोकान्धसन्दधाति। विश्वासां भुवां पतु इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। देवश्रृत्स्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै

म॒तयः॑। ता॒सा॑मे॒ष ए॒व पि॒ता। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः प्र॒जाना॑मि॒त्या॑ह।
पति॑र्ह्येष प्र॒जाना॑म्। मतिः क॒वीना॑मि॒त्या॑ह॥५३॥

मति॑र्ह्येष क॒वीना॑म्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ स॒वित्रा॑ यतिष्ठ स॒ सूर्य॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं
चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं च॒ स॒ शा॑स्ति। आ॒यु॒र्दा॒स्त्वम॒स्मभ्यं॑ घ॒र्म व॑र्चो॒दा अ॒सीत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैन॑म्। न
वै ते॑ऽव॒का॒शा भ॑वन्ति। प॒त्न्यै द॒शमः॑। न॒व वै पु॑रु॒षे प्रा॒णाः॥५४॥

नाभि॑र्द॒शमी॑। प्रा॒णाने॒व य॒ज॑माने दधाति। अथो द॒शाक्ष॑रा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्।
वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॒रुन्धे॑। य॒ज्ञस्य॑ शि॒रौऽच्छि॑द्यत। तद्दे॒वा हो॒त्राभिः॑ प्र॒त्य॑दधुः।
ऋ॒त्वि॒जोऽवै॑क्षन्ते। ए॒ता वै हो॒त्राः। हो॒त्राभि॑रे॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः प्र॑ति॒दधा॑ति॥५५॥

रु॒चि॒तम॑वै॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॑ सृ॒ष्ट्यै।
रु॒चि॒तम॑वै॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒ताद्वै प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। व॒र्षुकः॑ प॒र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा
ए॒धन्ते॑। रु॒चि॒तम॑वै॒क्षन्ते॑। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मव॒र्चस॑म्। ब्र॒ह्मव॒र्चसि॒नो भ॑वन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवैक्षन्ते। सर्वमायुंरयन्ति। न पत्यवैक्षेत। यत्पत्यवैक्षेत। प्रजायेत।
 प्रजां त्वंस्यै निर्दहेत्। यन्नावैक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै" प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य
 यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै" प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि
 प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मां ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः
 प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥

[६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह।
 अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै" आददेऽदित्यै
 रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा
 अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि
 वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति।

अदित्या उ॒ष्णीष॒मसी॒त्याह॑। यथा॒यजु॒रैव॑तत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इ॒त्याह॑। वा॒युदे॒वत्यो॑ वै
व॒त्सः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृ॒जत्वि॒त्याह॑। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॥५९॥

स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॑ प्र॒दाप॑ये॒त्याह॑। अ॒श्विनौ॑ वै दे॒वानां॑
भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं करो॑ति। यस्ते स्तनः॑ श॒शय॑ इ॒त्याह॑। स्तौत्ये॒वैन॑म॒।
उ॒स्रं घ॒र्मः शि॒ःषो॒स्रं घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ःषे॒त्याह॑। यथा॑ ब्रू॒याद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑।
तादृ॒गेव॑ तत्। बृ॒हस्प॑ति॒स्त्वोप॑ सी॒दत्वि॒त्याह॑॥६०॥

ब्र॒ह्म वै दे॒वानां॑ बृ॒हस्प॑तिः। ब्र॒ह्मणै॒वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पर॑व॒ इत्या॑ह॒।
मे॒ध्याने॒वैन॑न्करोति। वि॒ष्वग्वृ॒तो लो॒हिते॒नेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्यै। अ॒श्विभ्यां॑ पि॒न्वस्व॒
स॒र॒स्वत्यै॑ पि॒न्वस्व॒ पू॒ष्णे पि॒न्वस्व॒ बृ॒हस्प॑तये पि॒न्वस्वे॒त्याह॑। ए॒ताभ्यो॑ ह्येषा
दे॒वता॑भ्यः पि॒न्वते। इन्द्रा॑य पि॒न्वस्वेन्द्रा॑य पि॒न्वस्वे॒त्याह॑। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेयेन॑
स॒म॒र्धय॑ति। द्वि॒रिन्द्रा॑ये॒त्याह॑॥६१॥

तस्मादिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठभा॒क्तमः॑। गा॒यत्रो॑ऽसि त्रै॒ष्टुभो॑ऽसि जा॒गत॑म॒सीति॑

शफोपयमानादंते। छन्दोभिरेवैनानादंते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं
भागमंकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव
पूर्वाभ्यां वर्षद्वियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव
पूर्वाभ्यां वर्षद्विरोति। अथौ अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

धर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्।
यातयांमाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यत्र वषट्कुर्यात्। रक्षांसि यज्ञः हन्युः। वडित्याह।
परोक्षमेव वर्षद्विरोति। नास्य यातयांमा वषट्कारो भवति। न यज्ञः रक्षांसि
घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहां त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो
रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्।
सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरैवतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह।
द्यावापृथिवीभ्यामेवनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुः शक्यमित्याह। देवैरेवं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्यं पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेजं एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्गा मां हिःसीरन्तरिक्षस्पृङ्गा मां हिःसीः पृथिविस्पृङ्गा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै॥६५॥

सुवर्गसि सुवर्गे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मां पाहीत्याह। आशिषेमैवैतामा शास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्यं वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम। प्राणानां सन्तत्यै। पश्चाह॥६६॥

पाङ्क्तौ यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवेनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवेनं जुहोति। वरुणाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवेनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमतै विभुमतै प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै सवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशैक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिण्यौ रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुनां जुषताः सुज्योतिर्ज्योतिषाः स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिल्लोकेऽह्नां परस्तादाधार। रात्रिया अवस्तात्।

तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोकेऽहोरात्राभ्यां धृतः॥६९॥

मनुष्यनामानि पशवः सीदत्वित्याहेन्द्रायेत्याहार्ययति घ्नन्ति गृह्णत्वित्याहिः साये पञ्चाऽहादित्यवत् स्वाहेत्याह पितृमानेति चत्वारि

च॥

[७]

विश्वा आशां दक्षिणसदित्याह। विश्वानेव देवान्प्रीणाति। अथो दुरिष्ट्या एवैनं पाति। विश्वां देवानंयाडिहेत्याह। विश्वानेव देवान्भागधेयेन समर्धयति। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य मधौः पिबतमश्विनेत्याह। अश्विनावेव भांगधेयेन समर्धयति। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय शं यजुर्भिरित्याह। अभ्यैवेनं धारयति। अथो हविरेवाकः॥७०॥

अश्विना घर्मं पातः हार्दिवानमहर्दिवाभिरूतिभिरित्याह। अश्विनावेव भांगधेयेन समर्धयति। अनु वां द्यावापृथिवी मः सातामित्याहानुमत्यै। स्वाहेन्द्राय स्वाहेन्द्रावडित्याह। इन्द्राय हि पुरो हूयतै। आश्राव्याह घर्मस्य यजेति। वषट्कृते जुहोति। रक्षंसामपंहत्यै। अनुयजति स्वगाकृत्यै। घर्ममपातमश्विनेत्याह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमं सातामित्याहानुमत्
तं प्राव्यं यथावण्णमौ दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशो गच्छेत्याह॥ ७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्यर्मपानाच्छ पितृन्धर्मपानाच्छेत्याह। उभयैष्वेवैनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राद्विन्वते। तद्देवानाम्। यद्वक्षिणा। तत्पितृणाम्॥ ७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्ब्रह्माणाम्। प्राञ्चमुदञ्च पिन्वयति।
देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते।
अन्तःपरिधि पिन्वयति॥ ७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति।

यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्येष्ठमाय पीपिहीत्याह। आत्मनं एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युमाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरैवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्त्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरैत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुनां सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनं सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्यं एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्यं एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्यं एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरौ घर्मपाः। तेभ्यं एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति।

सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदंश्च निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकः स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽहो रात्रियै मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्म दा वर्चसा माऽऽङ्गीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अहो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्म दा वर्चसा माऽऽङ्गीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरैवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परां भवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः परां भवति। हुतः हविर्मधुं हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्रावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवेनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषंमैवैतामा शास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मां हिःसीरित्याहाहिःसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न माः समश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्यं राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तत्संश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्त्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनांगोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूंषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः स संसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनं समर्धयति॥८२॥

अकुरन्ध्रिनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधि पितृव्यति धारयेत्याहु वाचो घर्मपास्तेभ्य एवेन जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्रावित्याह दधतेऽगोपायभ्युस च॥

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शु॒गिति॑ ति॒स्र आ॑हु॒तीर्जु॑होति। छन्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो
लोके॒भ्यः शु॒चम॑वं यजते। इ॒यत्य॑ग्रे जु॒होति॑। अथे॒यत्य॑थेयति। त्रयं॑ इ॒मे
लो॒काः। अ॒नु नो॒ऽद्या॒नुम॑तिरि॒त्याहा॒नुम॑त्यै। दि॒वस्त्वां प॑र॒स्याया॒ इत्या॑ह। दि॒व
ए॒वेमौ॑ल्लो॒का॒न्दा॑धार। ब्र॒ह्मण॑स्त्वा प॑र॒स्याया॒ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा प॑र॒स्याया॒ इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व
प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॑ वा ए॒तद्वा॒जस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः। अ॒सौ ख॒लु वा आ॑दित्यः प्र॑व॒र्ग्यः।
तं यद॑क्षिणा प्र॒त्यश्च॑मुदं॒श्चमु॒द्वास्ये॑त्। जि॒ह्वं य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्रा॒श्चमु॒द्वा॑सयति।
पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॑ प्र॒ति॒दधा॑ति॥८४॥

प्रा॒श्चमु॒द्वा॑सयति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॑दुदेति। श॒फोप॒यमा॒न्धवि॑त्राणि धृ॒ष्टो
इ॒त्यन्व॑व॒हर॑न्ति। सा॒त्मा॒नमे॒वैन॑ः स॒तनुं॑ करोति। सा॒त्माऽमु॑ष्मि॒ल्लोके॑ भ॒वति॑। य
ए॒वं वेद॑। औदु॑म्बराणि भवन्ति। ऊ॒र्वा उ॒दुम्ब॑रः। ऊ॒र्जमे॒वाव॑रुन्धे। व॒र्त्मना॑ वा
अ॒न्वित्या॑॥८५॥

यज्ञः रक्षाः सि जिघांसन्ति। साम्नां प्रस्तोताऽन्वैति। साम वै रक्षोहा।
 रक्षसामपहत्यै। त्रिर्निधनमुपैति। त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो
 रक्षाः स्यपहन्ति। पुरुषो निधनमुपैति। पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी।
 रक्षसामपहत्यै॥८६॥

यत्पृथिव्यामुद्गास्येत। पृथिवीः शुचाऽर्पयेत्। यदप्सु। अपः शुचाऽर्पयेत्।
 यदोषधीषु। ओषधीः शुचाऽर्पयेत्। यद्वनस्पतिषु। वनस्पतीञ्छुचाऽर्पयेत्। हिरण्यं
 निधायोद्गासयति। अमृतं वै हिरण्यम्॥८७॥

अमृतं एवैनं प्रतिष्ठापयति। वल्गुरसि शं युधाया इति त्रिः परिषिञ्चन्परीति।
 त्रिवृद्धा अग्निः। यावानेवाग्निः। तस्य शुचः शमयति। त्रिः पुनः पर्येति।
 षट्थस्मपद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवास्य शुचः शमयति। चतुः
 स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्येत्याह॥८८॥

इयं वा ऋतम्। तस्यां एष एव नाभिः। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। सदैव

विश्वायुरित्याह। सदो हीयम्। अप द्वेषो अप ह्र इत्याह् भ्रातृव्यापनुत्थे।
घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरुषमिति दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति। ऊर्वा अन्नाद्यं दधि।
ऊर्जैर्वेनमन्नाद्येन समर्धयति॥८९॥

अनंशनायुको भवति। य एवं वेदं। रन्तिर्नामांसि दिव्यो गन्धर्व इत्याह।
रूपमेवास्यैतन्माहिमानः रन्ति बन्धुतां व्याचष्टे। समहमायुषा सं प्राणेनेत्याह।
आशिषमेवैतामा शास्ते। व्यसौ यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार
एवास्येषः। अचिक्रददृषा हरिरित्याह। वृषा ह्येषः॥९०॥

वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शत इत्याह। स्तौत्येवैनमेतत्। चिदंसि
समुद्रयोनिरित्याह। स्वामेवैनं योनिं गमयति। नमस्ते अस्तु मा मा
हिः सीरित्याहाहिः सायै। विश्वावसुः सोम गन्धर्वमित्याह। यदेवास्य क्रियमाण-
स्यान्तर्यन्ति। तदेवास्यैतेना प्याययति। विश्वावसुरभि तन्नो गृणात्वित्याह॥९१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। धियो हिन्वानो धिय इन्नौ अव्यादित्याह।

ऋतून्नेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतांनि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव धर्म देवो देवानुपांगा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यांनित्याह॥१२॥

मनुष्यो हि। एष समनूष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्सौमपीथमनूद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजयां सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्सौमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्वित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥१३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्य रक्षस्वी रक्षंसामपंहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गुणालित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ

च॥ — [१]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पर्योऽदुहन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्।
तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूंष्यभवन्।
शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः।
यद्भोः पर्यः॥ १४॥

तथ्साम्नः पर्यः। यदजायै पर्यः। तद्देवानां पर्यः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति।
तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वे
साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वास-
येत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥ १५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो
वा एतद्वज्रस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णं व मुखं सन्धात्यन्नाद्याय।
अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयांसि पर्यासते। परि वै तां

समां प्रजा वयाः स्यासते॥१६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथायं पुरो वां पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्नोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥१७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाग्निं प्रवर्तयति। औदुम्बर्याः शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्धर्मः॥१८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्यं प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमाच्छति। यत्र दर्भा उपदीकंसन्तताः स्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्या। एता वा अपामनूज्झ्यावर्ग्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमदीरयति। असावेवास्मां आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता

आपो नियंता धन्वंना यन्ति॥११॥

गोः पर्यं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥

[१०]

प्रजापतिः सम्प्रियमाणः। सम्राट् अस्मृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्धासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेदं। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वर्सीयाः सं यथानाममुपचरति। पुण्यातिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यातिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेदं। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रियैवैनं तनुवौ॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्यैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाप्नुवन्। यच्चतुर्विंशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति।

पूर्वा॑ऽस्य॒ जनं॑ य॒तः की॒र्तिर्गच्छ॑ति। वै॒श्वदे॒वः स॒सं॒न्नः॥१०२॥

व॒स॒वः प्र॒वृ॒क्तः। सोमो॑ऽभिकी॒र्यमा॑णः। आ॒श्विनः प॒यस्या॑नीय॒माने। मा॒रुतः
क्वथ॑न्। पौ॒ष्ण उ॒द॒न्तः। सा॒र॒स्व॒तो वि॒ष्य॒न्द॒मानः। मै॒त्रः श॒रो गृ॒ही॒तः। ते॒ज उ॒द्य॒तः।
वा॒युर्हि॒यमा॑णः। प्र॒जाप॑तिर्हू॒यमा॑नो वा॒ग्धु॒तः॥१०३॥

अ॒सौ ख॒लु वा॒वैष आ॑दि॒त्यः। य॒त्प्र॒व॒र्ग्यः। स ए॒तानि॑ ना॒मो॒न्यकु॑रुत। य
ए॒वं वे॒द। वि॒दु॒रे॒न॒ नाम्ना॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दि॒नो व॑दन्ति। य॒न्मृ॒न्मय॑माहु॒तिं ना॑श्नुतेऽथ॑।
क॒स्मा॒देषो॑ऽश्नु॒त इति॑। वा॒गे॒ष इति॑ ब्रू॒यात्। वा॒च्यै॒व वा॒चं द॑धाति॥१०४॥

त॒स्मा॒द॒श्नु॒ते। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ए॒ष द्वा॑द॒श॒धा वि॑हितः। य॒त्प्र॒व॒र्ग्यः। य॒त्प्रा॑ग॒वका॑शेभ्यः।
ते॒न प्र॒जा अ॑सृजत। अ॒वका॑शैर्दे॒वा॒सुरा॑न॒सृज॑त। य॒दूर्ध्व॑म॒वका॑शेभ्यः। ते॒नान्न॑म॒-
सृ॒ज॑त। अ॒न्नं प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ति॒र्वा॒वैषः॥१०५॥

व॒द॒न्ति॒ तु॒नु॒वा स॒सं॒न्नो हू॒यमा॑नो वा॒ग्धु॒तो द॑धात्येषः॥

[११]

सवि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। तेन॒ कामा॑ꣳ एति। यद्वि॒तीयेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते।
 अ॒ग्निर्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते।
 आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॒ञ्चमेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। च॒न्द्रमा॑ भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॒ष्ठेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॒वत्सर॑मेति। यथ्स॑प्त॒मेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते।
 धा॒ता भू॒त्वा श॑क्र॒रीमे॑ति। यद॑ष्ट॒मेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। बृह॑स्पति॒र्भूत्वा गा॑य॒त्रीमे॑ति।
 यन्न॑व॒मेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। मि॒त्रो भू॒त्वा त्रि॒वृतं॑ इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद॑श॒मेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते।
 व॑रु॒णो भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यद॑काद॒शेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति। यद्वा॑द॒शेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। सोमो॑
 भू॒त्वा सु॒त्यामे॑ति। यत्पु॒रस्ता॑दु॒पसदा॑ प्रवृज्यते। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ्मू॒ल्लोका॑ꣳ-
 स्तप॑न्नेति। यदु॒परै॑ष्टादु॒पसदा॑ प्रवृज्यते। तस्मा॑द॒मुतो॒र्वाङ्मो॒ल्लोका॑ꣳ स्तप॑न्नेति।
 य एवं वेद। ऐ॒व त॑पति॥१०८॥

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वां सिञ्चामि यजुषां प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥
 परेयुवा॑सं प्रवतो॑ महीरनु॑ बहुभ्यः पन्थामनपस्पशानम्। वैवस्वत॑स्रं सङ्गमनं॑
 जनानां॑ यम॑स्रं राजान॑स्रं हविषां॑ दुवस्यत। इदं त्वा वस्त्रं॑ प्रथमन्वागन्नपैतदूह
 यदिहा॑बिभः पुरा। इष्टा॒पूर्तमनु॑ सम्पश्य॒ दक्षिणां॑ यथा॑ ते दत्तं बहुधा॑ विबन्धुषु।
 इमौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी अ॑सुनी॒थाय वो॒ढवै॑। याभ्यां॑ यमस्य सा॒दन॑स्रं सुकृतां॑
 चापि॑ गच्छतात्। पूषा त्वेत॒श्चावयतु॑ प्रविद्वाननष्टपशु॒र्भुवनस्य॑ गोपाः। स त्वैतेभ्यः॑
 परि॑ददात्पितृभ्यो॒ऽग्निदे॒वेभ्यः॑ सुविदत्रै॒भ्यः। पूषे॒मा आशा॑ अनुवेद॒ सर्वाः सो अ॒स्मास्रं॑
 अभय॑तमेन नेषत्। स्व॒स्तिदा अर्घ॑णिः सर्व॒वीरो॒ऽप्रयुच्छन्पु॒र ए॑तु प्रविद्वान्॥१॥

आयुर्वि॒श्वायुः परि॑पासति त्वा पूषा त्वा पातु प्रप॑थे पुरस्तात्। यत्रा॒ऽऽसते॑
 सुकृ॑तो यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः स॒विता द॑धातु। भुवनस्य पत इ॒दस्रं॑ हविः।
 अ॒ग्नये॑ रयि॒मते स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपे॒दधानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो अन्नं॑

नाप॑रः पुरा ज॒रस् आय॑ति। पुरु॑षस्य सया॒वरि॒ वि तै॑ प्रा॒णम॑सि स्र॒सम्।
 शरी॑रेण म॒हीमि॑हि स्व॒धये॑हि पि॒तृनु॑पं प्र॒जया॑ऽस्मानिहा॒वह॑। मै॒वं माः॑ स्ता
 प्रिये॑ऽहं दे॒वी सती॑ पि॒तृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा नभ॑सा सं॒व्यय॑न्त्यु॒भौ नो॑ लो॒कौ
 पय॑साऽभ्या॒ववृ॑थ्व॥२॥

इ॒यं ना॒री प॑तिलो॒कं वृ॑णा॒ना नि॑प॒द्यत॒ उप॑ त्वा म॒र्त्यं प्रे॑तम्। वि॒श्वं
 पुरा॑णम॒नु पाल॑य॒न्ती तस्यै॑ प्र॒जां द्र॑वि॒णं चे॒ह धै॒हि। उ॒दी॒र्ष्व ना॒र्यभि॑
 जी॒वलो॒कमि॒तामु॑मेतमु॒पशे॑ष ए॒हि। ह॒स्तग्रा॒भस्य॑ दि॒धिषो॑स्त्वमेतत्प॒त्युर्ज॑नि॒त्वम॑भि
 सम्ब॑भू॒व। सू॒वर्णः॑ ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै ब्र॑ह्म॒णे ते॒जसे॑ ब॒लाया॑। अ॒त्रैव
 त्वमि॒ह व॒यः सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धौ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। ध॒नुर्ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना
 मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै क्ष॒त्रायौ॑र्ज॒से ब॒लाया॑। अ॒त्रैव त्वमि॒ह व॒यः सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धौ
 अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म। म॒णिः॑ ह॒स्तादा॑द॒दा॒ना मृ॒तस्य॑ श्रि॒यै वि॒शे पु॒ष्ट्यै ब॒लाया॑। अ॒त्रैव
 त्वमि॒ह व॒यः सु॒शेवा॑ वि॒श्वाः स्पृ॒धौ अ॒भिमा॑ती॒र्जये॑म॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजीह्वरः प्रियो देवानामृत सोम्यानाम। एष यश्चमसो
 देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिव्ययस्व सं प्रोणुष्व
 मेदसा पीवसा च। नेत्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्क्षयाते।
 मैनमग्ने विदहो माऽभिशौचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं
 करवो जातवेदोऽथेमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं
 परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते
 चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ यदि
 तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते
 शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहमः सुकृतां यत्र
 लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः
 पित्रे लोककृञ्जातवेदो वहमः सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानन्याववृष्वामिमातीर्जयेत् शरीरैश्चत्वारि च॥

य ए॒तस्य॑ प॒थो गो॒प्तार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थो र॑क्षि॒तार॒स्तेभ्यः॑
 स्वाहा॒ य ए॒तस्य॑ प॒थोभि॑र॒क्षितार॒स्तेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽऽख्या॒त्रे स्वाहा॑ऽपा॒ख्यात्रे॑
 स्वाहा॑ऽभि॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽप॒लाल॑प॒ते स्वाहा॑ऽग्र॒ये क॒र्मकृ॒ते स्वाहा॑ यम॒त्र
 ना॒धीम॒स्तस्मै॑ स्वाहा॑॥ यस्तं॑ इ॒ध्मं जु॒भर॑न्नि॒ष्पिदा॒नो मू॒र्धानं॑ वा॒त त॑प॒ते त्वा॒या।
 दि॒वो वि॒श्वस्मा॒थ्मीम॑घाय॒त उ॑रु॒ष्यः। अ॒स्मात्त्वम॑धि॒ जा॒तौऽसि॑ त्वद॒यं जा॒यतां॑
 पु॒नः। अ॒ग्र॒ये वैश्वान॑राय॒ सुव॑र्गाय॒ लोका॑य॒ स्वाहा॑॥५॥

य ए॒तस्य॑ त्वत्प॒ञ्च॥

[२]

प्र के॒तुनां॑ बृ॒हता॑ भा॒त्यग्नि॑रा॒विर्वि॒श्वानि॑ वृष॒भो रो॑र॒वीति॑। दि॒वश्चि॒दन्ता॒दुप॒
 मा॒मु॒दान॑ऽड॒पामु॑प॒स्थै म॒हिषो॑ व॒वर्ध॑। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र ऊ॒त एकं॑ तृती॒येन॑ ज्योति॒षा
 सं॒वि॒शस्वा॑। सं॒वेश॑न॒स्तनु॑वै चा॒रु॒रेधि॑ प्रि॒यो दे॒वानां॑ प॒रमे॑ स॒धस्थै॑। नाकं॑ सु॒पर्णमु॑प॒
 यत्प॑त॒न्तः हृ॒दा वे॑न॒न्तो अ॒भ्यच॑क्ष॒त त्वा॑। हि॒र॒ण्यप॑क्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तं यम॑स्य॒ योनौ॑
 शकु॑नं भु॒ण्यु॒म्। अति॑द्रव॒ सार॑मे॒यौ श्वानौ॑ चतु॒रक्षौ॑ श॒बलौ॑ सा॒धुनां॑ प॒था। अथा॑

पितृभ्यमुविदत्राः अपीहि यमेन ये संधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ
चतुरक्षौ पार्थिवरक्षी नृचक्षसा। ताभ्याः राजन्परि देह्येनः स्वस्ति चास्मा अनमीवं
च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाः अनु। तावस्मभ्यं दृशये-
सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकैभ्यः पवते घृतमेक उपांसते। येभ्यो-
मधु प्रधावति ताश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरांसो ये तंनुत्यजः।
ये वा सहस्रदक्षिणास्ताश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये
सुवर्गताः। तपो ये चाक्रिरे महत्ताश्चिदेवापि गच्छतात्। अशमन्वती रेवतीः सः
रंभध्वमुत्तिष्ठत् प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि
वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रः सहस्रधारं विततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमात्यै-
तेनाहं माः सर्वतनुं पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादपु यन्ति शाखा अभिमृता

नृपतिमिच्छमांनाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्नय्या वर्चसा
सः सृजाथ। उद्धयं तमसस्पति पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म
ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेद्युत्तरमाद्यौ च॥

[३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायैव पक्तेवे। इमन्तः शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च।
यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा।
शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्यां सुसङ्गमयेमः स्वग्निः शमय।
शं ते धन्वत्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु
वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वरषतु शमु
पृष्ठाऽवशीयताम्॥९॥

अवं सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान् उप यातु
शेषः सङ्गच्छतां तनुवां जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सः स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। यत्तै
 कृष्णः शकुन आतुतोदं पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु
 सोमंश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवः सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा
 शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः संविता दधातु। इदं त
 एकं पर ऊत एकं तृतीयैन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवै चारुरेधि प्रियो
 देवानां परमे सधस्थै। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं
 यम्यां संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अशमन्वती रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः
 पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्धयं तमसस्पतिं धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं
 त्वदधिजायताम्। अग्रये वैश्वानरायं सुवर्गायं लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताः सधस्थे पञ्च च॥

[४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयंताभिरक्ता। आसीदताः सुप्रयतेह
 बर्हिष्यूजाय जात्यै ममं शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवोम्भरन्मानुषा

देव॒यन्तः॑। आसी॑दत्॒ः स्व॒मुं लो॒कं वि॒दाने॑ स्वा॒स॒स्थे भ॑व॒तमि॒न्द॒वे नः॑। य॒माय॒-
 सोमः॑ सु॒नुत॑ य॒मायं जु॒हुता॑ ह॒विः। य॒मः ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छ॒त्यग्नि॑दू॒तो अ॒रङ्क॑तः।
 य॒मायं घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॑होत् प्र च॑ तिष्ठ॒त। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑म॒दीर्घ॑मायुः प्र जी॒वस्यै॑।
 य॒माय॒ मधु॑म॒त्तमः॑ रा॒ज्ञै ह॒व्यं जु॑होत॒न। इ॒दं न॒म ऋ॑षि॒भ्यः पू॒र्वजे॒भ्यः पू॒र्व॒भ्यः
 प॑थि॒कृद्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ्य॒ जग॑तः पार्थि॒वस्यै॒कं इ॒द्वशी॑। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॑ गा॒य यो॑
 रा॒जा॒नप॑रो॒ध्यः। य॒मङ्गाय॑ भ॒ङ्ग्यश्र॑वो यो रा॒जा॒नप॑रो॒ध्यः। ये॒नापो॑ न॒द्यो ध॑न्वा॒नि ये॒न
 द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒रण्य॑क॒क्ष्यान् सु॑धुरा॒न् हि॒रण्या॑क्षान॒यः श॑फान्। अ॒श्वान॑नश्य॒तो
 दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वी य॒मो वि॒श्वमि॑दं जग॑त्। य॒माय॒-
 सर्व॑मि॒त्र॒स्थे य॒त्प्रा॒णद्वायु॑रक्षि॒तम्। यथा॑ प॒ञ्च यथा॑ षड्यथा प॒ञ्च द॑श॒र्षयः॑। य॒मं
 यो वि॑द्या॒त्स ब्रू॑याद्यथै॒क ऋ॑षिर्वि॒जान॑ते॥१२॥

त्रि॒क॒द्रु॒कभिः॑ प॒तंति॒ षडु॑र्वी॒रक॑मि॒द्वह॑त्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छ॒न्दांसि॑ सर्वा॒ ता

यम आहिता। अहरहर्नयमानो गामश्वं पुरुषं जगत्। वैवस्वतो न तृप्यति पञ्चभिर्मानवैर्यमः। वैवस्वते विविच्यन्ते यमे राजानि ते जनाः। ये चेह सत्येनेच्छन्ते य उ चानृतवादिनः। ते राजन्निह विविच्यन्तेऽथा यन्ति त्वामुप। देवाःश्च ये नमस्यन्ति ब्राह्मणाःश्चापचित्यति। यस्मिन्वृक्षे सुपलाशे देवैः सम्पिबन्ते यमः। अत्रां नो विस्पतिः पिता पुंराणा अनुवेनति॥१३॥

पृथिकृद्भ्यो विजानतेऽनु वेनति॥

[५]

वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रमुत्सः शतधारमेतम्। तस्मिन्नेष पितरं पितामहं प्रपितामहं बिभर्त्यिवन्माने। द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः। तृतीयं योनिमनु सश्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः। इमं समुद्रं शतधारमुत्सव्यच्यमानं भुवनस्य मध्ये। घृतं दुहानामदिति जनायाश्चे मा हिंसीः परमे व्योमन्। अपेत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुंराणा ये च नूतनाः। अहोभिर्द्विरत्तुभिर्व्यक्तं यमो दंदात्ववसानमस्मै। सवितैतानि शरीराणि

पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिर्युज्यन्तामघ्नियाः॥१४॥

शुनं वाहाः शुनं नाराः शुनं कृषतु लाङ्गलम्। शुनं वरत्रा बध्यन्ताः
शुनमष्टामुदिङ्ग्य शुनासीरा शुनमस्मासु धत्तम्। शुनासीराविमां वाचं यद्विवि
चक्रथुः पयः। तेनेमामुपं सिञ्चतम्। सीते वन्दांमहे त्वाऽर्वाचीं सुभगे भव।
यथा नः सुभगा संसि यथा नः सुफला संसि। सवितैतानि शरीराणि पृथिव्यै
मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म
तमसस्पारमस्य। ज्योतिरापाम् सुवरगन्मा॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवं। इरा विश्वस्मै
भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीः रेतसाऽवति। यथा यमायं हार्म्यमवपन्पञ्च
मानवाः। एवं वंपामि हार्म्यं यथासाम् जीवलोके भूर्यः। चितः स्थ परिचितं
ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरौ देवता। प्रजापतिर्वः सादयतु तथा देवतया। आप्यायस्व
सन्तै॥१६॥

उत्तै॑ तन्नो॒मि पृ॒थि॒वीं त्वत्प॒रीमं॑ लो॒कं नि॒दध॒न्मो अ॒हः॑ रि॒षम्। ए॒ताः॑
 स्थू॒णां पि॒तरै॑ धा॒रय॒न्तु तेऽत्रा॑ य॒मः सा॒दना॑त्ते मि॒नोतु। उ॒प॒स॒र्प मा॒तरं॑
 भूमि॑मे॒तामु॒रुव्य॑च॒सं पृ॒थि॒वीः सु॒शेवा॑म्। ऊ॒र्णम्र॑दा यु॒वति॑र्दक्षि॒णाव॒त्येषा॑ त्वां
 पा॒तु नि॒र॒ऋ॒त्या उ॒प॒स्थै॑। उ॒द्ध॒श्च॒स्व पृ॒थि॒वि मा वि॒बा॒धि॒थाः सू॒पा॒य॒ना॒स्मै भव॑
 सू॒पव॒श्चना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि॑ वृणु। उ॒द्ध॒श्च॒माना॑ पृ॒थि॒वी हि ति॒ष्ठसि॑
 स॒हस्रं॑ मि॒त॒ उप॒ हि श्र॑य॒न्ताम्। ते गृ॒हा॒सौ मधु॑क्षु॒तो वि॒श्वाहा॑स्मै श॒रणाः॑ स॒न्त्वत्र॑।
 ए॒णी॒र्धा॒ना ह॒रि॒णी॒र॒जुनीः॑ स॒न्तु धे॒नवः॑। ति॒ल॒व॒त्सा ऊ॒र्ज॒म॒स्मै दु॒हा॒ना वि॒श्वाहा॑
 स॒न्त्वन॑प॒स्फुर॑न्तीः॥१७॥

एषा तै॑ यम॒सादे॑ने स्व॒धा नि॒धी॒यते॑ गृहे। अ॒क्षि॒ति॒र्नामं॑ ते अ॒सौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॑
 प्र॒भ॒रेम॑ ब॒र्हि॒दे॒व्यो जी॑व॒न्त॒ उत्त॑रं भ॒रेम॑। तत्त्व॑मा॒रोहा॒सो मे॒ध्यो भ॑वं य॒मेन॑ त्वं
 य॒म्यां सं॒वि॒दानः॑। मा त्वां वृ॒क्षौ स॒म्बा॒धि॒ष्टां मा मा॒ता पृ॒थि॒वि त्वम्। पि॒तृन्
 हि यत्र॑ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्यै॑। मा त्वां वृ॒क्षौ स॒म्बा॒धेथां॑ मा मा॒ता पृ॒थि॒वी

मही। वैवस्वतः॑ हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। नळं॑ प्लवमार्गे॑ हृतं नळेन॑ पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा सन्तरं॑ प्रतरोत्तरं॑॥१८॥

सवितैतानि॑ शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः पृथिवि॑ शं भव। षड्भूता॑ सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छं पृथिवीं च धर्मणा। अपो वां गच्छ॑ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरे॑हि पन्था॑ यस्ते स्व इतरो देवयाना॑त्। चक्षुष्मते शृण्वते तै ब्रवीमि मा नः प्रजाः॑ शीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शः॑ हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः॑ शग्माः। पृथिव्यास्त्वां लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरौ देवता॑। प्रजापतिस्त्वा सादयतु॑ तयां देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वां दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य॑ त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरौ देवता॑। प्रजापतिस्त्वा सादयतु॑ तयां देवतया॥१९॥

अपूपवा॑न्यृतवाः॑श्चरुरेह सीदतूत्तभृवन् पृथिवीं द्यामतोपरि॑ योनि॑कृतः

पथि॒कृतः स॒पर्य॒त॒ ये दे॒वानां॑ घृ॒तभा॑गा इ॒ह स्था॑ । ए॒षा ते॑ य॒मसा॑दने
 स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृहे॑ऽसौ । दशो॑क्षरा॒ ताः र॑क्षस्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां ते॑
 परि॑ददामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भन्मि॒तरौ दे॒वता॑ । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑
 दे॒वत॑या । अप॒पवा॑ञ्छु॒तवान् क्षी॒रवा॑न् दधि॒वान् मधु॑माः॒ श्वरु॑रेह सी॒दत॑त्त॒भुवन् पृ॑थि॒वीं
 द्या॒म॒तो॒परि॑ । यो॒नि॒कृतः प॑थि॒कृतः स॒पर्य॒त॒ ये दे॒वानां॑ श्रु॒तभा॑गा
 दधि॑भागा॒ मधु॑भागा इ॒ह स्था॑ । ए॒षा ते॑ य॒मसा॑दने स्व॒धा नि॒धीय॑ते गृहे॑ऽसौ ।
 श॒ता॒क्षरा॒ सह॑स्रो॒क्षरा॒युता॑क्षरा॒ऽच्यु॒ताक्ष॑रा॒ ताः र॑क्षस्व॒ तां गो॑पायस्व॒ तां ते॑
 परि॑ददामि॒ तस्यां॑ त्वा॒ मा द॑भन्मि॒तरौ दे॒वता॑ । प्र॒जाप॑तिस्त्वा सा॒दय॑तु॒ तया॑
 दे॒वत॑या ॥ २० ॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तरं देवतया द्वे च ॥

[७]

ए॒तास्ते॑ स्व॒धा अ॒मृताः॑ करोमि॒ यास्ते॑ धा॒नाः प॑रि॒किरा॑म्यत्र । तास्ते॑ य॒मः पि॒तृभिः॑
 सं॒वि॒दानो॑ऽत्र धे॒नूः का॑म॒दुधाः॑ करोतु । त्वा॒मर्जु॑नौष॒धीनां॑ प॒थौ ब्र॒ह्माण॑ इ॒द्विदुः॑ । तासां॑

त्वा मध्यादादे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणां स्तम्बमाहरेतां प्रियतमां मम।
 इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानां स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै।
 य एतस्यै दिशः पराभवंन्नघायवो यथा तेनाभवान्मुनः। दर्भाणां स्तम्बमाहर
 पितृणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पूण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शं हि ते घृणिः शमुं ते सन्त्वोषधीः।
 कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपंगमार्तिमाराग काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां
 कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्ये निर्ऋत्यै द्वेषाच्च
 वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषांसि शमि शमयास्मदघा द्वेषांसि
 यव यवयास्मदघा द्वेषांसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ
 सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा
 गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य
 सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्धयं तमसस्पतिं धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥

[८]

आ रो॒हताऽऽयु॑र्ज॒रसं॑ गृणा॒ना अ॒नुपूर्वं॑ य॒त॒मा॒ना य॒ति॒ष्ठ। इ॒ह त्व॒ष्टां सु॒जनि॑मा
 सु॒रलो॑ दी॒र्घमा॑युः कर॒तु जी॒वसे॑ वः। यथाऽहान्य॒नुपूर्वं॑ भ॒वन्ति॑ यथ॒र्त॒वं ऋ॒तुभि॑र्यन्ति
 क्लृ॒प्ताः। यथा॒ न पूर्॒वम॑प॒रो ज॒हात्ये॒वा धा॑न्तरा॒यू॒षि क॒ल्पयै॑षाम्। न हि॑ ते अ॒ग्रे त॒नुवै॑
 क्रू॒रं च॒कार॒ मर्त्यः॑। क॒पिर्ब॑भस्ति॒ तेज॑नं पु॒नर्ज॒रायु॑ गौ॒रिव॑। अ॒पं नः॑ शो॒शुच॑द॒घम॑ग्रे
 शु॒शु॒ध्या र॒यिम्। अ॒पं नः॑ शो॒शुच॑द॒घं मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑। अ॒न॒ङ्गाह॑म॒न्वार॑भामहे स्व॒स्तये॑।
 स न॒ इन्द्र॑ इ॒व दे॒वेभ्यो॑ वहिः॒ सम्पा॑रणो भ॒व॥२३॥

इ॒मे जी॒वा वि॑ मृ॒तैरा॑व॒वर्ति॑न्म॒द्भूद्भू॒द्रा दे॒वह॑तिं नो अ॒द्य। प्रा॒ञ्जो॒गा॒मा॒नृ॒तये॑ ह॒साय॑
 द्रा॒घी॒य आ॑युः प्र॒तरां॑ द॒धा॒नाः। मृ॒त्योः प॒दं यो॒पय॑न्तो॒ यदै॒म द्रा॒घी॒य आ॑युः
 प्र॒तरां॑ द॒धा॒नाः। आ॒प्या॒य॑मा॒नाः प्र॒जया॑ ध॒नेन॑ शु॒द्धाः पू॒ता भ॑वथ य॒ज्ञिया॑सः।
 इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि॒ मा नोऽनु॑गा॒दप॑रो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑
 पु॒रू॒ची॒स्ति॒रो मृ॒त्युं द॑द्महे प॒र्वते॑न। इ॒मा ना॑री॒रवि॑ध॒वाः सु॒प॒त्नी॒राञ्ज॑नेन स्पर्षि॒षा

सम्मृशन्ताम्। अनश्रवौ अनमीवाः सुशेवा आरौहन्तु जनयो योनिमग्नौ। यदाञ्जनं
त्रैककुदं जातः हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा-
त्वमुद्भिनथ्यौषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन।
अजौऽस्यजास्मदधा द्वेषाऽसि यवौऽसि यवयास्मदधा द्वेषाऽसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥

[१]

अपं नः शोशुचदधमग्नै शुशुध्या रयिम्। अपं नः शोशुचदधम्। सुक्षेत्रिया
सुगातुया वसूया च यजामहे। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयद्भिदष्ट एषां प्रास्माकांसश्च
सूर्यः। अपं नः शोशुचदधम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूर्यः। अपं नः
शोशुचदधम्। प्रयत्तै अग्ने सूर्यो जायेमहि प्र ते वयम्। अपं नः शोशुचदधम्॥२५॥

त्वः हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अपं नः शोशुचदधम्।
द्विषौ नो विश्वतोमुखाऽति नावेवं पारया। अपं नः शोशुचदधम्। स नः
सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्त्यै। अपं नः शोशुचदधम्। आपः प्रवणादिव
यतीरपास्मथ्यन्दतामधम्। अपं नः शोशुचदधम्। उद्भनादुदकानीवापास्मथ्यन्दतामधम्॥

अपं नः शोशुचदधम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाः स्वान्गृहान्। अपं नः शोशुचदधम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमपं नः शोशुचदधम्॥२६॥

अधमघं चत्वारि च॥

[१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्धेन या तमसा प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै। मयैतां माःस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववांरा नभसा संव्ययन्त्यभौ नो लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सःसदेम। स रय्या समुर्वर्चसा सचस्वा नः स्वस्त्यै। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाः स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनांगामर्दितं वधिष्ठ। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुभ्सृजत॥२७॥

वधिष्ठं द्वे चे॥

[११]

सन्त्वा॑ सि॒श्चामि॒ यजुषां॑ प्र॒जामायु॑र्धनं च॥ ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥
 सु॒मङ्ग॒लीरि॒यं व॒धूरि॒मा॒ संमे॒त पश्य॑त। सौ॒भाग्य॑म॒स्यै द॒त्त्वाया॑थास्तं वि॒ परै॑तन।
 इ॒मां त्वमि॑न्द्र मी॒ढ्वः सु॒पुत्रा॑ सु॒भगा॑ कुरु। दशा॑स्यां पु॒त्राना धौहि॑ पति॒मेका॑द॒शं
 कृ॒धि॥ आ॒वह॑न्ती वि॒तन्वा॒ना। कु॒र्वाणा चीर॑मा॒त्मनः॑। वासा॑सि॒ मम॑ गा॒वंश्च।
 अ॒न्नपा॑ने च॒ सर्व॑दा। ततो॑ मे श्रिय॒माव॑ह।
 ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्थमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मं वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्च च॥

[१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। सामं सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥

[२]

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः संहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासंहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वार्युः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनः सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननः सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासंहिताः। य एवमेता महासंहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्गेण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥

[३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृतांश्चाम्बभूव। स मेन्द्रो मेधयो
स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचक्षणम्। जिह्वा मे
मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे
गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासांसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे
श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहो। आ मां यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो।
वि मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो। प्र मांऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो। दमायन्तु
ब्रह्मचारिणः स्वाहो। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहो॥८॥

यशो जनैऽस्मानि स्वाहो। श्रेयान् वस्यसोऽस्मानि स्वाहो। तं त्वां भग प्रविशानि
स्वाहो। स मां भग प्रविश स्वाहो। तस्मिन्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे
स्वाहो। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासां अहर्जरम्। एवं मां ब्रह्मचारिणः।
धातरायन्तु सर्वतः स्वाहो। प्रतिवेशोऽसि प्र मां भाहि प्र मां पद्यस्व॥९॥

भूर्भुवः सुवरिति वा एतास्मिन् व्याहृतयः। तासामुहस्मै तां चतुर्थीम्।
माहाचमस्यः प्रवेदयते। मह इति। तद्ब्रह्म। स आत्मा। अङ्गान्यन्या देवताः।
भूरिति वा अयं लोकः। भुव इत्यन्तरिक्षम्। सुवरित्यसौ लोकः॥१०॥

मह इत्यादित्यः। आदित्येन वाव सर्वे लोका महीयन्ते। भूरिति वा
अग्निः। भुव इति वायुः। सुवरित्यादित्यः। मह इति चन्द्रमाः। चन्द्रमसा वाव
सर्वाणि ज्योतींषि महीयन्ते। भूरिति वा ऋचः। भुव इति सामानि। सुवरिति
यजूंषि॥११॥

मह इति ब्रह्म। ब्रह्मणा वाव सर्वे वेदा महीयन्ते। भूरिति वै प्राणः। भुव
इत्यपानः। सुवरिति व्यानः। मह इत्यन्नम्। अन्नेन वाव सर्वे प्राणा महीयन्ते। ता
वा एताश्चतस्रश्चतुर्धा। चतस्रश्चतस्रो व्याहृतयः। ता यो वेद। स वेद ब्रह्म। सर्वेऽस्मै
देवा बलिमावहन्ति॥१२॥

स य एषोऽन्तरुद्दय आकाशः। तस्मिन्नयं पुरुषो मनोमयः। अमृतो हिरण्मयः।
 अन्तरेण तालुके। य एष स्तनं इवावलम्बते। सैन्द्रयोनिः। यत्रासौ केशान्तो
 विवर्तते। व्यपोह्यं शीर्षकपाले। भूरित्यग्नौ प्रतितिष्ठति। भुव इति वायौ॥१३॥
 सुवित्यादित्ये। मह इति ब्रह्मणि। आप्रोति स्वारोज्यम्। आप्रोति
 मनसस्पतिम्। वाक्पतिश्चक्षुष्पतिः। श्रोत्रपतिर्विज्ञानपतिः। एतत्ततो भवति।
 आकाशशरीरं ब्रह्म। सत्यात्मप्राणारामं मन आनन्दम्। शान्तिसमृद्धममृतम्। इति
 प्राचीनयोग्योपास्व॥१४॥

वायवमृतमेकं च॥

[६]

पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्दिशोऽवान्तरदिशः। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमा नक्षत्राणि।
 आप ओषधयो वनस्पतय आकाश आत्मा। इत्याधिभूतम्। अथाध्यात्मम्। प्राणो
 व्यानोऽपान उदानः संमानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्क। चर्म मांसः स्नावास्थिं
 मज्जा। एतदधि विधायरूपिर्वोचत्। पाङ्क वा इदं सर्वम्। पाङ्कनैव पाङ्कः॥

स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥

[७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदं सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओंशोमिति शस्त्राणि शंसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्याग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाहु ब्रह्मोपाप्रवानीति। ब्रह्मैवोपाप्रोति॥१६॥

ओन्दश॥

[८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचां राशीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥

[१]

अहं वृक्षस्य रेगिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेगिवा। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणं सर्वर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहं ऋ षट्॥

[१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि।

यान्यस्माकं सुचरितानि। तानि त्वयौपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयांसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रशंसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। हिंया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयौपास्यानि स्यातेषु वर्तेरभ्यस च॥

[११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वयमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो

विष्णु॑रुरु॒क्रमः॑ । नमो॑ ब्रह्म॒णे । नम॑स्ते वा॒यो । त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॑ ब्रह्मा॒सि । त्वामे॒व प्र॒त्यक्षं॑
ब्रह्मा॒वादिष॑म् । ऋ॒तम॑वादिष॑म् । स॒त्यम॑वादिष॑म् । तन्मा॑मा॒वीत् । तद्व॒त्कार॑मा॒वीत् ।
आ॒वीन्मा॑म् । आ॒वीद्व॒त्कार॑म् । ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥ २३ ॥

सत्यमवादिषु पञ्च च॥

[१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ सह॑ ना॒वतु॑ । सह॑ नौ॒ भुन॑क्तु । सह॑ वी॒र्यं॑ कर॒वाव॑हे । ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु
मा वि॒द्विषा॑वहै॑ । ॐ शान्तिः॑ शान्तिः॑ शान्तिः॑ ॥

ब्रह्म॒विदा॑प्नोति॒ पर॑म् । तदे॒षाभ्यु॑क्ता । स॒त्यं ज्ञा॒नम॑नन्तं ब्रह्म॑ । यो वेद॑ नि॒हितं
गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन् । सौ॑ऽश्नुते॒ सर्वा॑न्कामा॒न्त्सह॑ । ब्रह्म॑णा वि॒पश्चि॑तेति॑ ।
तस्मा॒द्वा ए॒तस्मा॑दात्मन॑ आकाशः स॒म्भूतः॑ । आ॒काशा॑द्वा॒युः । वा॒यो र॒ग्निः । अ॒ग्नेरा॑पः ।
अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी । पृथि॒व्या ओष॑धयः । ओष॑धी॒भ्योऽन्न॑म् । अन्ना॒त्पुरु॑षः । स वा ए॒ष
पुरु॑षोऽन्न॑रसमयः । तस्ये॒दमे॒व शि॑रः । अयं दक्षि॑णः पक्षः । अयमु॑त्तरः पक्षः ।

अयमात्मा॑। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीः॑ श्रिताः। अथो अन्नैव जीवन्ति।
अथैनदपि॑ यन्त्यन्ततः। अन्नः॑ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्मात्सर्वौषधमुच्यते।
सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नः॑ हि भूतानां ज्येष्ठम्।
तस्मात्सर्वौषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नैव वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च
भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर
आत्मा॑ प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्।
अन्वयं॑ पुरुषविधः। तस्य प्राणं एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः
पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः।
तस्मात्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्गन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि
भूतानामायुः। तस्मात्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य।

तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छ प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धेव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेदं। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरं पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्धसमश्नुत इति। तस्यैष एव शरीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव सं भवति। असद्ब्रह्मेति वेद् चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्देद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुंल्लोकं प्रेत्य। कश्चित्समंश्नुता(३) उ। सौऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदं सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्राविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च संत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

अस्मद्वा इदमग्रं आसीत्। ततो वै स्रदजायत। तदात्मानः स्वयमकुरुत। तस्मात्तत्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तत्सुकृतम्। रंसो वै सः। रसः ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्यैवेष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्यैवेष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमांसा भवति। युवा स्यात्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुषं आनन्दः। ते ये शतं मानुषां आनन्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः। स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दः।
श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं पितॄणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां
देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः।
ये कर्मणा देवानपिय॑न्ति। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामह॑तस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः। स एको बृहस्पतैरानन्दः। श्रोत्रियस्य
चाकामह॑तस्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मणं आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामंहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकाल्पेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्कामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्कामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निर्वर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतः ह वाचं न तपति। किमहः साधुं नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वान्ते आत्मानं स्पृणुते। उभे ह्यवैष एते आत्मानं स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु।

मा विद्विषावहै॑। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहै॑। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितॄमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा
एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। त२ होवाच। यतो वा
इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति।
तद्विजिज्ञासस्व। तद्व्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नं जातानि
जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितॄमुपससार।
अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अर्धाहि भगवो ब्रह्मेति। त२ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्धैव खल्विमानि भूतानि जायन्ते।
आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी
वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो
भवंति। महान्भवंति प्रजयां पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्वृतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे
शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवंति। महान्भवंति प्रजयां
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्वृतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु
ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य
एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवंति। महान्भवंति प्रजयां
पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्वृतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः

प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतिष्ठिति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या ॥ ९ ॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्वृतम्। तस्माद्यथा कया च विधया बहून्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतौऽन्नं राक्षम्। मुखतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वै मध्यतौऽन्नं राक्षम्। मध्यतोऽस्मा अन्नं राध्यते। एतद्वा अन्ततौऽन्नं राक्षम्। अन्ततोऽस्मा अन्नं राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषैः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तैऽस्मै कामाः। तद्वह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्वह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं प्रियन्ते

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ सह नावतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहे। तेजस्वि नावधीतमस्तु
मा विद्विषावहे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे मंहतो महीयान्। शुक्रेण ज्योतींषि
समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥ यस्मिन्निदं सं च विचैति सर्वं
यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे
व्यौमन॥ येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा भ्राजंसा
च। यमन्तः समुद्रे कवयो वयन्ति यदक्षरे परमे प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः
प्रसूती तोयेन जीवान् व्यसंसर्ज भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशूँश्च विवैश
भूतानि चराचराणि॥ अतः परं नान्यदणीयसं हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदेकमव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं
जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः॥
तदेव शूक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः
पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः
संवत्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमध्वं
न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशेति तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा
मनसाऽभिक्लृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्ध्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥
एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वा हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः
स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखोऽस्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो
विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव
एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीलम्। यस्मिन्निदः॥

सं च विचैकः स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गान्धर्वो
नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेदं सवितुः पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता
स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये
धामान्यभ्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः
परि सुर्वः। ऋतस्य तन्तु विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य
लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा
ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानंभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्।
सनि मेधामयासिषम्। उद्वीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूँश्च मध्यमावह जीवं च दिशो दिश। मा नो हिःसीञ्जातवेदो गामश्च
पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्ना आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्मह॑ सहस्राक्षस्य॑ महादेवस्य॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ रुद्रः प्रचोदया॑त् ।
तत्पुरुषाय विद्महे॑ महादेवाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ रुद्रः प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑
वक्रतुण्डाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ दन्तिः प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑ चक्रतुण्डाय॑
धीमहि॑ ॥ ५ ॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑ महासेनाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ षण्मुखः
प्रचोदया॑त् । तत्पुरुषाय विद्महे॑ सुवर्णपक्षाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ गरुडः प्रचोदया॑त् ।
वेदात्मनाय॑ विद्महे॑ हिरण्यगर्भाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ ब्रह्म॑ प्रचोदया॑त् । नारायणाय॑ विद्महे॑
वासुदेवाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ विष्णुः प्रचोदया॑त् । वज्रनखाय॑ विद्महे॑ तीक्ष्णद॑ष्टाय॑
धीमहि॑ ॥ ६ ॥

तन्नो॑ नारसि॑ंहः प्रचोदया॑त् । भास्कराय॑ विद्महे॑ महद्युतिकराय॑ धीमहि॑ ।
तन्नो॑ आदित्यः प्रचोदया॑त् । वैश्वानराय॑ विद्महे॑ लालीलाय॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ अग्निः
प्रचोदया॑त् । कात्यायनाय॑ विद्महे॑ कन्यकुमारि॑ धीमहि॑ । तन्नो॑ दुर्गिः प्रचोदया॑त् ।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरं॑ मा दे॒वी श॒तमू॒ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्व॑ ह॒रतु॑ मे पापं॒ दूर्वा दुःस्वप्न॑नाशनी।
काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती परुषः परुषः परि॑ ॥ ७ ॥

ए॒वानो॑ दूर्वे प्र॒तनु॑ सहस्रेण॒ शतेन॑ च। या श॒तेन॑ प्र॒तनोषि॑ सहस्रेण॒ विरोह॑सि।
तस्या॑स्ते दे॒वीष्टके॑ वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते
व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्यामि र॒क्षस्व॑ मां पदे॒ पदे॑।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमि॑र्धेनु॒र्धरणी॑ लौकधा॒रिणी॑। उ॒द्धृता॑ऽसि व॒राहे॒ण कृष्णे॑न श॒तबा॑हुना। मृत्तिकै॑
हनं॑ मे पापं॒ यन्मया॑ दुष्कृतं॒ कृतम्। मृत्तिकै॑ ब्रह्म॒दत्ता॑ऽसि का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता।
मृत्तिकै॑ देहि॑ मे पुष्टिं॒ त्वयि॑ सर्वं॒ प्रति॑ष्ठितम् ॥ ८ ॥

मृत्तिकै॑ प्रति॒ष्ठिते॑ सर्वं॒ तन्मे॑ निर्णुद॒ मृत्तिके॑। तया॑ ह॒तेन॑ पापेन॒ गच्छा॑मि प॒रमा॑
गति॑म्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यतं इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवच्छुग्धि तव तन्न ऊतये विद्विषो विमृधौ जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिर्मावाञ्छरुमाः ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वर्गिन्द्र प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विर्सीमतः सुरुचौ वेन आवः। सबुधिया उपमा अस्य विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च विवः। स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधरूपां नित्यपुष्टां करोषिणीम्। ईश्वरीः सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमौल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन्। महाः इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मधवां करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमान् स्वरेण कृणुहि
ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्धीदतु
योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः
सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूँ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो
नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च
वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणां चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव
मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः
सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो
वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपंगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात्
प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिनां ह्यवमर्शतु। सौऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो
मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स
पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमं सचता परुष्णिगा।
असिक्रिया मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं
चाभीक्षात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अंजायत। अहोरात्राणि विदधद्विध्वंस्य मिषतो वशी।
सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवं।
यत्पृथिव्या रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमा स्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः।

पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वधमरुणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता।
एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्गृहीरुणमयम्। द्यावापृथिव्योर्गृहीरुणमयः सः श्रितः
सुवः॥१४॥

स नः सुवः सः शिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिर्गृहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति
ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां
जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघ-
मरुणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाः रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः।
आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्म जनयन्त्रजा भुवनस्य राजा। वृषां पवित्रे अधि-
सानो अव्यै बृहत्सोमौ वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवैदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजंहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वां नावेव सिन्धुं दुरिताऽल्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं
 कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां देवीं शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने
 त्वं पारया नव्यौ अस्मान्ध्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पृथ्वी बहुला न
 उर्वी भवां तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहां जातवेदः सिन्धुं न
 नावा दुरितातिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्।
 पृतनाजितः सहमानमग्निमुग्रः हुवेम परमाध्वस्थः। स नः पर्षदति
 दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अति दुरिताऽल्यग्निः। प्रलोषिं कमीड्यौ अघ्वरेषु सनाच्च
 होता नव्यश्च सध्विम्। स्वाध्वान्ने तनुवं पिप्रयंस्वास्मभ्यं च सौभंगमायंजस्व।
 गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवैन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो
 वैष्णवीं लोक इह मांदयन्ताम्॥१६॥

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नम॑ग्नये॑ पृथिव्यै॑ स्वाहा॑ भुवो॑ऽन्नं वा॒यवे॑ऽन्तरिक्षाय॑ स्वाहा सु॒वरन्न॑मादित्याय॑
दिवे॑ स्वाहा भूर्भुवः॑ सु॒वरन्नं॑ च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑
भूर्भुवः॑ सु॒वरन्न॑मोम्॥१७॥

[३]

भूर॒ग्नये॑ पृथि॒व्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ऽन्तरिक्षाय॑ स्वाहा सु॒वरा॑दित्याय॑ दि॒वे स्वाहा॑
भूर्भुवः॑ सु॒वश्च॒न्द्रम॑से दि॒ग्भ्यः॑ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सु॒वर॒ग्न
ओम्॥१८॥

[४]

भूर॒ग्नये॑ च पृथि॒व्यै च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ भुवो॑ वा॒यवे॑ चान्तरिक्षाय॑ च मह॒ते च॒
स्वाहा॑ सु॒वरा॑दित्याय॑ च दि॒वे च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ भूर्भुवः॑ सु॒वश्च॒न्द्रम॑से च॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च
दि॒ग्भ्यश्च॑ मह॒ते च॒ स्वाहा॑ नमो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्व॒धा पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सु॒वर्म॑हरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्र एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्र एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गोर्भिश्च तसृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाः स्याविवेशं सताः शिष्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा
च्यौर्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥तपः प्रशंसा॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं
तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो
वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्त
पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सैत्॥२५॥

॥दहरविद्या॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति
 वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः
 समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः
 सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धुवः सर्वरूपाः।
 अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः
 कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधित्विर्वानां सोमः
 पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीं
 सरूपाम्। अजो ह्येकौ जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजौऽन्यः॥२६॥

हः सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरेणसत्। नृषद्वरसदृतसद्धोमसद्व
 गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो

घृतमुवस्य धामं। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहोक्तं वृषभ वक्षि हव्यम्।
समुद्रादूर्मिर्मधुमाः उदारदुपाः शुना सममृतत्वमानद। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति
जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा-
नमौभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छुस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्वोर एतत्। चत्वारि शृङ्गा-
त्रयौ अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तांसो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रौरवीति
महो देवो मर्त्याः आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासौ घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकः सूर्य
एकं जजान वेनादेकः स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वधियो
रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या
संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायौऽस्ति कश्चित्।
वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेन दं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया
धनेन त्यागैर्नैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्ध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहं विपापं परमैश्वर्यं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसंस्थम्। तत्रापि दहं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्तै च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥ २८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमात्रित्यं विश्वं नारायणं हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिद्भाग्यं सर्वं

दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तत्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥ २९॥

अनन्तमव्ययं कविः संमुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशः हृदय-
चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठा वितस्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं
भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततं शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्।
तस्यान्तै सुषिरः सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महान-
ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः
शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये
वह्निशिखा अणीयौर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा।
नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा
व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥ ३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥

[१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदि॒त्यो वा ए॒ष ए॒तन्मण्ड॑लं त॒पति॑ तत्र॒ ता ऋ॑चस्तदृ॒चा मण्ड॑लः॒ स ऋ॑चां
लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष ए॒तस्मिन्मण्ड॑लेऽर्चिर्दी॒प्यते॑ तानि॒ सामा॑नि॒ स साम्नां॑ मण्ड॒लः स
साम्नां॑ लो॒कोऽथ॒ य ए॒ष ए॒तस्मिन्मण्ड॑लेऽर्चिषि॒ पुरु॑ष॒स्तानि॑ यजूं॒षि स यजु॑षा
मण्ड॒लः स यजु॑षां लो॒कः सैषा त्र॒य्येवं॑ वि॒द्या त॑पति॒ य एषो॑ऽन्तरा॒दित्ये॑ हि॒रण्म॑यः
पुरु॑षः॥ ३१ ॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदि॒त्यो वै ते॒ज ओ॒जो ब॒लं यश॑श्चक्षुः॒ श्रोत्र॑मा॒त्मा मनो॑ मन्यु॒र्मनु॑र्मृत्युः स॒त्यो
मि॒त्रो वा॒युरा॑काशः प्रा॒णो लो॑कपा॒लः कः किं कं त॑श्च॒त्यम॑न्नमृ॒तौ जी॒वो वि॑श्वः
क॒तमः स्व॑य॒म्भु ब्र॒ह्मत॑दमृत ए॒ष पुरु॑ष ए॒ष भू॒ताना॑मधि॒पति॑र्ब्रह्म॒णः सायु॑ज्यः
स॒लो॒का॒मा॒प्नोत्ये॒तासा॑मेव दे॒वता॑नाः॒ सायु॑ज्यः सा॒र्ष्टिताः॑ स॒मानलो॑का॒माप्नो॑ति॒

य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥शिवोपासनमन्त्राः॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतत्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गैः स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व

माम्। भवोद्भवाय नमः॥ ३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः
कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः
सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥ ३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरैभ्योऽथ घोरैभ्यो घोरघोरतरैभ्यः। सर्वैभ्यः सर्वशर्वैभ्यो नमस्ते अस्तु
रुद्ररूपेभ्यः॥ ३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥ ३७ ॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मां शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥ ३८ ॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥ ३९ ॥

[२२]

ऋतः सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो नमो नमः।
विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बहुधा जातं जायमानं च यत्। सर्वो ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय
नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीढुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तम् हृदे। सर्वो ह्येष
रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकङ्कत्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज् इति पञ्च ॥ ४४ ॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्दे॒वा गन्ध॒र्वा मनु॒ष्याः पि॒तरोऽसु॒रास्तेषां॑ सर्व॒भूतानां॑ मा॒ता मेदि॒नी
म॒हता म॒ही सावि॒त्री गा॒यत्री जग॑त्यु॒र्वी पृथ्॒वी ब॒हुला वि॒श्वा भू॒ता क॑त॒मा का या
सा स॒त्येत्य॒मृतेति॑ वसिष्ठः ॥ ४५ ॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दं सर्वं॑ वि॒श्वा भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॒
आपोऽन्न॒मापोऽमृत॑मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑ स्व॒राडाप॑श्छन्दाः॑ स्या॒पो
ज्योती॑श्छ्यापो॒ यजु॑श्छ्यापः॑ स॒त्यमापः॑ सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुवः॑ सुव॒रापः॑

ओम्॥ ४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवीं पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता
पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च
प्रतिग्रहः स्वाहा॥ ४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्वा।
अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥ ४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्।
यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिञ्जा।
रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि
जुहोमि स्वाहा॥ ४९ ॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म
सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥ ५० ॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म
जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजौऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजौऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि
विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरो गायत्रीमावांहयामि सावित्रीमावांहयामि
सरस्वतीमावांहयामि छन्दऋषीनावांहयामि श्रियमावांहयामि गायत्रिया
गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निमुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयं
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा
साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा षड्भुक्तिः पञ्चशीर्षोपनयने
विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओं भुवः। ओं सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओं
सत्यम्। ओं तथ्संवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमै शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणैर्भ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि
यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनै द्विजाता। आयुः
पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै
तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्तै सोम प्रजावत्सोभि
सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्पह। यास्तै सोम प्राणाऽस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमर्याचितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्मं मेधया॥ मधु मेधया॥ ब्रह्ममेव मधु मेधया॥ अद्या नो देव सवितः प्रजावत्स्वावीः सौभगम्। परां दुःष्वप्रियः सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परां सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वातां ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गवो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्मं मेधवा॥ मधु मेधवा॥ ब्रह्ममेव मधु मेधवा॥ ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां॑ स्वधितिर्वानां॑ सोमः॑
 पवित्रमत्येति रेभन्। ह॒सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोगसत्।
 नृषद्वरसदृतसद्धोमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वां रुचे
 त्वा समिध्वन्वन्ति सरितो न धेनोः। अन्तरहृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारां
 अभिचां कशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्यं आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी
 भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यांसते हरयः सप्ततीरै स्वधां दुहाना अमृतस्य
 धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति।
 ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति।
 ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टां

जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वेदम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया
ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया॥ त्वया जुष्टंश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न
मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां
पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती
सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा
पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥मृत्युनिवारणमन्त्राः॥

अपैतु मृत्युर्मृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतैरिवाभिन्नैः
शीयतां रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परैहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते तै
ब्रवीमि मा नः प्रजां शैरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रेभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो
मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसो ज्योगीजीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमु॒त्र भू॒याद॒ध॒ य॒द्य॒म॒स्य॒ बृ॒ह॒स्प॒ते॒ अ॒भि॒श॒स्ते॒र॒मु॒ञ्चः॑ । प्र॒त्यौ॒ह॒ता॒म॒श्वि॒नां॑
मृ॒त्यु॒म॒स्मा॒द्दे॒वाना॑म॒ग्ने भि॒ष॒जा श॒ची॒भिः॑ ॥ ६५ ॥

[४८]

ह॒रिः॑ ह॒र॒न्त॒म॒नु॒य॒न्ति॒ दे॒वा वि॒श्व॒स्ये॒शा॒नं वृ॒ष॒भं म॑ती॒नाम् । ब्र॒ह्म
स॒रूप॑म॒नु॒मे॒द॒मा॒गा॒द॒य॒नं॒ मा वि॒व॒धी॒र्वि॒क्र॒म॒स्व ॥ ६६ ॥

[४९]

श॒ल्वै॒र॒ग्नि॒मि॒न्धा॒न॒ उ॒भौ लो॒कौ सं॒ने॒म॒ह॒म् । उ॒भ॒यौ लो॒क॒योर्-ऋ॒ध्वा॒ऽति॑ मृ॒त्युं
ते॒रा॒म्य॒ह॒म् ॥ ६७ ॥

[५०]

मा छि॑दो मृ॒त्यो॒ मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॑ वि॒वृ॒हो मा प्र॑मो॒षीः॑ । प्र॒जां मा मे॑ री॒रिष॑
आयु॑रु॒ग्र नृ॒चक्ष॑सं॒ त्वा ह॒विषा॑ वि॒धेम॑ ॥ ६८ ॥

[५१]

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम्। मा नोऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवौ रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितोऽवधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वां जातानि परिता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयः३ स्याम पतयो रयीणाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा

अ॒भयङ्कु॑रः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

अ॒म्बकं॑ य॒जाम॑हे सु॒गन्धिं॑ पु॒ष्टि॒व॒र्ध॒नम् । उ॒र्वारु॑कमि॒व ब॒न्ध॒ना॒न्मृ॒त्योर्मु॒क्षी॒य॒
माऽमृ॑तात्॥७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॑ पा॒शा मृ॒त्यो म॒र्त्या॒य ह॑न्त॒वे । ता॒न् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॑ सर्वा॒नवे॑
य॒जाम॑हे॥७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

दे॒वकृ॑तस्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑नम॒सि स्वा॑हो॥
 पि॒तृकृ॑तस्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑नम॒सि स्वा॑हो॥
 अ॒न्यकृ॑तस्यै॒नसो॑ऽव॒यज॑नम॒सि स्वा॑हो॥
 यद्वि॒वा च॒ नक्तं॑ चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑नम॒सि स्वा॑हो॥
 जाग्र॑तश्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑नम॒सि स्वा॑हो॥
 यद्वि॒द्वा ः स॒श्चावि॑द्वा ः स॒श्चै॒नश्च॑कृ॒म तस्या॑व॒यज॑नम॒सि स्वा॑हो॥
 ए॒नस॑ ए॒नसो॑ऽव॒यज॑नम॒सि स्वा॑हा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वौ दे॒वाश्च॑कृ॒म जि॒ह्वायां॑ गुरु॒मन॑सो वा प्र॒युती॑ दे॒व हे॒डन॑म्। अ॒रा॒वा यो नो॑
 अ॒भि दु॑च्छु॒नाय॑ते तस्मि॒न्तदे॒नो व॑सवो नि॒धेत॑न् स्वा॒हो॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाः सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानः सर्वेषां श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्ति॒लाः श्वे॒तास्ति॒लाः सौ॒म्या वं॒शानु॒गाः। ति॒लाः पुन॒न्तु मे पापं॑
यत्किञ्चिद्दु॒रितं॑ मयि॒ स्वाहा॑। चो॒रस्यान्नं॑ न॒वश्चा॒र्द्धं ब्र॒ह्महा॑ गुरु॒तल्प॑गः। गो॒स्तेय॑श्च
मु॒रापा॑नं भ्रू॒णह॑त्या ति॒ला शान्ति॑श्च शमय॑न्तु॒ स्वाहा॑। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पु॒ष्टीश्च
की॒र्तिं चानृ॑ण्यताम्। ब्र॒ह्मण्यं बहु॑पुत्रताम्। श्रद्धा॒मेधे प्र॒ज्ञा तु जा॒तवे॑दः स॒न्ददा॑तु
स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणा॒पान॒व्यानो॒दान॒समा॒ना मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भूया॑सः॒
स्वाहा॑। वाङ्म॒नश्चक्षुः॑ श्रो॒त्रजि॒ह्वाघ्रा॑णरेतोबु॒द्ध्याकू॑तिः सङ्क॒ल्पा मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं
वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भूया॑सः॒ स्वाहा॑। त्वक्क॒र्ममा॑श्चरु॒धिरमे॒दोम॒ञ्जास्त्रा॒यवो॒-
ऽस्थी॑नि मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भूया॑सः॒ स्वाहा॑।
शि॒रःपा॑णिपा॒दपार्श्व॑पृ॒ष्ठोरू॒रद॒रज॒ङ्घशि॒जोप॒स्थपा॒यवो॒ मे शु॒द्ध्यन्तां॒ ज्योति॑र्हं
वि॒रजां॒ विपा॒प्मा भूया॑सः॒ स्वाहा॑। उत्तिष्ठ॒ पुरु॑ष॒ हरि॑त पिङ्ग॒ल लो॒हिता॒क्षि देहि॑

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥ क्षुधे स्वाहा॥ क्षुत्पिपासाय स्वाहा॥ विविक्त्यै स्वाहा॥ ऋग्विधानाय स्वाहा॥ कषौत्काय स्वाहा॥ क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानः॑ स्वाहा॥ अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजां विपाप्मा भूयासः॑ स्वाहा॥८३॥

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ । वि॒श्वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ । ध्रु॒वाय॑ भू॒माय॒ स्वाहा॑ । ध्रु॒वक्षि॑तये॒ स्वाहा॑ । अ॒च्युत॑क्षि॒तये॒ स्वाहा॑ । अ॒ग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहा॑ ॥ ध॒र्माय॒ स्वाहा॑ । अ॒ध॒र्माय॒ स्वाहा॑ । अ॒द्भ्यः॒ स्वाहा॑ । ओ॒षधि॑व॒नस्प॑ति॒भ्यः॒ स्वाहा॑ ॥ ८४ ॥

र॒क्षोदे॑व॒जने॒भ्यः॒ स्वाहा॑ । गृ॒ह्याभ्यः॒ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑भ्यः॒ स्वाहा॑ । अ॒वसाने॑प॒तिभ्यः॒ स्वाहा॑ । स॒र्वभू॑तेभ्यः॒ स्वाहा॑ । का॒माय॒ स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ । यदे॒जति॒ जग॑ति॒ यच्च॒ चेष्ट॑ति॒ नाम्नो॑ ऽयं॒ नाम्ने॒ स्वाहा॑ । पृथि॒व्यै स्वाहा॑ । अ॒न्तरि॑क्षा॒य स्वाहा॑ ॥ ८५ ॥

दि॒वे स्वाहा॑ । सूर्या॒य स्वाहा॑ । च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॑ । नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑ । इन्द्रा॒य स्वाहा॑ । बृ॒हस्प॑तये॒ स्वाहा॑ । प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ । ब्र॒ह्मणे॒ स्वाहा॑ । स्व॒धा पि॑तृभ्यः॒ स्वाहा॑ । नमो॑ रु॒द्राय॑ प॒शुप॑तये॒ स्वाहा॑ ॥ ८६ ॥

दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ । पि॑तृभ्यः॒ स्वधा॑ ऽस्तु । भू॒तेभ्यो॒ नमः॑ । म॒नुष्ये॑भ्यो॒ हन्ता॑ । प्र॒जाप॑तये॒

स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे
अस्तु धान्यः सहस्रधारमक्षितम्। धनधान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं
बलिमिच्छन्तौ वितुदंस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामौ हरामि मयि पुष्टिं
पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तत्सत्यम्। ओं तत्सर्वम्।
ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं
वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वः रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदापु आपो
ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 श्रद्धायां॑ समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥
 अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां॑ प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहो॥ श्रद्धायांमपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मां
 विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहो॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहो॥ श्रद्धायांमुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मां विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहो॥ श्रद्धायां॑ समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि।
 शिवो मां विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहो॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय।
 अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां॑ प्राणे निर्विष्ट्यामृतं॑ हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायांमपाने

निर्विश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निर्विश्यामृतं हुतम्।
व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व। श्रद्धायां मुदाने निर्विश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
श्रद्धायां समाने निर्विश्यामृतं हुतम्। समानमन्त्रेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति
विश्वभुक्॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ् आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्।
ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवां मे सह नमस्ते अस्तु मा मां
हिंसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उपं सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपं ध्वान्तमूर्णीहि
पूरि चक्षुर्मगध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मां विशान्तकः। तेनान्नेनाप्यायस्व॥ १३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥ १४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि । त्वं वनैभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वम-
नृणां नृपते जायसे शुचिः ॥ ९५ ॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवनै मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन
मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यार्धिमनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः ॥ ९६ ॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परः सत्यः सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते कदाचन सताः हि
सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते । तप इति तपो नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तदुर्ध्वं
तदुर्ध्वं तस्मात्तपसि रमन्ते । दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्दमे रमन्ते ।

शम् इत्यरेण्ये मुनयस्तस्माच्छ्रमे रमन्ते । दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशंसन्ति
दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते । धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं
धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन इति भूयांसस्तस्माद्भूयिष्ठाः
प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नयः । इत्याहुः तस्मादग्नय आधातव्या
अग्निहोत्रमित्याहुः तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे
रमन्ते । मानसमिति विद्वांसस्तस्माद्विद्वांस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति
ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि परांसि न्यास
एवात्यरेचयद्य एवं वेदैत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं
वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि

सत्यं वाचः प्रतिष्ठा सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति । तपसा देवा देवतामग्रे आयन्तपसर्षथः सुवर्णविविन्दं तपसा सपत्नान् प्रणुदामारतीस्तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति । दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति दमेन ब्रह्मचारिणः सुवर्गच्छन्दमौ भूतानां दुराधर्षं दमैः सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धमः परमं वदन्ति । शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति शमेन नाकं मुनयोऽन्वविविन्दच्छमौ भूतानां दुराधर्षच्छमैः सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति । दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारः सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारतीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति । धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति । प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तु तन्वानः पितृणामनृणो भवति तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्यग्नयो वै त्रयीं विद्या । देवयानः पन्थां गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः सामं सुवर्गो लोको

बृहत्तस्माद्ग्रीन्परमं वदन्त्यग्निहोत्रं सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टं सुहुतं
 यज्ञक्रतूनां प्रायेण सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति ।
 यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनामुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा
 भवन्ति यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति । मानसं वै प्राजापत्यं
 पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे
 सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति । न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं
 ब्रह्मा विश्वं कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवत्सर इति संवत्सरौऽसर्वादित्यो य
 एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा । याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः
 पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिर्न्न
 भवत्यन्नैः प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा
 मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः
 स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनात्मानं वेदयति तस्मादन्नं ददन्त्सर्वान्येतानि ददात्यन्नात्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स
 वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च
 दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगत्स च भूतः स भव्यं जिज्ञासकृत्
 ऋतजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाङ्गात्वा तमेवं मनसा हृदा
 च भूयौ न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्ध्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो
 विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतैजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणै त्वा
 । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो
 महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत् ॥ १८ ॥

[७१]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिलोमानि

ब॒र्हिर्वेदः शि॒खा हृद॑यं॒ यूपः काम॒ आज्यं॑ म॒न्युः प॒शुस्तपोऽग्नि॑र्दमः शमयि॒ता
 दक्षि॑णा वा॒घोता॑ प्राण उ॒द्राता चक्षु॑रध्व॒र्युर्मनो॑ ब्रह्मा । श्रोत्र॑मग्नी॒द्यावद्वि॑र्यते
 सा दी॒क्षा यदश्ना॑ति तद्धवि॒र्यत्पि॑बति तदस्य सोम॒पानं यद्र॑मते तदु॒पस॒दो
 यश्च॑रत्युपवि॒शत्यु॑त्तिष्ठते च स प्र॒वर्ग्यो यन्मुखं॑ तदा॑हवनीयो या
 व्या॒हृति॑राहुतिर्यदस्य । वि॒ज्ञानं तज्जु॑होति यश्चायं प्रा॒तर॑त्ति तश्च॒मिधं॑ यत्प्रा॒तर्मध्यं
 दि॒नः सायं॑ च तानि स॒र्वानि॒ ये अ॑होरा॒त्रे ते द॑र्शपूर्ण॒मासौ यैऽर्ध॑मा॒साश्च
 मा॒सौश्च ते चा॑तुर्मा॒स्यानि॒ य ऋ॑तवस्ते प॒शुब॒न्धा ये स॑वश्च॒राश्च॑ परि॒वश्च॒राश्च
 तेऽह॑र्णाः स॒र्ववे॑दसं वा । ए॒तश्च॒त्रं यन्म॑रणं तद॒वभृ॑थ ए॒तद्वै ज॑राम॒र्यमग्नि॑हो॒त्रः
 स॒त्रं य एवं॑ वि॒द्वानु॑द॒गय॑ने प्र॒मीय॑ते दे॒वानामे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वाऽऽदि॒त्यस्य॑ सायु॒ज्यं
 गच्छ॑त्यथ । यो दी॒क्षिणे प्र॒मीय॑ते पि॒तृणामे॒व म॑हि॒मानं॑ ग॒त्वा च॒न्द्रम॑सः सायु॒ज्यः
 स॒लो॒का॒तामा॑प्नोत्ये॒तौ वै सूर्या॑च॒न्द्रम॑सौ म॑हि॒मानौ ब्रा॒ह्मणो वि॒द्वानभि॑जयति
 तस्मा॑द्ब्रह्मणो म॑हि॒मानमा॑प्नोति तस्मा॑द्ब्रह्मणो म॑हि॒मानमित्यु॑पनिषत् ॥ १९ ॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ क॒रवा॑वहे। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒
मा वि॒द्विषा॑वहे॒॥ ॐ शा॒न्तिः शा॒न्तिः शा॒न्तिः॑ ॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुप-
कल्पमानमुपकृतं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयश्चम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः
प्रभानाभाश्चम्भान्। ज्योतिष्माः स्तेजस्वानातपः स्तपन्नभितपन्। रोचनो
रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा विश्वरूपा
सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायां सुनृतेरा। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा
पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्श्चंवेशनः स शान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्श्चम्भवन्श्चम्भूतो
भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतः सः स्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि
तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो
दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्श्चन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भः

शु॒म्भ॒मा॒नो वा॒मः। सु॒ता सु॒न्वती प्र॒सुता सू॒यमा॒ना ऽभि॒षूय॒माणा। पी॒ती प्र॒पा स॒म्पा
तृ॒प्तिस्त॑र्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाता ऽऽयुष्मती कामदुर्घा। अभिशास्ता ऽनुमन्ता ऽऽनन्दो
मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्स स॒सादनः स॒सन्नः सन्नः। आ॒भूर्वि॒भूः
प्र॒भूः श॒म्भूर्भुवः। प॒वित्रं प॒वयि॒ष्यन्प॒तो मे॒ध्यः। यशो यश॑स्वानायुरमृतः। जी॒वो
जी॒विष्य॑न्स्वर्गो लोकः। सह॑स्वान्स्महीयानोजस्वान्स्महमानः। जय॑न्नभिजय॑न्श्सु॒-
द्र॒वि॒णो द्र॒वि॒णो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणो ऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानो ऽन्नवान्नसवानिरा
सर्वोषधः सम्भरो महस्वान्। एजत्का जौवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिपिष्टकाः।
सरि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अजिरासौ गमिष्णवः। इ॒दानीं त॒दानीं मे॒तर॑हि क्षिप्रमजिरम्।
आ॒शु॒र्नि॒मेषः फ॒णो द्र॒वन्न॑ति॒द्रवन्। त्वर॑स्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्नि॒ष्टोम
उ॒क्थ्यो ऽति॒रात्रो द्वि॒रात्र॑स्त्रि॒रात्रश्च॑तू॒रात्रः। अ॒ग्नि॒ऋतुः सूर्य ऋतु॑श्चन्द्रमा ऋतुः।

प्रजापतिः संवत्सरो मुहान्कः ॥ ४ ॥

[१]

भूर्गन्निं चं पृथिवीं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूवो वायुं चान्तरिक्षं च मां च।
त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद। स्वर्गादित्यं च दिवं च मां च। त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। भूर्भुवः स्वश्चन्द्रमसं च दिशश्च मां च।
त्रींश्च लोकान्त्संवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा
सीद ॥ ५ ॥

[२]

त्वमेव त्वां वेत्थ योऽसि सोऽसि। त्वमेव त्वामचैषीः। चितश्चासि
सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावांश्चासि भूयांश्चास्यग्ने। यत्ते अग्ने न्यूनं यदु तेऽतिरिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि-
सश्चितश्चास्यग्रे। एतावाऽश्चासि भूयाऽश्चास्यग्रे। मा ते अग्रे च येन माऽति च-
येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदति। तपसो जातमग्निभृष्टमोजः।
तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः।
यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवत्सरौऽसि परिवत्सरौऽसि। इदावत्सरौऽसीदुवत्सरौऽसि। इद्वत्सरौऽसि
वत्सरौऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वरुषाः पुच्छम्।
शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभौऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयंसे।
ततौ नो मह आबह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि।
सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्या चितिमापुण। अचित्या चितिमापुण। चिदसि

समुद्रयौनिः॥८॥

इन्द्रुर्दक्षः श्येन ऋतावाँ। हिरण्यपक्षः शकुनो भुङ्ग्युः। महान्सघस्थै ध्रुव
आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मां हिंसीः। एति प्रति वीति समित्युदिति। दिवं
मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं
मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अहा प्रसारय। रात्र्या समंच। रात्र्या प्रसारय। अहा
समंच। कामं प्रसारय। कामं समंच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम्।
रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः।
जातवैदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्यतोऽसि। शं प्रजाभ्यो
यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्याववृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञीं विराज्ञीं। सम्राज्ञीं स्वराज्ञीं। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सः सृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहां विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहां स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सः सर्पाय स्वाहां कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवंमानाय गायता मही न धाराऽत्यन्धौ अर्षति। अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नस्रद्धृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवै त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवै त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः

शपथं जहि। अधां नो अग्र आवंह। रायस्पोषः सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया।
सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य
मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्।
असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि।
अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र।
असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि।
अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्धृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे
प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमां मे मनसि श्रितः॥१७॥
 मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रं श्रिताः।
 श्रोत्रं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥
 रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता।
 शरीरं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे
 लोमंसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बलं श्रितः।
 बलं हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥
 मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ
 श्रितः। मन्युरहृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा मे आत्मनि
 श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृतै। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्॥ पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्॥ वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः।
अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवान्सृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्।
तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवतै अभिप्राप्नुतः।
वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमांसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथौ आहुः। सर्वेषु
यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ
हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्टा वा। वि च
हैवास्येते देवतै पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यग्ने हो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणै प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। पृक्षं
दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्यं पप्रच्छ। आचार्यो

मा प्राहैषीत्। वेत्थं सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्मतिष्ठित इति। पुरोरजसीति। कस्तद्यत्पुरोरजा इति। एष वाव स पुरोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽवर्गजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तत्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्वलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच पृक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मां सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मात्सावित्रे न संवेदेत्। स यो ह वै सावित्रं विदुषां सावित्रे संवेदेत्। सहास्मिञ्छ्रियं दधाति। अनु ह वा अस्मा असौ तपञ्छ्रियं मन्यते। अन्वस्मै श्रीस्तपो मन्यते। अन्वस्मै तपो बलं मन्यते। अन्वस्मै बलं प्राणं मन्यते। स यदाहं। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एष एव तत्॥२८॥

अथ यदाहं प्रस्तुतं विष्टुतं सुता मुन्वतीति। एष एव तत्। एष ह्येव
तान्यहोनि। एष रात्रयः। अथ यदाहं चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता
प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एष एव तत्। एष ह्येव तेऽहो मुहूर्ताः। एष
रात्रैः॥ २९॥

अथ यदाहं पवित्रं पवयिष्यन्महस्वान्महीयानरुणोऽरुणरजा इति। एष एव
तत्। एष ह्येव तेऽर्धमासाः। एष मासाः। अथ यदाहं अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निरऋतुः
प्रजापतिः संवत्सर इति। एष एव तत्। एष ह्येव ते यज्ञऋतवः। एष ऋतवः॥ ३०॥

एष संवत्सरः। अथ यदाहं इदानीं तदानीमिति। एष एव तत्। एष ह्येव ते
मुहूर्तानां मुहूर्ताः। जनको ह वैदेहः। अहोरात्रैः समाजंगाम। तं होचुः। यो वा
अस्मान् वेदं विजहत्पाप्मानमेति॥ ३१॥

सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति। नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयत्
इति। विजहद्ध वै पाप्मानमेति। सर्वमायुरेति। अभि स्वर्गं लोकं जयति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेदं। अहीना हाऽऽश्वथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स हं ह॒ः सो हि॒र॒ण्म॒यो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॒याय। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्।
ह॒ः सो ह॒ वै हि॒र॒ण्म॒यो भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॒ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। य एवं वेदं।
दे॒वभा॒गो हं श्रो॒त॒र्षः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॒कार। त॒ ह वा॒गदृ॒श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेदं। यः सावित्रं वेदति। स होवाच। कैषा वागसीति।
अयमहं सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह
गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपंपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं
विदुः। सर्वे ते जितलौकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदं श्रियाऽभिषिक्तं
वेदं। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरौ। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति
त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदः३ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया
 हैवाभिषिच्यते। तदेतद्वाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन। यस्मिन्देवा अधि-
 विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमुचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समांसत-
 इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्वैवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानः३ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा
 भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा
 भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वाँर्ष्यः। आदित्येन समाजंगम। तः
 होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पांरयिष्णुर्मृताश्चसम्भूत इति।
 एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवेनं तदुवाच॥३७॥

[१]

इयं वाव सरघा। तस्यां अग्निरैव सांरघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो-

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतंश्च मधुवृषाः३ वेदं। कुर्वन्ति हास्येता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्य धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्येता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्यम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेदं। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शां दृष्टेति। एतावन्नुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतं सुता सुन्वतीति। एतावन्नुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेदं। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता संविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च

नामधेयानि वेदं। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। पवित्रं पवयिष्यन्मह-
स्वान्महीयानरुणोऽरुणरंजा इति। एतैऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च
नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वै यज्ञक्रतूनां
चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि वेदं। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवत्सर
आर्तिमाच्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवत्सर इति।
एतैऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवत्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥ न यज्ञक्रतुषु
नर्तुषु न संवत्सर आर्तिमाच्छति। य एवं वेदं। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान्
वेदं। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां
मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमाच्छति। य एवं वेदं। अथो यथा क्षेत्रज्ञो
भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव

संलोकताः सायुज्यमश्नुते। अपं पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्धु वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चिथ्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निः सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवेनं तत्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवंहति। अहोरात्रैर्वा इदः सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय ब्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शैवधिं धयन्ति। धीतः हैव स शैवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निः सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शैवधिं न धयन्ति। अधीतः हैव स शैवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तः ह जीर्णिः॥

स्थवि॑रः श॒यान॑म् । इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच । भर॑द्वाज । यत्ते चतु॑र्थमायु॒र्दद्याम् । किमे॑नेन
कुर्या॑ इति । ब्रह्म॒चर्य॑मे॒वैन॑ेन चरेयमि॒ति होवाच॥४५॥

तः ह त्री॒न्निरि॑रू॒पान॑वि॒ज्ञातानि॑व दर्श॒यां च॑कार । तेषां॑ है॒कैक॑स्मान्मु॒ष्टिनाऽऽद॑र
स हो॑वाच । भर॑द्वाजेत्याम॒त्र्या वेदा॒ वा ए॒ते । अन॒न्ता वै वेदाः॑ । ए॒तद्वा
ए॒तैस्त्रिभि॑रायु॒र्भिर्न॑ववोचथाः । अथ॑ त॒ इतर॑दन॒नूक्त॑मे॒व । एही॑मं वि॒द्धि । अयं॑ वै
सर्व॑विद्योति॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निः सा॑वि॒त्रमु॑वाच । तः स वि॒दित्वा॑ । अ॒मृतो॑ भू॒त्वा । स्व॒र्गं
लो॒कमि॑याय । आ॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यम् । अ॒मृतो॑ है॒व भू॒त्वा । स्व॒र्गं लो॒कमै॑ति ।
आ॒दित्य॑स्य॒ सायु॑ज्यम् । य एवं॑ वेद । ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या ॥४७॥

याव॑न्तः ह वै त्र॒य्या वि॒द्यायां॑ लो॒कं ज॑यति । ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति । य एवं॑
वेद । अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेयानि॑ । अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति । य एवं॑
वेद । वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेयानि॑ । वा॒योरे॒व सायु॑ज्यः सलो॒कता॑माप्नोति । य एवं॑

वेदं। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। य एवं वेदं। स वा एषोऽग्निरेपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तत्सर्वं सीव्यति। तस्मात्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

लोकौऽसि स्वर्गौऽसि। अनन्तौऽस्यपारौऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्यौऽसि। तपंसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता

विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तु विश्वस्य जनयितु। तत्त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं

भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा-
अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं
सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरीसि पृथिव्याः श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं
विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे
कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं
विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्।
प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरे॑स्यन्तरिक्षे॑ श्रितः॑ । दि॒वः प्र॑तिष्ठा । त्वयी॒दम॑न्तः । विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भूतं॑
विश्वं॑ सु॒भूतम् । विश्वं॑स्य भ॒र्ता विश्वं॑स्य ज॒नयि॑ता । तं त्वोप॑दधे काम॒दुध॑मक्षि॒तम् ।
प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यतु॑ । तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द ॥ १ ॥

द्यौरे॑सि वा॒यौ श्रि॒ता । आ॒दि॒त्यस्य॑ प्र॑तिष्ठा । त्वयी॒दम॑न्तः । विश्वं॑ य॒क्षं य॒क्षं
विश्वं॑ भूतं॑ विश्वं॑ सु॒भूतम् । विश्वं॑स्य भ॒र्त्री विश्वं॑स्य ज॒नयि॑त्री । तां त्वोप॑दधे
काम॒दुध॑मक्षि॒तम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यतु॑ । तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा
सी॒द ॥ १० ॥

आ॒दि॒त्योऽसि॑ दि॒वि श्रि॒तः । च॒न्द्रम॑सः प्र॑तिष्ठा । त्वयी॒दम॑न्तः । विश्वं॑ य॒क्षं य॒क्षं
विश्वं॑ भूतं॑ विश्वं॑ सु॒भूतम् । विश्वं॑स्य भ॒र्ता विश्वं॑स्य ज॒नयि॑ता । तं त्वोप॑दधे
काम॒दुध॑मक्षि॒तम् । प्र॒जाप॑तिस्त्वा साद॒यतु॑ । तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒रस्व॑द्भुवा सी॒द ॥ ११ ॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः । नक्ष॑त्राणां प्र॑तिष्ठा । त्वयी॒दम॑न्तः । विश्वं॑ य॒क्षं य॒क्षं
विश्वं॑ भूतं॑ विश्वं॑ सु॒भूतम् । विश्वं॑स्य भ॒र्ता विश्वं॑स्य ज॒नयि॑ता । तं त्वोप॑दधे

कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमांसि श्रितानि। संवत्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृणि विश्वस्य जनयितृणि। तानि व उपदधे कामदुधान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवत्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवत्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुधान्यक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तुषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुधानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थं मासु श्रिताः। अहोरात्र्यौः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुधानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थौ ऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयो र्दमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुधे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टका ऽमावास्या। अन्नादाः स्थान्नदुधौ युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं

यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व
उपदधे कामदुधा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वङ्क्षुवा
सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः।
विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां
त्वोपदधे कामदुधामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वङ्क्षुवा
सीद॥२०॥

ओजो ऽसि सहो ऽसि। बलमसि भ्राजो ऽसि। देवानां धामामृतम्।
अमर्त्यस्तपोजाः। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वं सुभूतम्।
विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुधमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा
सादयतु। तथा देवतया ऽङ्गिरस्वङ्क्षुवा सीद॥२१॥

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवः। त्वः शर्धो मारुतं पृक्ष ईशिषे। त्वं
वातैरुणैर्यासि शङ्खयः। त्वं पूषा विधतः पांसि नु त्मना। देवां देवेषु श्रयध्वम्।
प्रथमा द्वितीयेषु श्रयध्वम्। द्वितीयास्तृतीयेषु श्रयध्वम्। तृतीयाश्चतुर्थेषु श्रयध्वम्।
चतुर्थाः पञ्चमेषु श्रयध्वम्। पञ्चमाः षष्ठेषु श्रयध्वम्॥२२॥

षष्ठाः सप्तमेषु श्रयध्वम्। सप्तमा अष्टमेषु श्रयध्वम्। अष्टमा नवमेषु श्रयध्वम्।
नवमा दशमेषु श्रयध्वम्। दशमा एकादशेषु श्रयध्वम्। एकादशा द्वादशेषु श्रयध्वम्।
द्वादशाल्त्रयोदशेषु श्रयध्वम्। त्रयोदशाश्चतुर्दशेषु श्रयध्वम्। चतुर्दशाः पञ्चदशेषु
श्रयध्वम्। पञ्चदशाः षोडशेषु श्रयध्वम्॥२३॥

षोडशाः सप्तदशेषु श्रयध्वम्। सप्तदशा अष्टादशेषु श्रयध्वम्। अष्टादशा
एकान्नविंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नविंशा विंशेषु श्रयध्वम्। विंशा एकविंशेषु
श्रयध्वम्। एकविंशा द्वाविंशेषु श्रयध्वम्। द्वाविंशाल्त्रयोविंशेषु श्रयध्वम्।
त्रयोविंशाश्चतुर्विंशेषु श्रयध्वम्। चतुर्विंशाः पञ्चविंशेषु श्रयध्वम्। पञ्चविंशाः

षड्विंशेषु श्रयध्वम्॥२४॥

षड्विंशाः संसविंशेषु श्रयध्वम्। संसविंशा अष्टाविंशेषु श्रयध्वम्।
अष्टाविंशा एकान्नत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकान्नत्रिंशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। त्रिंशा
एकत्रिंशेषु श्रयध्वम्। एकत्रिंशा द्वात्रिंशेषु श्रयध्वम्। द्वात्रिंशास्त्रयस्त्रिंशेषु
शेषु श्रयध्वम्। देवास्त्रिरेकादशास्त्रिंशेषु श्रयध्वम्। उत्तरे भवत। उत्तरवर्त्मानि
उत्तरसत्त्वानः। यत्काम इदं जुहोमि। तन्मे समृध्यताम्। वयं स्याम पतयो
रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२५॥

[२]

अग्नाविष्णू सजोषंसा। इमा वर्धन्तु वां गिरं। द्युमैर्वाजैर्भिरांगतम्। राज्ञी
विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निः सोमो बृहस्पतिः।
विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते सर्वे सङ्गत्या। इदं मे प्रावता वचः। वयं स्याम
पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जं नो
धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्रे पृथिवीपते। सोमं वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते।
विष्णवाशानां पते। मित्रं सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतौ गणानां पतयः। रुद्रं पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते।
आ रुचा रोचेऽहः स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वरामरेह। तस्मिन्
योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयः स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धामं प्रियाणि। सप्त होत्रां
अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निदेवतां। अग्निः स
दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो
देवतां॥२९॥

इन्द्र॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मैत॒स्यै दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्रती॒ची दि॒क्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॑ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मैत॒स्यै दि॒शोऽभि॒दास॑ति। उदी॒ची दि॒क्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ स दि॒शां दे॒वो दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मैत॒स्यै दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दि॒क्। बृ॒हस्प॑तिर्दे॒वता॑। बृ॒हस्प॑तिः स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मैत॒स्यै दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दि॒क्। अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑तिः स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मैत॒स्यै दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पु॒रुषो॑ दि॒क्। पु॒रुषो॑ मे॒ कामा॑न्ध॒स्मम॑र्धयतु॥३१॥

अ॒न्यो जा॒गृविः॑ प्रा॒ण। अ॒सावे॑हि। ब॒धि॒र आ॑क्र॒न्दयि॑तर॒पान॑। अ॒सावे॑हि। उ॒षस॑मुष॒सम॑शी॒या। अ॒हम॑सो ज्योति॑रशी॒या। अ॒हम॑सोऽपौऽशी॒या। व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रथी॒णाम्। भूर्भुवः॑ स्वः स्वाहा॑॥३२॥

यत्तेऽचितं यदुचितं ते अग्ने। यत्तं ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्रे। एतावाऽश्चासि भूयाऽश्चास्यग्रे। लोकं पूणं च्छिद्रं पूण। अथौ सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनांवसीषदन्॥ ३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूदंदोहसः। सोमऽश्रीणन्ति पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाः इहाऽऽवंह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥ ३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरेणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निः होतारं परिभूतं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमिति। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निर्धमहि। मनुष्वत्समिधमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥ ३५॥

देवान्देवायते यंज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो यांति वार्यम्। इषः स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सौऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यदक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्पत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समश्चनं च प्रसारणं च। अथौ सम्पदेवास्य सा। स२ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेदं। आयतनवान्भवति।
 गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेदं। सशरीर एव स्वर्गं
 लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेदं। सशरीर एव स्वर्गं
 लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तंसो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिंश्च लोकैऽमुष्मिंश्च भाति। उरवो ह
 वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथं हैते वरीयांसो लोकाः। ये
 परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तः ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्।
 अथं हैषोऽन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तः ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ
 चैनमेवं वेदं। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्ष्सी पर्यावर्तमाने प्रत्यपैक्षते। एवमहोरात्रे
 प्रत्यपैक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमप्राप्तः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं
 वेदं॥४१॥

[७]

उ॒शन् ह॒ वै वा॑ज॒श्रव॒सः स॑र्ववे॒दसं॑ द॒दौ। तस्य॑ ह॒ नचि॑केता॒ नाम॑ पु॒त्र आ॑स।
 त॒ २ ह॑ कु॒मा॒र॒ २ स॒न्तम्॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु श्र॒द्धाऽऽवि॑वेश। स हो॒वाच॑।
 तत॑ क॒स्मै मां दा॑स्यसीति। द्वितीयं॑ तृतीयम्॑। त॒ २ ह॒ परी॑त उवाच। मृत्य॑वै त्वा
 द॒दामी॑ति। त॒ २ ह॒ स्मोत्थि॑तं वा॒गभि॑वदति॥ ४२॥

गौत॑म कु॒मा॒रमि॑ति। स हो॒वाच॑। परे॑हि मृत्योर्गृ॒हान्। मृत्य॑वे वै त्वा॑ऽदामि॒ति।
 तं वै प्र॑वसन्तं ग॒न्तासी॑ति हो॒वाच॑। तस्य॑ स्म तिस्रो रा॒त्रीर॒ना॒श्वान् गृ॑हे वसतात्।
 स यदि॑ त्वा पृच्छेत्। कु॒मा॒र॒ कति॑ रा॒त्रीर॒वा॒ध्मीरि॑ति। तिस्र॑ इति॒ प्रति॑ब्रूतात्। किं
 प्रथ॑मा॒ २ रा॒त्रिमा॒श्रा इति॑॥ ४३॥

प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मि॒ति। पशू॑ः स्त इति॑। किं तृतीया॒मि॒ति। सा॒धुकृ॑त्या
 त॒ इति॑। तं वै प्र॑वसन्तं जगाम। तस्य॑ ह॒ तिस्रो॑ रा॒त्रीर॒ना॒श्वान् गृ॑ह उवास। तमा॒गत्य॑
 पप्र॑च्छ। कु॒मा॒र॒ कति॑ रा॒त्रीर॒वा॒ध्मीरि॑ति। तिस्र॑ इति॒ प्रत्यु॑वाच॥ ४४॥

किं प्रथमा२ रात्रिमाश्रा इति। प्रजां त इति। किं द्वितीया॒मिति। पशू॑ऽस्त इति। किं तृतीया॒मिति। साधुक॑ल्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव॑ इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितर॑मेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टा॒पुर्तयो॒र्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हति॑ होवाच। तस्मै॑ हैतमग्निं ना॒चिके॑तमुवाच। ततो॑ वै तस्यै॒ष्टापू॑र्ते ना क्षीयेते। नास्यै॒ष्टापू॑र्ते क्षीयेते। यौऽग्निं ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। तृतीयं वृणीष्वेति। पुन॑र्मृत्यो॒र्मेऽप॑चितिं ब्रू॒हति॑ होवाच। तस्मै॑ हैतमग्निं ना॒चिके॑तमुवाच। ततो॑ वै सोऽप॑ पुन॑र्मृत्युम॑जयत्॥४६॥

अप॑ पुन॑र्मृत्युं ज॑यति। यौऽग्निं ना॒चिके॑तं चि॒नुते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प्रजाप॑तिर्वै प्रजाका॑मस्तपौऽतप्यत। स हि॑रण्यमुदा॑स्यत्। तदग्नौ प्रा॑स्यत्। तदस्मै॑ नाच्छ॑दयत्। तद्वि॒तीयं प्रा॑स्यत्। तदस्मै॑ नैवाच्छ॑दयत्। तत्तृती॒यं प्रा॑स्यत्॥४७॥

तदस्मै॑ नैवाच्छ॑दयत्। तदा॒त्मन्ने॒व ह॑द॒व्यैऽग्नौ॑ वैश्वान॑रे प्रा॑स्यत्। तदस्मा॑ अच्छ॑दयत्। तस्मा॑द्वि॒रण्यं क॑निष्ठं ध॒नाना॑म्। भु॒ञ्जति॑त्यत॑मम्। हृद॒यज॑२ हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताः स्वायैव हस्ताय-
दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यंगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सौऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते
ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वाः सौ वाजश्रवसा
गोतमाः। अप्यनुदेश्या दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां
प्रतिगृह्येति। तैऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं
वेद। प्र हान्यं ह्वीनाति॥४९॥

[८]

तः हैतमेकं पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसंमित एषौऽग्निरिति
वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः।
कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्।
एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सन्त्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽर्विन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दन्त एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युत्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमाप्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्षाः पशुकामः। पाङ्गमेव चिक्रे। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उं चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजननकामः। त्रिवृतमेव चिक्रे॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एकां मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।

त्रिवृद्धे ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजननम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरिवोपदधे। ततो वै सौऽग्निं स्वर्गं लोकमंजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राडाहोतुर्धिष्यादुध्मर्षेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनिति। तेजस्यैव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्धधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषणा

वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति सुवेणोपहृत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्धयते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिक्लृप्तिभिरभिमृश्या। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नोविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासां सायुज्यं सलोकतामाप्नोति। अथो

या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवंश्च वरीयांसश्च लोकाः। तानेव ताभिर्भिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेदं। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासः कर्मकारः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धारा। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वाङ्कामान्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वाङ्कामान्सम्पूरयति। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेदं। संवत्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सौऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमैति। आदित्यस्य सायुज्यम्। यौऽग्निं

नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम् तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु-
नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामौ भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता
विराजाम्। यज्ञो रायौऽयं यज्ञः। आपौ भद्रा आदित्यश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो
देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहः स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरौऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
स्वर्गो वै नो लोकस्तिरौऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।

तं यंज॒क्रतुभि॒र्नान्वि॒न्दत्। तमिष्टिभि॒रन्वैच्छत्। तमिष्टिभि॒रन्ववि॒न्दत्।
तदिष्टी॒नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट्यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट्य॒ इत्याच॑क्षते॒ परोक्षे॑ण।
परोक्ष॑प्रिया इ॒व हि दे॒वाः॥२॥

तमाशाँ॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पत आ॒शया॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वा आशाँ॑ऽस्मि। मां
नु यंज॒स्व। अथ॑ ते स॒त्याऽऽशाँ॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं नि॒र॑वपत्। आ॒शायै॑ च॒रुम्। अ॒नुम॑त्यै
च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽऽशाँ॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑वि॒न्दत्। स॒त्या ह॒
वा अ॒स्याऽऽशाँ॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॒न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य
उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽऽशायै॑ स्वा॒हो॑। अ॒नुम॑त्यै
स्वा॒हो॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहो॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहे॑ति॥३॥

तं कामौ॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ कामे॑न॒ वै श्राम्य॑सि। अ॒हमु॒ वै कामौ॑ऽस्मि। मां
नु यंज॒स्व। अथ॑ ते स॒त्यः कामौ॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्य॑सीति।
स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाशं॑म॒ष्टाकं॑पा॒लं नि॒र॑वपत्। कामा॑य॒ च॒रुम्। अ॒नुम॑त्यै

चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा कामाय स्वाहो। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥४॥

तं ब्रह्माऽब्रवीत्। प्रजापते ब्रह्मणा वै श्राम्यसि। अहमु वै ब्रह्माऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते ब्रह्मण्वान् यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ब्रह्मणे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य ब्रह्मण्वान् यज्ञोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। ब्रह्मण्वान् ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा ब्रह्मणे स्वाहो। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥५॥

तं यज्ञोऽब्रवीत्। प्रजापते यज्ञेन वै श्राम्यसि। अहमु वै यज्ञोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यो यज्ञो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स

ए॒त॒म॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञोऽभ॑वत्। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य
य॒ज्ञो भ॑वति। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य॒ ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य॒ उ॒ चैन॑दे॒वं
वे॒द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै स्वा॒हा
प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहे॑ति॥६॥

तमा॒पोऽब्रु॑वन्। प्र॒जाप॑तेऽप्सु॒ वै स॑र्वे॒ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यम् वा आ॑पः स्मः।
अ॒स्मान्नु य॑ज॒स्व। अथ॒ त्वयि॑ स॑र्वे॒ कामाः॑ श्रयिष्यन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थस्य॑सीति॥
स॒ ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य॒ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अ॒नु॒म॒त्यै च॒रुम्।
ततो॒ वै तस्मि॑न्त्स॒र्वे कामा॑ अ॒श्रय॑न्त। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॑र्वे॒ ह॒ वा
अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अ॒नु॒ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य॒ ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य॒
उ॒ चैन॑दे॒वं वे॒द। सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ऽद्भ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒नु॒म॒त्यै
स्वा॒हा प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॑ऽग्नये॑ स्वि॒ष्टकृ॑ते॒ स्वाहे॑ति॥७॥

तमग्निर्बलिमानंब्रवीत्। प्रजापतेऽग्नये वै बलिमते सर्वाणि भूतानि बलिः
 हरन्ति। अहमु वा अग्निर्बलिमानस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सर्वाणि भूतानि
 बलिः हरिष्यन्ति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्यसीति। स एतमग्नये कामाय
 पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अग्नये बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
 तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमंहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा
 अस्मै भूतानि बलिः हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा॥
 अनुमत्यै स्वाहा॥ प्रजापंतये स्वाहा॥ स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते
 स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविथ्सि। अहमु वा
 अनुवित्तिरस्मि। मां नु यंजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं
 लोकं वेथ्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्।

अनु॒वित्त्यै च॒रुम्। अनु॒मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॒वित्तिर॑भवत्। अनु॒
स्वर्गं॑ लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॒वित्तिर्भ॑वति। अनु॒ स्वर्गं॑ लो॒कं वि॑न्दति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॒ चैन॑दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॑ का॒माय॒
स्वाहाऽनु॒वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॒मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒
स्वाहाऽअ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारं॑। दि॒वःश्ये॒नयोऽनु॒वित्तयो॑ नाम॑। आशां॑
प्रथ॒मा र॑क्षति। का॒मौ द्वि॒तीया॑म्। ब्रह्मं॑ तृतीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ प॒ञ्चमी॑म्।
अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ध॒ष्ठीम्। अनु॒वित्तिः॑ सप्त॒मीम्। अनु॒ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति।
का॒मचा॒रौऽस्य॑ स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॑रिष्टि॒भिर्यज॑ते। य उ॒ चैना॑ ए॒वं वेद॑।
तास्व॑न्विष्टि। प॒ष्ठौही॒वरां॑ द॒द्यात्क॒सं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभार॑ समृ॒द्धौ॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॑म॒ग्रं आ॒यन्। तप॑स॒र्षयः॒ स्वर॑न्विन्दन्। तप॑सा

सपलान्प्रणुदामागतीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवः हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्मं परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमः सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोपं यज्ञमागात्। कामवत्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताः श्रद्धाः हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपती। आगाँत्सत्यः हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा देवैः संघमादं मदेम। यस्य प्रतिष्ठोर्वन्तरिक्षम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च सर्वे। तत्सत्यमर्चदुपं यज्ञं न आगात्। ब्रह्माऽऽहुतीरुपमोदमानम्। मनसो वशे सर्वमिदं बभूव। नान्यस्य मनो वशमन्विषाय। भीष्मो हि देवः सहस्रः सहीयान्। स नो जुषाण उपं यज्ञमागात्। आकूतीनामधिपतिं चेतसां च॥१३॥

सङ्कल्पजृतिं देवं विपश्चिम्। मनो राजानमिह वर्धयन्तः। उपहवैऽस्य
 सुमतौ स्याम। चरणं पवित्रं विततं पुराणम्। येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन
 पवित्रेण शुद्धेन पूताः। अति पाप्मानमरातिं तरेम। लोकस्य द्वारमर्चिमत्पवित्रम्।
 ज्योतिष्मद्भाजमानं महस्वत्। अमृतस्य धारां बहुधा दोहमानम्। चरणं नो लोके
 सुधितां दधातु। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः॥
 स्विष्टम्॥१४॥

[३]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरौऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते
 स्वर्गो वै नो लोकस्तिरौऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।
 तं यज्ञक्रतुभिर्नान्विविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्विविन्दत्।
 तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्ट्यो ह वै नाम। ता इष्ट्य इत्याचक्षते परोक्षेण।
 परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥१५॥

तं तपौऽब्रवीत्। प्रजापते तपसा वै श्राम्यसि। अहमु वै तपौऽस्मि। मां नु

यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्थस्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य तपो भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तः श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मिं। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनुं स्वर्गं लोकं वेत्थस्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनुं स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनुं स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेदं। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तꣳ सत्यमब्रवीत्। प्रजापते सत्येन वै श्राम्यसि। अहमु वै सत्यमस्मि। मां
 नु यजस्व। अथ ते सत्यꣳ सत्यं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति।
 स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। सत्यायं चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै
 तस्यꣳ सत्यꣳ सत्यमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य सत्यं
 भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेनं हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं।
 सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा सत्याय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा।
 स्वर्गायं लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१८॥

तं मनोऽब्रवीत्। प्रजापते मनसा वै श्राम्यसि। अहमु वै मनोऽस्मि। मां
 नु यजस्व। अथ ते सत्यं मनो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स
 एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। मनसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्यꣳ
 सत्यं मनोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य मनो भवति।
 अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेनं हविषा यजते। य उं चैनदेवं वेदं। सोऽन्नं
 जुहोति। अग्नये स्वाहा मनसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गायं

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चरणमब्रवीत्। प्रजापते चरणेन वै श्राम्यसि। अहम् वै चरणमस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यं चरणं भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेत्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टकपालं निरवपत्। चरणाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं चरणमभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यं ह वा अस्य चरणं भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति। अग्नये स्वाहा चरणाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥२०॥

ता वा एताः पञ्च स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। अपाधा अनुवित्तयो नाम। तपः प्रथमा रक्षति। श्रद्धा द्वितीया। सत्यं तृतीया। मनश्चतुर्थी। चरणं पञ्चमी। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरष्टिभिर्यजते। य उ चैना एव वेद। तास्वन्विष्टि। पृष्ठोहीवरं दद्यात्कस्मै च। स्त्रियै चाऽऽभारं समृद्धौ॥२१॥

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनं शप्तम्।
नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद।
अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिरहोता दशहोतृणाम्।
पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्धोता षड्होतृणाम्। महाहोतिरहोता सप्तहोतृणाम्।
एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः
कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य
लोकस्याञ्जसाऽर्यानिः स्मृतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यर्छदिर्दग्धो यावत्तरसम्। स्वरिति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति।
विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति।
स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितृन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपांजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्थयौ। एतान्योऽध्यैति।
अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः।
एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदंश्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ च।
दक्षिणतः प्राञ्चं चतुरहोतारम्। पश्चादुदंश्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं
षड्होतारम्। उपरिष्ठात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्। हृदयं यजूर्ऋषि पत्न्यश्च। यथावकाशं
ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहौल्लोकं पूणाञ्च। सर्वा हास्येता देवताः प्रीता अभीष्टा
भवन्ति॥२६॥

सदैवमग्निं चिनुते। रथसंमितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रैरेव पाप्मानं भ्रातृव्यं
स्तृणुते। पक्षः संमितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसंमितमेव चिनुते।
इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथौ अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वर्तिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानंहनेन। अथौ सत्रेण। वरो

दक्षिणा। वरेणैव वरः स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविंशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविंशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

अस्मावादित्य एकविंशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मिताः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयांसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्रुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयांसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धौ॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरेते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स संत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजयां पशुभिः। उपैनः सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं
तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्वक्षिणा न नयैत्। दुरिष्टः स्यात्।
अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं
वृञ्जेते॥ ३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो
हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्।
सतैजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण
वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥ ३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः
सायुज्यः सलोक्तामाप्नोति। एतासामेव देवतानां सायुज्यम्। साष्टिताः
समानलोक्तामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे
ब्राह्मणम्। अथौ नाचिकेते॥ ३४॥

यच्चा॒मृतं॑ यच्च॒ म॒र्त्यम्॑॥ यच्च॒ प्राणि॑ति॒ यच्च॒ न। सर्वा॑स्ता इष्ट॒काः कृ॒त्वा। उपे॑
 काम॒दुघां॑ दधे। तेन॒र्षिणा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तयो॑ दे॒वत॑या॒ऽङ्गि॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। सर्वाः॒
 स्त्रियः॒ सर्वा॑न्पु॒ंसः॑॥ सर्वं॒ न स्त्री॑पु॒मं च॒ यत्। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तः पा॒ऽसवो॑
 भूमेः॑॥ ३५॥

सङ्ख्या॑ता दे॒वमा॒यया॑॥ सर्वा॑स्ताः। याव॑न्त॒ ऊर्षाः॑ प॒शूनाम्॑। पृथि॒व्यां पुष्टि॑र्हिताः।
 सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः सि॒कताः॒ सर्वाः॑॥ अ॒प्स्व॑न्तश्च॒ याः श्रि॑ताः। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीः
 शर्क॑रा धृत्यै॑॥ अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑॥ ३६॥

सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तोऽश्मा॑नोऽस्यां पृथि॒व्याम्। प्रति॑ष्ठासु॒ प्रति॑ष्ठिताः। सर्वा॑स्ताः।
 याव॑तीर्वी॒रुधः॒ सर्वाः॑॥ वि॒ष्टिताः॒ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑तीरोष॑धीः सर्वाः॑॥
 वि॒ष्टिताः॒ पृथि॒वीमनु॑। सर्वा॑स्ताः॥ ३७॥

याव॑न्तो वन॒स्पत॑यः। अ॒स्यां पृथि॒व्यामधि॑। सर्वा॑स्ताः। याव॑न्तो ग्रा॒म्याः प॒शवः॑
 सर्वे॑॥ आ॒र॒ण्याश्च॒ ये। सर्वा॑स्ताः। ये द्वि॒पाद॑श्चतु॒ष्पादः॑। अ॒पादं॑ उ॒दर॑सर्पिणः॑॥

सर्वास्ताः। यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसः सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्।
सर्वास्ताः। यावल्लोहायसः सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः सीसः
सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वः हिरण्यः रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वः
सुवर्णः हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं कामदुघा
दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशौ दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उपं
कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं
च केवलम्। यच्चस्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यंश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाप्सरसंश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्त्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदाराभ्यसलिलान्। स्थावराः प्रोष्याँश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिः१
सर्वान्व्व१सान्। हिमो यच्च शीयतै॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् विततान्। नीहारो यच्च शीयतै॥ सर्वास्ताः। सर्वा
विद्युतः सर्वाभ्यस्तनयिबून्। ह्यादुनीर्यच्च शीयतै॥ सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः।
सर्वमपप्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रांसचीर्याः। सर्वास्ताः।
ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्।
यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयाँसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निः सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्।
सर्वास्ताः। सत्यः श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः
कृत्वा। उप कामदुधा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वा॒न्दि॒वः॑ सर्वा॒न्दे॒वा॒न्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ता इ॒ष्ट॒काः॑
कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुधा॑ दधे। तेन॒र॒षि॒णा तेन॑ ब्र॒ह्म॒णा। तया॑ दे॒वता॑याऽङ्गि॒र॒स्व॒द्ध्रु॒वा
सी॒द। याव॑ती॒स्तार॑काः सर्वाः॑ वि॒तता॑ रो॒चने॑ दि॒वि। सर्वा॒स्ताः। ऋ॒चो यजू॑र॒षि
सा॒मानि॑॥४६॥

अथ॒र्वाङ्गि॒रसं॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। इति॑हा॒स॒पु॒रा॒णं च॑। सर्प॒दे॒व॒जना॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः।
ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्तर्भू॑तं प्र॒ति॒ष्ठि॒तम्। सर्वा॒स्ताः। यच्च॑ ब्र॒ह्म यच्चा॑ब्र॒ह्म।
अ॒न्तर्ब्र॒ह्मन्प्र॑ति॒ष्ठि॒तम्॥४७॥

सर्वा॒स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ सर्वा॒णि। अ॒र्धमा॑साः॑श्च॒ के॒वलान्। सर्वा॒स्ताः।
सर्वा॑नृ॒तू॒त्स॒र्वा॒न्मा॒सान्। सं॒व॒त्सरं॑ च॒ के॒वलम्। सर्वा॒स्ताः। सर्वं॑ भू॒तः॑ सर्वं॑
भ॒व्यम्। यच्चा॑तोऽधि॒भवि॑ष्यति। सर्वा॒स्ता इ॒ष्ट॒काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुधा॑ दधे।

तेनरुषिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतया ऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥ ४८॥

[८]

ऋचां प्राचीं महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीचीं महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्ने दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अहः। सामवेदेनां ऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताः सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥ ४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यं हं शश्वत्। सर्वं हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्यां ऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसीतिः। पूर्वं पूर्वभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वं विश्वसृजो ऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमांसत॥ ५०॥

तपं आसीद्गृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्मा ऽभ्वत्स्वयम्। सत्यं ह होतैषामासीत्।

यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदंगायत्। सहस्रं परिवश्रसान्। भूतः हे
प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अंघ्र्युरभवत्। इदः सर्वः
सिषांसताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्यो
ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासौश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशः सद्ब्रह्मणस्तेजः।
अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वाव्यणः। यद्विश्वसृज
आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्टीयामयजत्विषिः। आग्नीध्राद्विदुषी सत्यम्।
श्रद्धा हैवायंजश्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनङ्गुविः॥५३॥

इध्मः ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवंहतामुभे। वागेषाः सुब्रह्मण्याऽऽसीत्।
छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सःस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे
पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्वाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

वि॒श्व॒सृ॒जः प्रथ॒माः स॒त्रमा॑सत। स॒हस्र॑स॒मं प्र॑सुते॒न यन्तः॑। ततो॑ ह जज्ञे भु॒वन॑स्य
गो॒पाः। हि॒र॒ण्म॒यः श॒कुनि॑र्ब्रह्म॒ नाम॑। येन॒ सूर्य॑स्त॒पति॑ तेज॒सेद्धः॑। पि॒ता पु॒त्रेण॑
पि॒तृमा॑न् यो॒नियो॑नौ। ना॒वेद॑वि॒न्मनु॑ते तं बृ॒हन्त॑म्। सर्वा॒नुभु॑मा॒त्मान॑ः सम्प॒राये॑।
ए॒ष नि॒त्यो म॑हि॒मा ब्रा॑ह्म॒णस्य॑। न क॒र्मणा॑ वर्ध॒ते नो क॑र्नी॒यान्॥५५॥

तस्यै॒वाऽऽत्मा॑ प॒दवित्तं॑ वि॒दित्वा॑। न क॒र्मणा॑ लि॒प्यते॑ पाप॒केन॑।
प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तस्त्रि॒वृतः॑ सं॒वत्स॒राः। प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तः प॒ञ्चद॑शाः। प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तः सप्त॑द॒शाः।
प॒ञ्चप॑ञ्चाश॒तं एक॑वि॒ंशः। वि॒श्वसृ॒जाः स॒हस्र॑सं॒वत्स॒रम्। ए॒तेन॑ वै वि॒श्वसृ॒जं
इ॒दं वि॒श्वम॑सृजन्त। यद्वि॒श्वम॑सृजन्त। तस्मा॑द्वि॒श्वसृ॒जः। वि॒श्वमे॒नान॑नु प्रजा॒यते॑।
ब्र॒ह्म॒णः साय॑ुज्यः सलो॒कता॑ यन्ति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑नाः साय॑ुज्यम्। सा॒ष्टिता॑ः
स॒मान॑लो॒कता॑ यन्ति। य ए॒तदु॑प॒यन्ति॑। ये चै॒नत्प्रा॑हुः। येभ्य॑श्चैन॒त्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥ ३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥